

بهر حرفم که در خواهی زدن چنگ
 ز کال هم لعل خواهی فی سینگ
 معاذ الله اگر من بر تو سحر چه کنم
 چه تو سحرچی چه بر خیزد ز سحر چه کنم
 گس را چوں توان کشتن شمشیر
 چه گونه لپشه را بیلی زند شیر
 لگو کس ز راغ نوالا گرم کارند
 که مرغان دلم تا شکار اند
 مبین سبزه که آن رنگین خوشتر
 کز آیه سیه توان کنده زنبش
 بر آید گریه بیدار چه چالا که
 هم آخر خور و کجاست کال کند پاک
 چون چابک بر در باید جهانگیر
 که شب نیز مرا گرد دغاں گیر
 چنان دگر داد اندیشه را داد
 که در سبوح شادش بس بنیاد
 دلم دیر است کس سودا ببرد
 که گل چنین زبا غم کو گذرد
 نظامی کار بهیوال بخیز از خور
 همه عمرش در آن سر پای شد ضرر
 و در رسیدم از گل خنده باغ
 که دامن قص کبک از جوتن ز راغ
 تگر تیز ره بود با گاو نیلی
 کشد چوں بوم بلبل را ز نیلی
 فراغ دل مرا از صد بیک بود
 هوس میار و فرصد اندک بود
 چو باز آیم اگر گرم تر گذشت
 دل از آرم به آرم تر گذشت
 میاں در بتم و تم بزاری
 ز بازو به تو کل و تیاری
 بدین ابجد که طفلان را کند شاد
 مشا در بتم از تو میم استاد
 گریه شیرین خوانی بار بده
 دگر جان ندی بار به کالبد

مکِ تحسیت اے ہمدِ حلاست وگرو ت نام کوئی ہمِ حلا^{۱۳}
 وگریے گم کنی کیں آں گہرِ نیت حریفے از سخنِ عمارِ تربیت
 جو افتد گوہرے در دستِ درویش ہماں گوہر کدِ عمارِی خویش
 چو رگِ دردِ دیگِ احہ ماہی سیرِ روئی دہدِ رُے گواہی
 بود خورِ تیدِ را حالتِ معمور مکنخ بیوہ زں کے گنجِ آں نور
 تہی حیتِ اندایں متنِ علفِ خوار باید نہ شاں دادوں بجزِ آ^{۱۴}
 رماد و دم کے کو سرِ ترافتاد تہی تر داں لبساں متکِ پرباد
 سرِ کلکش کہ تمیرے مدارد ماں ماند کالِفِ چیزے مدارد
 عروسے را کہ برقعِ کردہ ام مار ندارد دوتہ برابر و رنار
 اگر مہی مکرِ معی نئی ریکہ ز سہوِ طع نے ار - تہی فکر
 دلِ می نگد و جوں میکم درج کہ ایں سرمایہ حاتمِ کردہ ام خرج
 وگرہ حانہ یروماں ز فرخار تنے را کے سایمِ حلوہ دہ مار
 دریں ہنگامہ دہ جا گرم دارم نہ دردی کردہ ام تا شرم دارم
 زرم کرِ شرکتِ بیگانہ پاکہ - گرتن دہ مارِ برِ نجمِ چہ پاکست
 وگرہ ماہِ ہندی تمتِ سلح کے از ہر گس حلوا شود تلخ
 بداد آنکہ صاف ارد درِ بنیرد کہ از محل انگیں چدیں نخیرد
 تو در دریا کلوخ اندازداری اگر صیدے گنی پروانہ داری

که خسرو چو بدین آید این جاد و خیالی
 بگویم دهر پر آوازه کردی
 بدین رنگین خیا - در پیرنیاں سنج
 نور و پیرنیاں را احسان دادند
 ازین شکلیں عبیر مغز پرور
 عطار در اقلیم در هم شکستند
 نشاید که در سحرش هم ترازو
 و آنچه سود چندین نکته گفتن
 که همیشه مهر چوین اندر کمین اند
 مبادا کایه این طوطی گرفته است
 مرا کاقبال داد این فرود بخیز
 بپا سخ شکرین کردم زبان را
 بگفتن نیت چنداں آرزویم
 خدایم داد چند - نه خزینہ
 اگر صد سال گردانند دولا
 رها کن تا در آید هر که داند
 بریزن خانه زخم حمله به مزد

که عالم پر شده گنجینه خیالی
 که تاریخ کن راتازه کردی
 بجای بهفت گرد و سبختی گنج
 بدانان قیام و خوش پیوند
 دم روحانیان کردی معطر
 ملایک بر جانش نقش بستند
 که حرز جان شد و تعویذ بازو
 گهر بخیدن و یا قور بهفتن
 که در بند و آنگه مهره چند
 که بر بایند ز افانیش بهفتار
 ز دم اندیش بر آسمان تخت
 که از نامت حلاوت داده جان
 و چون بازمی پرسی بگویم
 که دریا زان بود یک آگینه
 چه کم گردد ز دریا قطره آب
 بر و چند آنکه بدون - میتواند
 که ز خود حلاوت کردم ای در

چو هست است ساکد رو خود	دگر ایوان گل کردن چه سود
رواقه راجه باید ساخت حالی	که خواهد ماند ار ساریده حالی
لگو کایوان کسری ما کنوں	چو کسری رفت گو در خاک تسو
ماند جاں به تن پیوسته جاوید	که جاسوس فلک تن خیم خورشید
چرخ از هر جای در دفاع	مگر گردون که درو باجرع است
لقائے بست جوں در بیج خیز	همه ملک جہاں بر دریتن
فوس مانہ بہر زندگانی است	کہ این نصرت کس اعاد دانی
زہر آنست افسوسے کہ داریم	کہ وصت ہست مصالح مسکد ایم
چو ریں خواب گراں بہار گردیم	نگار خوشتر ہست بہار گردیم
چو تو ایم گرد کار گرت	چہ سودا را آجہاں ہستیا رقت
حدادہ داراں و موتسکاری	تو سختی عاقلان را ہوتباری

در خاتمہ کتاب گوید

مراجوں تہمت خورشید پایہ	بریں میوں سواد افگند ساء
طرازین لقت حیں را آبی برد	حد در اہم زد مدہ خواب فی برد
درآمد قاصد افعال سر مست	تو فتح آمد منور در در

چو شیر اندر گزشتہ آدمی خا
 چو سو بکیر دارو کی بربہوش
 بود گر چارہ پیش از مرگ بودے
 بسا کس کاں بچارہ نہ فشرند
 سکندر کا رہیواں را ہوس برد
 برہ کیں ذرا ہا۔۔۔ گر دینی
 گدگد کا سہ گل بہر آجے آ
 کلا نہ کو کند بازیچہ سازی
 چو مردم ساز ز گل ہیں بہ تیش
 ہر آٹ مردہ کہ دارو پر زباں بند
 تو دل را گوش دارو پندی تو
 چہ پیشتر سے یار با آدمی زاد
 دم مردم کہ در آویز جانست
 اگر صد سال برب سا نہ گشت
 چو باد سے این حیات سے بنیاد
 نخوت از پاسباں خالی کند جائے
 یاقین مالدا ول عقل را گوش
 چو مرگ آمدند ار و چارہ سودے
 کہ در روز اہل بچارہ مردند
 چو وقت مردن آمد در ہوس مرد
 لیمان باد آورد بینی
 چو بینی کا سہ افرا یا بجا
 ہڈاں بازیچہ اورا بسازی
 کہ مردم بودہ باشند پیش ازین نیز
 بخاموشی ہی گوید ترا پس نہ
 کہ نتوانی شنید آں پند ازین گوش
 و مرد بہر صد سالہ بنیاد
 چو در پیغم باد رہے نشان
 ز دم خربا و نتوان یافت مشورت
 خروندی نہاں شد یکیر پرباد

ذائق۔ بچارہ کس کہ راہ تن سپردند
 ذائق۔ لیمان ہا۔۔۔ آورد
 ذائق۔ از اہل بازیچہ اورا بسازی
 ذائق۔ چو مردم ساز زینی گل بہ تیش
 ذائق۔ ہماں
 ذائق۔ سار
 ذائق۔ خا

جو گیر و اگہاں آتش بکشتی شاید سوخت در دریا برستی
 جواہر حقیقہ گرم او منہ مور نمود لفسدہ ہر سو کا و در و در
 تن کا مدیرین طوفان مہیاست سفالی حام در گرد آب دریاست
 جو گرد و کورہ حام ار نمے خورد درست ارقہ دریا کے توں بر
 فلک جوں از دہاؤں تدبیر نیم دروں حلقہ او ما بہت بلسم
 درآید ہر رماں جوں رو در مدال را بہ ہر گرا حواہد مدد اں
 نہ دست آگہ بار در تن سیریم نہ پائے آگہ از تیش گریزیم
 اگر عالم بغوغا گرد و اسبار کسے را کو بہت توں نہ باز
 صدریں رال امر و سمہ کردہ کریں و سمہ است چند تن ہی خورد
 اریں رال آنکساں آزاد جہتہ کہ خوش فتنہ و دل دردی نہ
 گوارانیت جام رو در گاراں نو خوش حور تا ترا متد گواراں
 فحشے دل کہ دشاں دہیں اہل گرگ و حصار ت گوتیں
 دے جوں برکت تقدیر حیر بخت ار عقل سید را لگد ہر
 سیر اول کہ چشم خرد کور یس انجہ ہر مرد مسدا و در و در
 چو در دے حوید اندر جاہ سو کتہ اول جیراغ جاہ رار و د

ذوق سس

ذوق دہم

ذوق جوں

ذوق حلقہ

نهاد آن زخم را بر زخم سبست
 جراحت را بخون گرم پیوست
 بلوح خاک تشلیم و فارا
 ز خون خود نوشت این ماجرا
 خبر مردند بر شیر و پیرین حال
 ندید اقبال خود را فرخ ارفال
 ز بیم بد سگالان محبس آراست
 طرب کرد و شادان نشاند و بچاست
 چو گل باد و ستار خندید پیدا
 همانے شد چو مرغ از ناله شیدا
 چو قزاق به گریه بس زنگول بود
 دهن پر خنده و دل پر زخول بود
 بخاصان گفت تا زان سو پویند
 و زخول آلوده را از گریه شویند
 پس اندر یک لحد و دوسر چالاک
 نهند اندر فراموش خانه خاک
 بد آرند اندران مشهد تحصیل
 حرم جابر شهیدان میل در میل
 دویدند آن همه فرمانیران رود
 چنان کردند در ساعه، که فرمود
 دو عاشق را بنحو آب خوش هم آغوش
 یکجه کردند و پوشیدند سر پوش
 بر آوردند هالی گنبد س خوش
 بسان گنبد فیروزه دگر شمش
 فلک کو گنبد زنگار خورده است
 چنین گنبد دگر تاجیه کرده است
 کنون ہیں زیر گنبد دگور بهرام
 پس آنکه غافل در خواب گوش
 که در گرد آفتاب و مادر می یانیم
 خلاصی نه و هر دم در زیا نیم

یسروداں سیاست کردہ راچند

سیہ فامے رح اردودہ سیہ دم

مدوکرد اشارت ناسیاساں

ورتادد سردستس مرد جو نریر

چوشہ سیاسے اورا وید ریامت

بدوگفت آمدی ہاں دردردم

چوارحون پدرکردی فراہم

فروگفت اہں دشد تسلیم درحال

جہاں رد بست کم رخم درشتش

ررخم آں یلید علف فیاک

حراث دیومعرا آدمی سے

کستہ یوں تن خسرو بخون حست

چو آمد برست شیریں دلتنگ

رسیدہ برگ زریے در بہاے

مدید و ہم بد بدن بھگرے

رہا لیں گاہ خسرو دشنہ برداشت

چو بودش راتش دل در حکرتاب

یکے زراں کینہ جوئے ناخرومد

سنہائے ختم بر دال مزدکتس مام

کہ دشواری کند بر خسرو آساں

کہ خون کشتہ و خواہد زیر وینہ

کہ نفق افگس تار تار گزریات

کہ تاخوں پدرتوئی رخم

بجوی از یسر خون مرا ہم

بہر دوا و در آمد مرد قتال

کہ بیرون کرد خھر سر ز نشینش

در خب خسروی افتاد بر خاک

فرستہ بر پرید و آدمی سے

چو دہوی روز راں موضع بر دشت

زریں حوں جہاے دیدگر گراگ

فتادہ سرے اندر لالہ زائے

سرتش در گشت او زریاے گشت

ہیں آں قطرہ کمال تشنہ برداشت

ز دشنہ سر جگر رد قطرہ آب

که را به عاقلان راست معلوم
 بگوشتش چون فزون کلم نباشد
 چو یک پنجه دهد دور پیچی
 خردمند آن بود که ترک تدبیر
 بهر فعل که باشد نیک و بد را
 جهاش در که عالم را پناه است
 چو شد سخن با راستی جبهه است
 فراموش کرده یا باشد یاد
 تو چون خون پدر خور دی بنا چیر
 چو بر سر رسیدن حرد جانگاه
 بگریه گزیند کار سخن سرت
 اگر من بر پدر فکس خودم
 چو بر شیر و یوسف آن پاسخ درد
 اگر پیش دور باشد در جگر بود
 چو تو بر من کشادی پرده خویش
 رضا دادم به تو میرا الهی
 بهمانا خسراندم شاهای
 که عمر و روزی آمد هر دو مقسوم
 خوش آن کز مردنش در غم نباشد
 دو پنجه آرزو باشد بدیگری
 بسر بپیدای تقبال تقدیر
 نظر دارد جز آنچه علی خود را
 رهی را هم پدر هم یاد شاه است
 حدیث راست باید باید گفت
 که چون کردی پدر را ظلم و سب
 مرا معذور دار از خون خود نیز
 بنویس دی بر آورد از جگر آه
 جهاش با سر دهر آن گرم کین است
 سزا خویش دیدم آنچه کردم
 بدر آن شد را در دل فرو خور
 از آن سروانش چون بیم سر بود
 به بینی عاقبت هم کرده خویش
 بکن به انداینک هر چه خواهی
 یکم را که بود از کینه خواهی

کشتن شیر و نیخسرو را و بخت شاهی شستن

رقم سجحت ارحامه خولیت	جہیں آراست نقشِ مائے خولیت
کہ چوں تیر دیہ شد بر تحتِ تہاہی	درآمد کسہ و درد کینہ جہاہی
کہ تہرے را دو سلطان بربتا بد	چو این بر حال و دآں بر ستا بد
نہ یک مسد و تنہ را یلے دار	نہ یک مسد و کلہ را حائے دار
بر این دادند آرا متل سخن را	کہ حوید شاہ لوشاہ کس را
اتارت برو کیلاں حرم ریت	کہ یوید آں طرف کاں محرم ریت
گرتش یا ندارد و سرخواست ماید	و گرنہ از سر جو دخواست تاید
حرم داراں اراں درماں نیم	ہما درماں سلامت سر پہ تسلیم
بہر جوسدہ کا مد سحر تر نیز	نشاں داد مد خلوت گاہ پر و نیز
ساغ اندر دست مد آرا حویاں	گل تیر مرده را در خار حویاں
مگر د خسر وار بہر خراش	زہر سوئے درآمد دور با تہ
فتادار گردشِ دوراں دوار	بکے خورست یا را ما صد ساگا
حشت آہے بر پاسبان	رگو بہر بد برد با ہاں د
جو در زنجیر آہیں بستہ ستیر	زباں بکتا و شیر دیہ چو تم شیر

ملک پنهان از نیشاں شد راں باغ
 شد آں شاہیں بہاں تاجہ تراغ
 ہنوز او در سپہن نا کردہ آرام
 کہ از غوغا چنان پر شد در و باغ
 بزرگاں ز اتفاق نیک رانی
 رمیدند از حرماں کسے سمرانی
 ز حرمت و در حرماں نہ روند
 بز نہاں حرم داراں سپردند
 گرہ بر گم خسرو نہ سادند
 بہر گنجینہ مهر نو ہستادند
 و گر پس بد سخن بہ پیار داریم
 ہمہ گفتند با ستہ کار داریم
 بسے جستند و رایوان و در طاق
 نبود اندر شبستان شمع آفاق
 چو شیر تر نیامد نزد شیر
 بہ شیر و یہ شدند از پیشہ شیر
 کہ دمہ ز اتفاق نیک خواہی
 نشانندش بہ تخت بادشاہی
 ز ہر جانب شمارے گشت یاراں
 سرائے تاج و تخت تا ہزاراں
 زمانہ دیر شد کیں پیشہ دارد
 کزین بہ تماند و آنرا سپارد
 کرد او آواز دوسے چرخ نیلی
 کہ نہ تہ باز در آخر جلی
 چہ ہاوں بہت یارب آدمی زاد
 کہ گرد و از متاع عاریہ متاد

ز ج خریداران

کسے خود جس میں اس افسرہ بنید وگر خواہد کہ عید سرہ عید
 سر اسرار اس تنگاف پردہ راز سودا رحیل جائے دو عشق مار
 صورت سر عوفا کتسید مد رہاں ترخوں جحر کتسید مد
 مد و گفتند کا یہ ار اسے مارا ہاں ماید چو داماں رصادا د
 اگر خواہی صلاح بد گانی صلاح کار میں دگر تو دانی
 رد دولت کار آکس متیں ماتد کہ ورد دولت صلاح ادلیں ماتد
 دگر میں فتنہ خوانی حویش را دور ملا رست ماستیم مسدور
 چو تسیدایں سخن تیرویہ ریتاں چو تشرار تاب آتش تشریتاں
 اتارت ہم دیتاں کرد ماچار کہ مال سداستیں در چارہ کار
 دوید مد آں ہمہ ماحق تاساں نکراں ہم چوں ماسیاں
 چو حلقہ بر در خسرو نستاند مگر قصر راہیں حلقہ لستاند
 چو اگر گشت تہ از تورش بخت سیائے خوشتیں ریر آمدار تحت
 دروں قصر ماعے نو ذریبا ہمہ نیت ریں چوں رئے دیبا
 بستہ در درانی میل در میل کتیدہ کو ترش در شیم میل
 از ابوبہ در حیاں تناسخ عمارت ہائے عالی کلج کلج
 کسے کا مدد در ویش تے فترے رہ میروں تہں میروں سرے

تو اے گوہر کہ ہستی زیور ملک ، گرامی گوہر ے بڑا فسر ملک ۔
 زنجیدیں دودہ خسرو در آفاق توئی روشن چراغی زیرینہ طاق
 فراواں از پیر آزار دیدی لیکن کار رچھو وقت کار دیدی
 چرا انگشت میخسائی بازرم چو طفلان آستین می خانی از شرم
 اگر موزہ بیایے آری رہ انیک اگر افسر ہی ے م اللہ انیک
 بگو تا دل کنیم امین ز کار رستہ کزیں ہر دو کد امستہ اختیارست
 چو دولت بر تو مہ آید ہر جا ے باستقبال دوات پیش نہ پائے
 تناول گزنازی لقمہ رازدود پیشیانی خوری کے داردست
 بجمدار بر نمائی آستین نیز برو دامن بدنداں گیر و بگیریز
 ز شیریں دادشاں شیروہ پاسخ کہ آزار ہر رگاں ندرستہ فرخ
 چو سر بر جاست چوں گروم کلہ پوش گلہ را بار ہر سہ مرہ نہ بردوش
 پدیریا ابرو بار و بفرنگہ بدشاں ابرا کہ بردریا زندہ رنگہ
 من از جاسے کلہ داری چہ خواہ کہ اقتدار ز بردیدن کلا ے
 چو وقت آید کہ خالی گرد دایں جا خود آں پایہ خواہش بوسہ دم پای
 سر خسرو ز شیریں بر سما باد غبار فتنہ خواہاں زوجہ آباد

دج۔ در دج۔ کہ دج۔ کایتیں خایند دج۔ گو

دج۔ چو در روزی نہ باشد خوردنی دود دج۔ کلا از بار بر سر بہ کہ دج۔ بلا دج۔ نوح۔ نخواہم

دج۔ ز سبزی

دلبرے سرکتے آتش ترازوے درستہ کہتے جوئے ٹنڈا دے
 تہ ورور ارتگر فی حیلہ انگیر کہ تاجوں ملک ستاندر پرویر
 ملک پیوستہ بودے روہراں طریقے کارا وہ گرتے آماں
 گئے کرتے سرداں اندر دلت گئے ار تھر میکردے رونق
 جوید استدل طوفاں تیرابی رستہ سستی وارد دولت حوالی
 سرگاں غم گشتہ تہا ہسم کہ دولت را کنڈائیں فراہم
 ہماں مآیجاں آفاق سورہ صلاح ملکا مستند رونے
 وراثتیں ماحالف محرمے حید و میدہ اندراں آتش دے حید
 کہ میدانی تو ہم تاجید گاہست کہ دولہ لے سر دسرے کلاہست
 نہ تن لے سر کہ صاحب کلاہی نہ سرے تلح یا ردیادستہ ہی
 چوتہ مودہ یہ را کار فرمائے مامد ملک را یائے بر حائے
 شاہی گریہ حسرو سرمدہ ولے جواب ناطق با یسدست
 شاں کاہنگ حق شد صواش صد لے گرگ ماتہ ماگ حواش
 بودتا ایستادہ یایہ سرو محید ہر گلے در سایہ سرو
 چو شرار جواب مار آمد وراثت محیامد در آتش در آتش

دُرح و دُحالی دُرح آتِ مگالی دُرح لستے دُرح رستہ دُرح سناہ مصلحت
 دُرح شدیں ہمیں بس دُرح دامد دُرح حسرو دار ماد حوالہ

یکر مہاجرین نیک بخش
 نرسل عشرت انعم شاہی نبودش
 از اں سیلاب مہکاد سبک خیز
 اگر چه پادہ نغزو دلیزیر ست
 ہمیں از شہ نیم شترت گیری
 چوشہ خود شد خراب از آب انگور
 چود و لتمد مہ نوشد پیا پ
 مثل نیکو رواں مرد خدائی
 نہ شہ کا فکندہ باشد علف خوار
 شہم کور اپرستد جملہ ہستی
 بباہد کرد لیکن کہ بود سحر
 چو نبود با عباں و نباں کار
 چوشہ ہاشیشہ مے گشت بد خو
 چنان بر سر و نزار کینہ خواہی
 ز فرزند ان خسرو بودا مہ

لوق - نہ از مستی بود شتر

لوق - ہستی

لج - خوردن

لوق - سراں سر بر

لج - پر تار

بستی پیراں گوئے متوسک کہ ارتگی جاں رعو دکنی تنگ
 حوال مرداں لود کز راه انصاف نگہدار میاں کل واسراف
 شہے کا مادہ گشت این چند کارت وگرد ملک حاجت مست یارت
 خوانردی بہ بات دجر ہیجاں کہ طواف خیر دار باران سیار
 سرگامید چوں ریں مکتہ تجید امید خردی نہ مراد ادییوید
 شہار کشتن سرگامد کرت نہ رور و عرقہ چوں خورستید کرد
 ز دالت یامت افلاست لبندی مردوں تدرایچہ بودش ہتمندی
 ارا نگہ مار قانون حلاست ہما دادر ترار و سے عدالت

مشورۂ شیرو بہ با محرمان خود دور کشتن خسرو

دریں فیروزہ باع بہت آرٹائے لوار این گوئے رومع تکر خائے
 کہ چوں خسرو بخت آرد و کوش در آورد آرد روی دل در آغوش
 شراب تلخ با سبزیں ہی خورد رشریں عیت راتیریں ہی کرد
 خیال گشت ارو صالت حرم و تاد کہ بیچ ار ملک و دولت مادتس یاد

راج کہ دار و جاں ہمک دیعاستی صاف ژن تحس راج و جدہ

راج بہت دمار راج حوت آدار

دگر سرمایہ سرشاهی و قارست
 بهر کار به نیارد موزه در پائے
 نه دست راست را اگر دو چپ انداخت
 دگر با خصم برگو در مصافحه دست
 عدد و را در شراب قمر دادن
 دگر کاره که دولت را مراد است
 نه بگریز و کز او در دم شکست
 شه کش در وفا بنیاد سخت است
 در خسته را که جنبید از زمین بیخ
 و گرا و زنگ را پیرایه جود دست
 چو فرماں ده بود و خجسته و شهر
 چو در یابند خلقه نعمت عمر
 نه تنها دوست باشد سازگارش
 چو خصم از طاعت طاعت پیشه گردد
 مشو لیکن چنان هم لا ابالی
 نه آن باشد که چوں کوه استوارست
 بهر باد نه خنبد چوں خس از خار
 نه گاه راستی بار شد و غایت
 خلافتی را که نمی بیند معاف دست
 شکری باید نمود و نه هر دادن
 ملک را در صحنه جنگ ایستاد
 نه جولا نه زندگان هم شکست
 بسر سبزی سپاس چوں درخت است
 در ایوان تخته شد در خیمه اینخ
 کز او هر سر که بینی در سجود
 همه کس را رسد ز آسودگی بهر
 بجا خواهد نمود نعم را بنا کام
 که دشمن نیز باشد و تدارش
 سریر از فتنه به اندیشه گردد
 که تو مفاش شوی و گنج خالی

دح - می سنجید - دح - نمودن - دق - پنا - دق - پوشید

ملک مایہ کہ آرد عصہ ڈر ریر
 چو جاں رفتہ مایہ در دروے
 نہ دامانی بود کر حتم میاک
 سر مردم نہ دیگر بازیر
 نہ میں تاجید گرد و حیح دولاس
 رواداری کہ تمسیر خطر پاک
 دگر ماتمیں حونی ستیری
 قصاصے کو صلاح یاد تائیت
 اگر عدل آت است آلودگان را
 ہولے حوت کہ ماہی را ہلاکت
 سیاست گریہ در د مرد مالست
 حیاں رہے کہ جاں را میکدھا
 عواں کت در تعصب و قحطیت
 جو سرد رگیاں رستی بخونیت
 لود تار کی تنہا ہائے دیخور
 جو حرا حیدار خورشید محسوم
 لود در تند حتمی کس دست شیر
 حرا مایہ بے محابا بریخت خوے
 جہاں را آب سیب کد خاک
 گیا مات کہ آں ہر بازیر
 کہ دریائے کد ار قطرہ آب
 مداں یک قطرہ دریا را کد خاک
 حلات ماد ہر خوے کہ ریری
 بخش کت در ہمہ مدہب رواست
 لود راحت حیا لود وگاں را
 حیات ہلگی جو آں چو خاکست
 ولے داروے نامردم بہاست
 لود محدود را معوں تر باک
 ہلاک مرد مالست نہ دگامیت
 سیر وئی برایتاں سر حرویت
 محتم کور موتاں حتمہ نور
 بسوے شیرک چٹک زندہ نوم

چو پادشاه در روزی ماند چون میخ
 اگر چه به بیدگیر و قیام
 پس آن بهتر که بود نشسته کماں گیر
 چو شبه باشد نکو خواه همه سپهر
 جہاں با حیلہ بازاراں حیا بازو
 چو سلطان در شتم دامن کند خجست
 شبانه نه کو بقصای کند ریش
 دگر حرم سر کار بادشاهان
 بزرگان را بود از افزونی کار
 یکے تن را که صبر و برد و استقامت
 ملک را اگر چه دشمن رام باشد
 اگر چه باشدش گنجانه پر دوست
 زین گر چه سراسر لاله زار است
 ز روز و آنکس ستانند مایه خویش
 دگر عفو ست رسم ملک داری
 لایق آن - لایق با قلب بازار قلب
 لایق - به پیش پا - شرح مرید

در آمد باد و بر کندش از بخت
 گزند آرد بحکم ترا سا -
 بر آن آهوک سلطان را از تیر
 همه چیزشش نکو خواهی کند نیز
 محالہ نہ با محالہ در از بازو
 شود آسودگی را بناست
 در آرد گوشت را را به تشویش
 به پیش پاس ملک از کینه خواهان
 نکو خواه اندک و بد خواه بسیار
 بود هر صد نکو خواه این محالہ
 گراز دشمن نه ترس مخام باشد
 یکے دشمن بود از انجمله در پوست
 برهنه پاکش درو به که خار است
 که ترسد از خود و از سایه خویش
 بهنگام - یا ست بر باری
 نایق - نایق

چو تو خود ہم کار ملک فردی	چو حاجت شیر را تعلیم مردی
نهایتش بر طائوس کردن	نه دالت سیتیں لطلبیوس کردن
چو بر دریا ببارد ابر چالاک	فرو افتد نخبندہ برق بر خاک
چو دستور تو فوض آسمانی بہت	صیحت کردست بر کار دانی است
ولے جوں میمانی حست و حویم	کم نہ وقت اسحہ میدام بگویم
مہوداے کہ می گنجد ہوش	ہوا خواہی نباستد گر بوشم
نخست از مملکت بر یا بہر خواہی	نابر عدل دارد یا دشاہی
چو شہ گسترده دارد سایہ داد	جہاں در سایہ او گرد و آباد
وگر مگذار دآئیں ستریاں	بر اندازدش از بہت صعفاں

حکایت مرد صاحب ہمت

تہیدم میں کہ وقتے بخویند خواہے	پیامے سردار تہا ہے نہ شاہے
نہ جریہ زساں را بود در در	درختے و چوان و سایہ گستر
پیام آور جو از سختی سحر گف	ملک نزار سر تہدی براشت
رہلت و گفتن آگہ گروی آزاد	کہ امتداین در حست سحت نیا
اسیر آزادی خود را بناچار	در آن نورستہ ہمت کرد و رکا

راح کہ درستیں راق حریستان راق ہرمدی راق سیتی راق - ر

زنج زن گزنج شد سبب پیوند
 نه بند دانه بندهش من زنج بند
 گمراهانم است، راز سبب گلشن
 حقیقت سبکس را نسبت روشن
 کس کو سازگار این عمارت
 سخن در کار او گمراه کارست
 درستی را هم او داند چو تکی
 کز و دارد درستی با درستی
 نظربه کاندیس ره بیش سازیم
 خموشی را شعار خویش سازیم
 ندیم کاروان زینیاں پسے روز
 بدانش بودش را حکمت آموز
 که تازاں کیمیا، نه روشن پاک
 بدست آوردش گنج خطرناک

سوال

بدانا گزشت که حکم بر این
 نهال کردم خزینہ بر حسنہ
 کنونم کن بجای نه زنجائی
 که دستورم بود در پادشائی

جواب

بزرگ امید کن ای دادگر شاه
 ترا ملهین دوا، همراه
 زد دوا، نه بدید، خود نزدیک تر کن
 بهماں دوا، مصلح آموز تو بس
 کس کو بختیاراں را و بهر پند
 بسودا سو، نه خورستان پر دقت

ذوق زنج گزنج ذوق کار ساز ذوق سختی ذوق نیک

دگر ہر جہاں بود آراشیشہ بود مقدر وئے قیمت ہمتیہ
چو دانا گشت ہر جہاں حکمت خواست ہمہ را در جمال را راست آراست

سوال

ملک گفت ایچہ در حیح و رہیں نو خود گشتی کہ میگوید چیں ست
نقل رحیم مردم ہو شمد ست نداند موئے ریش خود کہ چید ست
جہاں کو راست باریکی بہر ہو کہے چوں دادا و را موئے در ہو

جواب

ردا ش دادا بنخ مرد دانا کہ ترح فلسوف ارحیخ مسنا
ساں تحم محتاس ست کرا آت محتاس اندروں سردار آوا
مانخیر اندروں گرم و بروں شیر چہ داند حیثیت در سروں بحیر
زہر مہیماں ہر عریر دریں نہ ناکا نہ بخت چہر
ایار کس خبال آمد گواراں کہ آساید وروں چوں شیاراں
حدیتے کاں گراف مایہ ست زنجماے سر لے ریش خد ست

نوح - گیرم دروں میر نوح - حاسیروں

نوح - اماے کس جاناں مانہ

بگوگان سرخی و زردی چگونه است که زنگ هر یک دیگر نموده است

جواب

جوابش داد کا نچه از تابیه است که آزاد از شرکای سپهر است
 بزرودی می زند ز این آتش قوت میان ز تاب و در و یا قوت
 و گر پلو به خورشید اختر است از و نیز آن گهر را زیوری است
 هر آن رنگه که از اختر و به کار در آن گوهر همی گردد و پیدار

سوال

دگر گفتا که چون هست این مقرر که نوع آهن ست از زرق و تیر
 چرا از آهن حد ز ریش باشد بقتیرت را همه ز ریش باشد

جواب

بگفتا ز بدارت خورشید بالین متاع زیور و مایه زین
 ولیکن ندیده آهن بهر راحت مگر از بهر آزار و جراحت
 ضرورت گرچه باشد مردم آراست بخت گیر و اندر سینها جا

جواب ۱

حوالش داد کاتب انجا که کند بحکم خاصیت زنگار سرد
گیا ہے برگ زنگاری بابت ہمہ بنر تیس در زنگار تفت

سوال

چو بگذشت از نبات اندیشه را گفت سخن گشتار معاون با گهرخت
ملک پر سید کا دل سگباری چساں می خنرد اندر کو مہاری

جواب ۲

حکیم را تئیں پاسخ کہ ما دیر سحرے در زہں در می حور دیر
چو گل با ہم مخمر مہد جاوید تو د سخت از ہوا و تاب حور شہد
صلابت چون ز گل گشت آشکارا تو حواش سگ خوان حواہ خارا

سوال

دگر گفتن کہ این خود بہت روشن کہ از خور تہجد تہ گوہر بعد
روح گیا ہے ترک زنگاری نقاب است ہمہ سری دور زنگار است ذاق آراستہ

بهر سوکای خجیج شور دارد همانا چار از آن سوز و درد دارد

سوال

عبارت را بچو آمد سر بیا لش سخن را بانبارت افتاد چالش
ملک پرید کز یک تخم در گل چرا بالش دو جانب گشته مائل
که شاخت میکشد سر سو به افلاک به پستی می گراید بیخ در خاک

جواب

جوابش داد کز ضد عناصر قوی شد تنی را نشو قاصر
خلاصه کو لطافت بیش دارد به لایمیل اصل خویش دارد
دگر هر چه از کثافت یافت هستی بر کز می گراید سو به پستی
همه عنصر کجاست بیش به کم و بیش کشش دارند سو به مرکز خویش

سوال

دگر گفتا که مولود نه باقی که هست اندر زمینش نشو ذاتی
چنین نقش است اینک هر تنه زهر رنگ بر تن سبز وید نه دگر رنگ

نق - را قیاس - ر قاصر

چرا آن بهر و این بر زمین است خرمده خود نیز بر گل سپین است

جواب

بگفتا مرغ کش بالا رواند ۳ زهر چار اندر و غالب هواست
 دیگر گوهر زمین رفتار دارد بعضی عدل از آن هر چار دارد
 خرمده در طلب گار معاک ۳ که غالب دینش زین جمله حاکم

سوال

دیگر گفت از غور تهاق چو سیرت در و بالتس ز بالا یا زیر ۳

جواب

بگفتا در تن از لبس مدت دیر ہم از بالا بود بالتس ہم از زیر
 بالا میکشد مار و هواست ۳ کناست آب خاک از سو پایت
 کسے کس نصف ریز ته بلندت در و ثقلے دو سفلی زور مست
 و گرس اتس از بالا در است در و زور و علوی سرفراست
 و گربالا بر ابر بر و بالاست درال یکمانت روزه کاس و است

روح دین روح - اعد روح زور و دل و الاست

در آئینہ کہ بینی آسماں را در آں گنجیدہ چوں می بینی آنرا
 تو آں گر چہ سمارا دید و روی نگوید کس کہ آں گنجیدہ دوری
 چو در آئینہ صورت ہمہ حال زمین و آسماں گنجیدہ تمثال
 در آں آئینہ کہ معنی اس تصویر چہ میگویی ہما گنج تہتیر
 در آں سنش کہ آں پندہ شیدا چو تن را شکم در نہ پیداست
 کہ گر آئینہ صدرہ شکم خورد چہ گوئی صورت تہ پیر تو آں برد

سوال

بگفتش ایں ہمہ نقش خیالات بجز مردم کہ را بہ تادرات

جواب

بگفتاہم دیگر زندہ را ہم تصور در قیاس جس فراہم
 فرس کو را سہم آخر تصور شب تارا آید از ہر جا در آخر
 دگر مرغی چوں بر خورد و دانا رو دین از تصور سوے خانہ

سوال

دگر گفتش کہ مرغ و مردم و مار چرا ضد ہم است ایں اہل ہر جا

۱ نہ بنی آنکہ فکر نشیہ دارد تب آں مید کہ رو را مدیتہ د

سوال

دگر گفتش کہ تصویر خیالات	کہ آرامی شود پیدا کالات
اگر از جنس هستی مام دارد	چیز سب و کجا آرام دارد
چو در خاطر هال اندر جہالت	چگونہ اندرین مردم ہاست
اگر سیر نیست چوں روتن بنیم	دگر در تن حیرا در تن نہ بنیم
چو نتوان صد جبر را پارہ کرد	دراں نتوان حوے نظارہ کرد

جواب

خواستش داد کا در سر ہالی	دماغ آئینہ معیہ ، دالی
درونیہ ، ذہنی و خیالی	صفا آئینہ ایست از رنگ حالی
دروارہ سر حال فیضی ہویدا	جو عکس می شود در آئینہ پیدا
دگر در دہن تو موجود و معدوم	مصور شود چوں نقس در موم
زمین و چرخ و حور و تیریا	ز گوہر کردہ پرسماب دریا
لگوے از بہت از سخن و رائے	کہ چہ دین چوں گنجد در دماغے

که آن قطره که تو تخم از خویش یافت
 درون استخوانها پرورش یافت
 چون تخم آن استخوان در اندام
 بناچار آن خواب گرو دسر انجام
 دیگر چیز که خوشش خوانی و پویش
 تن فرزند را از مادر او سر است

سوال

بپریش که برگ خواب چه بود نمودار و نه هر باب چه بود

جواب

چو بیدارال جوابش داد دانا که اسیرایت به بیداری توانا
 خیال خواب گزیده دیده خاست تصویرها به نیر و به خیالید رست
 نمودار که مینیم در خواب خیال خاطر است اندر نگه و تبار
 به بیداری که در دهن آدمی زار زرد و در چین رود و ز چین بگذار
 تواند برفک پر و از کردن و گزیر زین در باز کردن
 چو در خواب از عمل می ماند اندام غبار کالبد مگر به ردا آرام
 ز قالب میهد نیر و رسانی تخیل مکنده ملق عانی
 چو جان ریش تن در میان است در حاکم پس به سرفتن عنایت
 تن اند خواب و هم اندر نگه و پویش چنان داند همین بنیده کین است

سوال

دگر مارہ سواتس کر دکیں چیت تن بے دم سار دیکر ناں ریت

جواب

بگفتا ہست خوں را در ہمانی فرجے گرم و تر جوں نہ گانی
ہو ایوں شد موافق ما مراست بخود خوں مے کتد بہر علاست
قوام تں اگر رخوں باشد ہوا از فے بحر میروں باشد
دوبے دم کسے کر خولیت ہمیت یہ میں ماہی کہ خولن ہست دہمیت

سوال

دگر گفتن کہ چوں صبح خداوند ز آئے می گار و لقتن فرزند
یکے مادہ و دیگر بر حیست کہ بعضے گوشت بعضے استخوانست

جواب

یوشدہ ز طع بکتہ انگیز حوالے مار گفتن حکمت آمیز

سوال

دگر گفت که به گنج معانی بگو تا پیست مرگ و زندگانی

جواب

نبه دوش که ترکیب ز آفرین هوس دار نفس بودن جیاست
چیز ناب بهار را ببرد اندام حکیم این حال را مردن ندانم

سوال

بگفتش کردم از نیر و به جانیست پراخوں در تن آبر و زندگانیست
چونماید در شرد گز را در امکن زید تن به دم و بخون و بیجان
پس این عمر از که باشد بیش یا کم ز جان و یا ز خون و یا خوداروم

جواب

بگفت جان چرا غم گیر و روشن که می ریزد غذا بر خویش روغن
چرا غم نیست این کز دم به میرد که خود از دم فرو نشیند و پذیرد

لذت - هوس را از نفس بزدن لذت - خون

جواب ۱

خردمدا از خرد یا سنج حین داد کہ یسیدم خرد را پاسخ این داد
 کہ آں باشد خرد نرود خرد حوے کہ باشد مرد را در عاقبت روم
 تناسد مرد را کو نعمت داد بتعظیم اربول نعمت کند یاد
 خردمداں کسے باشد کہ این کرد ہم از راه خرد و نواں یسین کرد

سوال

دگر بارہ بہ یسیدش کہ جاں حسیت وجودش را درین قلب نشان حسیت

جواب ۲

حوالت داد مرد دہدہ دل باز کہ دستوارست یے بر دل دہیں باز
 گر ہے جو ہر والا نس گھنڈ گر ہے ارحدوت آلا نس گھنڈ
 گر ہے داخلش حوائد ماحاک گر ہے دیگرش کرد مداراں پاک
 گر ہے خود ریش گھنڈ مشکل کہ لے خارج نہادش نہ دحل
 چو تحقیقش بر دل بود از محالت بامر عیب کرد مدش حوالت

سوال

چو در مردم قنادان دیشته گفته - ملک از اندیشه در مردمی رفته است
 به پیریدش که مردم در بهمان کسیت مراد، کال مردم باشد آن

جواب

جوابش داد کس پرش بلند - کس ای تجار سد کو بهوشمند است
 غرض گر شتو ته - و خورد و آشام خرا ترا هم توان کرد آدمی نام
 اگر در سیم و زر کس تیز چنگ - ستور، وال که زیر بار
 گرش گنج و درم باشد بهما - چو در بینی بود محتاج ندان
 چو این سرمایه نبود با خرد و جود - نشاید به خرد را آدمی گفته است
 پس آنکس مردم اندر آفرینش - که هستش بر خرد قانون بنیش

سوال

ملک گفتا که چون بختادی اینند - که مردم گفته است نتوان جز خردمند
 پس از مردم چنین نیکو و بد کسی - اگر گوئی خردمند آن خرد چه است
 لائق - اندیشه مردم همی

وگر خاکست سیرا ارجمندی رہنم آسدار دسہ بندی
 جو رقی آب روتس تند بہ نمیر ہوارا حج تنوداروے میک حیر
 کہ آب ریت تنواں دہار ریت کہ یکدم ہیج تنواں بے ہوار ریت
 ہر آنجہ اولادراتر تیب دانت رہیت آماواں چار اہانت
 گروہ دیگر آں ہر چار رں را مانی دانی سر دہ طں را
 یدر کردند نام آتس و باد ماس و خاک نام مادر آفا د

سوال

کریں مادریدرجوں زاد مولود موالید تلشہ گشت موحود
 جو آمد بکتہ در شہ رح مولید ملک در جنن رار شس سگالید

جواب

حوالت داد داماے معانی کہ بہت اس جملہ راقمت رگانی
 کسالی کیں سہ را برہاں تو تنید بہاں و معدل و حیواں تو تنید
 جو در سنیم یک راز میا د ہیں فرید شاں بہت آدمی را د
 تو قدرت ہیں کہ در محرجالی ہمارا جنگلی عالم مشالی

فلک را چون شرح آمد صنائع ملک پر سیدش از حال طبائع
که چون افلاک روشن شد بهیچر بیا نه باید اندر غم نه

جواب

حکیم فلسفی چون فیلسوفان
که اینان نیز اجرام بسیط اند
تو حکمتی هستی که گوئی از گل خام
زین کال از هوا بخش گرفته است
هوا کرده است گرد آب و جان خوش
به نیر و اشیر بارش مهر است
هوا کوزیر آتش در آوارام
که گرمی سود به بال از اشیر است
گراز حکمت پذیرد در همه بار
ازان معنی که آتش گرچه والا است
هوا نیز از چه از چار آخ است

برش آورد در خود طوفان
یک نقطه است و آن دیگر محیط اند
چه سال بر روی دریا آرد آرام
بسیطه اندر آغوشش گرفته است
مدور گشته گردا گرد آتش
که تیش به زو دران سپهر است
نگیندش حکیمان عنده تمام
که آتش از زیر او گرمی پذیرد
نباشد عنده رکال تراز آب
دران گرمی ز خبشهای بالا است
چنانکش گفته ام ناقص فریج است

شرح - بر آب آورد غور چار طوفان شرح - زمین کاب از سه سودش شرح - از تاب

شرح - از گزیر شرح - ز آب اندر فروتری بدیر شرح - به نیری

وجودے از موادِ طبع معصوم کہ کس را مادہٴ اومیت معلوم
 چو سودیاز عنصر را در اں مام نو خوالی عنصرِ حامس سا کام
 حرور ایسب روشِ متی ایں حال عقلِ اولیں تا عقلِ فعال
 و گر گوئی کہ انجمِ حسیست در دور نگویم چوں و در فتم دریں غور
 نظاہر ہر جہِ روشِ گرد دار دور ستارہٴ میتِ اِلا یا رہِ نور
 و گر خواہد کہے عینِ لقیستس ساید رفت بر چرخِ اررِ مستس
 دلے گشتہ ہر کس ار کم و متس نمودارے لحدِ دالتِ جوس
 یکے تاں گشت ہامد گھنے کہ متاسند در انگشتِ ترینے
 یکے تاں حتی ناطق گشت چون کہ سیر و سدایتاں و دروں ما
 دلے تانرا اگر حیواں ہادی ہر نویستاں مایدارادی
 چو متس راست ہی بے حیاس رجیواند متیک شبہ بر جاست
 ایں حاتم ہر رفتے کہ حست مت ہماں کا لفتش بالحق اتم درست
 بگیند انجہ از ویرہ حاتم ہستہ رنگستادی و ماتم

سوال

ز رفتے کاں گئیں دار در آتار اثر در دہر میگرد و پدیدار

ذبح کا لہجہ فی الحاتم

ذبح گزار

سوال: و در اربع عناصر

دگر که گفت شش کین خود پیش گشت
که نه گردون به ترتیب این چنین گشت
بگو تا هر یک چوں ماده دارند
کزین ساں صور تم آن ماده دارند
درین گنجینه مروارید با چه است
کلید گنج مروارید با کیست
کیانند این همه اجرام والا
که گاه به زیر بینی گاه بالا

جواب گفتن بزرگامید خورشید

جوابش داد دانا: نه فلک، نه
به تحقیق آنچه راز آسمان سر است
و در دل نایشهای فکری
به ترتیب از فروز و تل اول
که هر که چرخ نه چرخ بسیط است
به هر یک جنبش به نقل و نقل
سراسر هر یک از نقل پاک است
نه خفتن نه چشیدن خود جدا نیست
که در گردون فراوان دیده شد
نه بر ما بر همه عالم نهان سر است
نه بعضی عقد ها برداشته بگری
چنان شد از سطرلاب خرد صل
که بر هم تو به هر نه محیط سر است
شیر یک به هر یک نفس و عقل
که این سر بایه وصف آب خاک سر است
که این اوصاف و بادی و هوای سر است

ستم عقل ارواح را ده تنم
 ز امکان گشت یجم ماع خرم
 رمالا حیرم ارته سیر حیرم
 که چو لاگاہ مریخ ست را بحم
 وجوئے دانست امکان ستم مار
 و حویش کرد مہتم عقل را سار
 رامکان تہ ستم دولاب را دور
 کہ دار دختیمہ حور سہیل و عود
 بعقل مہتم بنز این دوی بود
 کہ امکان و وجوئی داشت موجو
 و حویش عقل ہستم کردیدیا
 رامکان حیر حیر مہتم تہ ہویدا
 کہ در فے رہرہ رد عتاق را رہ
 رمالا مہتمین و سیوم ارته
 عقل ہستین ہم بود ما ہم
 ہم عقل ارواح را تہ در ص
 رمالا ہستم ارہ دو میں دیر
 تہ دار عقل ہم ہم عالم را ر
 دہم عقل ارواح را حاست و حال
 ز امکان شد ہم کاتانہ گرداں
 مودار فلک را اہل سنتس
 کہ کلک تیر تہ در فے سک سیر
 با امکان و حوئے کار یرواز
 کہ خواندش حکیمان عقل فعال
 کہ مہ در فے رو و حوئے ہورداں
 بدیں سرنیب گوید آویش

که پیداشد ز اول^ع ل^ل اول
یکه در^و نشو و جو، هستی از غیب

چو اشرو^و بود در آئین^و وجوبی
اگر تو نام آ^ا اشرو^و ندانی
وزا^ا و صفت^ا که امکان گشت^ا بها

پس از عقل^ا دویم باز آ^ا آثار
و جوبش^ا باز عقل^ا سوم^ا انگیز^ا
محیط^ا که ز حل^ا برتر عروج^ا بش

ز عقل^ا سوئس^ا نیز این^ا دوی^ا خاست^ا
و جوبش^ا باز عقل^ا چارم^ا کرد
ز بالا سوئس^ا نه^ا بنفست^ا بام

دو و ده^ا آورد عقل^ا چارم^ا نیز
و جوبش^ا باز عقل^ا پنجم^ا ساخت^ا

سوم از زیر و از بالا چهارم^ا
بصورت^ا عقل^ا پنجم^ا هم^ا دوی^ا داشت^ا

ل^ل ح^ح چو باشی نیت و صفش^ا ل^ل ح^ح برو^ا

پس آنکه بر دو عنوان^ا ر^ر مسجل^ا
دویم امکان^ا که تقدیر^ا است و حسب^ا

ز اشرو^ا اشرو^ا آمد به خوبی
به پس^ا تا باز گویم^ا ع^ع ل^ل ثانی^ا
پس اول^ا آمد در خرامش^ا

و جو^ا برگشت^ا و امکان^ا نه پدید^ا
محیط^ا دوم^ا از امکان^ا فروخت^ا
که خواند از رصد^ا ذات^ا البروج^ا

که امکان^ا وجوبی شد هم^ا رس^ا
پس امکان^ا سوئس^ا یکم^ا بس کرد
که تو ایوان^ا کیوان^ا ش^ا ننی نام

و جو^ا باز امکان^ا نه به تمیز^ا
ز امکان^ا چشم^ا چارم^ا یافت^ا پرداخت^ا

که شد بر حسب^ا را رخ شده طارم^ا
که امکان^ا و وجوب^ا معنوی^ا داشت^ا

ل^ل ق^ق آئین^ا خوبی

ل^ل ق^ق ضرورت

ل^ل ق^ق در امکان

ل^ل ق^ق وجوبی

چو بے سرمایہ زہد حاکم باشد لاسِ بادِ لے متک باشد
 اگر بجز رنختِ اندر عودِ بود محلسِ ہرہ زانِ حرود و سود
 سخنِ چوں سوسے دالتش کرد پروا ملکِ برداشتِ اردلِ یردہ را
 کہ مہتاست کہ ہر جب حال مرا می یحید اندر دلِ سوا
 بگویم گر خود را سازیا م بگویم گر کلیدِ تسبایا م
 بزرگ امید گفت آساکہ تہست روہم بندگاں صد سالہ راہست
 جو الہامیت از دولتِ طاب ز دالتش چوں تھے گوید عواہت
 ولے را سحا کہ نقدِ حاصلِ ماست بگویم انچہ مقدور دلِ ماست
 ملکِ چوں حازرِ گنجینہ دریافت طلب کرد اسحہ در خاطرِ گریہت

سوال اول خسرو در گردِ شہِ افلاک و جواب بزرگ امید

عتیں حست را ز آسمانی کریں یردہ بر اندر آسجہ دانی
 کہ اول نہ فلک را شکل تدویر جگونہ در وجودِ آبدارِ تہدیر

جواب

جواتش داد مردِ حکمتِ ادیش کر میاں خواہد ام در حکمتِ ادیش
 ر ق کتایم

طرب را باز نورش در روز بازار قدح خندان و آبشیم در آزار
 بدین گونه بیش و کامرانی بسر زند خوش خوش زندگانی
 همه روز از طرب سر می نگردند تنها در دگر در سر می گردند
 به روز از خوشی بودند شادان نمی خفتند شب تا با دادان
 چو آید وقت از مردن تر کشند دور روز بر میسند و زخمت بستند
 زمانه اینچنین بسیار رانده است چنین افسانه بسیار خوانده است
 بیا تا طمع غفلت در نور دیم که با هم خندگاه اف بانه کردیم

بزم آرائی خسرو با حکما و حکیمان: سوالات با ایشان

ملک روز به پیش و کامرانی ز مویه داد داد زندگانی
 حریفان دل انگیز و خردمند ز بهر نو سخن را نکته پیوند
 بگردانند آنچه در طبع را خوش شراب، روشنی و عیش و لکش
 دگر گفتا که دولت از آن بکو تر کز آن بالا شود هر کوف و تهر
 دگر گفتا که در آخر چشم داری بکو تر از همه پیر و بزرگاری
 دگر گفتا که پیر نیز چه نیکو است ولیکن علم مغز سر و عمل پو است

روح عمر روح یار کفایت

یک گُلِ گُلِ مرغِ صبحِ گاہی خوابِ حوتِ برآمد مرغِ مہاہی
 تدارِ سرِ خوابِ دوسرِ رواں را آبِ گلِ رست تدارِ عواں را
 رواں کردندست کراہید یک براری رستے مالیدند بر خاک
 وراں میں بارِ درم دست نرند عماں دل بدستِ حالِ سیرِ ند
 وگرہِ عشقِ را مارِ استِ تیر رواں تہ کھتاے رعتِ انگر
 صبحی عشقِ ترا آوارہ در داد لویہ لوتہاے تارہ در داد
 بے سستِ حسروا حریفان رہاں بکسادِ تیریں باطرفان
 گئے سوئے ریشمِ گوتش کردند ہر لختے تترابے نوشتش کردند
 گئے اربکھتاے ستکر آلود رہیں چوں آسماں تہ گوہرِ آمود
 بدیں گوہرِ ملکِ ما آنِ دلارام بیایے دوستگانی کرد تا نام
 چوارِ حلوہ ورو آسود حورست سرآمد ماہِ نوچوں خامِ مستید
 دگر مارہ بکوتِ راہِ بستد چود و برگِ گلِ اریکِ عجیبِ رستد
 رہمِ دوستِ ماہمِ ماسحر گاہ قراں کردند چوں خورتید ماہ
 سحر گاہانِ چو گلِ در بلعِ لگفت سمس سدا رگست ویا سہنِ حست
 لوا ساراں لوا ہاسار کردند سرودِ عاشقی آعار کردند

دُحِ سرآمدِ گُل دُحِ عاںِ حالِ دستِ دل دُجِک دُحِ

دُحِ گئے در مردے دُحِ ا دُحِ عاتقان

چنان بر برگرفته آں قامتِ سرتا
 که نقشِ پرنیاں از پوستِ سیرت
 خدنگه زد بر آں آهوی بدرام
 که خونِ نخته حبت از نافه رخام
 به تیزی و عتیق الماس میراند
 نه حلقه در دل شرب تیری حبت
 به شیر بلکه آں جو نه خون بود
 بهش بر سرمه دان علاج می شد
 همیشه باهندس پیشگان نیست
 خضر سیراب گشته اندر - یاهی
 مگر شنه خضر بود و شنه یاهی
 دهانش برد بان و دوش بردوش
 چنان باد جوانی در بر آورد
 گلیمه دیدار شمش آب خورد
 چو چشمه بر کشاد و غنچه بشکند
 دل از آسودگی نرسد بهر جا
 فروختند هر دو رو آزاد
 ستاره داد چو خورشید را پشت
 بیکدم صبح شمع ماه را کشد

در آمد رگوتس بیداری کبہ بدوتس و دوا ہدیکہ ابرہہ گوتس
 دو گسو کوز راہش خاک میرفت و دوتیر حیت متک یا ک میرفت
 رستی رقت او در ہم تکتستہ ہزاراں توبہ در ہر ہم تکتستہ
 ہما سوئے جو حور بہیہاتاب میالت تہ و مرہاش سیراب
 بتے کر دیدن آں تنکل و رفتار نہ بہتہ زاہد صد سالہ رفتار
 چگویم رقت متکینت کہ چوں بود نہ سوئے متک بود آں کو چوں بود
 مجلس ہر کہ حاصر می تداریش در آل طارہ عائب می تدارعیت
 ملک را کاں نہات دستگذا سروں تہ عقل و حالت در رہ افاد
 اگر چہ دیدہ روتش گشتن ار حور و لے تاریکی آد روتس اراں نور
 اشارت کرد سوئے کار و رمایے کہ ارا محرم ماں حالی کدہایے
 یرید مدآں ہمہ مرعای دمسار تدروئے مادمس در چنگل مار
 دو عاتق را قرار دل سراقاد نشاط کامرانی در سراقاد
 ہوئے دل ہوں راتہ عمل گیر سکیب ارسینہ سروں حبت چہ تیر
 گرفتہ دست مکہ مگر جو مستان تہدار مرگہ سوئے ستان
 محنت آں تشہ لب تنک لے تا دہں ارا آب حیواں کرد سرباب
 جو فارغ تہ ترتر ہا می چوں تن کتہ آں سردایوں گل در آغوش

نور و پرنیاں بر گل بر افکند
 کشا و از در جاک ز آہنیں بند
 مکمل ز لیور سے در خور و شاہاں
 بہائے ہر دے دخل سپاہاں
 بر آں بالا۔ بہ شہر آراے پوشید
 عروسانہ ز سر تاپا۔ بہ پوشید
 زہر پوشے زہر وارید شب تاب
 بدوش افگند چوں پرویں بہ تاب
 رخ از گلگونہ چوں گلزار ترکرد
 بیک خندہ جہا۔ نہ پر شکر کرد
 بروں آمد چو از ابر آفتاب
 نموکل کردہ بہ ہر غمزہ خوباے
 دولہ بہم نگہیں ہم بادہ در دست
 خمار ز گشت در فتنہ خوئی
 دو چشم شلوخ۔ نے ہیار نے مست
 بزرگاں داد بہر جاں خراشی
 میان خواب و بیداری گئی
 فریب غمزہ جادو زباں بند
 گم جاں داری گم دور باشی
 فریب آہ چشمہ حیواں سرشت
 شکار و ہستہ شہر یں شکر خند
 بہ آہ چشمہ حیواں سرشت
 ہلاک عاشقاں برو بہ نوشتہ
 بہ آہ چشمہ خندہ شہر یں مہیا
 حیات افزا مردم چوں مسجا
 ز خندہ شہر کہ بردار شتری تانا
 بے ہر بود و فقرہ یار
 رخسار گم زد خالی درم دار
 بے ہر بود و فقرہ یار
 خوش رہو بہ آں طہار میر خیریت
 کرشمہ می یکید و ناز میر خیریت
 بناگو۔ شہ چو برگ یا سہیں تر
 پروانہ ام از گل نازنیں تر

دہائیں کہ تہہ رس توں درودں رمانہ خود سرا داد نمودں
 خرد سداں کہ دریے حتم دارند حرے فعل خود در حتم دارند
 بے و بدیم کجنگ ملح گیسہ کہ ماگاہتس عقائے کرد بخیر
 تدرے کور بدستار درودں ز بار جزہ مید عاقبہ زور
 مدیں گوہ در اں نرم کیانی شیریں کاری و ست کرستانی
 ہمہ روائں دو طاؤس مستی بھوسے رواں کردند کستی

ہم آغوشی خسرو شیریں و خلور تہ ناشوئی

چو آمد آسماں در متک ماری ہماں تہ آفتاب اندر عاری
 رمانہ روستی کرداں جہاں دور رطلت دادمہ را سرمہ نور
 چو حشر و مست شد ما ز میاں - بخلوت و تہ اراں خلوت تیاں
 ہماں گشت آریے عسرت لاری کہ آب و گل کند گل را ساری
 ہی ز در جوئے مشکیں گلابے عجب مے مست آبیے ہم بابے
 چو کردار گرد و صدل سرور پاک رونق باد و صدل سود و فراک
 صم چوں حرم گل طاقت ادعاے عرومانہ میاں است آں سر دیے
 حریر آنگوں رمانہ بر لبے بگیو حسیہ مہدرارہ بر لبے
 راق درایت مدیں نوح صم دریدہ
 نوح جان ریح عاشق

چو رسد از شاه شهر شاه روز
 زیم غنچا - ر صبحگاهنی
 بآهنگ صبح آس نازنینان
 حریفان باز در مجلس دیدند
 بر آورد از سر آتش بم و زیر
 ز مجمر بر هوا شد غیر این دود
 ازین جانب کله کج کرده پرویز
 وز آنسو قبله نور شد میدرویا
 شه نشانه طایفه کشاده
 گرفته حلقه گیدو چون شمشیر
 که شمشیر چو رفته یار دینه چو
 پری و ش چو بموزنی چنان بود
 بیاسخ کرد با را را مکر آلود
 مرا خود هر چه بود از خجسته روزی
 تو شاید کین نظر با خوش داری
 عروسی بخشم - باد لنواری
 دمید از چرخ صبح عالم افروز
 عبیر افشان شد از مهتابهای
 روان کردند مهابهت نینان
 نوا سازان نواها بر کشیدند
 کفلگاه گوزن و ران نخچیر
 هوارا کرد یکسر عنبر آلود
 به پیرامن قبا پوشان نوخیز
 پیش حلقه زده زنجیر مویا
 بمشکین موی آس آهوی ماده
 بهرمونده موزون همی لب
 خمار آس موهوشینه چون
 کز آن هر نکته بپویند با بود
 که حلوا ساختن نتوان بدین زود
 لب سبزی گذشته و دلفروزی
 که روزی این شد باند پیش دای
 که هر مزد در کنارش کرد بازی

یروپس بھر راں دیواری	یری را کے دہاٹیس ماری
چو تہم مار بکتا دآں مہ لو	کہ گیر دہاں لیک ارے حرو
چو دیدہ ماطلب کردہ ملائے	وار گچ حصرت اثر دہائے
جیاں جبت اریرید حواس گاہی	کہ ار مقار یو تمیہا رہی
اراں تہ ماری عمریت کاراں	عہاں مردا تہ چوں سایہ داراں
چو آواریری رتخند جستید	کہ سایہ راہ زوہر یوہر سید
دوید و درکنار آدردہ را	ز دیو حنا نہ حالی کردہ را
صم بر خولیس می لرید تا دیو	گئے محبت ححر گاہ ستمیر
ہمی گفتاں چہ رفت را حاضران	کہ چوں طلعت نقاب افگدہ ز نور
رحاتا کے کہ ماہد این دودہں	جیس خود را کہ یار و سودہں
کہ لوداں دیو چہ لائالی	کہ لاحول ار جیس تیطاں متالی
رحا رحاست آں ہجوایہ حور	سار و استکہ چوں گور حور
سحراں نشاط داد سر حوت	کہ تیریں راتہ آں تلخی فراموش
دلش گرچہ ار غصہ در سیمیت	کہ چوں گیر دوس حور تیدر است
ولیک جوں رصواں لودت آں حار	چہ بند و تفت طاؤس بر مار
نیری ز لب شکر و تاں گت	تلخی رہر حدے کرد و گت
مے مست شاعر و تہ میکرد	دل چوں ماعرے حوتہں میکرد

دوساقِ پستِ پاپا - رفسرده
 کلاه کافری بر سر چود گیم
 شکم چوں بر لبِ ناساز کرده
 ببالین گاهِ شہرینِ دل افروند
 صنم را از فراقِ دُرخسرو
 در آندم کز طرب معزول بود
 بر تنہ خفتہ اندر شہرِ اہل وار
 ببالین خجہ بود از بادہ سمرست
 چو دید آں دیورانا گاہِ حمید
 بر آں شد تاش ساز و دیار شیریں
 بیاز و باد غا بازی و فغا -
 گرفتش چوں عفا بکر گسہ را
 بہرِ جِ ماہ برد آں جرمِ متحوس
 چو نبل را قرین یاسمین کرد
 قتادہ بخیبر آں ہمیزم خشک
 درختہ کو بود ہم مایہ عود
 چو غوکِ خشکِ پیشِ مارِ مُردہ
 زد قیانوس ماندہ مُردہ - گیم
 دو پاہم چوں عصا بے کرم خوردہ
 ز بیکاری لگس کشتہ ہمہ روز
 شد چوں خرمنِ امید چو چو
 زد تنگی بدو مشغول بود -
 دو پارا لام الہ تاکرد بر دیوار
 میان ہر دو پایش چوں کہ است
 قتادہ سایہ در پشیں خورشید
 کندراں کار شیریں کار شیریں
 کلا - غم را کند جہتِ بہا -
 زجا برداشتہ چوں دریا - خیر را
 چو پوتیار در پہلو - طاووس
 خود از بہر تماشایا را کیں کرد
 معطر گشتہ از بو گل و مشک
 ز بولیش عود گرد و عاقبت زود

نہ مالیں فت چوں سروار بلدی فصولِ خواب کرد تن حتم بدی
 بجاوت گاہ خود رفتہ ہر کس تہمتہ ماندویا رمارس لس
 ملک میداشت نورِ صبح رایاں تاب اندر زردہ حور تید را طاس
 رسو عشق کاتش درد دل فروت محل میگفت تاه و تسمع می حوت
 ز تیرین کاری ستیرین دلبد فراوان حور دہ لودا گورہ و قد
 چو آن تسارین را سحر یافت مکافاتِ عمل را وقت در یافت
 صنم را لود بر در خادمہ میر چو متاں دیو و چون یواں لوب گیر
 ز پیری کست تیر دسال و رسو چو طلال رود حتم و دیر حتم و
 اریں دنگ رے حدہ انگیر مزاج سے مرہ چوں ہاں سریر
 سروا ریوست رگ چوں جگستہ دہس لے آٹ و دماں رگستہ
 ریگست لعل ارب را لست مگس ریدہ فرا داں درد ہاست
 سرے چوں پوستیں کستہیں رہے چوں فوطہ مالیدہ پریاں
 پاک شمع و لطر بکار مادہ تیرا ریچال حیات م را مادہ
 سودا رس کہ رو پیچ موتیں کہ دے تلخ را مانست رویت
 کہے یکدم بدیدے فرق تیاے کہ ارحدہ نامدا قادہ بر حای
 دودنق را ستیں جو اجگا نہ چو کشش کہہ ریر جام حارہ

ولیک از بوسه شیرین اثر داشت
که چو ش از باد مستی بیشتر داشت
نشاط از بندل مستانه میکرد
پیرا هر زمان دیوانه میکرد

تزیین تحسرو و شیرین و وصف همسر ابا

برادر خوانده شیرین

پری پیکر دران عاشق نوازی
شده مست از شراب عشق بازی
پریش گشت زلف نیم تابش
بگرد غمهای گشت خواش
چو گشته تا اندران حالت دمخند
خرابی عفت را بنیاد بر کند
زمستی سر نیزانو ملک برد
سر خود را بدست خویش بسپرد
شکر لب مست و خواب آلوده درخو
بجو از بگین ره یافته
زبان بود چون بلبل بدستان
سحر کش گرد زانوراه میکرد
د مر بگریست از مستی چو مستان
ملک هر سه تا دولت سازگار گشت
دران آینه هر دم آه میکرد
چو نخته لحن برشتاقان سگالید
مراد آں چنان اندر کنارش
ربوده بود چون سیل شرابش
بنالید از فراق و زار نالید
برگش دولت کسی کو کامیابست
که ناگه آمد و بر بود خواش
اگر ان نبودش افرا سیابست

دلق نقل دلقی دلقی - هر بارش دلق - ازین

یس ارعالتش رو دود و تدسک خیر چو تباہی کے گلے را برد تیر
 بحر مہا گہر بزمہ قناتس مہدی گوہریں چوں مہلتا دتس
 رواں کردتش بقصر دولتِ حویلی تھل کردگر دتس رعدتس
 بمنزل گاہ حویلی آورد مہ را راجہ ہم کرد عالی مار گہ را
 چو مستسد با ہم رے درے زنج آسود حاہمائے عرص حو
 شہ اربس حوتدلی رو درین بڑ سرا دریا کے یا سار میں سرد
 دو غلیط پیس آں پری راد چو سایہ ریریاے سرو و تمنتاد
 جو اینستی دید آں سرو والا ہو رتس کرد رو در شاہ والا
 حامل دادش ار مارے سہیں نوازتش کردتش ار لہا و تیریں
 دو دل ماہم بدوق سہ مائل بدوستی کید گرماز و حامل
 دوے مروح گتہ دریکے حام دومہ علوہ مودہ سریکے نام
 گئے اس کامرانی گتہ واو کرد گئے این دوستگانی داد و او جوڑ
 گہ آں نے شد سوے جگتا راں دو گتے سرو و عشق مازاں
 گئے این پہلوے سرلط و بدے پیر و دمسدی کرتیدے
 کیت اریہ چو اتش گرم میحت لتد کچو عماں حسروار دست

لُق چوں لُق ہرہتس لُق سر رہیں لُج سرد اراد

روح نتوق لُق رتی

چو ناگه در جمال شاه دیدند زهر سوخته تار افتال دیدند
 چو آتش بر زبیاں راه غزال همی داد از کشته مگوشا
 مقابل پیش تخت عرش بیکر نشانندش فراز کرسی زر
 چو بر کرسی نشسته آن شک جشید بیرون آمد ز ابر تیره خورشید
 شده مشاطگان را و تها باز متاع نیک را در واده آواز
 گرفت از نور آں صنع خدائی ز مشرق تا مغرب روشنائی
 شده باناز و خوبی رونق انگیز که کالای قیمتی بدست تری
 بر دوش تکیه گشته از جلوه پیدا فلک دیوانه گشته و زهر اشیدا
 تار افکن شده گوهر تارال ستاره برمه و خورشید بارال
 صنم در موج آں لولو رننشور چو خورشید بر که در بارال نه نور
 فلک در حیرت آں حال مانده هلاک غمزه قدت مال مانده
 عروس از جلوه چون شمع بر تاج شکوه فرق بوسی خواستار
 برآمد شمع به تاج و شاد شمع همیش سر بوسه زدیم پا و هم دست
 چو بگریم عروسی خواستار یکاه عروسانه چنانند شربت شاه
 شمع آں شربت بخورد از انگبین بود لبش بوسید کاینک شربت این بود
 لُق - نشاند شاه را بر لُق - افثال
 لُق - ح - ملک لُق - رسانه

ہر سو صد ہزاراں متعل نور روءہ درخس منہ آفتن اردور
 طلق بروست مروارید ریزاں گہرا فتاں راہ افقاں و حیراں
 دریاں نارنج درہائے رب بیتن رات معرول گشتہ نو دجاوشن
 مدیساں چون سیدآں سمع آفاق کہ قصر ماہ روستس را کہ دطاق
 تتاد در طاق و را نور دیرا و رنگ رجون ہتر اں شد مار کہ تنگ
 ملک و مود کا یہ موبدے رود کدیویر تہ مقصودے بمقصود
 حرد مدے طلب کردہ ہتیار رول دیادوش وار لب گہر مار
 درآمد کار سار و راریر سید دو بکدل رار صا ہا ماریر سید
 جو ماوارسیہ ہا حوش برحاست حجاب نام و سنگ اریست برحاست
 یس انکہ بر طریق آں و دیکتس معین کرد کا یہ رحستس
 جو فارغ شد دل ارقیئیں آں لقت و روحاں در لطافت خطہ عقد
 ہا بربدل درآمد گوہر و نور جو دریا ستہ تہی گاہ رہیں نور
 رواں شد با عروس حوشن تہا کہ لید جلوہ حور سید ماہ
 جو گزشت آں و اریواں نیم جہ دید او آسمانے یں را نیم
 رہر سودید ماہے دلطسارہ رہر منج آفتابے در حرارہ
 بستے میر حوراں ہشتی ہمہ بر حوں دلہا را مدہ کشتی

بیک فرماں رواں شد بخوبی تخریب
 جہاں اندر جہاں گنجینہ رخت
 دواستر بر دمی از لعل و دربار
 ز در جہاں ز پروردہ شتر بار
 متاعِ سیم وزرودہ کار وائش
 ملون تنہا بے جامہ زائش
 غلام ارمنی صر در سرو آزاد
 ہنوز از لالہ شاں نارستہ شمشاد
 کینزائ نیز صد پیارہ نور
 بنورِ خود ز چشمِ خلق مہ نور
 بخرمن صندل و عود قماری
 بہنا نافہ مشکِ تباری
 ز حبسِ باد پایاں صر بطویلہ
 کہ صر صر گردشاں دیدی بجلہ
 ز گوشت ہر طویلہ چون شریا
 کہ کرد ہر گہر آشام دریا
 بدین ترتیب ہر جلوہ نو
 عروسی را ہمسار آمد بجزو

عقد شرو بہ شیریں

چو شہ ترین جہاں افگندہ بیرون
 عروسِ ماہ شد بر تختِ گردوں
 بآئین شہی شاہِ فلک قدر
 سو بہ شد نیز شد تابندہ چوں بد
 نہ بر شہ رنگِ چو گانی برآمد
 کہ خورشیدِ سلیمانی برآمد
 رواں گذشتہ آں بہارِ عالم افرو
 شبِ تاریک شد روشن تر از روز
 عجب کالِ آفتاب تیغ زین بود
 کہ انجم گرد گردش انجمن بود
 لاق - خرویدی رخت لاق - تحفہ ہای پختہ

ولے دلہ مرا ہم جاتے تھے ہست بدست تہ وہم جوں تو تہست
 وہم باد و نگینت انگتر یہ کہ ار دو ہر دو عالم را گئے
 جو حکم یک گیں را دو گیں مار دو حاتم سر مر باید کرد ہم مار
 دو حاتم را کہ در حق لے کلیدت کہ دامد قیتش جوں نایدیدت
 چو شاہ انگشت ساید نرنگیم ستارہ قمر یہ انگتریم
 گفت این دلہ رب گیں داد نعت بوسہ برا نگتریں داد
 سرا گویا میکرونا ہم گیں را مانگیں حاتم ہم
 دہا را کرد با انگتریں جعت تیری ہی حدید و می گہ
 کہ ہاں لے حاتم این اندازہ کہ داری باد ہاں میں ہاں حیت
 کہ آں حاتم کہ نام او ہلال ست رسد در خسرو و تہیں محال ست
 ولے میں بوسمت ریں لذت نو کہ بوسیدی و اوں دست خسرو
 درو انگتریں مادہ دہیں مار رحیرت نہ سحی دروے نہ آوا
 چرا حیراں مادہ چوں حیں دید کہ در خود موم و دروے گہیں دید
 جو ارب دستگاہ مست داؤت اراں ہم درد ہاں انگشت داؤت
 دراں انگتریں ماری رماے - مادہ انگشت اندر ہر دہاے
 یں آگہ گفت تا گرد دہیا جہاں ہر دو گوہر جو دریا

راق کے راق دراں راق مادہ انگشتا ہم دہاے

کمر بندهاں کمر بستند در کار
 کز شاهان و از متاع قیمتی بار
 بزور پیر و دوزخ و شید پیر نور
 دو منزل راسته شد چون بهیمنور
 رواں شد خسرو از فرمان شیریں
 بایوان دیگر بایوان شیریں
 دو جان به کله بر ایوان کشیدند
 رن در گردن کیوان کشیدند
 مسافت اگر کمر رفته بتجیل
 میان هر دو ایوان بود یک مهیل
 نزدیک که رنگ یاسمین داشت
 پوشیدند عیب کان زمین داشت
 ز ایوان تا بایوان کا دمی فرست
 همی بر آسمان فر بر زمی فرست
 همه شهر از ترغم پر نوا گشت
 بر پیشه ام دام مرغان هوا گشت
 چنان شد غلغل کوس آسمان گیر
 که شد پوشیده چنگ زهره پیر
 چو خسرو خواست کز رومی روی
 فرستد دست پیمان عروسی
 جریده بودش آهنگ از داین
 ز شاهان بد یک انگشت ریش
 فرستاد آن مهر نور ابر حسیں
 چو بر شیریں رسید آن خاتم حسیں
 بحسرت گفت کاینکه در در
 مروت چون بکم خورند نبود
 چو نتوان یک بهادار نگین را
 عروسان را جواب بدهد شاه
 دو چندان بار بارده چند بود
 چو سال گویم دو چندان پاسخ این را

مد و گشت ارباب میں ایسا تائیت و شاد و تس و صلت تری گدگایت
 کہ چوں و در آریا حامی حمت سید دہم حامی مرادت ماصدا مید
 سر لے یرم ادلب حلاست دہم حاوید یوید و صالت
 ملک را ارباب آں ساعرجم نمی آمد لب ارشادی و اہم
 کید آں شربت طاب یورو دل صدیارہ را یوید لو کرد
 مدیں تادی ہمہ نہ مادہ خورد مے رنگیں موسی سادہ خورد
 دو دل کر کوہ ہجر اگدگی داشت نامید و از شری گدگی داشت
 اگر توانی رعد دیگران زیت موسی وعدہ حامل توانی زیت

رشک مری عروسی شیریں با خسرو
 و فرستادن خسرو انگشتی ملکہ اکبر ام

عہد و پیمان

جو مہ و چارہ سست و در خواہ و وحید گردوں نطع مہتاب
 عروس صبح را بیدارت دخت عروسہ برآمد بر سر تخت
 صم و مود کر گئے جو دریا کند اسباب ہمائی میتا

رقی مزد گایت

جهان را برگ و تنگی فراخ سست
 طرب بایار و محزون شاخ سست
 مراد و گزگیتی هست خوش باش
 و گرت بود قضا را بارکش بارش
 حیات به مراد از مرگ کم نیست
 چو حاصل شد مراد از مرگ غم نیست
 مشو زین گونه مغرور جوانی
 که بنیاد ندارد زندگانی
 گل آمد تازه شد به بهار
 شراب نوش کن بر و بهار
 بدین شربت غبار از دل پاک
 نشاط رفته را از حد پاک
 به آن باشد که بایاران مساز
 کنیم اسباب به ادی را دور باز
 دور و ز کز حیات آوازه دیا
 بیات روزگار و تازه داریم
 کم امروز هر چه آن دلنواز است
 کس که در دین فیروزه فیروز
 که از ماتا بفراده دراز است
 نغمه گریز غزل بنواخته در ساز
 که بفرود اندازد کار امروز
 چنانش در گرفت آن نغمه زار
 تشکیب از جان شیرین کرد پروانه
 پیاله خواست از ساقی دران جوش
 که گشته از خویش بیاطاق به بیگار
 چو مرایه داد از لعل چون قند
 بشرط چاشنی کرد اندر کمنوش
 نشان از دیده و در قطره چند
 بجا آورد مشرط و شنگانی
 بیوسه داد خسرو را نشانی

نوع که از فردا بداند کار امروز

نوع ملک را کین غزل بنواخته و مساز

حوالی حلیت اندر نفق حوالے سناے آدمی خاکے وآسے
 حصار گل کشد گر سر بر افلاک بیک ماراں سدر حصارہ بر خاک
 مد لیتاں راں کیں خاک کسحت نرداں و اموتاں کسحت
 کسے کر تو رواں آورد یا د ہمیں گوید کہ مسکین آدمی زاد
 لسا خانہ کریں دور کس سوخت لتاید روئی را حیلہ آموخت
 چه حاجت گرگ را تعلیم حوریر لسست استاد کارتس حاجتیر
 براں کامے و عیش ارمی توانی کہ لیا سے دریں حسرت ہمانی
 جو میدانی کہ دیار وفا نیست دل اندر یوفاست روایت
 وفاداراں بود کر یکٹ رائی کند مایو فایاں یوفائی
 گراما را گرامی نہ بگردن کہ نتواں کوفت آہیں حرماہیں
 کس تائیتوانی لے ہماں گرد حوا امر دی بجائے ما حوا مرد
 نہ مردم چار یا بے داں حواسود کہ ناتند در حتم و ر و دستود
 حرے کا قدر ریتیت مدہوت مستی جوں کند سحتی و اموش
 مرادے کا دریں دیر ہلاکت جو آخر خاک حوا ہلاکت خاکست
 دہد عمر چہ ہر تست ادنی و جو آخر عم بود برردنیک خو
 اگر چہ گر نہ یسیدتے مددال سیر داد ہیلو لیتس کہد

زح دوستی راجیب ذوق لے حوائی زح کہ مدحت و حمت حمتود زح کہ مدحت

چور و دبار بیدارین نغمه پر داخت
نکیسار غنوں خورشید بنواخت
زمورونی بیداں گونه که دل خواست
رواں کرد این غزل پریده را

سرود نکیسار از زبان ششمین

کجائی - اے دلم پرده بدتاں
نظر زین برنگن بزیردتاں
بنور وصل روشن کن چراغم
بوی خود معطّر - برکن و باغم
چو می باید تهنه مانی غنودن
چیرا باید عباد و برون
به بیداری نشاط عمره ریا
که دارد هر که بنی تکیه بر خواست
منار ارگل هنوز تا تین سر
که هر گل را خزان در کمین است
نماز آید اندر تن جفا - له
نباشد هیچ روزی بزم و الم
مبیں کا سباب عیش از حد فرو
نخسرو گرچه کنخسرو بود مرد
نستاب زندگانی ہیں کہ چون است
نیزر گان خط پیش است ازین نیز
هم آخر خاک باید منزلت کم
عقا - بے کاں ہوا - کار گیرد
کہ از پلایں خطا کمتر شود تیز
مبیں مہرہ بہ پیشانی تر بود
بط آسان و بلخ دشوار گیرد
کہ نیش ریشہ سوراخ کنزد و
مبیں طاؤس را زیبا و رنگین
کہ نیش ریشہ سوراخ کنزد و

بہیں مقراض در منقار ہیں

دودر سارماں چوں تند تر ز لبت عجم بار ار غم جاں تر سیتس
 اگر تک آمدی از من بھر مے کہ مایوں عود سر آتش ہم یے
 رہرار حاسب سید او گردی سورم تاز تو نیم شاد گردی
 مرا یسوز تا ماشم ہداں تو کہ پرواہ ستناسد قدر آتش
 خاکس تار غم چوں مئے گردم کہ گریواریم بدخو رگ گردم
 نوارش متمداں راسارد رٹوئی گو سفسداں رالوارد
 وگرمں رہتے خواہم براری نوحے ماریناں کے گداری
 درخت ارجہ آرد بوہ خولت نتر زن کے گدار دستبوہ بخش
 گل ارجہ تارہ رے آمد صاحب گلایے عاقبت خولت کد آب
 چہ پیری قطرہ ہائے حتم درور کہ ارطوفاں دروہ لتیدایں سور
 مں آں تیرم کہ چوں آیم بستر ہمدان بیت دست خود کند شیر
 لکڑکاں آہوے شکیں کس دم مٹاں ستکیں رس چوں کرد دم
 لے چوں شک مہیاں عشق بارند رموے پیل رار بحیر سارند
 اگر حیوحت حام آں سمگار ہورے آہ مں دروے کس کار
 رمولت گرچہ چوں مولت دو تاہم ہورتس مار موے کتر خواہم

ذوق سورم ذوق عود ذوق عود ذوق عود

ذوق۔ ہمدانے رس چوں کرد دم ذوق۔ عرس خواں عشق تارند

بدلِ سختی مدار آئینہ در بستان
 بآئینہ نگویم این ہو س را
 تو آخر رحمت کن بر دلِ خوش
 چه خواهم دید آن روز طرباک
 نہ بنیم چوں تو باشی در گزرگاه
 چو بالعدالت ہمہ سرت باشم
 مرا این آرزو در طالع شوم
 نیاید نقش آب ارچہ پذیرد
 جدا کن ز این فراقِ دیر پیوند
 نیاید ہرگز رستا اسیر و آزاد
 غم دارم کہ پایا نہ ندارد
 تو کہ غم فارغی در بیدلی فرد
 نہ من از خونِ دل خرابم
 چہ گفتہ آں خرداں خربندہ حاشا
 نداری از ہلاکم بیش ازین غم
 بجز سگر گریگ بستاند شبانش

در آبِ شمیم من ہیں صورتِ خوش
 از اں کا آئینہ شمر سازد نفس را
 حجابِ آئینہ بکسو کن از پیش
 بہفتاد آب شویم دیدہ را پاک
 گرم خورشید پیش آید و گرماہ
 بیوہ رتاقیامت مسرت باشم
 غمار بے مسرت و ہر بہ نوم
 رقم بر یاد خود ہر گز نگیرد
 بشمشیرِ جدائی بسرم از بند
 کہ روزی از فراموشاں کنی یاد
 تنہا کہ بے دلی جا نہ دارد
 چہ دانی تا چہ باشد لذت آورد
 تو پنداری کہ من خود مست خواہم
 کہ مرگ من ترا باشد تمارش
 کہ از صدمیدلت گردد یکہ کم
 غمِ قدیم بود بہ ہر جا

بھکیا جوں مدین قیون دل درد تکیب عاتقاں را برے مرد
 ربابِ باد شد سحریر دار مرحمہ جوں چکا بیدار رگ ساز
 چاں کر سینه عم راج بر کس فرو گشت این عرل را در ہاوند
 زہے حس و خوانی ار تو در مار عمب با خان میں جوں عیت دما

غزل باربد از زبان خسرو

درتِ عاشقہ بختِ حوام سر زلفِ تو خلوت گاہِ عام
 چالِ مردمِ حسیمِ بیارم لبتِ سرمایہٴ عمرِ درارم
 نگوی تا کجا ہے جو ردی امرو کدے حائے روستی کم دی امرو
 کدے حائے گلش تندیں جو کدے حتمِ روستی تندیں نو
 کرا اقبالِ داداںِ دلروئی کرا بختِ این سعادتِ کدے روئی
 اگر دامِ کجاود گد رگاہ سحاروبِ مژہ روم ہمہ راہ
 وگر دریام آں برہت گہ یاک بیدہ تو تیسارم ہمہ خاک
 جہ دولتِ مسدوداںِ چشمِ روت کہ حائر ارحالتِ کدے گلست
 چاں بے کراں مریرِ میعست در آئینہ خیالتش ہم در یعست
 میں آئینہ روشے صبحِ امد کہ در آئینہ متوالِ دیدِ حورستید

زما ع نرح سحت وسعدت نرق جان ما نرق عاشق نرح رولے

هزاراں جاں فدا بر آتشاں ہے کہ باشد در دلش بچہ وفا ہے
 کس نہ کز خرد کار آزمایہ بند بکار افتادگی یار آزمایہ بند
 سفال از طاس زرم کند بیت و کاک و لہ گاہ گرو گرو پدیدار
 کہ کوزا فریش ناتمام است چو دلسوزی کند مشکو کہ خام است
 وفا کز یار نامعالموم باشد تکلف نہ شد تکلف نہ شوم باشد
 بچہ ہم بندوان نہ نگردد مالند ہم آخر از یہ روی بنالند
 وجود مردم فرخندہ دیدار زہر مردمی بار شد پدیدار
 رواج مہ مجلس بہستی است کہاں گرتیر نو چو بدستی است
 چو بدخوا وقت یار بہ ہر پیہ کہہ باشد نہرا صحتہ بن نیز
 زمانہ دیر شد کین نسبت آراستہ کہ کج با کج گراید راست بار است
 مقام کز عمر ملی باشد قبابہ برد با چوں خود رگوہر گزبار
 بدایانیکہ خواہی ندید از را کہ سگ را کفش بر سر نہ دریا
 زینکی دوستاں را دوسرہ ہست چہ باشد دوسرہ بد دشمن کدہ است
 چو افتد با عنوان بادشاہ زور زمار کز نترسہ کز دم کور
 زبا باید کہ سوزن بکشد دھار چو سوزن خار بار شد گرو آرا
 ہزاراں آفرین بر آتشاں ہے کہ بتواں یافتہ از روی وفا
 کہہ را کین سعادت یار باشد ز عمر و نجات ہر خور دار باشد

در اں خواستش از بیداری سخت بنادم بر تر یا یایہ تحت
 بہارے دیدم از لطف آفریدہ حصر را ب حیاتش پروریدہ
 نشاطم تارہ کردار مادہ ناب حمارم راستگست از روی حلاص
 ہوسہ دل ستد جاں را یگانے نامیزور ہے مارا رگائے
 جہاں کردار شراب ہوسہ ستم کراں آوار حوش از جانی حتم
 جو کردم حشمتاے نار میں باز حریف خواب را در دوا دم آوار
 ہمارم خود جو گل در آستین بود خیال خواب سرور آستین بود
 مرا این خواب غم از سخت میدا محنت است دور از حتم اعیار
 نہ میں ناچند بیداری کتیدم کرماں خوابے اندر حوائیم
 در لغت مایدے دوراں قلاب کہ رگش اکھبائے اریں خواب
 ہنورم حشمت بد جو میکد مار سیاکائن حشمت پر رویت کھن مار
 جہ خوش کاریت رفے یار دہاں گہرے سگ و گل سیار دیدن
 بیاراں صاف مایدسیہ مرد کہے چوں در دما تدم کہ تو ان
 میں ار کہر جہاں تکل دلجوئے کہہست آئینہ ہمدوسیہ روئے
 نہ ہر کو یار ستد ماتد و فسادار فراواں ستت اریار تا یار
 نہ ہر آئے کہ لودار و گلابست نہ ہر دے کہ گیس تند شرابست

روح کہ سر کس بلکھانی ذوق ایدوست

اگر وصال چه رخ افروز مغرب است بجدا شد که هجران نیز نغمه است

اگر شادی ز جام خمر ببرد است غم ز زندگی باد کو سر است

باقبال غم زان گونه شادم که هیچ ایام شادی نیست بادم

غم ز راتا چو جان در تن گرفتم طرب با همه جهان دشمن گرفتم

همیشه شاد بودن تیره رانید است شک ز دل نشان بر رخ نماید است

درخت سایه زگر کشکند شاخ در آید آفتاب از راه سوراخ

چو رود بار بد زین خوش ترانه ق پر آید زندگی کرد خانه

نکیس زان رقیق کوثر آگس شیراب ریخت در جام نگاریا

غزل نکیس از زبان شیراب

سحرگاهان که زگر مسد بر خفا ق پیاله برگرفته و مجلس آراس

نسیم صبح مرمتاں را بگلزار بجنبانید در دامن که دبیدار

هنوزم بود خواب زان زور ز بود و در تنگانی مغرم تر

ز باد صبح میزد بود میان خواب و بختی می نمودم

که در آغوش آمد زاد سرو چو طاووس بهمان تدری

ازان سایه که دولت پر من افکند گلم در حبیب و مه در دامن افکند

د عالم ک از شادی کس ک راکش ک گوهر آیین

دعا یت را کہ گویم صبح تا شام
 متوہگاہ کا حر آستہ ایم
 ازاں گاہے کہ مادر تو شد تیر
 فروتد حیت نہ حور در حور مہر م
 در یغاراں چناں و کلاں پر قد
 مروت چوں بگرد استیت
 دراں رستہ کہ رخ جاں بشیر ست
 نہ بیدارم کہ ہم با ستہ بجا نت
 مدار وقتیتہ سوراں دلم ولے
 مدار دیش اریں حاجت و حودم
 کم گرد مت صد سال دل دیر
 کنڈیوں مشہ استقال صرصر
 چہ ماید حس نشا دن درد دل ب
 چہ ماید بر ہوا افکند اں سگ
 محاک رہ فروتد بے گما ہے
 گرم ہدی سحر در دیکلے نور
 مرا آخر رماے بہت در کام
 بدشنامے ہمیں اردو دعا یم
 نمودار مشتری حزمہ درم ریر
 کہ داری رو رازاے جیس گرم
 خریداراں حتم اردو در حور سد
 کہ بستیند گس برا نگیدہ
 چوس حالی گک کن تا چہ حیر ست
 چوس کا سد متاے درد کا ست
 کہ آتش رایگاں باشد بہہ جائے
 کہ در خدمت قبول افتد سحودم
 نوم صد یا یہ اریا میں گک زیر
 نو دا دل قدم صد گام پس تر
 کہ سیروں افکند آتش نہ پیر تاب
 کہ مارت سچے پستی با ستہ آہنگ
 کم اردو سال حیم آخر گاہے
 تماناے تو اہم آخر اردو

کس کش دل بزنجیر حیات انداخت
 تو در خوابی و خون خلق بیدار
 حرفت بس که بیداری نداند
 مرا از ناله شد کام و زباں ریش
 بگاه حمله گرگ تیر ز دندان
 اگر تو تم دهد دوران افلاک
 باوه عاشقتان ناشکیب
 بدان برقع که پوشیده ماه درین
 بدان شکر فتال قند نمک سود
 بدان باله بهمچون سرو آزاد
 بدان مو پریشان گاه و قی
 که یکدم زیر پایت جانان تانی
 رخت چوں شمع میسوزد نهانم
 چونوشی باوه و لب را کنی پاک
 و گردندی - مژاں جام لب گیر
 اگر دولت نداد این آتش را هم
 اگر دیوانه گرد و جابه آتش
 مکن گردن به چنبدین خوں گراناله
 ورت در خواب بیند خفته ماند
 فراقم بهم برآں خونریزی خویش
 نترس راز نفیر گو سفند
 نخواهم شد مگر پیش در خاک
 بنار و غمزه جاد و فریب
 بدان نگر که بر جانم زند تیغ
 کز آن گرد و عبارت شکر آلود
 که پیش بند شده نسیم و شمشاد
 که فتوی میدهد بر بست پرستی
 به از سر ال به تو زندگانی
 کز آن خورشید روشن باد جانم
 بنیشتاں جرعه آخر برین خاک
 کم از بود به بدست باد و شبنم
 که رنجانی زبان خود به نامم

کس بخون گرفتار زندگانی نکند - فتانم
 کس زنده مانم نکند - دوم

گولے پاساں ماصح گھیسر کہ حتمہ مادر دریا فرو ریر
 بگولے رہرہ گردوں را تجھیل کہ مین حیم دستور دہ نیل
 کسے را کڑ وصال دوست روریت ہم عمر تنقناط و دلہوریت
 کسے کر حوریاں بہرہ مدت اگر دریاے تاں غلط مدت
 نہ دو تندی ارتاح و گیسر رحواں روری ایک دولت یست
 ریح جو بے لعل و حوانی جو ایں سودجہ باشد رنگانی
 کیا جوں ز داس راہ رواں را بتاراح ار حریاں رروعاں را
 لوائے مامدعاں دگر داد حواس عشق راستی رسداد
 مداماں ایں عمل دراہ تیر کہ آتش ردحسوز راہ شیر

نغمہ بار بد زبان خسرو پرویز

رہے روست چو در صحکا ہی و روع رویت ار مہ تا ما ہی
 عمت حیمہ کتاے اتک گرگ و صالت چارہ سار سیہ تنگ
 بیک کچ لست یہاں دل رار کچ دیگرش صدعاں افکار
 کہ جوں مادران لب ہم سکا صابر روئے گل ترساں ہندیا
 مکن ز بحیر مشکس را گرہ گر کہ توان است دل در تن مر نخر
 کہ کسے کورا وصال یار مداماں ایں عمل رد درہ تیر کہ آتش رد شیریں وہ پرویز

رواکن شر به گزیم شدادی
 فرو شوید غم ما را مرادی
 چنان زن موج عیش از جوی خلا
 که کشتی بشکند غم را بگردا
 رسید آن میها کن من جدا بود
 دلم در دید و در بزم آتش خا بود
 سحر که خفته بودم نیم یار
 که با داز آرزو چشمم کرد به یار
 ز بیم گل که در بالین من خفت
 غبار صندل از گیسو من رفت
 رسید از مهربارا - نه بسویم
 ز خون آسشمانی رسد - نه بسویم
 نه به خواب گرانم صبح تار شام
 که از خوابم گران گشت - نه بسویم
 مجنباں هر دم ای باد آتینم
 که ز لیدار است برگ - یا آتینم
 چنانچه دیدم دور دولت از پیش
 که تا بنیم بمقصود دل خوش
 و هم دل طعمه زایع گشت
 بخون دل کنم رنگین غناش
 بدین نیت سیران جان پرچش
 تو در خواب آمدی یا خود خیا
 توئی باره ز نمی گردی منیم
 اگر جانم گویند جانم رسد
 مرا بایا رخد خوش می برد خوا
 به بند از ابر تیره چشم قمار
 بلم دیده و انگه در تو بنیم
 گواهی میدهد دل کس همان رسد
 بازو ۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰ ۵۵۱ ۵۵۲ ۵۵۳ ۵۵۴ ۵۵۵ ۵۵۶ ۵۵۷ ۵۵۸ ۵۵۹ ۵۶۰ ۵۶۱ ۵۶۲ ۵۶۳ ۵۶۴ ۵۶۵ ۵۶۶ ۵۶۷ ۵۶۸ ۵۶۹ ۵۷۰ ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰ ۱۰۰۱ ۱۰۰۲ ۱۰۰۳ ۱۰۰۴ ۱۰۰۵ ۱۰۰۶ ۱۰۰۷ ۱۰۰۸ ۱۰۰۹ ۱۰۱۰ ۱۰۱۱ ۱۰۱۲ ۱۰۱۳ ۱۰۱۴ ۱۰۱۵ ۱۰۱۶ ۱۰۱۷ ۱۰۱۸ ۱۰۱۹ ۱۰۲۰ ۱۰۲۱ ۱۰۲۲ ۱۰۲۳ ۱۰۲۴ ۱۰۲۵ ۱۰۲۶ ۱۰۲۷ ۱۰۲۸ ۱۰۲۹ ۱۰۳۰ ۱۰۳۱ ۱۰۳۲ ۱۰۳۳ ۱۰۳۴ ۱۰۳۵ ۱۰۳۶ ۱۰۳۷ ۱۰۳۸ ۱۰۳۹ ۱۰۴۰ ۱۰۴۱ ۱۰۴۲ ۱۰۴۳ ۱۰۴۴ ۱۰۴۵ ۱۰۴۶ ۱۰۴۷ ۱۰۴۸ ۱۰۴۹ ۱۰۵۰ ۱۰۵۱ ۱۰۵۲ ۱۰۵۳ ۱۰۵۴ ۱۰۵۵ ۱۰۵۶ ۱۰۵۷ ۱۰۵۸ ۱۰۵۹ ۱۰۶۰ ۱۰۶۱ ۱۰۶۲ ۱۰۶۳ ۱۰۶۴ ۱۰۶۵ ۱۰۶۶ ۱۰۶۷ ۱۰۶۸ ۱۰۶۹ ۱۰۷۰ ۱۰۷۱ ۱۰۷۲ ۱۰۷۳ ۱۰۷۴ ۱۰۷۵ ۱۰۷۶ ۱۰۷۷ ۱۰۷۸ ۱۰۷۹ ۱۰۸۰ ۱۰۸۱ ۱۰۸۲ ۱۰۸۳ ۱۰۸۴ ۱۰۸۵ ۱۰۸۶ ۱۰۸۷ ۱۰۸۸ ۱۰۸۹ ۱۰۹۰ ۱۰۹۱ ۱۰۹۲ ۱۰۹۳ ۱۰۹۴ ۱۰۹۵ ۱۰۹۶ ۱۰۹۷ ۱۰۹۸ ۱۰۹۹ ۱۱۰۰ ۱۱۰۱ ۱۱۰۲ ۱۱۰۳ ۱۱۰۴ ۱۱۰۵ ۱۱۰۶ ۱۱۰۷ ۱۱۰۸ ۱۱۰۹ ۱۱۱۰ ۱۱۱۱ ۱۱۱۲ ۱۱۱۳ ۱۱۱۴ ۱۱۱۵ ۱۱۱۶ ۱۱۱۷ ۱۱۱۸ ۱۱۱۹ ۱۱۲۰ ۱۱۲۱ ۱۱۲۲ ۱۱۲۳ ۱۱۲۴ ۱۱۲۵ ۱۱۲۶ ۱۱۲۷ ۱۱۲۸ ۱۱۲۹ ۱۱۳۰ ۱۱۳۱ ۱۱۳۲ ۱۱۳۳ ۱۱۳۴ ۱۱۳۵ ۱۱۳۶ ۱۱۳۷ ۱۱۳۸ ۱۱۳۹ ۱۱۴۰ ۱۱۴۱ ۱۱۴۲ ۱۱۴۳ ۱۱۴۴ ۱۱۴۵ ۱۱۴۶ ۱۱۴۷ ۱۱۴۸ ۱۱۴۹ ۱۱۵۰ ۱۱۵۱ ۱۱۵۲ ۱۱۵۳ ۱۱۵۴ ۱۱۵۵ ۱۱۵۶ ۱۱۵۷ ۱۱۵۸ ۱۱۵۹ ۱۱۶۰ ۱۱۶۱ ۱۱۶۲ ۱۱۶۳ ۱۱۶۴ ۱۱۶۵ ۱۱۶۶ ۱۱۶۷ ۱۱۶۸ ۱۱۶۹ ۱۱۷۰ ۱۱۷۱ ۱۱۷۲ ۱۱۷۳ ۱۱۷۴ ۱۱۷۵ ۱۱۷۶ ۱۱۷۷ ۱۱۷۸ ۱۱۷۹ ۱۱۸۰ ۱۱۸۱ ۱۱۸۲ ۱۱۸۳ ۱۱۸۴ ۱۱۸۵ ۱۱۸۶ ۱۱۸۷ ۱۱۸۸ ۱۱۸۹ ۱۱۹۰ ۱۱۹۱ ۱۱۹۲ ۱۱۹۳ ۱۱۹۴ ۱۱۹۵ ۱۱۹۶ ۱۱۹۷ ۱۱۹۸ ۱۱۹۹ ۱۲۰۰ ۱۲۰۱ ۱۲۰۲ ۱۲۰۳ ۱۲۰۴ ۱۲۰۵ ۱۲۰۶ ۱۲۰۷ ۱۲۰۸ ۱۲۰۹ ۱۲۱۰ ۱۲۱۱ ۱۲۱۲ ۱۲۱۳ ۱۲۱۴ ۱۲۱۵ ۱۲۱۶ ۱۲۱۷ ۱۲۱۸ ۱۲۱۹ ۱۲۲۰ ۱۲۲۱ ۱۲۲۲ ۱۲۲۳ ۱۲۲۴ ۱۲۲۵ ۱۲۲۶ ۱۲۲۷ ۱۲۲۸ ۱۲۲۹ ۱۲۳۰ ۱۲۳۱ ۱۲۳۲ ۱۲۳۳ ۱۲۳۴ ۱۲۳۵ ۱۲۳۶ ۱۲۳۷ ۱۲۳۸ ۱۲۳۹ ۱۲۴۰ ۱۲۴۱ ۱۲۴۲ ۱۲۴۳ ۱۲۴۴ ۱۲۴۵ ۱۲۴۶ ۱۲۴۷ ۱۲۴۸ ۱۲۴۹ ۱۲۵۰ ۱۲۵۱ ۱۲۵۲ ۱۲۵۳ ۱۲۵۴ ۱۲۵۵ ۱۲۵۶ ۱۲۵۷ ۱۲۵۸ ۱۲۵۹ ۱۲۶۰ ۱۲۶۱ ۱۲۶۲ ۱۲۶۳ ۱۲۶۴ ۱۲۶۵ ۱۲۶۶ ۱۲۶۷ ۱۲۶۸ ۱۲۶۹ ۱۲۷۰ ۱۲۷۱ ۱۲۷۲ ۱۲۷۳ ۱۲۷۴ ۱۲۷۵ ۱۲۷۶ ۱۲۷۷ ۱۲۷۸ ۱۲۷۹ ۱۲۸۰ ۱۲۸۱ ۱۲۸۲ ۱۲۸۳ ۱۲۸۴ ۱۲۸۵ ۱۲۸۶ ۱۲۸۷ ۱۲۸۸ ۱۲۸۹ ۱۲۹۰ ۱۲۹۱ ۱۲۹۲ ۱۲۹۳ ۱۲۹۴ ۱۲۹۵ ۱۲۹۶ ۱۲۹۷ ۱۲۹۸ ۱۲۹۹ ۱۳۰۰ ۱۳۰۱ ۱۳۰۲ ۱۳۰۳ ۱۳۰۴ ۱۳۰۵ ۱۳۰۶ ۱۳۰۷ ۱۳۰۸ ۱۳۰۹ ۱۳۱۰ ۱۳۱۱ ۱۳۱۲ ۱۳۱۳ ۱۳۱۴ ۱۳۱۵ ۱۳۱۶ ۱۳۱۷ ۱۳۱۸ ۱۳۱۹ ۱۳۲۰ ۱۳۲۱ ۱۳۲۲ ۱۳۲۳ ۱۳۲۴ ۱۳۲۵ ۱۳۲۶ ۱۳۲۷ ۱۳۲۸ ۱۳۲۹ ۱۳۳۰ ۱۳۳۱ ۱۳۳۲ ۱۳۳۳ ۱۳۳۴ ۱۳۳۵ ۱۳۳۶ ۱۳۳۷ ۱۳۳۸ ۱۳۳۹ ۱۳۴۰ ۱۳۴۱ ۱۳۴۲ ۱۳۴۳ ۱۳۴۴ ۱۳۴۵ ۱۳۴۶ ۱۳۴۷ ۱۳۴۸ ۱۳۴۹ ۱۳۵۰ ۱۳۵۱ ۱۳۵۲ ۱۳۵۳ ۱۳۵۴ ۱۳۵۵ ۱۳۵۶ ۱۳۵۷ ۱۳۵۸ ۱۳۵۹ ۱۳۶۰ ۱۳۶۱ ۱۳۶۲ ۱۳۶۳ ۱۳۶۴ ۱۳۶۵ ۱۳۶۶ ۱۳۶۷ ۱۳۶۸ ۱۳۶۹ ۱۳۷۰ ۱۳۷۱ ۱۳۷۲ ۱۳۷۳ ۱۳۷۴ ۱۳۷۵ ۱۳۷۶ ۱۳۷۷ ۱۳۷۸ ۱۳۷۹ ۱۳۸۰ ۱۳۸۱ ۱۳۸۲ ۱۳۸۳ ۱۳۸۴ ۱۳۸۵ ۱۳۸۶ ۱۳۸۷ ۱۳۸۸ ۱۳۸۹ ۱۳۹۰ ۱۳۹۱ ۱۳۹۲ ۱۳۹۳ ۱۳۹۴ ۱۳۹۵ ۱۳۹۶ ۱۳۹۷ ۱۳۹۸ ۱۳۹۹ ۱۴۰۰ ۱۴۰۱ ۱۴۰۲ ۱۴۰۳ ۱۴۰۴ ۱۴۰۵ ۱۴۰۶ ۱۴۰۷ ۱۴۰۸ ۱۴۰۹ ۱۴۱۰ ۱۴۱۱ ۱۴۱۲ ۱۴۱۳ ۱۴۱۴ ۱۴۱۵ ۱۴۱۶ ۱۴۱۷ ۱۴۱۸ ۱۴۱۹ ۱۴۲۰ ۱۴۲۱ ۱۴۲۲ ۱۴۲۳ ۱۴۲۴ ۱۴۲۵ ۱۴۲۶ ۱۴۲۷ ۱۴۲۸ ۱۴۲۹ ۱۴۳۰ ۱۴۳۱ ۱۴۳۲ ۱۴۳۳ ۱۴۳۴ ۱۴۳۵ ۱۴۳۶ ۱۴۳۷ ۱۴۳۸ ۱۴۳۹ ۱۴۴۰ ۱۴۴۱ ۱۴۴۲ ۱۴۴۳ ۱۴۴۴ ۱۴۴۵ ۱۴۴۶ ۱۴۴۷ ۱۴۴۸ ۱۴۴۹ ۱۴۵۰ ۱۴۵۱ ۱۴۵۲ ۱۴۵۳ ۱۴۵۴ ۱۴۵۵ ۱۴۵۶ ۱۴۵۷ ۱۴۵۸ ۱۴۵۹ ۱۴۶۰ ۱۴۶۱ ۱۴۶۲ ۱۴۶۳ ۱۴۶۴ ۱۴۶۵ ۱۴۶۶ ۱۴۶۷ ۱۴۶۸ ۱۴۶۹ ۱۴۷۰ ۱۴۷۱ ۱۴۷۲ ۱۴۷۳ ۱۴۷۴ ۱۴۷۵ ۱۴۷۶ ۱۴۷۷ ۱۴۷۸ ۱۴۷۹ ۱۴۸۰ ۱۴۸۱ ۱۴۸۲ ۱۴۸۳ ۱۴۸۴ ۱۴۸۵ ۱۴۸۶ ۱۴۸۷ ۱۴۸۸ ۱۴۸۹ ۱۴۹۰ ۱۴۹۱ ۱۴۹۲ ۱۴۹۳ ۱۴۹۴ ۱۴۹۵ ۱۴۹۶ ۱۴۹۷ ۱۴۹۸ ۱۴۹۹ ۱۵۰۰ ۱۵۰۱ ۱۵۰۲ ۱۵۰۳ ۱۵۰۴ ۱۵۰۵ ۱۵۰۶ ۱۵۰۷ ۱۵۰۸ ۱۵۰۹ ۱۵۱۰ ۱۵۱۱ ۱۵۱۲ ۱۵۱۳ ۱۵۱۴ ۱۵۱۵ ۱۵۱۶ ۱۵۱۷ ۱۵۱۸ ۱۵۱۹ ۱۵۲۰ ۱۵۲۱ ۱۵۲۲ ۱۵۲۳ ۱۵۲۴ ۱۵۲۵ ۱۵۲۶ ۱۵۲۷ ۱۵۲۸ ۱۵۲۹ ۱۵۳۰ ۱۵۳۱ ۱۵۳۲ ۱۵۳۳ ۱۵۳۴ ۱۵۳۵ ۱۵۳۶ ۱۵۳۷ ۱۵۳۸ ۱۵۳۹ ۱۵۴۰ ۱۵۴۱ ۱۵۴۲ ۱۵۴۳ ۱۵۴۴ ۱۵۴۵ ۱۵۴۶ ۱۵۴۷ ۱۵۴۸ ۱۵۴۹ ۱۵۵۰ ۱۵۵۱ ۱۵۵۲ ۱۵۵۳ ۱۵۵۴ ۱۵۵۵ ۱۵۵۶ ۱۵۵۷ ۱۵۵۸ ۱۵۵۹ ۱۵۶۰ ۱۵۶۱ ۱۵۶۲ ۱۵۶۳ ۱۵۶۴ ۱۵۶۵ ۱۵۶۶ ۱۵۶۷ ۱۵۶۸ ۱۵۶

ہر سوارِ عنوں عیسٰی در سار ہر جانب درے از خرمی بار
 حمار شوق بائے میتو دیار سرو و عشق در جاں میکد کار
 شبنم را دیو فتنہ مست خواست حیرا عم را در ماں بر آفتابست
 روانہ جبہ ستادی کشاودہ عم ار دل رحت در صحرا نہادہ
 صراحی بار کردہ حیتہ نور راتِ سلسیل آوردہ ارخوڑ
 نہ مرستایکہ لویش جاں سرتست کہ نہ بہت جاہ بہتست ہمتست
 مگر رفواں کہ تہ ہماں مادوتس کلیدِ جاہ کرد ایسا وراموتس
 مگر حوراں صد اے ماتئیدہ کہ یرساں کو کو ایسا چیدہ
 مگر مژدہ بحیب ست آسماں را کہ می و سہ تعلیم آسماں را
 مگر بارانِ رحمت دُرِ فشاں گشت کہ موجِ عشرت از آفاق مگشت
 مگر سیل آمد از دریا مقصود کہ شدیائے حرماں گوہر آمود
 مگر اسرو مارستہ بحر ستیدہ کہ از سر مارہ ستد گلزار امید
 مگر دولت صارا یافت رہبر کہ ما خواہدہ دروں می آیدار در
 مگر مایعِ سعادت عجمہ بختاد کہ لوسے آستہ مائی می دہد
 دوا اے ساقی حور شیدایہ لفرق دوستاں انداز سایہ
 موشا لوتِ فرح کن زماں را صلا اے خوشدلی دودہ جہاں

دلم کز تو نسیم یاسمین یافت،
 چہ رانی چوں گل از انجمن
 کن پرتابم اس ترک کماں گیر
 کسے کو را بود زینگو نہ روے
 مرا کنجے کہ در پیش نشینم
 چو مرغ آمینخت با مردم زدانه
 بہشت و بوستان بہ دورت نشینم
 من و جام مے و زلف و دوتاہ
 چو من زان سوسے گلگشت شرم نشا
 چو آمد در کنارم سرو گلرو
 چو دست با بہ زین لغتہ ترکشت
 گلے گوی کہ بوسے انگیس یافت
 کہ گریتم زنی دامن بچہ نم
 کہ بتاں خرست و خانہ دلگیر
 چہ لوید حدیث رنگہ و بوسے
 یہ از باغے کہ بے روے تو نیم
 قفس جوید بجا بے آشیانہ
 بروے دوتاہ تہاں زندان بہشت
 بہشت و باغ من بروے چو بہشت
 رہا کن سحر گل را تا برد باد
 ہماں گوئیم سرو بہر لبہ و جہ
 زمیں پر قند و مجلس پر شکر گشت

تہانہ نکھیا از زبان شہریں

نکھیا خود فسون جاں ز برداشت
 چہ روز ست اینکہ بخت ساز گشت
 بآہنگ حجاز این بختہ برداشت
 بدستم بادۂ و مہ در کنار سہ
 شگوفہ می کند شاخ جوانی
 خدہ میریزد آری زندگانی

با ستریت کہ خوش دارد دہانت جو خوردی باتدان آسیت عایت
 تو کوستن کن کہ صحبت جمع ماہد رہا نہ خود دیرا گندل تواند
 یس از عمرے نود بیود عیتاں شود صد جمع در یکدم پریشاں
 شود کشتی بحیندیں روز موجود بیک رحم تر میرم شود رود
 درختے کس رہیں صد سال پرورد برآرد داداں در یک ماں گرد
 ہماں بادست مردم خاک میاک نہ ماداں دہراہم کے شود خاک
 نوح پیانہ کز ردی فساہ اس کلوح انداز کھشکاں حاہ است
 چو مرعای راہار آرد ہم تہگ ساردا بروروار ہوا سگ
 چرا گلست مایہرگ سردوش قہاٹے رگ ریتس در ساگوش
 عینت دانت مایدور گالے کہ بیود فانی یا بیایہ
 قراں سعد چرخ آراوینت کہ یابد لپہ ریتس ہمتس ست
 حربے کس نہ مارعت شترت نود عمریہ اگر حور ہستہ
 کسے کردل ساند سوئے تو روتس ردل میتس ار لطر گرد دراموتس
 بیالے دیریاں وزو دیرہیز چو سترت دادیم تلخی منگیر
 توآن گھی کہ در حال حسدانی جو گچ مٹاں راں دیریاں
 دُح دست سویا نہ دُح کہ کرسی ہستہ قیشہ دُح حاہے رگ یرس درس گوس

دُح ادوست دُح-ہاں دہانی دُح-مانی

غزل را به بارید از زبان و

چه فرخ سا- عتب باشد ز تفتد بدیر
 گم خوش خوش بشادی جام گیر
 گم بر سر و سنبل دست مالند
 گم از لبها نصیب با جال ربا یند
 کس کیس خوش است به بخشش آید
 اگر جمیع داری زیاراں
 که گرد دل گر چه چیدین دیده دارد
 دوتن که چنین دایم در امانند
 شرف نال می کند مه از ثریا
 بنابر انش کافتد از روش در
 به بی چند انجم آرد چه پنج با هم
 دور و ز سر که غلط کامی بر آید
 اگر خواهی که چند به زنده مانی
 دوتن با هم

لوح کند - لوح یکجا بول - لوح کتوب - لوح دوتن با هم

لوح کافتاد - لوح دودل گردد

دل تشہ بدیدہ سیر مابد	قنادہ ہر دوش ما دیر مابد
صنم رحاست ماصد غدر چو لوت	چو مار آمد رصعرا ہر دورا ہوت
نقصرت ہر دحالی کرد حر گاہ	کواہت دست دور دامن ساہ
رہیں را کردار لب تلکرا آلود	لشاعت سر سریر گوہر آمود
کہ آں حور تیدہ مہماں ہتاب	ما ریتام بود و تمنع در تاب
ستارہ مادر ایسیرایہ کردہ	تب ارگیسو ہماں را سایہ کردہ
تب دحل و شراب ارعوالی	چہ حوت ماشدہ نور و روحالی
کران و دوس در مار کرد	مائیں نزمگا ہے سار کرد
صارا وقت رقت راہ میرد	رہوے حوت کہ سر سرماہ میرد
سید آسار آتق یائے میکوت	نسیم ار شور تیریں گرد میرد
دروں خواہد ماصد یونرت مار	رسوے تاہ حیدے محرم رار
بیالہ لوت کرد و تادست	ورآمد مار بطور دور دست
کاید ار سیراح رگ جنگ	وراں حاس بکیما ی حوت آہنگ
کہ حال ارتق فرو میرفت بربح	لوائے میرد آں دو لواسح
عم دیرینہ را برداشت آواز	ررحمہ مار دگست ار عوسار
روحواندایں غزل بر رسم عتاق	چیاں کر صبر کرد اندیتہ راطاق

دس درگاہ ڈرچ گاہ ڈرچے گن- ریزوں سر شفق ہر وقت استاد لذت کماں روایتی ہر لحاظ

فرود آمدن شیرین از بام قه و سهر و

البته هر در بر آوردن

چو خسرو پا سنج دلدار بشنید
بگوش خود حدیث یار بشنید
فرود آمد ز چشمش یل اندوه
چو باران بر آری بر سر کوه
کنیز شد منم را تنگدل کرد
که ابر از گریه در یار نخل کرد
شکر لب چو شنید این استا نرا
شکلیانی مانند آن در تیا را
خرو را خواست تا خود پائے دار
بستوری قدم بر جا دارد
بسره کوشید جان تمندش
نیامد پند بادل سودمندش
چو بر طاقی شد از تیار خوردن
وزاں صبر نه بشمگام کردن
دل از عقل خیال اندیش برداشتن
حجار بام و تنگ از پیش برداشتن
ز به صبری دوید از پرده بیرون
حیا را متع از سر کرده بیرون
چو آمد پیش آل آزرده خویش
پشیمان از خود و از کرده خویش
نیراری پا رسته بوسید غمناک
چو آب چشم می غلطید در خاک
چو شسته آن دید و دوش در سرقاد
ز لپشت زین چو مدهوشان را فاد

لح - دلخواه لح - شیرین آه لح - با خود گدق - بهنجار

لح - برده لح - خود لح - تپس دوراں که اورا بر سر

چوتیرا دہ کر دازلف ربخیر کند گلوہ یک ازخونِ نجیر
 مجلس ہر گل ارمس لوتانیت درآیم دروغا ہر مونسانیت
 نہ خسر و گرچہ کجیر و بود یار تا تم گر بشتہ مستیر او قدکار
 فتام حوں ترچوں فطرہ مع ولیکن کے کتم مرد و ستاں تیغ
 بحر تو ہر کہ مانند گویا سیتس کہ تا در پائے خود نید سرخوینق
 ملک ارہست حصم کوہ میاد نگو تاراں دہم ہر دزدہ زیاد
 ہراں کارے کہ مانند بود توار حوالہ کس میں امیں توار کار
 رتو در آئینہ لٹارہ کردں زمیں سید سکندر بارہ کردں
 چو ماتد کار و مارا دل شیر تو اند کرد سورں کار ستیر
 مراعتت جیں کردست در دور کہ شیر نیم برویت یا ہمہ سور
 و گرہ میں بحس آں آمتام کہ تو اند فلک دیدں بجوام
 ہداں رنگوہ ہم حوریتدایت کہراں حیثمہ بشوید ہر کے سوت
 سر جو گیر کیں دریائے گرسٹ کہ افسوت نہ ماما حائے گیرست
 نگہت میں و کتیدار دل کیے آہ کہ آتش در گرفت اندر دل تہا

دگر ره گویدم ^ح ای هوائی
 مبادا عشق و تقوی با هم افتد
 دلم خوں شد ز جوشش چند چشم
 بصد ^ح با تو نتوان زد پیر بال
 چو مرغابی کند غم به پرواز
 و را آلوده شود این دامن پاک
 مبادا گردل از من ننگ آبرد
 بنام نیک ^ح باید کام ^ح تن
 چه خوش گفت ^ح آن گلانی را گل
 بسبب مقنع که آخر بادشاهم
 ز ^ح با کوا که بهم ^ح اتم
 شماره گر چه در گوهر بلند ^ح
 بگردون آنکه از سبزی نشا ^ح
 اگر در ^ح میدان آیدم را ^ح
 پلنگ آساکشم چون گورد ز زیر
 گلایم از خو ^ح شاهان ^ح در ^ح

که عشق ^ح آخرا یں نه پارسائی
 که ^ح بام پارسا یها کم افتد ^ح
 بنخاشاک ^ح آتشی را چو ^ح بدو شتم
 که تهنواز ^ح و جره ^ح ال
 بدشواری ^ح از چنگل باز
 بریزد آب ^ح رویم حله بر خاک
 بزرگان ^ح مرا گوهر ^ح خرد
 کز آب ^ح و نتوان ^ح استن
 که گلستان ^ح آب ^ح و همتان
 بهر موی ^ح پنهان ^ح صد کلام
 به رتبه ^ح با فلک ^ح هم داستانم
 و ^ح بر آتش ^ح رویم سپند ^ح
 سر سبز ^ح بگردون ^ح سوز از اند ^ح
 بیک ^ح ماناک ^ح بایم ^ح صدل از جا
 کله ^ح بچون ^ح زن از ناخن کند شیر
 ز خون ^ح غازی ^ح اتم ^ح غازه ^ح بر ^ح

ترا صد ماہ در مگوے رمتک
 گر آن دولت مہادایں بخت خوشال
 تو انم این کبریا م سراسے
 اراں بالا ترا ماہ منظور
 مرا این دولتی بود آسانی
 ترا چوں تو سرے ماید فلک ساء
 چہ حیر در من جز ما دسر د
 چہ در حور و تو این رداں پر تود
 گرفتارم ہر اراں کاں کمت
 مگر ایدہ ہیچوں تر ماسرے
 اگر میدار دار بخت دورم
 سحائ تو کہ حاتمے قرارست
 رعق یلے دوست آن جیام
 دے را حتر مجرم جگ مایست
 دہ ہر دم بگوست عم عقل ہوار
 چہ میجو اہی ارس یک ہیرم خشک
 کہ در گنج بلبک سقتہ گوستاں
 مہ نویم و گویم دعا
 کہ ہر کس را رسد نزدیکی و دور
 کہ کردی بر سرم دولتیانی
 کہ تقیم ترا خاکی کسند پا
 کہ افتادہ ردا ماں تو گرد
 گنا گندہ سیماں در بن مور
 ساتد دست مردیلے رحمت
 کم ہر لحظہ در یایت سارے
 چہ بیداری کہ ار رویت صیوم
 شتم سالی و سالم روزگارست
 کہ در لب متکلف گستت حاتم
 کہ این ماموس مام و ہنگ باقیمت
 کریں آلودگی دامن نگہدار

دُح حوام دُح دہر دیکی اردور دُح ریچوں م

دُح اردور دُح کسم دُح سحاں سو کہ ہر حاتم درایت دُح رہ دار

چنانم رد کن زین خاک پر نور که خورشید از یکدیگر گیتی دور
 مشو بیگانه چون دو چشم بدیش بیا منور آشتی از دوله بخوش
 چو گرد و هر دوله با با هم یگانه نفس هم در بگنج به در میانه
 دودیده در جوار هم نشیند که هرگز رو یکدیگر نه بیند

جواب شیرین به وید وید

دگر باره کشتاں سرو گلزار چو از تنگ نبار آں غنچه تنگ
 اجازه داد لب را شهد بنیری صد و را شغل مروارید ریزی
 دعار با عبارت و ادب پیوند که باد آتا ابد گیتی حلاوت
 زده رایارت تو بر آسمان کوس درت را دولت و بخیر آستان بوس
 سر رکوتافه گردن اردو آفتاب دوالک با دفتر اک جلاله
 کنی چون انگبین تلخ رانوش چو شیرین ساقی بادرت در آغوش
 تنه رشته ارکستر نواز لیس کینز اراچه جا به سرفراز
 اگر همان فرود آئی ره اینک دگر خوشتریم به ام الله اینک
 نه یک جاں گرد صد گرد هزارت چو تو خواهی مرا با آں چه کار
 بهر جان و امانم ده زوا غم دریں ویرانه گو کم گیر ز اغم

لذت کند کج - سرتنگ نبات از غنچه تنگ

ہمک را در رماں لدت میں شیں
 زمیں پر آفتِ یبائیِ خولیت
 گرہ زد طالع اندر کار سحتم
 مرا کیں رو رعتم ہا یک نام
 نہ حالِ عارضی دارد و چالت
 تو خوشے فتنہ اربیداد داری
 اراں تدر و سیاہ این خالِ حوکار
 مدام تاجہ حوام مذہبت را
 مں آیم بر دت ما خواہد ہر بار
 توبے رحمت رحیم متہ انگیر
 بے برا جو آید آخریں خواب
 کوں گستم ز حال تسلیم رایت
 میں ستاہم کہ خاکِ استام
 اگر گل چرب تر ماتہ مهر ط
 دلے گل حوارہ کتن غیرت بدل
 مرا کیں مرد می از حیم توریہ
 سپرس آنرا کہ میر بریت بریت
 کہ کردم در سرت میائیِ خولیت
 ندانم ریحہ طالع را د سحتم
 بزلف و حالِ تنہا تو دوست
 کہ ہم با تو ز مادر را د خالت
 کر میاں خال مادر زاد داری
 کہ حالِ تست و دار و بالت کار
 کہ حالت ہم ہی گیر و لبیت را
 لساں گو سفداں علف خوار
 کتنی حسی حو قضا ماں حو ریر
 سیائے حو در و در کوئے قضا
 کس ہر حید راں باشد رضایت
 کس ما خود برابر داس تمام
 کہ گیر و خاک تیرہ حای روع
 در روع توبہ تو ما مذ ز گل نہ
 مراد خواہد خاکِ در ترہ

روح کہ حالے ہمتے گیرد

نه من می نوشتم از عشرت شراب
ولیکن دوزخ ز نیگونی پرتاب

چو یاد آرم ز تو کز خود خرابم
منم هر روز و این اشک جگر سوخت
بله آنکس که او سر مست ماند

من از یاد تو هر ساعت بکالم
بله اندر حق یاران جانی

بتاں را با کس کافرونه بیاری
تویی آن شیرگیر اندر تگ خویش
مریز اندر سرم جویش جوانی
ستانی جان و هم بود مرا دوست

دلم پرتاش و دیده پرتاز آب
ترا گرداد ایندو خور و رونی

تو خود آگه نه ز اندازه خویش
چه آگه ذوق خود را نشکر شیر
تو دانی و صده خود کردن بانی

که بر سوز جگر می ریزم آب
گنج گشته شود از قطره آب

رواں از سر فرو آید شرابم
تو نپداری که من سر مستم
همه کس را چو خود سر مست و اند

ترا در کار من هر دم خیا
عجب نبود ز خوابا بدگما

برو افزون بود نام تواری
بس آهو گیرستی از سگ خویش
یخ بست ایم بر نو عم که دانی

دهنده زین زیاں صبر و دهادت

میان آب و آتش چوں کنم خواب
مرا خود گشته دیگر چه گوئی

بپرس از جان به آوازه خویش
شناسد آنکه باشد چاشنی گیر
و لچوں من که می سوزم ندانی

پانچ خسرو پر وزیر بے شریک کر ریز

حواست داد شمع تاحداراں	کہ اے حیتیم و حیراع گلعداراں
رتوہر تار موہاں را کند	زموت ہر گمے در سینہ بدے
ہمہ سالہ جو سخت خود حواں بات	ہمیتہ سچو دولت کامراں بات
مہاد حیتیم ہدرا مارحت کار	رگلر ارحت در سیتام مدکار
مے خوردن مرل طس حیراے	کہ جو ہامی خورم ار ہر ٹولے
ریحوالی جو گردم مست و تیاب	کم زیں لوتس دار و دارے خوا
نہ حواں رہراحت اس آں کس	کہ ہر دیدنے دیدار تو کس
جناں ارد مدت در حواب مستم	کہ ار مایدیں رویت رستم
دیریں غم داں و مادم مادہ رام	کہ چیوں سچو سوم عم ٹا ندائم
لے آکس کہ متے مایدش خورد	دہدا فیوں کہ بود آگہ اردرد
ہمہ عیم بستی می مانی	مے گوئی کہ دلہا اہ حیرائی
رحام مادہ می می حارم	حرا بی می مے بی کر تو دارم
رمی گر حہ در کام کردم	ز تو طو فال حوں آستام کردم
اراں حرمہ می یسی کہ چوست	دیریں طو فال ساتا کس کہ چوست

کنوں کر بخودی شد طاقم طاق
 نر دل تا چند جو ششم چوں خیم مل
 گرفتارم بدست، این دل زار
 ترا کا گاہی از خود نیست درم
 دل آسوده نشاند که غم حبسیت
 تو خوش خوش میخوری عیش ابد را
 مراد مے کباب از پہلو و خورش
 ترا باشد سماع از پرده ناز
 چه افتاد است۔ نه نو میدم از خوش
 هنوزم رخ چو برگ یاسین بست
 هنوزم گیسواں شوریدہ کارند
 هنوزم سیب سببین نار سید بست
 هنوز از لب سرخو تر تیر دارم
 هنوز اندر سرم صد گونه نار بست
 نه زلف بست، اینک از آفتاب نشاند
 چون نیساں گرد۔ نہ کردی کمند
 ندارد برگ بودن جان مشتاق
 بروں خواہم فتاد از پرده چوں گل
 مبادا کس بدست دل گرفتار
 ز حال من خبر کے باشدت کے
 ستم نادیدہ۔ کہ داند ستم چو بیت
 خورم من ہم ولیکن خون خود را
 کہ بہر چوں توے سوژم دل ریش
 مرا ہم هست یک از پرده راز
 کہ سربندہ است دل امیدم از خوش
 هنوزم سبب و بالاناہین بست
 هنوزم آہواں مردم نکارند
 هنوزم برج لولو بہ کلید بست
 هنوز از غمزہ پکیاں تیز دارم
 هنوز افسانہ زلفم دراز بست
 کند گردن گردن کشاند
 بازادی روار من تانہ بندم

لاق من این زاج۔ کہ غم لاق۔ تو خوش م
 لاق تار۔ نہ ح نالہ زار

دلم حوں تدا میں سار حور دل دروم حستہ تدریں حار حور دل
 تہ میں استخوان تدر آرویت کہ سوے میں سنگے مادر کویت
 کہہ را دوست مایہ حوالہ و ہدم کہہ باتہ ہدم اندستادی و عم
 نہ مارا غبار گواہ کہ درکار لتادی یاراست در عم اغیار
 نہ تو سن کا تر حوار و حورست کہ در حواصر و درنگ زبوست
 عمت در میں حیاں گستاقتی انگیر کہہ کاستر قدم میں آتس تیر
 ہو را مدطر رقی عتیق حاتم
 حیات دتہ را اندر جگہ تاب حک ما شد زیروں سخن آب
 بروں عصمت کہ سید پر زورست جو عمل رورہ دار اندر نورست
 مرا کہ بختگی در دل بود و دود بروں مرہم ہی کے داروم سود
 دلم صدیارہ ستد کر آہ حوی دو حور دم بے تیج درونی
 کوں میں تاجہاں در ہر بنے ز دل میکشم چوں برق تیغے
 تو در میں حیں ستیر ماری مکن ماچوں سے گردل دراری
 خدایک مستمداں را میں برم کہ از حور ستید رختاں مگر در گرم
 لے کو شیدم اندر پردہ پوتی کہہ پوستم مالہارا در جوشتی
 وہاں ترود و حتم ارما وک آہ و دو حور دم ساں لئے حکر گاہ
 روح گشت ذوق حلاوت ذوق می مایہ ذوق حورست کیروں

که شاها جاوداں فرماں و باش
 بنجر و گفتم کا۔ ہر چشم مرا تور
 مبادا بر تو جو۔ ملک را آب
 غم پیوستہ شیریں را بجاں باد
 مکن بازی کہ مهر انم بگوید
 مرا کشتی و من از ہربانی
 دلم آتش زدای جانست چه خوانم
 بدیناں منظر ہر کس سر بہا است
 بدیوارش من ہجور بندی
 ترا کہ خواہم اینجا میہاں کرد
 مگر یک عذر نگم در ضمیر
 من و کج و شر۔ تار یک و اع
 چنان ماندم بکنج خانہ نومید
 درین تلخی چنان شد جوئے شیریں
 کجا جوید گس را اندرین غار
 درین گوشہ من از بس تنگ قوتی

بملک ہند کشور پادشاہ شمس
 مبادا زرو۔ رخو بہ چشم من دور
 بدوران تو چشم فتنہ در خواہ
 دلت بر جان شیریں ہر باں باد
 کہ گم شد میزبان در جہت و جوہر
 گہت جاں خواہم و گہ زندگانی
 کہ با ہم ساخت همانست چه خوانم
 ہشتاد و مرا زندان چاہست
 ز خون دیدہ کردم نقد بندہ
 بزندان میہاں را چوں توان کرد
 کہ یوسہ ناز زندان ناگزیر است
 کہ آہ من نیفر و زوجہ را۔ غم
 کہ از سایہ نہ چشم رو۔ رخو رشید
 کہ می ناید گس ہم سوئے شیریں
 تنیدہ عنکبوتانش بدیوار
 چو دیدہ در تقارب عنکبوتی

لُح۔ حال لُح۔ گوہن لُح۔ تنم لُح۔ خویش
 لُح۔ چوں دانم لُح۔ جاوید لُح۔ روی لُح۔ خرم اندر

ساری گاہ کھاں گاہ ماری	کلنگاں را رسید یاد راری
جو گیر و حتمہ حور ستام تاروم	در آں حتمہ حوصل کے شود بوم
جو شعلہ نر و در آتش تیز	رحا حنک تو اں کردیر ہیر
مس آتش کہ در حس رو دگیرد	کہ گر چہ رو دگیرد رو دگیرد
اگر چہ تاب تہوت گرم حیر سب	سیک قطرہ میرد گر چہ تیر ست
مرا حانیت عشق نے ہوائی	بآساں جوں تو اں ار حال صدائی
چیراغ عشق را مدت در راست	کہ تا صبح قیامت سر در راست
نزاری گویت در سار ماس	ماتق اریردہ سگ امدار ماس
فسوں ساری سے کردم گھٹار	براں عمرہ مکرد افسوں میں کار
کوں تدبیر کارم بردار ست	کہ ما حاماں سترہ حامکار ست
سعالی حام جوں میں پھر ہنگ	دالت رحہ طیق افتد کہ از سگ
تنب و حق ماد گسل آستائی	کہ دارد طاقت در و جدائی
مجلس گر خوانی میہام	کم از خون ریحتم بر آستام

پاسخ شیریں عیار بہ فرہاد جاں نذر ہار

دگر بارہ نگار سر و بالا کتا داز لعل تر لو لوی لالا

راح۔ حوائی جوں مراد راق کہ سخن با قیامت دیدہ ماراست راق۔ گسل را آستائی

خنجم ز اول شب تا سحر گاہ
 گئے وز زہرہ بنیم گاہ و رماہ
 توئی خفتہ چو شمع صبح بے سوز
 چہ دانی حال این شہائے بے روز
 در صبح امیدم بے کلید دست
 کہ پایانِ شبِ غم نا پدیدست
 ز آہِ صبحدم در ہر خواہش
 خورم پوشیدہ درجاں وورباہی
 نہ ہر کوئی دم را گرم دارد
 کہ بختم کن غریباں شدم دار
 بخوایم ریخت خون خود بشیر
 کہ شیر گر سنہ از جاں بودیر
 ہمہ شب چشم حیرت برترہ باد
 ہمت روزم بہر سوئے دل ہوش
 من از دل دارم این غم ترک را
 مگر جانے ز وصف ہوش کنم گوش
 ز تو چندی غم بردل نہسانی
 کہ می افتد ز دانه مرغ در دام
 ہزارم دوست میدارم کہ جانی
 نہ آری شرم کاہے خراب نوشاد
 تو از پیشم کساں دوزی کلام
 گر فتم خود کہ ماہ آست نام
 کنی پائیں پرستہ چیدرا یا د
 چو تو غمزدہ تی تراں نہ گسست
 نہ آخر خاک رو بہ است نام
 کہ تو یک تیر و نشان شست درت
 کہ تو ترخوش پیر و چہرہ خنکی
 ولے شاہینیش زیر آرد بلی

لٹح لٹح خفتہ چو شمع مردہ لٹح لٹح شرم را لٹح لٹح ہماوہ داکا دل بردہ ہوش لٹح لٹح در

لٹح لٹح کہ مرغ از دانه پر کم شدہ اندام لٹح لٹح نداری شرم اہم خواب متاں کہ آری یا بعض بت پرستان لٹح لٹح اسما
 لٹح لٹح اناوہ لٹح لٹح رو بہ ہر جا

حیالت کردہ ماحال آشنائی جالت ختم حارار و ستہائی
 در حصار توحیث ہم مادیہ نور وراں رصا زینیا جیم مد دور
 نگویم چوں پری از من مسائی کہ جاں ماتدیری تو جاں حالی
 ترا اگر آستنائی صد ریاں بود اگر گناہ گستی جائے آں بود
 ہم کر آستات سر تا ہم و گزیم زنی رخ بزم تا ہم
 سرم گرمیہ در درے گاہی پذیریم ہر نوع کہ خواہی
 ہمیں کس ہریدہ خواہی در حضورم کس ہریدہ از خویش و دم
 گرفتار عجب کثر نواری کم بر آستائے گردن فراری
 و گرسوئی ہمیں سویریم چوں خود کہ مایختہ بود حلوئے لے دود
 بگوچدیں ز سویر عشق ماس کہ ازل فرق ماتد تا داس
 عم ہجرال رحاں متحسیر تو مستوقی بدائی آتش زمیں یس
 گرامیں میردی چوں گل زلتاں تو ازل مار می مانی من ارجاں
 بستہ دارم درس درد و جگر سوز کہ تار و قیامت یستق رور
 مگر رلف سیاہت گاہ ماری شہم را داد تقسیم درازی
 میں شہما و حال محنت امدود رورانی تنے چوں سائے دور

روح - گرم سری سری طاق دانی ذق کم بر آستات سر وادی ذق سویرم گر

روح ایں ذق رورانی

کس کز بوسه کردم دلنوازش
 بنو که غمزه دادم کشته بازش
 چونر گس را طریق باز بخت
 برم صد جان و از لب باز بخت
 بنا گو شتم نگر چون دامن گل
 ز رویم خون گل برگردن گل
 مرا ز سید بدین صنع الهی
 که بر خوبان کنم صاحب کلاهی
 رسد طاووس را در اثر کفر حاج
 که از دم چتر سازد بر سر تاج
 مکن خورشید را همان مبتلا
 که با هم در سازد آتش آرب
 چون با سوز خود سازم درین نام
 بقیه مرغ آتش خواره در دام
 نه سرو بوستانه این تن پاک
 که آلوده شود پایش بهر خاک
 من آن مرم که در دل ساختم حائر
 که سرو باغ را در گل بود پای
 نظر هر لحظه در من کرد نتوان
 مقح را به ییری خورد نتوان

پایستم خسرو به دلبر پر کار شیر گلخزار

چو خسرو دید کال آهوی سر مست
 نخواهد داد و شیر شکر زده را دست
 جو ابر با هزاران عذ چون قند
 کشاد و گرد شیرین را زبان بند
 که ای دار و چشم خاک گویت
 دلم دیوانه زنجیر بر مویست
 ولایت و احسنه بهم دامید
 بر آتش پوش روی ماه و خورشید

لاج - بریزم خون گل در دامن گل
 لاج - در پیش
 زج - بدین
 زج - آتش
 زج - بر شیرین

تراں یار دناستم ہر کار
 نہ دناستم کہ چوں تیراں ستر
 مزن درون میں عین حین ماور
 مدار و بخت میں آں زور یارو
 مرا بگذارتا میسرم نزاری
 ترا پناہاں بہر سحر آفتاب
 منم تنہا جیس ہجو رہ ماندہ
 روا باشد کہ باں سحر و نیز گ
 کم آں گاہ با صدر پر دستی
 ہماے کشیستی رعیت آید
 مبادا کساں را کامرانی
 چو حالی گردد از گوہر خرمیہ
 بخود ادل شاید نریح کاور
 مخواں سوئے ہستم زین حرابی
 کہ دارو آں روا محسن رویم
 میں آں ماری گرم کنز حقیقہ طار
 ار اں در ساختم چوں یار یار
 سحر نیز من آئی تیغ در دست
 کہ من چوں آفتابے ماندہ ام زرد
 کہ ما شتم چوں توئے را ہم ترازو
 کہ از خواری بتر رہا رخساری
 بہر گوشتہ بہتہ در لقا بہ
 زرد بکال خدمت دور ماندہ
 بے سگی زخم قارورہ رساگ
 کنیران تیرا پاؤں پرستی
 قہاے مکیا تس حور و مایہ
 کہ دستوار ست ماسک زندگانی
 میا قوتی نشید آب گینہ
 بہ بر طلت نہادں تہ نور
 کہ با ما ہی نسازد مرغ آبی
 کہ یک گل ماہر اراں خار و یوم
 خطا و روم را تمام یک مار

ذوق۔ کہیں خود آتماں دُح۔ جو ویداست ایچ حس نقح۔ کہیں دروم

من آں طاؤس زنگیم دریں باغ
 نہ تہ کینہ کہ خود را باز جویم
 ندانم کیش گرہ را چوں کنم باز
 نہ بینم رہ چو رویہ بینم از دور
 ششم در غم رود روزم بہ بیمار
 برانم زیں دل دیوانہ خویش
 دہم برباد حسرت جان و تن را
 مرا گر نہ لب گانی بشیر
 تو بہ بد خو کہ در جانم درونی
 دلم سوزد ترا دامن سوزد
 من از عشتہ چنین تہا و دہوش
 خوری بانارینیاں دوست گانی
 بہر گلزارم در جام کردن
 اگر یک رنگ باشی یار لغزی
 دل مردم چو گشتہ از راسہ خوئی
 عمارت کتر ندارد سود بر من
 کہ دود دل سیاہم کرد چوں زانغ
 نہ دلسوز کہ با او را زگویم
 کہ با بیگانہ نتوان گفتہ این راز
 چو مرغ شہد کہ کورش بینی از نور
 مباد اکس بر وزیر من گرفتہ ار
 کہ آتش در زخم در خانہ خویش
 بر سوائی بسوزم خوشہ تن را
 و بہ بینی ز جان خوشہ تن سیر
 حذر کن زیں جراحہا بہ خونی
 کہ میدانم دل بہر من نہ سوزد
 تو خوش اندر نشاط و عشرت و ہوش
 پس آنکہ جہدہ بر شیریں فشان
 پس ایوان مرا بہ نام کردن
 دودل لیکن چو بادام دو مغزی
 مجوز آئینہ کج راسہ گوئی
 مزن پیکان زہر آلود بر من

گاہم گریہ سختی ستر مسارم	وگر حُوم بریری با تو یارم
گاہ وعدہ با ستہ تر شاری	خدا وندی بود آمرگاری
بدیں حواری مرکاں بنجود را	مکافاتیت آخر ہر دے را
بحوث حوی تو اں بادوساں بہت	چو بد خود دوست مانتہ دشمنے طیت
گلے کر دے حق مودتانت	رہا کس تابروادِ حراست
مآذرا غریباں دست مکتاؤ	کہ عالِ میت دوراں سک یائے
حکائے گرد تو ہمہ سرا -	تو نزدیک تر از دیگران -
جو خواہی یشہ راستکی مت	طیایحہ خود رنی برگردن حلیق

پانچویں میں بمقابلِ تقریرِ دوم خسرو

دگر ماہ میری رخسے رسا	فون تازہ کردار چشم غما
رطب را حیدہ داد و چشم را حوا	رواں کردا بگیں در حوی طباب
وعار ازیر لب پرواز میداد	میں را چاشنی ار مار میداد
کہ شہا تا آمد شاہ جہاں مات	ز مشرق تا مغرب کامراں مات
جہاں اجریٰ حور بختِ بلدت	سرگردن در اراں در کدت
شکوہت را فلک ریر بگیں باد	کھیدِ عالمت در آستین باد

گنا به زین قوی تر ندیدم بهرین

روا باشد که بندگی - ارجفا جور

اگر محراب دیگر پیش گیرم

جوانی تمام در دست دانی

من از سیخ شکر پریدم - اریار

چه خود را ندی بچو - شیر کشتی

چرا از تنگی از من آید - یاد

بسا توشه که همان سوخته زان دو

گرم جلار شیرین پیش بود

ز شور شکر کم تکیین نباشد

گذشته اند غمت عمری دلی ویر

به روعده که در کارم نهادی

قریب کمتر از جور و ستم ندیدم

مکن چندین حرف از بی بر خرابی

نکردم من گنا به در چه کردم

که دارم دوستی با چوں تو دشمن

بجرم دوستی از دوستان رو

هو از نفس کافر کیش گیرم

بترس از تهمت زار و زبانی

فکندی از بهشتم دوزخی دار

شدی هم شیر خوار و هم بهشتی

چو بتی نقش خود بر سنگ نهاد

سگ هم سایه با انبیا نشین بود

ز تگر که دهانم ز زین بود

شکر چوں شور شد شیرین نباشد

که در رویه ندیدم یکزهال سیر

بساء شوه که در بارم نهادی

که چاه کور از کوراء با کلم نیت

که شوزی تر شد برادر سربازی

شفاعت خواه اینک که می زردم

نق - بغیر از این گنا بهرین - نق - که از من ندیدم - نق - ساخت

نق - سوز - نق - گذشت از عمر من پس مدتی - نق - چه - نق - خواهم

مساوت حیتم را جز بر دلم مار
 مبادا جر و بیت حیتم من مار
 عتات گر حیه ما تلخا که -
 چو شیریں می کد تلخی چه باکست
 چه عیب از شکرت شد سر که پرورد
 که سر که باست که عوثر تو از خود
 بود ایسم و فاکر مسرانی
 دہی رہم در آبِ ریدگانی
 مرغ ارگویت مالا چسبائی
 فرودا گر حیه بہ بر حاتم ملائی
 چو خورشید ست خاکِ آستان
 چه حاجت بر شدن بر آسمان
 مدہ دہماے سر دم را بخود راہ
 کہ ارآہ این ست آئینہ ماہ
 حد کن زیرِ غبارِ آتش اندوہ
 کہ دیوارت سید گرد دین و د
 بہ بی کاہ جاں مستمدے
 بنید از دوبریں قصرت کندے
 در فلک زلف تاراں رشتہ مار
 تو م باخبر گر دوس رسن بار
 اگر مالا حوالی زین مساکم
 مراں از درہ آحر کم ز خاکم
 دگر راضی مدال شد دست نور
 کہ کوس ہم آستانِ دولت دور
 چو دار و درہ از حورستید امید
 ز مدران تکیہ بر بار وے خورشید
 اگر رست فنام مد دلِ خولیت
 بر بحیر و رت سدم دل ریت
 گرم خود کہ یاری را نشایم
 مکن خواری کہ خواری را نشایم

روح آلود روح کا حیتم ذوق تاراں سر

روح کہ باشد درہ از حورستید امید کہ حواہ تکیہ بر بار وے خورشید

چه شیرین ست یارب، شربتِ تو
 بکبش گز به دلم گز به کبابی
 چو شکر خورده پس کن ز جلا بی
 تو خوش ز می با پری ویانِ مسا
 من و کنج غم و شکر بهای دیگر
 نه من خشم نه از فریاد من کس
 تن از غلبدن خاکم چناندر
 زاهم گرد و روئی آئی درین کاف
 چه میخواهی ز چوں من در غدا به
 و نه دور از ابد و دندان خسرو
 شراب تلخ زود آرد خرابی
 که بار هر که نیامیزد ممتاب
 بهر گلزار چوں بلبل به پرواز
 در و غم چوں چراغ صبح به نوا
 همه شکر، امونسم هجرانِ تو به
 که خاتم زیر پهلوی پرنیان
 هوا پزد و دینی بام سوراخ
 رها کن بیدار در خرابی

پاسخ خسرو به تهریر شیرین

دگر باره ز باں بکشا دیروینر
 که از شمع من و خورشید فاق
 جالالت و رونق افزای جوانی
 بهار ز راه بهر شکین تو گرد
 پاسخ کرد بهار شکر آمیز
 بنیای چو خورشید بهیا طاق
 و ممالک و خواجگان ز ندگانی
 ز لاله چشمه قنار به خورده

چه خوش گفتند موتاں بایلیگاں کہ میں گر بہ توال رست لنگاں
 سا سید کہ می در لطر خورد کہ حال ارٹے بد توالی توالی
 جو آہو دل ہمد برحدہ شیر میاے حویش آید پیش شیر
 نہ در شہر و فانا حق ستاسم دے ز آسب قیمت می ہر اسم
 چو گل در دست مستان آید ار خاک نامد دامن ر آلودگی پاک
 کو مستن تابہ اکوں و تہم پاس در صفتہ را ار نوک الماس
 کنوں مازی کئی بازلف و عالم میگل برقع ارستم عالم
 تو برسیار حلوا دست داری زماں آمد سرکریو ستہ داری
 ہاں حلوائے تیریں را چاں حام کہ پیش اریحکی تیریں کی کام
 نہ لورینہ صوری چوں کند کس ہمک باتہ کہ اگتہ رنی بس
 تو حیدیں شکر ارا جاستی گیر قباعت چوں کی باقطر شیر
 ترا ماید شکر چو زدن گس وار کہ تیرے سیابہ برورم مار
 برو خود را بارار ستکرند کہ تیریں اگہیں ست و شکر قد
 لب شیریں کہ حزباہاں سار و شکر داند کردیوں میگد ارد
 مہرام شکر گر خود مات ست کہ تیریں سترت آب حیات
 شکر گر حیسہ دہدوقی مانی دے تیریں ستہ دوق رنگالی

لوح خود جامہ لوح زبان آمد یک دوق میرا لوح ترانہ گس جملہ کفار لوح حد

اگر چه ذره اندر وزن در آید نه از خورشید روشن بر آید
 و گریه بر دگر وجودم بهمان خاکیره به هم که بودم
 گزافتم خودم بر بآسمان سود مریخ از من که تو شمع و من دود
 هم از اقبال تو ای دل رنجیدی که سر بر دم بخورشید از بلندی
 ازاں سر بر فلک برد این پرستار که تا گرد سرت اگر د فلک وار
 نه تاج زر زر - رنیکو تر آمد که یک سر بر بر سلطان بر آمد
 دگر گشتی که نبود - بطایری غریبان را یرون راندن بخواری
 بدان عزت که بر شیرین مسکین به شیرین تری از جان شیرین
 ازاں غیب که خسرو را بجای هوس در جان شیرین بیش از آن
 توانم که وفاداری دین راه و شتم تن در رضا به خدمت شاه
 فرود آیم ازین منط - خرامان که بر دم بر آئین عمامان
 و - لعل تر که که دماند پر قرار تدر و نازنین در خنک بار
 تو تر شاه عاشق و دیوانه و ... چو در دام در آیم چو تو آل نه
 مرا مادر به ننگ و نام پرورد بشم و شیر و مکر چهره چو درد
 روا باشد که با این خود خام ... بیا - رنخوشین آیم بدام

لح - بر آید عزیز آنرا لک - یکن غیرت لک - نهم سر لک - دامن

لک - تو باشی بادشاه و عاشق و دوست لک - تو شیرین بخت و ادغام پرورد

فرنگذاتی بر خاکِ خواری	چو مه بر آسمان گشتی حصارِ
ترا گرچه عروسک در حصار است	مکن کر سگ من بزمه خنجر است
منا با این سرفزاری بجا هم	که افتد از روبرو دیدل کلا هم
نه شیرین آید از شیرین مانا	ترست روئی بر روی میانا
چو خانم حر و فاداری بیاجوت	چو اماید دل بے موحی سوخت
تبر بر میوه باست دوستان را	سرونِ درت آمدن دوستان را

جواب میرزا خسرو پرویز

خواست داد تمنا و قصه‌ش	که دولت باد تنه را حلقه در گوتش
فلک را سر بلندی درینا هست	ستاره خاک رو با رگاست
هنر اماں کام دل در دامنش باد	هر اقبال در سیر است ما د
دلت حالی مباد از شادمانی	وزن باد از شارت رسد گانی
اگر بالا شدم چون دیدمت مست	مکن از سر رقت سر و مراست
مرا بخت تو بالا برد پای	که بر فرقت کنم چون ارسای
تو دایره بر دریا سر مرا	هم آخو پیش دریا سر نهد بار
گرای خاک از بلندی مهره مست	درت را پای صد جیدین ملدست

سرکه ریزی خسرو از عتابِ شری شیرین و خود ترش گشتن

ملک هر خیزد خواهان بادلِ لیش که در صحرا اند سوزِ دلِ خویش
 هلاکش گرچه ترکِ جان نمی کرد زبانش در سخن فرماں نمی کرد
 از آن دل ماندگی کامد بجا نش ز بس گریه گره - مرشد زبانش
 چو لب بستان زینا بود باد و سرت که در حلوانه تریقه را پوشد
 نقاره ز لورلو - رخ نموده بر کرد بهما - نه پیر مردارید تر کرد
 بزرگی گفته - کا - به جانم تو بشاد غمزه شادی فرز - ای جان من با
 بزرگی ها - به اندازده کردی که با خود او بزرگی تازه کردی
 ضیافت با نمودی تا توان گفت که نتوان تا قیام - شکر آن گفته
 زرافشاندی و مرداریدش تاب نشاندی تا سرم در آتش آب
 ز نطع انداز دیبا - به زلفه فرس - نه بزمین بر آسمان فتر
 ز صحرا تا جارتِ احمر - را هم بیاورد - به تعلیم دستا هم
 پس از چندین نواز شمای چون نش که کردی بنده دارم حلقه در گوش
 چه بودت - به به - نه پرده ماندن غریبان را بردن در نشانندن

جو آمد بر قد قصیر دلا رام	کراں تشریں سخن تشریں کد کام
درے درلستہ دید و میراں دور	مہ اندر سچ عصمت مائدہ مستور
تعب کرد حراں مامداراں کار	کہ کل بار و ریوں گشت بے بار
رحلت روئے رایوں غفراں کرد	کہ لے روی حیں جو دیوں توں کرد
رماے مایہ پروردیدہ میر آب	درویش نافہ میر ویش لے باب
ہر لوعے کہ مہر و ماحر در ائم	ہی مائش دلِ تنوریدہ بر حائے
ہاں تب تند بختیم حوالق	کہ مامد ریس ارا آقا بقا
نحواری مار گشت حواس د حال	کہ حوامش مار میں را دار طحال
ملک را کاماں آوار در گوتش	بجاں بے حر بار آمدش بدھوتش
لظا اداحت چوں رقص والا	رمیں لوسیدہ ماہ سرو بالا
دمیدار ہر دو جاس صبح امید	مقابل ست بگری ماہ و حور ستید
پریر وار قرہ میر بخت آبے	سروئے میہماں میر دگلا بے
نہ لطارہ مروا مدتا دیر	ہی گشت ارتاتا جتم تاں سیر

راح ہی آمد راح کوہ راح چو سر رکھد سوی دس دل گری دو حور ستید

چو پید اگرد آں خورشید پر نور
 در افشانند و مروارید بر تبار
 رسانندش چنان با عز و تکلیس
 چو قمران داد ماهِ مری قدر
 دویند آں همه فرماں پذیراں
 چو پید اشد کوه از حمزه مدی
 فروزاں از جنبش فرشته‌های
 پیرامن ته از گردن کشاں کس
 خطش بر لاله عنبر نیز گشته
 ز بوی خوش که میزد آن تن پاک
 ز رویش آفتاب از در میرفت
 چو دیدند آں قیبال عارض شاه
 نشان در ریختند از گوهر و لعل
 ز لعل و حلیه می بستند مه را
 از انجالتاب و درواں ماهش
 زمیں یو مہ سچوں سایہ از دود
 زمیں را گردنشانند از آبر
 از انجالتاب و درواں شیریں
 ز صحن خانہ بالارفتہ چون بدر
 با استقبال شاہ تہ تیغ گیراں
 کلاہ ہمتا بخورشید از بلندی
 زمیں تا آسمان نور الہی
 غلام چند از خاصان شہسب
 گلش از خون گلزار بگیر گشتہ
 گلزار آئینہ گشتہ کرہ خاک
 کس کا مدد بدین سرستہ میرفت
 جہیں سودند بر خاک گذر گاہ
 سیم بہ نیز گردید آتشیں نعل
 نشان افشاں ہی بر وندش را
 ہمہ بر فرشتہ دیبا بودارش

لُوق۔ او۔ لُوق۔ خوش رنگ۔ لُوق۔ عیب۔ لُوق ناف۔ لُوق۔ جبہ

لُوق۔ کہ گوہر دار کردند انہیں نعل۔ لُوق۔ حقہ می رہ تندرہ

ہلاکم رہیں ہنہ ماموس حامس ۱۳
 جو عشق آمد پہ چائے لگے نامست
 ہداں می آردم این گم تہہ بخت
 کہ عصمت را بار بار انگم رحمت
 رستم ارعصہ دل سیہ را چاک
 رجوں جوتش رنگیں کم خاک
 مگر یاد آید و رہیں جو ۲ حوم
 ہداں مدخورد سادہ دوسے حوم
 جو جیدیں رہیں سمجھا گت حالی
 دل ارادہ بیتہ تھے کرد خالی
 حیست جُست ازل بار دست
 رہہ تنکوئے آں دلدار برداشت
 رواں گشت ارتراب بیل سرجوت
 دیک را سور سیہ دل ڈراتش
 رفاصی صا در ریر رنست
 ساگوستش رات گرم در جوئے
 جیو آمد سوئے قصر بار میں تنگ
 حرر دد بر سر روگل ادا م
 مگر یاد رہاں آں دستہ نگل
 تنکوہ نام لگ آوارہ گردد
 صوا آں دیدر ائے ہوتیار
 کہ طوبے بردیر مردوس ردگام
 کراں سلاب مدت بشکدیل
 صوا آں دیدر ائے ہوتیار
 کہ بدد ناہ درایواں یار
 کہ تناسد میتیں آہ لگ تہ رود
 کہ تناسد میتیں آہ لگ تہ رود

ذوق غوس ذوق سماں می مادم این حال کم بخت ذوق ہم ذوق حدی

ذوق رراتش ذوق رماہ ذوق ہوش ذوق جائے

نه تيگينه که خود را باز جوید نه همدرد که با او را ز گوید
 نبود آن روز پیش شاه شاپور که از خسرو غم شیرین کند دور
 گره چون غنچه میزد بر دل تنگ همی شست آستین از آتش گلزننگ
 بهر زنگس که در گلزار دید خیال حشمت یار دید
 بهر شاخه که از گل برگزیده بیاورد دوست آه از سرگزیده
 ز سرنبل که تا به باز میگرد ز زلف او عتاب آغاز میکرد
 تنگبای بود تا هر یاری داشت چو سحر خوش شدن از دست بگذشت
 چو سربا گرم گشت از باد ده چند زبان بگشاد با آزاد و محبوس
 که نوروز آمد و گلزار شکفت صبا با گل پیام عاشقان گفت
 روان شد باد جام لاله پر دست خمار زنگس به یار بست
 همه کس با حریف باغ در باغ مرا در دل ندوری دل غمزداغ
 نشاید خورد به دوستداران که شادی غم بود بهر دیاران
 بود به دوستان در مجلس ناز پیاله سزگون میشد دهن باز
 همه شادند و جانم در غذا بست که به روی جانان زهر ناست
 اگر چه در گل محال نوازست در افسانه بلبل در دست
 مرا از سوز دل هر سخن مرگم که آرد تاب آتش کاه بر گم

دل - کرد - دل - کنایت را عیان از دست نگذاشت - دل - بست - دل - خود

بحسبیت را بدیوں حور تید میوں ماہ	بخدمت ماو تاق حید و لنخواہ
دود آور دھندے سیک تیر	کھت ارگست کرد آہنگ بھیر
بھوں صید کردہ جیگ را تیر	بروں جبندہ ماراں سبک حیر
• نہ یہو ماہ در صحرے در اراج	در آہنگلست ہیں تاراج
رقص کبک تا ہیں جیگ میرد	رہ لٹا تیر آہنگ میزد
رہیں ارگور و آہو کردہ عالی	ملک سر سو کہ مرک را بد عالی
ار آسحا سونے لستاں راہ برداشت	چو لٹے گت صید افگندہ تاچاشت
لساط افگندہ بر سر و دتمتاد	نگرا آمد ار بھیر گرتاد
برآمد ماگ بوتلوست سہ ماہ	بے رست ما حاصل درگاہ
بولے ارعموں را برتیم جیگ	بروں دادہ مرعاں حوت آہنگ
صبا بر درق لہریں پائے میکوت	شمال ارتاح سہل خاک میروت
لغزت برح سور و گچ بر دار	ملک را نور دہ برسد مار
سالمین رست دولت مار دادہ	جو گل بیتائی دولت کتادہ
نمی رفت ار دلق سوداے دلدار	بیایے گرجی میکر دیر کار
بجائے حامہ حار یا رہہ میکر د	بیاد تس درجیں طارہ میکر د
ہماں گوہر ہاجیدہ میرحیت	معن میگفت آب اودیدہ میرحیت

رق ہر رقی رمالا رقی یراراں

رقن خسرو بد قصه شیرین در بند کرن شیرین به خسرو

چو بستان تازه گشته از باد نوروز
ز آسید به صبا در جلوه شد باغ
هوا کرد از گل آسید به خزان دور
عروس غنچه را نوسه معماری
بنفشه سر بر آورد از لبه حج
نسیم صبحگاه از مشک بوئی
حریر گل ورق درخون سرشته
غنوده نرگس و قمری به بتان
خاری نرگس شب به نا غنوده
شگفته شاخ را پیرایه کرده
خبر می برد باد صبحگاه
کرن نیسا نو بهار عشرت انگیز
ملک ابرو غم صحرا بارگی حبیب
روح آشوب روح عشق روح چهبانگ چنگ روح میکرد روح رست

جهان به تدبیر عالم افروز
بنار و داد بل خانه زراغ
بمشک به تبدیل شد گرد کا نور
کمر به متنگل در پرده داری
زین گشته از ریاحین عنبرین بو
هنرا را نافه در برداشت گوی
برای عیش بر آتی نورشته
لبانگ چنگ در بالین تان
شکوه از جان شد تماقا بود
سمن گل را بد اماں میه کرده
ز بو گل بشاد روان شاهی
چرا از باد به باید گرد پرست
به پیش باد سر و تازنین

خدا از صدق کس عاقل و اگر د	چو شیرین از سر صدق این دعا کرد
همدرد کارش هر چه خواهد	بصدق آنکو درین حسرت یابد
مرد اعتقاد خویش یا ند	چو خونیده مراد خویش یابد
ملک اہم رعم حالت ہمیں بود	در آن تنگیان صنم ریناں عمیں بود
بدل بر میرد و دریا دمیکرد	ہمہ سب ما رہیں را یاد میکرد
کہ تائب را رو را و رو بیکار	در او ان غم کشیدہ رتب تار
جہاں روتش تدار نہ تا ما ہی	چو رفت از دیدہ مردم سیاہی
رفت از حقیقت داری تبارش	نامہ از آرزو مندی قرارش
رواں تہ سبے حور تہ فلک قدر	سک منت برستید بر چوں بدر
ہماں حاصاں ولت ہم عنایت	ہماں سودا عماں آویر حالت
ما رہیں ما رتد مہرل بمہرل	رہا کردہ عماں دسالہ دل
گریزاں گل را دافناں و حیراں	ہولے سر و وقت رگ گزیراں
نکوہ و دمت سرگرداں گہمت	کھلت ہیچو دم سرداں گہمت
دم سر و شس تراں لایہ میداد	شکرش خاک را بر ایرایہ میداد
مدھیساں تا حراں گد مت عیساں	رواں می لود در ویراں و آباد

راق۔ بیایہ ذق بخورد ذق ماطرین کج اعم ذق ترک

قافیه خسرو بد قهر شیرین در بند کزن شیرین خسرو

چو بستان تازه گشته از باد نوروز
جہاں بہ تدبیر عالم افروز
ز آسید بر عباد جلوه شد باغ
بغار داد بل خانہ زراغ
ہوا کرد از گل آسید باخراں دور
بمشکہ تر بدل شد گرد کا فور
عروس غنچہ را نوشہ معماری
کمر بستہ تا گل در پردہ داری
بنفشہ سر بر آورد از لبہ حجہ سر
زمین گشتہ از ریاحین غنچہ سر
نہ نیم صبح گاہ از مشک بوئی
ہزاراں نافہ در برداشتہ گوئی
حریر گل ورق در خون سرشتہ
برایت عیش بر آتی نوشہ تہ
غنودہ نرگس و قمری بہ بستان
لبا نگہ چنگ در بالین تہاں
خاری نرگس شد بہا غنودہ
شکیرہ از جان شد تا قاف بودہ
شگوفہ شاخ را پیرایہ کردہ
خبر می برد باد صبح گاہی
کزن نیاں تو بہار عشرت انگیز
ملکہ بر عزم صحرا بارگی حبیبی

روح آشوب روح عشق روح چہانگ چنگ روح میکند روح رست

خدا از صدقش آن حاجت واکرد	چو شیرین از سر صدق این دعا کرد
همدرد کمارتس هر چه خواهد	صدق آنکو درین حضرت یابند
بمرد اعتقاد خویش یابند	چو حوینده مراد خویش یابند
ملک اہم رغم حالت ہمیں بود	در آن شب کن صم ریمان عمیں بود
دل بر میرد و فریاد میکرد	ہمہ سب مار میں را یاد میکرد
کہ تا تنہ را برد آورد و یکبار	دراواں غم کشیدند رتبہ تار
ہماں روتس تدار متا ماہی	چورفت آردیدہ مرد دم سیاہی
روت ارجوتس داری تہارتس	ماہ از آرزو مدی قرارتس
رداں سد سے عورتہ فلک قدر	سک متت برستیدیر چون بدر
ہماں خاصاں دولت ہم عالتس	ہماں سودا عماں آویر حالتس
مارس مار تدمنرل منرل	رہا کردہ عماں دسالہ دل
گریزاں گل را دافقان و خیراں	ہولے سرود وقتِ گرگِ خیراں
مکوه و دمتت سرگرداں گشت	کھلا پہچو دم سرداں بھی گشت
دم سر و تس حراں لایہ میداد	نترتس خاک را بیرایہ میداد
مدیاں تا حراں گد متت جیں	رداں می لود در ویراں و آماد

بدای تشنه که شوید جامه ای پاک ۴ بدای حسرت که گرد دهمه خاک
 بدای تاریک زندان معنا که ۵ بدایین فراموشان خا که
 بخون غازیان در قطع پیوند ۶ بسوز مادران در مرگ فرزند
 با کز سرشور برآید ۷ بخار کز سرگور برآید
 بهراندوده دلها بر کریان ۸ بگرد آلوده سرها بریتیمان
 بدای غرقه که برناید ز آ ۹ بدای تر نه که باشد در سرا به
 بشبها سیاه تنگد تمان ۱۰ بدلها سفید حق پر تمان
 بیاد کاول اندرتن درآید ۱۱ بدای جان کاخرازمردن برآید
 بعشق نو در آغ از جوانی ۱۲ بعنما برکن در دل نهانی
 بدای بیدل که هستی ناپیش یاد ۱۳ بدای دل کو بود در نستی شاد
 بدای مینه که دارد عشق جاوید ۱۴ بهجر آنکه که هست از جمل نوید
 که برداری غم از پیرامن من ۱۵ نهی مقصود من درد امن من
 گرفتارم بدر نفس خود را ۱۶ بر جرم بر گرفتار بهنجنا به
 برآور آرزو مرا که دارم ۱۷ کلید آرزو نه در که دارم
 اگر چه ماجر هست از ادب دور ۱۸ تودانی که نتوان داشت استوار
 نختم در لباس آرزو پوشش ۱۹ پس این جرم بر تباری فرو پوش
 ذوق حرف ذوق گم شد ذوق دم

دے کو بر صبح را تین یافت
 کلید کار خود را آستین یافت
 ہماں دریں کہ ملک عالم آست
 دگر راں متیر خواہی ہم آست
 کہ شد صبحی رحو اس غفلت آزاد
 کہختش صد در مقصود بکساد
 چو تیر یافت نور صمد را
 مروتش خاطرے بر رد علم را
 مسکینی حسن بر خاک مالید
 در گاہ حدای یک مالید
 کہ لے در ہر دے واسدہ رار
 نہ محتاش درت بر ہگاہاں مار
 رے کامی دلم تنگ مادر است
 تو میدانی کہ کام چوں می صیت
 چو تو امید ہر امید داری
 امید بہت کامید بر آری
 حراں در دل مدارم آردو
 کہ یام از وصال یارو
 رحمت داتش چوں در و مالم
 تارت وہ کامیں حلالم
 در و م سوختیں حاجت ہانی
 گرم حاجت بر آری می توانی
 وجودم گشتیں در ماندگی است
 تو گیری ار کرم در ماندہ راد
 ساطے دہ کریں عم تاد گردم
 بر کسریا در پردہ
 بر مخلصاں در و سفیدی
 بوجہ امیاد حرف لاریب
 مایان تو اندر جان بدستیں
 نہ بیوید کس در دقتی در وقتیں
 راق کہختش دق میداں ریحے و مالم
 دق صرف دق دریت

گزتم گزخار بادۀ دوستش صبحی گشته استانرا فراکش
 چه شد یارب بیکه خیزان شرب را که درت بیخ نکشاندند لب را
 مگر بکش تا بمطر بپیر که برناورد امشب ناله زیر
 مگر بربوبتی خوار باشتم کرد که امشب خاستن را وقت تمام کرد
 مگر شد لب به مرغ صبح را کام که با نغم برخی آرد بهنگام
 مگر دودِ دلم عالم سپید کرد دَم من صبح عالم را سپید کرد
 و گرنه که ریشم را این دگر که گردون به سر سواره لنگر
 مرا زین شد به سیه و دهنستی سیه رویه این نه نشانی پرستی
 گم باشد که این شرب دگر گردد دل پر سوز من به سوز گردد
 ازین ظلمات غم یابم ربائی بچشم غمیش بنیم کوشنائی
 به میکرد زینساں نامیدی که ناگه از افق برزد نسیدی
 چو لاله گرچه بودش در جگر داغ ز باد صبحدم رنگه چون باغ
 چه خوش بادید به باد صبحگاهی که زود درخشش آید مرغ ماهی
 در اندم هر دو کافس و ده باشد اگر زنده نگردد مرده بار شد
 بزرگان کافس را زنده دارند بجا بخشش دم بخشنده دارند

نوح - نختیند نوح - مگر نوح که بر می نآورد نوح - در دام
 نوح - دم من شمع گردد ز نایب کرد نوح - مقصد نوح - بت پرستی نوح -

جو در سیدار می ستادی لود بخ چه ماستد حال میداراں غم سخ
 اگر چه یاسماں میدار ماستد ہم ہیچوں عاتق و بیمار ماستد
 دراں شب حالت تیریں حیاں لود کہ ار غم حال تیریں سکاں لود
 مآب دیدہ ماتہ رازی گفت رور در حکایت ماری گہ -
 ہی مالید کئے تب حیدارین داع ہمائے راکتس در چنگل راع
 بیا یاں شو کہ میں میں مقراری سخواہم مُردل ارتب ربدہ داری
 جو گہراں می گئی ر میں حائے ترایار کہ ہرے میت حائے
 میں بے ہری و تاریک وئی شے یار و رحت میں بکوئی
 تو ہمد و کاوری نام تو س میت رہد و کاوری کردں عہ میت
 مگر سو گدہ حور دی لائے ہماں سور کہ بعدار مردل تیریں ستوی رور
 چہ جیسی جیدیں لے صبح سیدہ روے مآب حتم میں رُح رافرد توے
 چراریر میں یوں تاع فردی دے مالاکتس آجر گہہ فردی
 مگر داری تو ہم راتوب غم حوت کہ کردی حدہ راجوں میں وراثت
 مریر اتک لے دوجیم تیرہ رورم وگر سورم رہا کس تا سورم
 چہ مایہ رحت این سبیل تم را جو تو اں تست این سو دائے غم را
 چہ تارکی تدلے حور تید یارت کہیدانمیت رور رور گارت

دلق-جیدیں ار دلق دل درور دلق جیرای دلق-توہم داری کر

بکنج تنگ شد و تنگ می بود دلش با نخرت بد در جنگ می بود
 شب تاریک چون دریا بر آید بدریا در فلکده چپش می بود
 ز جبین فلک بیکار گشته تاره در پیش مساکر گشته
 ز نرباپا رکوا که بر آید خار کجک در سر دهل زن رانده مار
 ز ظلمت گر گشته پنهان خانه خاک چو چاه بنین و زندان ضحاک
 سواد تیره چو سودا رخاها بدامان قیامت بر تیره دامان
 ربوده باد و تند از شمعها تار زده مهر ابد بر دیدها خوار
 شد از خورده چرخ آهستین گاه سترون گشته از خورشید و از ماه
 غنوده در عدم صبح شب افروز بقیرانیا گشته در وازده روز
 بکنج صبح فضل افکنده افلاک کلید گنج را گم کرده در خاک
 بریده تیغ شب از کینه خواهی گلو بر لبه ملان صبحگاهی
 خروسان را بگاه بانگ و تکبیر خمیر پیرزن گشته تگلو گیر
 موزن قرص صوفی رانده گاز ز حلوا خوردنش بگرفته آواز
 همان چو از دها پیچ در پیچ بجز دود میگردش دگر پیچ
 شب بر زینگونه تاریک و جگر سوز ز غم بخواب شیرین میوز
 مباد و غم که اندر دل شود سخت که اول خواب را برین نهد سخت
 دایح خوش دایح کنک دایح شده آید دایح بید دایحده دایح باد آید غم در

در شراب فراق مناجار تہیں

باحق سبحانہ تعالیٰ و یا ذخرو

زکوہستان امں چون سراوار	سوئے تہریدیں کردیروار
صم تسید بعدار جیدگا۔ ہم	کہ حسود در فلاں دہ لودہ مانہ
ردوری ماہر ارا فوسں مالید	بریداوار عقلت گوشت مالید
حمار عشق در سرتارہ ستار	تعب در دل ملدا آوارہ ستار
دلش را حار عم در داس آویخت	حرد داس مدمان کرد و گویخت
بجوش افتاد حای مستمست	مرد آ مدروں درد مندست
رائکت حارہ در سیلاب چون تند	صوری ار رہ دروں دروں تند
درآمد تھمہ ہجراں متاراج	رواں را طوق برد و عقل را تاج
سیاہ فتنہ شد در طلب تن حیر	ولایت نشاد سلطان تہمیر
چو عشق آرد لگد کو ب حطراک	بہ حسود ملکہ کجیر و تنو و خاک
کے دامن عشق در موران فیلاں	آتس در جہ عود و جہ معلان
ستے تنگ آمد اس ریح مردوں	جہاں کر مایکی جو است مڑوں
سمن را ہر ردیوں نقت جینی	مردیاد ہمتیاں ہم نشینی

رقا۔ میرا فوسں راق عشق اور راق در راق را

درین گنبد نیکی بکش آواز
 که گنبد هر چه گوئی گوید تا باز
 یکم ژاده صدایابی درین راه
 که بالا گنبد سه دیر آں چاه
 چو شپم دیگر به بخاشی از خار
 خراش خویش را هم چشم میرا
 بر آید جان ستال را جان بتاوان
 عقاب ندک زید کرگس فراوان
 چو آهن گر باز دیتخ کین جو
 بدست خود کند خود را سیه بد
 چو ساز دتیر گرتیر بلا شور
 هم اندر وید شخ خود را کند کور
 بود سوزن به از تیغ پرنده
 که این دوزنده باشد آن درنده
 چو خسرو جرم خود را یافت پاداش
 پیشان و ارگشت از دیده خونپاش
 طلع یکبارگی برداشت از دوش
 رضا به مغز گشت کینه بپوش
 زار من درم این رفت غمناک
 ز حسرت کام خشک و دیده نمناک
 بکنج در شد دوانده می خورد
 ز رنگی غم چوں کوه می خورد
 بر دوشش خوردن غم کار بود
 بشد آسانیش دشوار بود
 چرخ جانش را هم باد برده
 چرخ باغ دل ز باد سرد مرده
 چنین از دست رسم عشق بازی
 چو با جان ساخت باوان سازی

نق در نق با نق

نق - چراغ دل ز باد سردی مرد + چراغ خورشید را هم بادی برد

تو حی ما عروسانِ تکرِ حد	در اندوهِ تکرِ دما لہِ حید
یس انگہ خستِ دستوریِ رحواں	رواں تدبیریں تیریں یائے کواں
رسد و ماحرارِ ایردہ برداشت	صمم خود راں ہمہ یک یکِ حشر تب
اگر حید ارکار دانی میر و قور	محدہ دادِ سیروں دروِ یاقوت
وے دریردہ گشتِ ارمِ دلش رتق	کہ اورا لودِ میراں رو در دیش
کے کر مرگ ہو دجالتِ آراد	چرا اگر ددِ مرگِ دیگرے تاد
بجس و گشتِ میراں کتہ روتس	کہ ہماں تندِ تکرِ در سر گلتس
سراوردارِ حکر سورہ آہ	کہ لودش حقِ صحتِ حید گاہے
تستِ ارسو گواہیِ ماتِ حید	ما تم چاکِ رو دیرا ہں چہ
رر گس ہراں سروِ حراماں	سحاک اگلہ دُر داماں داماں
لصد تلخیِ رستِ یریں کرد و یاد	کہ نہ ریحِ امتِ نتواں حق و یاد
علمہا را حراہا در کیں سہ	سرائے آگہ من کردم ہمیں ست
نکور امکُ مدرا مد سمار ست	یاد استِ عملِ گیتی کار ست
اگر میاد تو بر یکِ حوی است	مکافِ کوئی ہم کوئی است
درا خود حوسے مدرا ساریانی	حواہ خود ہم ار خود ماریانی
درختِ رہبر ہر حاکستِ موال	چو کاری راں تکرِ برداشتِ موال

روح در یاقوت روح دیگران روح قصہ روح اصناف روح ایہ روح مات

بسراهمله از حدیش دیدیم
 اگر چه دیدن ما ز تو دوست
 نه بتید هر کر چشمیست پنهان
 و گر کش چشم عبرت بهر ماه
 چو دور زندگانی بر آرید
 کس زین زخمگاه امین قناده
 چو زادی باش ز خمش راهبیه
 بر وجه کاندیس نیلی حصارست
 که یار دباخ با این شوخ قلا
 عجب به کعبه که برد او در مطلق
 به آن باشد که مانده که داریم
 عنانم بین که نه نشسته اندیش گستاخ
 چو کردم گنج باد آور در اصرار
 بهویش هم بچشم خویش دیدیم
 چو عبرت نیست زان دیدن چه سود
 خیال مرگ در آنست نهان
 به بیند یک ندهد سوسه خود راه
 نداند که کز این ره در آید
 که یا مرده است و یا خود نژاده است
 که لو لو ستم بهر ناپذرد ریای
 دو شش بر کعبتین قلب کارست
 که دارد کعبتین پر ز سیلاب
 اگر کش بهر نه مهره معلق
 بهویش و بدست او پاریم
 سخن را تا گجارد شاخ در شاخ
 خرامان باز گردم بر سرحد

رسیدن پیرزن در محل شیرین، ملکه اصفهان

چو کرد آن فتنه به سامان بد مهر

بناخن خست بهر مصلحت بهر

ذوق دیر زود ذوق این بحر ذوق برد ذوق بهر

رہ مرگاں خلق خوں مادیدہ آلود
 نہ سہا مخلصاں و یک خواہاں
 تستدش تشریتی کہ شاید
 کتیددش بتعظیم کہ باید
 چودر دحمہ سحاک ایتا تستدش
 سہ روز آئیں ماتم دانتدش
 یں ارچیدی تادی و ہادہ
 ہوا یس باز دل یکسو ہادہ
 کسے کو شیر کر ار عمتش
 ہیتہ عادت مردم جیں ست
 ہمہ کس ماہراں مقیاری
 چودر حاکت ہمد سیکار گرد
 اگر دل نقتہ و گر رحم ست
 وراں دم کا دمی ار گل ہرشتہ
 گر ار عقلت ہو دہ سہ رارگ
 و گر حمید کاس مردن مداسد
 تو مارا ہیں کر میاں عقد دیش
 ہی سیم واکا ہمیں ارین ات
 وے چوں جیم مردم دوشین
 زح گوشتیں دق گان زح عہ
 زح ح میں

گل بودم اگر شکم نبودم
 بماندم منتظر بهر تو تا دیر
 شکم بودم اگر شکم نبودم
 چو وقت آمدندیم در زحمت سیر
 از آن میوه که در علم داد حالی
 بهمان خجری باشد قورباغه
 چو باز مرا کنند از چاشنی شدت
 چو اندر قطره برتابه گرم
 ز شاخ خجری به خرمای گسسته
 بهی بادوستی بهم بر گشته
 نغمه زوزی بهر از سوزش تاب
 تو خوش بایا خجری بهر چاراک
 ازین پس که جدائی تاب
 چو فردا صبح محشره
 درین گفتن مژه در هم غنودش
 غبار نیستی در شکم افتاد
 زهر چو نم آنجنابان برآمد
 جوان مردان بسرا خاک کردند
 شکم بودم اگر شکم نبودم
 چو وقت آمدندیم در زحمت سیر
 دهاں آلوده گشت معده خالی
 بهمان قولش شود سوزنده غم
 بجوید چاشنی هم در سر چاشت
 بود چون روغن بر آتش نیم
 بخوردن باغبان بر تند و ستم
 بادل دور تنگانی مرا گسستم
 چو روز وصل آمدی بر در خواب
 که من با خاک خجری خفت در خاک
 جمال یکدگر در خواب
 کنم دیده ز خواب اندر زحمت باز
 در آمد خواب بر مرگ در بودش
 بخورن تن در شوی در افتاد
 نفیر از آنجیم گردون برآمد
 عروسان پیرین با چاک کردند

طمس را اگر این بکته حل نیست که در رتبه تپتہ دار و دم حل نہ -
 وصت حق از بیم نیست مآتو کہ چوں دور افتاد من راہ مآتو
 رس ماست شرط تقیہ کہ دانی رہیں بوسی نہ سرم حسرت دانی
 مالی ریر یاستن دیدہ ہماک بگوئی آسماں را قصہ خاک
 کہ ما رفیق ما حسان پر امید ترا حال تارہ ماد و عمر حاسد
 مراد و راز تو گر حسیہ ہم مدہاہ در ویت دور ما داجیہ ہم مدہاہ
 مرا گر خود را آمد رنگانی ترا حسر و روماد احوالی
 دگر من ترے حور دم گلر حوتس بر اما داترا اسر حسدلی توتس
 چو لوتی مادہ ماتیریں نہ تمسر بر میری حرعہ روحا کست کریر
 چو ستی برے دوستان تا مرا مت گشتگان را ہم کس یاد
 جو آئی بر سر حاکم حراماں عمارتس میفتانی رد اماں
 کہ گر حورم نگیرد گرد مت را بگيرد خاک ما نہ دامت را
 گر اریا دست کر گیرد ملامت مبادا ترم تیریں حلالیت
 میں حوار اقدم خاک میں سود کہ دوری آتہاں خاک آدمی بود
 بیا در حوں میں تر میں کھن را ریا ر کس ہلاک حوتیتس را
 مرا ریا رئی ستیریں مکن حوار کہ میں ہم روئے آخر بود مت یار

دعای کی روح عمارتس میفتانی

گماں برا عتمادش بر تنه بیمار
 چون که یافت آن فرصت که حجت
 قبح پر کرد و در دستش شکر داد
 چو ماه نازنین کرد آن قبح نوش
 خرابی یافت، اندر قلابش راه
 نخواست از بخودی خود را بهش کرد
 که رحم، تا بر تو باد، مادر پیر
 ز تو آن سایه دیدم بر سر خویش
 در بغار فتم از دوران پر پیچ
 چو به فرد غم من خورد را بهت
 چو مرگ آمد بسو، بمن شتابان
 چو شخص ناتوان را در فشار و ست
 در آن علت، چه دار و جای گیرد
 گراز دار و حیات آباد بود
 نه در دلت طبع، تا از خالی دست
 کند تقدیر حسان کم نصیب، با
 کبوتر نازک و رشک، این ستمگار
 بنوش شربت زهرش فرو شست
 لبش را از آخرین شربت خبر داد
 درون نازکش افتاد و جوش
 ز پر دانه عدم جانش شد آگاه
 و دایع مادر فرزندش کرد
 که در رحم، تا نکردی هیچ تقصیر
 که امیدم نبود از مادر خویش
 که حق نعمت، تا زنا ختم، هیچ
 بمزد من بیا مرز و خدا بهت
 تو کردی زان خود بر تو چه تاوان
 چه سود از دار و دار خود نوش آرد
 که اول سر ز دار و بیا، بگیرد
 طبع، از درد مرگ آزاد بود
 که گاه به سرخ رو که سبز پارس
 گنه بر مرگ تهم، تا بطبع، با

کارمادہ در سر کرد کارت	صداع انگیر تند معراج کارت
سآوت در معراج ارج سستی	بہ بیماری کہ یدت تندی
رس گرمی متس آمدہ سرمی	تکر راجارہ خود مودر گرمی
سکر در مردمان ماتد تہ انگر	تکر رادید کو ماتد تہ تیر
رہالین حسن سر و حرامان	سامان کاری آمد ماہ سامان
تد سرتہ تہ تہ مالید و تست	ہی انگیت ہیر گے ہر دہ
گلاب آمر شرت ہائے محمور	سات رستکر و محوں و کافور
گوارتہا کہ ماتد راحت ہر د	مرہ ہا ریر ہیر ایے خود
ردوں کردہ رمالے ہجوا و ر	تویداری کار بطور است مادر
گہ ارقراط خود را کرد ہاروں	گے خدیوے ارقول طلاطوں
ہادہ تہ تہا ہما چاہ در تہ	رحمہ خود جگوم ار عدد تہ
دوا ہائے کہ مادہ مسیح در کام	گیا ہائے کہ تہ تہ تہ کسے نام
گہ این اکوت گہ آمر اہمی سود	دریں کو ب و تسک یکدم بیا سود

دعائے کہ ساتش

ذوق طبع نوح طلای صدل

۱۔ دیر کہ مزاج سر گرم سب عاعدہ طب ۱۱۔ نام ہیریں ۱۲۔ آمادہ و ہمایا برائے تدبیر ہر ۱۳۔

۱۴۔ حوارتہا ۱۵۔ طعام کہ مرض تہلی مر یں ہر دہ ۱۶۔ مادر بطور مادر مرئی ارسطوہ دانت ۱۷۔ لے برقل

۱۸۔ طلاطوں اعتراض کردی ۱۹۔ مراد اکثر تہ تہ ۲۰۔ ہم کو یک یا ہماں محف حمہ کہ گدنت

چو محرم شد مدہمہ شادی و غم را
 نمود بر کنیزان سر را
 جادو خواندگی بر زد علم را
 گئے کدبانوی کہ کدخدائی
 ز شیریں کاری جادو زن پیر
 ز افسونہا کہ از بہر سر مکر بود
 دیدے ہر زمان دیگر فتنہش
 پری رواج چال جادو زبانہ
 گش از عشق خسرو از گفتمہ
 عجز فرستہ با اوروی در روی
 چوروزی بودش آں شربت چین
 بدودادہ کلید خورد و آشتام
 نہ نوشیدی بصد شوز جگر تار
 بدانسان چوں برآمد سال آزاد
 مخالف و کمین کار مے بود
 چنان افتاد و قتمہ فرصت کار
 بقدر ہفتہ در کارا فانی
 بجاورد خواندگی بر زد علم را
 گئے کدبانوی کہ کدخدائی
 مزاجش با شکر در خورد چو شیر
 صد افسون شکر بیش از پیش بود
 چو افسون خاندگان کہ در ہر پیش
 جدا بودن تیار مے زبانی
 گش زانودہ شیریں باز گفتمہ
 دروں رفتہ بشکر موی رموی
 نیارست از شکر موی کشمیدن
 ز گاشش بادہ خورد و ز کفن جام
 بروں از گفتمہ او یک شربت آب
 بنا مے رفت نہ محکم کرد بنیاد
 بلب مست بدل ہشیامے بود
 کہ کرد آہنگ مے سرو من بار
 پیایہ داشت و در دستگا^{۶۶} فی

لذت بہر شکرش لذت بہر شکرش لذت بہر شکرش لذت بہر شکرش لذت بہر شکرش

۶۶ جامیکہ دو تان بیاد دور تان خوردند

رہ دار و ہاکہ کار آمد رماں را	رہ رفته بسی تہاں را
مہرچہ نامہ مردار بدوار دُر	کہ جواں را مرد و ہوس را ملا دُر
ہر خمرہ ر معجونِ مہ ۱	سرستہ تیر مرغ و حوں عفا
گاہاے نہ سحر آرمود ہ	ہر دزہ دو صد اہلس سودہ
چو در گوت آمدن گفہا تیریں	مہداں حمت لب راں کار تیریں
حماے آورد دست پر خاک بوسی	سحی پر دارا صد جایا بوسی
کہ ما نورا پرستائے چوں میتیں	ہیں انگہ ہر ما حیرے دلت ریتیں
لہر ماتا بک پوستہ ہیرا گ	کم صحرے عالم ہر تکر تہا گ
تکیا کرد تیریں را صوفتیں	لوار تہا نمودار حد فروشتیں
گرمی داد در ہماں ما را ہ	تکر را شربتِ سریں چتا ہ
عجور کار داں را بحال تنہیل	رواں تدوریا ہاں میل در میل
بچارہ رہ در اواں سکر کرد	چو ہوسے کو سحر شہاں گہر کرد
مایا نہ تیر تکر تصد بوس	ہما دار ہر ما فی حلقہ در گوتیں
نستری حاس در مہر دستہ	کہ دلال تزار و ہر تکر تہ

لحق بودہ

سلطہ جوستانِ محاسے و رایِ محمدیام ولایت سکر حیر در فارس کہ تہر تو سترار داست و ہر ملک تکر
حیرا گوید چو رخصتی تکر آمدہ ویت تکر درار و کارخانہ تکر را سیر گوید۔

صفه پیرزادندیمه شیرین و کشتن او شکر ملکه اصفهال را

چو شیرین بر داز قفل شکر بند	سرافکنند خوبان شکر خند
بجز مد بود فروز به کهن سال	چو گردون در جهان سوزی شد زل
نگون پرشته و لیکن کثر خرامان	هم در شلخ و نامش ماه سامان
بهر جاد و صیبه رفته جائ	بهر کو در عروسی گرفته پای
بداده در جوانی تیره داداد	به پیری نیز چو گاه باز استاد
بلورین به سابر کار کرده	بجا رسیدن سال زمانه کرده
لبش در درو و سحر و درس نیز نگ	برون ساده لباس از درون نگ
کشاده گریه تن ویر چوں م	هنر ارال اهرمن حل کرده دور
فرید انگریز از گیلای گفت	که کرد به پیش و سیم رخ راجه ز
همه بیداری زرقش به پرده	همه خواب دروغش را سه کرده
حدیث نرم خونریز از رگ چنگ	زبان چرب چون خنجر گه چنگ

۱-۸۱ به بند دور کرد ۸۲ روز آخر ماه که در رویت هلال شود

دماه از زیر تور آفتاب برآید

حسرت گفتا کہ گریباست این کا	ریت میں ریتِ خودہ این را
خواست داد یا لانگر خوستید	کہ ستم ریت گزد در حسد
کہ خود چوں مگری یا لانگری را	ریت میں دوس این داوری را
چو می توان کتید ریت چہ بار	ریت دیگران حروار حروار
سار و مرگ خود کس بر ماں برد	سحال دیگران صدرہ توان برد
حہ در دست آمد آن ماہراں را	کہ بے حرمی بکشت آن ناتواں را
چو توانست ہم را بے افتاد	گما ہم را سیاست بر و رافاد
خود داد دست چوں درد ماں آید	دیت بر حسد و حوں بر ماں آید
مدام کہ چہ ماں رسم این داد	کہ از حسد و محو ہم حوں سر ہاد
چو توانم بکشت چارہ کردن	کہ متواں حال خود را یارہ کرن
مداں شیریں کم بایں دل ریت	کہ بر رم سر سکر شود دلِ حویق
مرا خوش تر کرد دودہ در رہ	کنوں خود را دنی الطصور نعمہ
کہے ماید کہ ہیچوں کبیدہ خواہاں	ستامد بر تکر سوسے سیاہاں
ستیری کد سید ادرہ	سار و ماری مرہاد برہ
یو در بود لے شیریں مرد مرہاد	کلو لے سکر و حق کم ستاد
روح انگہ	تو اقد

که چون فرهاد روزی خود بسپرد
 چو شمع صبحدم در سوختن مُرد
 غلّ در عشق شیرین در نیامد
 برآمد جان و شش یس بر نیامد
 خبر بدند بر شش یس خونریز
 که خون کوهکن را ریخت پر ویز
 همه گفتند کی رسد نو افتاد
 که شیرین کشته و خون بر سر افتاد
 روان شد نارنج کز راه یاری
 شهید خوشیش را اگر یار یاری
 ببالین گاه او شد مبادل تنگ
 بار دیده شد تا از خون او سنگ
 اشارت کرد تا فرماں برانش
 بشمار کشید شیرین بر غیش
 کفن کردند و بسپردند غمناک
 بجزایر کشید شیرین بر غیش
 بجان باز شد زان آنده نو
 شکایت کرد پیش پادشاه
 که بد باشد حقا گرم کیمیا
 که کش رنج مردم کم نباشد
 به نزد مردمان مردم نباشد
 چو مردم درد خود دشوار دانند
 گزند دیگر که خوار دانند

حکایت خربنده لاد و ناز و متاسفانه حال

همیزد از خربنده لاد و ناز که پالا نگر به اسه از پرنیان با

مسافر کا اریحانہ گیسرد چو دریا آخر آمد تہ مسر
 چو میدانی کہ گردوں پر تیرست اریش حانہ یقین جائے گیرست
 بخواہی ماہریر گل تنوی لیر - ارین حانہ سایدیتیں اران حست
 رہا کس خاک را و ظلمت خاک رواں کس پاک را و عالم پاک
 ہمارے داری اریہ ورہ کسار مدارش چوں علیواراں مردار
 لطف کاں دیدہ ہاں سچے گلشن کے آب حوش چو درار حوش گلشن
 گرت صدر ہفت پروردہ وجودت تن آساید اران حان را چہ سودت
 چو شتار او ویرتہ محاسن قفس خواہ ار درین کس خواہ ارعاج
 دران عالم کہ حال اکار سار سب یار مرد ماہ لے سار سید -
 مترس ار مرگ چوں حان لے سب کہ بعد ار مردس عمرت درارست
 مرد مسداں بود کر کاروانی عجم مردوں چو در در زندگانی

خبر مرگ فرہادر یدن بہ شیریں وزاری
 و بکای او

گوشتِ حسرتِ دامنِ مادمعانی جہیں گوید لو - ۱ - ہ حسرت دانی

دُح مات ارحاک دایں سلا تیر است دُح حضور دُح سور

دُح حوالہ ہاں یرمداں مرع محتاج لے مراد ار دات تاخر

دہانش تلخ و شیریں بزرباں بود
 بکشتش از چشم خوں رفت
 ہمیں خود آرداں چرخ جفاکش
 نمایند زنگاں را شربت ارجام
 کہ کو زاد در صحرای عالم
 بس آہو کو کجاست افتادہ بگیر
 چو بروزی بود مرد طرب خوار
 خیال و خواب شد گیتی بفرنگ
 اگر دریا کشد لب تشنہ در خواب
 چہ باید بیدہ نہت سب کز گرد
 شعاع خورشید ز گر رفتن
 سواد را عین مکن نام
 چو روشن گشت کیس نہایہ پیچست
 پذیرندہ چہ مکر داری ابر خاک
 کز ان افزوں توان ایں کم خریدن
 عدم را تو شہ کن کیس جا کہ نمیدست
 بگرش و اسپس شربت ہماں بود
 کہ تا شیریں کنان جانش برون رفت
 کہ نہند کام دل کس را در آغوش
 و لے در خاک ریزد گاہ آ شام
 بخورد آب خوش از دریائے عالم
 جوے ناخوردہ خورداندر جگر تیر
 ز شاخ آں خوردیش از طرب خا
 کہ بناید و نہاید فرا چنگ
 بہ بیداری نیاید بر جگر آس
 چو نتوان شدتے از ہر خود کرد
 چو نتوان از زہنیرش بگریستن
 کہ خاکش نقد بینی عنبرش ام
 چہ بہر پیچ چندین پیچ پیچست
 بدہ این پیچ و بستان عالم پاک
 پیچ ارزاں بود عالم خریدن
 غم آن روز خور کا فروز غم نیست

ہر ارا مونس اراں شایح جوانی کہ تکت ارم با حسیانی
 دگر رہ کیں سخن تسید مراد لتاں زندگانی رقت اریاد
 سرد راں گوہ سر بر سگ حارا کہ جوے حوں تدار سگ آتکارا
 جوے تیر در تدر جوے حوں دل کہ حوں گرفتار ہے حوں
 رچہ حوں رمر کا خاک میریت ق میاں خاک حوں اُمادہ میگیت
 کہ آہ لے بخت ما وراں چہ کردی بدردم میکیتی در ماں چہ کردی
 اگر میریریم حوں ہریار ہم اندر ریریا لیت ریریا ر
 در بچار آرد ویتس زار مردم مردم دآرد در خاک مردم
 مردوں بود دریا لیتس گما تم نہ آں کو میرود من زندہ مام
 کوں کاں دست کا در خاک حاریت من ارام نہ تریط دوستار لیت
 جو ار عالم بروں مت آنکہ یارست مرے یار در عالم چہ کارست
 چو یارم مست کتس حاں سد مام روم بریاد او حاں را سارم
 من نہ اہ عدم کیں جائے کسیت رہ من ماعدم حو یک بھسیت
 جو حاں ما حاں دآمیر دہم تاو دآمیری حاکم حاکس لے ماد
 ہی گت ایکہ در ویتس اتب آمد تلخی حاں ستیریں رلب آمد

راق شگفت راق ہو تمندی راق کہ دہا
 راق کا حاکم کس راق کا کس حاکم

شد آن دیوانه بدخوش - تابان
 چو دیو - بر سر آن غول بیابان
 بر سنگ بر شد و لوط - ره می کرد
 نمودار سخن را چاره می کرد
 ز شیر گشتن به چندان شعله گرم
 ز شد یکجود لچون آتش نرم
 بکار آورد نقش - به خور را
 ز باستان - ز راز میگوید
 گدازد - از مرغ شیرین بنشین
 نه این کوچه گریستند با که قاف
 دراز دندان کند ناف زمین پاک
 در بیغ او برد هر چشمتی به سر
 چو بشنید این سخن فرهاد دلتنگ
 بزاری گند - بازم گوچه گفتی
 جوازش داد مرد آتشین دل
 چه کاوی کال که آل گوهر کال
 تو در کار - چنین رحمت کش میش
 بنجاک انداختند اندام پاکش
 که برد آن کار فرما زهر - خویش
 بآریه دیدم ترک دند خاش

ذوق - روا شد سو - فرهادان بد اختر + زبانی پر دروغ و چشماتر - ذوق - بنزد کش ز چندان

ذوق - قصه - ذوق - خود ضائع - ذوق کرده

تنگم چوں دیکھاں آتش امدود دہیں چوں وام دار دیر خستود
 دہا تس را کہے ماویڈ ماہم لبس نا آستمایاں ماہراہم
 حصومت بیتہ ابلیس خو۔ نہ عوالے مست خواہے جنگجئے
 کے کس میتی او۔ گفتم مجوام رویتس امدرقاصد گوہ و تنام
 چو دیڈے دورئی کس درمیاہ رمرگ او حمر۔ گفتم بحاہ
 مسافر نیوں دربروں سے یا نہ زغال مددے دریش او راہ
 ماتم ہا عمیدے طرماک فگمدے در عروسی ہا سر حاک
 اگر کردے ارچو تس فرو کوک رماں چوں ازہ کرنے رنجرچوب
 وگر گئے رود، ر حلق در حگ چو آہیں تیر۔ گتہ در تہر سگ
 رمر تیا کنوار مشت و سیلی چو چوٹ سیل کو ماں بود سیلی
 کہہ در سلطنت بصبیہ سادہ نموے میس رتک او فادہ
 نگے سگ چہرہ ما۔ خو، ہینگاں حرے حر ہرہ مام او چراگاں
 بہ بیتا تس داعے کر تیدہ چو حلقے در حطائے در کشیدہ
 تہش خواہ عطاے میکراں کرد نوحہ میر دا استس گراں کرد
 یں اگہ در عرص مکتا دلہ را کہ حشف ماہ روتس کن دس را

رقی را آستایاں دُخ چو دوری تند کے راہریاہ دُخ ہما دار دوروں یائے پو نعال مددی میں درش را
 دُخ درتہ دُخ اگر گتس دُخ تیرو دُخ حو میں روکواں رو دیا دُخ کر حفت

نہ فرہاد اونچہ درد دل داشت حالی
 ندیاں کاں سخن در گوشش کردند
 فرو بستند لبہ از کار شیریں
 ملک گفت ایس وجود خاک بنیاد
 دل اندر پیش یاران کرد عالی
 ندیاں کاں سخن در گوشش کردند
 عجب مانند ازاں گفتار شیریں
 ملک گفت ایس وجود خاک بنیاد
 خرابم شد ز سنگ انداز فرہاد
 مبارک نبیہ خون بگینا ہاں
 اگر خوں ریزش بر رسم شاہاں
 عجب نبود کہ از غیرت بمیرم
 وریں اندیشہ را در پیش گیرم
 کہ پایم وارہ از زخم ایں خار
 بیاید رفتہ ام را بہم را بہنجار
 بزرگ امید گفت ایں سہل کاری
 بزرگاں کا دم اردو باب خاری
 بدواز مردن شیریں نہ فال
 رواں کن ہرزہ گوئی را کہ رحا
 وگر نہ راہ دیگر پیش گیرم
 اگر میرد فتوح خویش گیرم
 نمودش مرگ آں بیچارہ بازی
 خوش آمد شاہ را آں چارہ سازی

مردانہ فرہاد در عشق شیریں حال بیاد

ملک را بود زنگی پارہ با نہ
 ترش ز خسارہ کوچ مج زیبا نہ
 چو دیو دوزخ از عفریت ہونی
 چو زان گنہ از لبہ سیار گونی
 تہی گاہش فراخ و حوصلہ تنگ
 کہ زان وقع ترش سلبت شد رنگ

دلچ بر سینہ دلچ زان دلچ ہر خویش دلچ ز آشوب آں دلچ کہ مفر با نہ دلچ چو

چو شدے پردہ رٹا۔ وئے خود کا
 چو بٹا۔ بے کہ کھٹکاں ورد شد
 ماستم در طریق عشق معدور
 مہر جاں میں مدے کہ داری
 ہر آنکس کو دہ دیو اور اسید
 گراں لعلش مرا روز لیت جا
 وگر سو در بھم فرست جا۔ ہ
 چو لوح زندگانی تدر من پاک
 تو خسرو انصیت کس دیں درد
 خواہ در عاشقی بدبہ جا
 اگر خسرو شیریں برکت دیا۔ ہ
 دل تہریں خواست آنتس انگیر
 ویک آں تہری آرتس آں دریر
 سخن راقداہ رے لے تہیہ رست
 مہر لی تدر کو سہر تماں اندوہ
 فروتہ حوٹ صداقت مک عام
 بیک مست علف صد جاں ورتد
 کہ ہر حالے ارجاں سوم دور
 نخر دگوے ہریدے کہ داری
 بخواستد حرم مداں خرمید
 رسم راں طاقت و فہرہ کام
 گداۓ مردہ گیر اندر حوٹے
 چہ خواہد مادر میں یا زہ خاک
 کہ خواہد مادر آرتس و گیس ورد
 مرا حوٹسل باتد ترک جانے
 مرا گرتلج گوئی ماتدت جائے
 بخت آمد چو یگ آرتس تیر
 عصت اور علاف افگندہ تہتر
 لیل ریشیق حیا لیت ہو در جا
 عمار کو کھنڈر۔ نیچوں کوہ

ق ردی یار دلق حال دلق تو خود را دلق درہ دلق آمد دلق ردی گرد تویریں

دلق معدوداں کرد مت تم شیر دلق قلب

یائے

چو دل را خود عقال دادم به پرواز
 بیاید داشته و جوشی را بتدبیر
 چو کنجش که نوب آموز از نفس خدایت
 دل اندر چیز دیگر بند و میکوش
 بتدریج این خیال است که شود کم
 چنان آزاد گردی روزی که چند
 جهاندار از خمار شر که تیار
 چو روشن کرد عاشق کال سخن چیت
 بگفته اند که توان بر تن از چاه
 چو قعر چاه صد گز بیش باشد
 مرا کاند ز رخ آن زلف مشکین
 اگر چه چه نماید در نظر خور و
 بردن زیر آں چه رفت پیایم
 اگر چه هست شیرین جان شیرین
 چو از دل رفت شیرین جان چه باشد
 مرا تا جان بود ترک نشد نگیم

کنون از دست شد که بنمیش باز
 که ناید باز چو گیسوی زنجیر
 چه سود از طفل بال دست بردست
 که از خاطر کنی مهرش فراموش
 به تسکین کرد دست خاطر فراهم
 که ناری بیش یاد آتش هر و پیوند
 فرو بخورد از اینها به غرض و
 بخندید و میان خنده بگریست
 که تا زانو بود یا تا کمر گاه
 بختن پشت و پهلوی ریش باشد
 بچه کرد و در آن برید شیرین
 ولیکن هر که افتاد اندر آن مرد
 و اگر کس بر کشید مشن بر نیایم
 ولیکن نیست شیرین تر از شیرین
 چو خصم خانه شد همان چو بار شد
 و اگر میرم رها کن تا بمیرم

دل از خاطر کند و فراموش / دل از آن دل از آن دل از آن / دل از آن دل از آن / دل از آن دل از آن

کے کر عشق جوں آتام مائند	اگر یختہ ساستد حام مائند
جو دیدستس کو دھارائے دارد	قدم در دوستی بر جای دارد
رماں را دانتن انج لاگری ما	برائیں دگرستد مکنت پر دار
مراحت را بیورتن را بر رسید	ورائے عالی بریتاں مار پر سید
کہ چونی در کجا افتاد ہیں سور	کہ می سور دل میں بر تو ہیں سور
حوالت داد مرد عم سرستہ	کہ لودائیں ارقصا میں سرستہ
جو ماستد دست تقدیرم عمان	کجا سیر دل تو انمستد رتقدیر
جو اندر فتنہ آمد ہنگام را	کہ یار و تافت از فتنہ عمان را
و گرنہ میں گیا ہے آنکہ یو یاں	کمر سد مہر جو ردیاں
سحاک یاے آوگر دم ہوساک	براہ دیدہ بر مہر مے دل جا
نگھتا دیدہ جوں دل مائل افتاد	ملائے دمہ لائند بر دل افتاد
اریں یتیم مودا میں ماگت زیاد	کہ طعم سہ لود و حام آزاد
مدام اگر کجا رجاست ایں دود	کہ میاں سوختاں محنت مدود
سارک رفتے تیرین شکر مار	مراستیں لمودا اول کار
بیامد در دلم راں ماہ مے سلج	کہ بر میں عیتیں تیریں را کند سلج
دلق مدو دلق مار دلق مستہ	دلق چور و دقت آرد دلق ریگ
دلق ستاں دلق دقت دیدہ تا گت	دلق گفت کتن

بگفتش دور کن ز انا دوست یاری
 بگفت انا دشمن سوز و خامکار است
 بگفت از عشق اوتا که خوری غم
 بگفتش گر مبری در هواش
 بگفتش گر سرست بر و بشمیر
 بگفت از خون تو زیر دغايش
 بگفت آخر نه خونریزی و باست
 بگفت از بگذر و سوسه، تو ناگاه
 بگفتش گر بند بر چشم تو پا
 بگفت اینیش در خواب قامت
 بگفت آید گم خوابت درین باب
 بگفت اگر گوید از ناخن بکن سنگ
 بگفتش چون خوری چندین غم دوست
 بگفت از عشق جانت در بلاست
 ز هر چش گفت دارا به زمانه
 تعجب کرد و ششتران استواری

بگفت این نیست شرط و دستداری
 بگفتا عشق را با این چه کار است
 بگفتا تا زیم در مردگی هم
 بگفتا در عدم گویم دغايش
 بگفتا هم بسویش بنیم از زیر
 بگفتا هم بمید هم در وفایش
 بگفتا اردوست میریزد حلاست
 بگفتا از دیده رویم پیش او راه
 بگفتا از چشم در جاں دشمن جا
 بگفتا بر خیزم نرم تا قیامت
 بگفتا اگر بر آرد خوانده آب
 بگفتا کاوم از قتر گاه بفرسنگ
 بگفتا تا زیم چون جان من آوست
 بگفتا عاشقان را زین چه باست
 چو ابله باز گفتش عاشقانه
 و زان سوخت بر چندین نچه کار

ح خفته نام دلخ خوش بری چند از غم دوست دلخ خوش دلخ دادش

حوالے دید در پہل جو کہ ۔۔۔
 گرمی بیکریست مادہ خیار
 بلاست ارتعروں گردِ حاش
 حق یروں و سرتایائے در خاک
 نگفتش کیتی و در چہ ساری
 نگفتش عشق ہاراں رانشاں حسیت
 نگفتش عاتقاں ریہ چہ یوید
 نگفتش دل چراما و مدارد
 نگفتش بہ ہب جو ماں کد مست
 نگفتش بیتہ دیگر چہ دامنہ
 بگفتش تلخی ہم ہیچ کم نہ ۔۔۔
 نگفت اردو ریش جونی دریں سو
 نگفتش بر تو اندارد ۔ گہ نور
 بگفت اورا میں تارہ مالی
 نگفت اردو بجاں ماتدریانی
 زمرے زحیر خاک زحیر یاد
 زق نگف اندہ حرد زق حوی
 زق نگف آکس زحیر حار

ردِ ہمتراں در و رتکوہے
 جیاں مدٹے رعم گتہ ہلاے
 سراوار تمردن استخوانست
 میاں خاک و حوں علطیدہ عماک
 نگماتاقم در حال گداری
 نگماتانکہ مائد در مار سیت
 نگماتدل دہد و در دوحید
 نگماتحورویاں ۔ کہ گدارد
 نگماتش زویہ عتوہ ما ۔۔
 نگماتعم دہد و حال ستانہ
 نگماترعم ترین مت عم مست
 نگماتردم ارعم دوراراں رو
 بگفت آسے و لکیں جوں مہ اردو
 نگماترگ نہ زین زند گانی
 بگفت ارراں بود حورتن بجاہ

وزاں شیریں که با او مُردناشاد بجو- شیرماند ز شنه فرهاد
 در افتاد آں حوالا ساغر از چنگ در افتد کوکبن راشیشه بر سنگ
 ملک گفت: آیم آرد خوار بتایم بهماں پیما شدود کا کید به تعبیر
 نشاید خوار پیش اهلماں گزیم کنیک، وید بزیاید هر چه لشکرت

رفیق خسرو پیش فرهاد بطریق تجاہل عارفانہ و مناظر ایشان

چو صبح ویر خسر پاز تجاہل جبریت گرفته ساغر خور شدید در دست
 سپهر آغوش دو- سر که اینگیزد رواں شد ساغر و شیرش فروز
 شهنشہ گفت: کز بخود دل افروز بجو- رشیر خواہم رفتی امروز
 کشید از بر لبایں مرزبانان بروں آمد بر آئین شایانان
 ازاں جا پرس پرسایں بر سر کوه بجو- رشیر شد تنها زانہوہ
 تماشہ کرد- تختہ بر شرجو- بید آں نگہارایہ و در زو
 بہر نقشیں نہر چوں نقش- بینے نظر میکرد می گزشت آفرینے
 چو دید آں استاد ہر اہ بنیاد بہ بنیاد دگر شد سو- ہر او شاد

دلق کیں گیر دمن دلق خواب خوش جبت دلق پر شیر پر دقت دلق رود دلق رفتن
 دلق- رواں شد پرس پرسایں بر سر کوه- دلق پر غصہ- وجان پرانده- دلق لب
 دلق چو دید اس- تادائی دیر نیہ بنیاد

عمان باد پارا مات ار راہ
 چو قند ز فام گشت این طبع سحاب
 در آں دیرانہ نور انگنہ چوں ماه
 رہن چوں لیت فاقم تدر متاس
 ہماں سرد و ہوا کی پستیں بود
 سحر گہ چوں رواں تدر ماد تنگیہ
 کتا دار حواب نوتیں رگس باز
 حواہ حواب گراں بیدار گستہ
 حکایت کرد کہ سیداری نخت
 جیاں دیدیم حواب اندر کہ گوئی
 دو ساعر برد دست صاف و مایاب
 سیر دآں ساعر حلاب یز خوش
 حوالے بود دیگر ہلستست
 حوال چوں تدر ساغر چاستی گیر
 کبول این خواب را تعمیر یہ بود
 زرگ امیدتش کر ہمہ باب
 تو خود دانی کریں نہ حواب مود
 جو راں حلاب تیریں کرئی تمام
 رتیریں عاقبت تیریں کی کام
 ذق یرکار ذحار ذق شکوئی ذق ہر در سوتش مئے ماہ ذق کیں گیر دس

ہنمی خوردارچہ کامش ریش میش
 وے ملیش بخوردن بیش می شد
 چو در خود خورد و شورایش سخن را
 بشور ایند غم ہاے کمن را
 دلش ز اں شور شیریں بخرگشت
 و ز اں شوریدگی شوریدہ تر گشت
 بیار اں گفت دریا برید کارم
 کہ بودن بیش ازیں طاقت ندارم
 یہ شیریں باشد از شیرینی کار
 کہ شیریں یار و من دور از چنین یار
 بدیں عزم از نشا طیرم برخاست
 جنیت حبست ساز رفتن آراست
 یکایک بارہا فرمود بہتند
 غلامانش بہ پشت زین نشستند
 چو مرکب بہ رفتن شد سبک خیز
 برآمد ہجوم بہ پشت شہدیز
 چو بادہ بدم میرفت پویاں
 گل خوردار کجہ و دشت جویاں

بازگشت بہ رخ روار صفہاں خواب بیدین او

چناں شد روشن از تارخ شاہاں
 کہ چوں شہ بارگی را انداز سپاہاں
 غم دل در گریانش زوہ چنگ
 ہی بردش دواں فرنگے سنگ
 چو در امن را میانہ تن تیز
 زرہ داراں شیریں کرد پیر پیر
 بکوہ تماں بہ بودار گذر دور
 ز آشوبہ خلایق ماندہ تور
 ناح کہ در خورد ناح آں ناح ز شیریں
 نہ چناں ناح بہ طعوم
 ناح راہ ناح جنیش

کستہ کتر حیرانِ حوٹیں درویش	کہ داند سورا اور اسورش حوٹیں
رہاری حید سو زم چوں حیرا عت	کبت تا وارہم بارے ردا عت
غمخت حرور دلم ما وادارد	تو گوئی حاسے دیگر حامدارد
دلم گم گستہ مار آوردتوان	چو دل ہو دصوئے کردتوان
کجا سیر دل تو دیریں لعلِ حور آ	رس در گردن در بحرِ تہ یلبے
مم ہر درویش تہ لے دیکور	تو حوٹیں حسیٰ رور و چوں می دور
مں ارصد مار حور آ تو دم	چو ماورایت رخو دیہ حدم
ہام من کت اندول لھیں ست	رہا کس کو حیاں ماتس ار حیت
چہ چارہ چوں جنیں امانا تقدیر	ترا درے سکر آئند مرا تیر
چو مامہ حتم تہ یک سک حیر	رتیریں رمد و ادق بریدیر
ملک راں گنج گوہر ہر مردانت	عمار تہاے تیریں در لطر دانت
لگدہ یح یح مامہ درتیں	بھی حوا مدہ بھی یحیدر حوٹیں
ہر خط مکتہ ار مار می یامت	حوا مامہ حو دار می یامت
ہر حلا تہاے سر کہ یزدرد	کہ مستار او دآں مادہ در حور
مفرح یاستی ہائے سکر ریر	چو مادہ تلخ و آم دستکر انگیر
حک لے سک ٹر تیں کردہ	سک متیں ارقیائیں حوٹیں کردہ

رق ارورد دعات روح حبیلے روح در روح مادا روح سے روح نام درعب
روح برورد روح فاسس حورود

کُن زیناں دلِ درماده ریش که درماده سر تا ز دست دلِ خویش
 چنانِ دلِ شتی پیچ در پیچ که جا - دیگران نگذاشتی پیچ
 مرا خود - بود داغِ جدائی تو بردا غمِ نیک ، دیگر چه سائی
 اگر رایت ، اندر فرجِ ننگ و گر موریت اندر رخشه ننگ
 اگر در گرد کو ، تماںِ تلکسیریت و گر در گردشِ دریا ننگسیریت
 و گر مرغیریت ، اندر مرغزار و گر سیریت آه - که در لاله زار
 ز هر جنس آنکه حیوان نام دارد همه با جنس خود آرام دارد
 نه یکدم ز آرزوئیهای در فراقند نه یک ساعت جزوِ نوحش طاقتند
 ندانم تا ازینها نام من چه سیریت که تا باید ازین ساں بسیم سیریت
 بیا آسا بغل - کردم به تنهایی چو غنای - کردم
 روانم خوں ز مرگاں شاخ در شاخ نه درد بلیز آسایش در کاخ
 نه سودایش که به آرام کردم گم در صحن و گم در بام کردم
 که بهم بجز - ترا هم نباشد کس جز سایه بجز هم نباشد
 تو شرابِ خواب ، و من ز آه جگرگاه بشانِ شمع سو زم تا سحرگاه
 بلمه رسیده ، شایانرا که تاروز شده اند خواب ، باشد شمع در سوز

دلق یک زیناں دلِ درماده خویش ، که درماده سر تا ز دست دلِ خویش دلق چشمت دلق ز آسایشانی

دلق روانِ خونم دلق ز سودا بس

کہہ کر میں گھٹاے تو دُور - گرم بیدِ عمِ حالِ بایستِ حُور
 میں اریستِ دے لے پروہا تم - بدستِ خودِ ہلاستِ کردہ ماتم
 کہہ کوئی بد قعیدہ را آب - بروغنِ دادہ مانند شعلہ را تاب
 دلتِ روئے کہ ہلوئے میں آمد - میں خواہم کہ خود سوئے میں آمد
 کسوں حیداکہ میرا مریست - تمناستِ می میمِ بخوئے تنی
 میں آحرِ مردِ دمِ ہر حینِ دایم - طریقیِ مردِ می را ہر دایم
 کسے کو تہر میں کو تہر کا - گرتس بدہم ڈلبے مائے رہانے
 دلِ اوچوں مرا میجو اہدویں - ملے خواہدہ را خواہدہم کس
 تو ہم دانی کہ مردم را ہیں سوت - کہ دارود دوستدارِ خوش را دوست
 تو گر تہر میں دگر مگر فی لے یار - رسیدی بر منتِ ریں گو نہ گھٹار
 جو اس میا و درِ او و فگدی - گناہِ حویستِ را بر من چہ مدی
 اگر مظلوم ستواند حسرتِ ادا - تو اندِ ظلمِ طالم را سزا داد
 رہیں چوں آتشِ دروہن - چہ حاجتِ روغنِ گرتسِ رعس
 تو شاید با حینِ مطلقِ عیانی - کہ مرکبِ اعمالِ داراں شہانی
 مرں حیدیں گرہِ بستمد - کہ داردار تو تہر ہوئے بدے

ذقِ گراہیتسِ ذحِ یروہد - ذحِ دلے ذقِ توہر میں گر طحِ رہہ
 ذحِ کوہیت - ذقِ دای - ذقِ بر تو اہر

خود اندازی ببازارِ شکر شور زخوسے تلخ باشیریں کنی زور
 ز شیریں روزہ مریم کشتی بیش پس از شکر کثانی روزہ خویش
 چو از رنگِ شکر برداشتی بند نکردی یاد شیریں شکر خند
 چو در لب جو شیر آمد کنوئم چو بے ہراں شدی تشنہ بخوئم
 بکش زین طعمہ شیریں را پیایے کہ جوئے شیر شیرینی است بر دہ
 توئی شیریں تہہ را چاشنی گیر کہ بر شکر فردا در دہ شیر
 مخور خنداں کت آب افیون ناید میں چند آنکھ شیریں غم ناید
 چہ پنداری تو را نہا مہربان دوست کہ بہ ہرم چو تو من نیز در دوست
 بہ بد عہدی چو گیتی زود سیرم بگشتن چوں فلک بالا و زیرم
 من آں یارم کہ تا مہر تگزیتم بجز تو در خیال تہم ندیدم
 اگر بندند در پیشیت گروہم خیال کوہن بر من بکوہم
 اگر خود را نگہ دارم سخن نیست عنان دیگران در دست من نیست
 زہمت بیگنا بہ را من خار کہ نہ گل دیداریں بہ تماشا گلزار
 چہ تار بیدن من دارد آن خاک کہ گرمہ بنیدم و امن کند چاک
 کہ آرد کردن آنکس بادہ را تو کہ آوازِ صراحی گم کند ہوش

ذائقہ کنی ذائقہ خود از ذائقہ چو لب درجو شیر ذائقہ شیریں

ذائقہ مخور خنداں شکر کافوں ناید پیہیں چند آنکھ شیریں چوں ناید ذائقہ دال کوہن بر من چو کوہن ذائقہ دل

ریائے کرم آمد در دلِ شاہ
 رتادی یا ہادم بر سرِ راہ
 تدم زان گوہ بادولت ہم آہوتن
 کہ خود را کردم اردولت مہ امتن
 کہ ماتم من پر تبارِ کمیہ نہ
 کہ روئے مگردم تہ را سہ نہ
 کیر اویم اردار و عسیریم
 و گر خواہد گزار و ہم کسینم
 تدم نہ ہر جہ و مراید گاہ نہ
 کہ رورے مگردم تہ را سہ نہ
 چو گرد و سوراقتس محمراوز
 تو اندگفت عود آہستہ رسور
 چو تاستان کہ حور تید را گرم
 تو اندگفت حراکاند کے نرم
 چو سیروں اوتاہ اردولت ہم خولت
 کوں میں ہم روں ریزم عم خولت
 امیدار دوستی ماراجیاں نوو
 کہ خواہم ما تو دایم ہماں نوو
 رآمینرشتس کہ داد و نور ماور
 کہ خواہم ما تو دایم ہماں نوو
 گماں لسا دکافتہ حارہ ۷
 یقین ستد کائنات و مہرانی
 و گرہ رکس این تہمت توانست
 حواریاں میں سیروں ہی گام
 کہی خود ماتم آعوستن دگر خواب
 کہی گوتس میں سچو اب راتاب
 کہی گوتس میں سچو اب راتاب

دع دگر حوام دق شکر ہر کہ دق کچا حوام مادہ ہر ہر

دق دگر حوام دق شکر ہر کہ دق کچا حوام مادہ ہر ہر

دودل را کوبه پیونداشته ناکرد
 به تیغ از یکدیگر نتوان جدا کرد
 و گر خواهد دو تن را تا فرا
 بصدر نخیب نتوان بست با هم
 اگر پیوند خواهد مدور جدائی
 ستیزه نیست با حکم خدائی
 چو شد مقتدر مارا قطع پیوند
 رضا دادم به تقدیر حسد او ند
 چو دقت آید که این غم با سر آید
 مراد از بام و تخت اندر در آید
 تو نیز از دور آگاه از منت خود
 چو روزی باشم روزی شوی دوست
 ز رویه اگر چه دورم از همه کام
 در از بیچارگی نام شغبناک
 فرستادی بسو بمن نهانی
 مفرح نامه کز شوقی آن راز
 نه نامه کز غم حریز اماں بود
 چو دیدم بر سرش نام مبارک
 بهر خورده خردکامه دگر یافت
 ز سر تا پا آن فرخنده تحریر
 در آن پرکش که بایار کمن بود
 نبود از مردمی با هیچ تقصیر
 فراوان ز آرزو مندی سخن بود

زان چو تقدیر نیست اول قطع زان آن غم بر زان آرم زان ذوق

زان بهر خورده خرد نام دگر یافت

من حاکِ درتِ دینِ سنی
 گرمِ خوانی و گرانِ تودائی
 بعواں چوں مغلِ گنتِ منتور
 رسد ار قاصداں پر وادہ برور
 یری بیکرِ چو دید آں مامہ نعر
 ہر حرفے برآمد و دستِ ار معز
 یزارِ حلوائے تیریں یاقتِ حوائے
 ولے در ہر لواہ استخوانے
 بر ہر حطے رمرے نوستہ
 ہر لور یہ الماسے سرستہ
 رشتے لقمہ درِ عملِ جداں
 کہ سگمِ مامدش درِ یرِ بدداں
 رطبِ ہائے کہ کارِ حارِ میکرد
 فردِ میخورد و درِ دلِ کارِ میکرد
 چو خواند آں ماحرارِ تائیاں
 برمتِ ارطے چوں شورِ پڑیاں
 موزونی و میرِ جوتی راتِ ۳
 کہ داند رآبِ گلِ او مامہ راتِ ۳
 قلمِ رں کرد گلِ بامتکِ ترعت
 لٹاں بکرو ہر جہ آں ماہِ مگیت
 چالے را کہ حسرو کردِ تخریر
 جوابِ مارِ مگیتش گلو گیسر
 محسبِ آثار آں دیاجہ رار
 کہ رازِ عاتقاں را بود عمار

جوابِ نامہ شیریںِ نجس و اظہارِ عتابِ دربارہ شکر

نامِ قسبِ لوحِ ہستی
 کہ برادرِ ص کرد ایرِ دیرستی
 حرد را ماکفایتِ کردِ خورسند
 سخنِ را مامعانی دادِ دیوید

چو سوز و مقید در خانه بود
 و گر محروم خواهی نیزم از خویش
 بخوشی بعد ازین در جتن کام
 سر خود را ستمناز آورد ارم
 شوم راضی بذل در نصیبی
 بدست دوسر نگذارم بر دست را
 نگویم هر چه زان بیا بکردی
 چو علوا خورده باشد یار چالاک
 چو می نوشیده باشد عاشق سرست
 متاع نیک داری چون تو دربار
 زمره تا قان چه چاره ی متن را
 نه تنها عاشقان مرمتند و قلاش
 بود معشوق عاشق شهرگی دوست
 دگر تونه یکم صد یارگی ری
 چو آید میما زکرش نخوانند
 اگر خود من بهم افنی گراغم

رسد هماینگان را نیز دود
 نگیم نیز نام آرزویش
 بهم دوزم و دلبازین گفتن خام
 ترا در کار خودم ندور دارم
 بمیرم چوں غریبان در غریبی
 ز خوار باخوش نشور اتم سرست را
 مگر زین آرزو یار بکردی
 من آخر صحن حلوارا کنم پاک
 شوم از جرعه او من هم از دست
 ضرورت باشد از جونی خریدار
 فراوان مرغ باشد یک چمن را
 که زیبا نیز جزین خود کند فاش
 که گل به مغز باشد با ده به پوت
 یکم زان صد منم گرد پذیرد
 که یال از دوش بیرون نرانند
 درون خواں از طفیل دیگر انم

دل از میل کس گسل کہ سودست متراب کہند دارفے وجودست
 در آں دل را و ما داری قییمست چرا ایجا کرد آسب رحیمست
 اگرچہ آں دوست را دتمس باشد و لہ درد دوستی یوں میں ماستد
 گل اندر تارگی از سرو کم نیست و لہ در تارگی تامت قدم نیست
 تاں را اگرچہ ماتد یا بسیار بود بسیار ورق اریار تیار
 نصیم گم گر تو ما مہرمانی است نہ ار تو کر قصائے آسمانی است
 گرم کت جو دے سرد حراماں نگیرد صحت دیر یہ دامال
 متو عرہ چاں سرار جوانی کہ یار تباں کس ار تیں رانی
 جو گیری ما حریف تارہ حامے کس را ہم ردور آخر سلا مے
 جو دمانی سرد یکان راتے مدوراں سیردہ آحر رکاتے
 جو حاصل را دہی حاتم ترے بحر و ماں کم اربوے کبابے
 جو کشتی ہمتیاں را مرادے حد افتادگاں را کم ریادے
 جو جوانی عاشق نوراید ہیر ردور حاکے رواں کس سوئے مایر
 حوال مرداں حقیقی آرد خولے گے را یر بخت ہدستجو۔ انہ
 جو ماتد در سر انہ سعال سور گدے ہر مالے یا ہدردور

راق اگرچہ دوست یوں دُح دلی دردما دُح حودکت دُح ساماں دُح ہماں
 دُح کہارو کس دقتہ مدانی دُح رال دُح آں دُح ہولے معی

مرا چون دل بسویت مهر باست

شود با هر که خواهد آتش نادل

ستم بر دل خداوندی نباشد

بگفتن میل در قالبه بنیاید

حدیه بیامش عشق کردل نیست با دو

مبارک باد کن خود را ز خسرو

ز لعل شربت کور اجمام است

اگر توفیق او کردی همه چیز

ز نایب یافت کام از حیل توی

و ز رنگونه هم با او مشو شاد

ز بهر بابا به بود قصیه

گراویار ز ما نه خار بودیم

و گریار نبود اندر میانه

خداوندان که قدر بنده دانند

غلام کوهن پیوند با رشتند

اگر چه پیره و جلدست و کاری

مرا تو جوانی و او جوان جانست

دل است این جنگ توان گد و بادل

چو جوید کس خرد مندی نباشد

که این کار دل ست از لب نیاید

نمودار زبان بادیت در پوشت

بعشق تازه و هم خوابه نو

حلاش باد اگر برین حرام

نصیه بخود بکل کردیم مانیر

که دوزخ خورد کور از پیروی

که ناری ز آتش نمایان کهن یاد

بجو دیگران خود میرود شیر

که ما هم روز آخریار بودیم

غلام بوده ام آخر بخت مانه

غلامان را چنین از دژنه رانند

نه بنده بلکه خورشید مانند بار شد

مکن پر پرده نواسه قواری

سیم یک لحظہ از یاد تو خاموش
 نہ خوش دار و تراب لالہ زنگم
 مرا موتیم تندگوئی و اوتس
 نہ در گرد بگوش آواز یگم
 صراحی وارد در مجلس نہ نوئم
 توئی گت مگر دور دل کہ روز
 بلہ رسمیت رسم آدمی راد
 و نہ من گرجہ صد رنگ ورم
 چیاں رو یک تو گتم رحد متی
 نہ ار کوے تو راں تر نام تہیر
 عمہ کورا چاں باطن و صلت
 و نہ چوں دید مت کہ من ٹولی
 بحیتم اسادم از خاک رت نور
 جو دیدم خود ترا حاست ہمیں بود
 بعد رعبت تیدی ما او گمانہ
 ٹپے آن اکہ ماتہ سر کارے
 گس را حور دما حلاہ تو اں
 اگر تاحر می راضی ہست را میت
 رصادا دیدم ماسم مار صا رتہ

عَتَا . نَامَہٗ خَمْرِیۃ شَیْرِی عَتَا . بِاَلْفَرہاد

بنام آنکہ تن را نور جاں داد خرد را سو - دانا فی عَنان داد
 خدا را کافر نیش کرد بر پا دروش جاہ و بیرون از ہمہ جاہ
 نہ چوں مابندگی را ماند در بند خداوندان عالم را خداوند
 چو خواهد دوستان را دوری بکافی کند در شپہ یکہ دیگر گرامی
 و گر خواهد چراغ نمر - یہ نور زد لہا مہربانی را کہ نہ دور
 اگر نیک بہست و گر بد یکم و کاسہ - بہر حال آن کند کور ابو خواستہ
 کہ را بر مرادش بدست نرسد - کلید کار کس در دہر یکس نیست
 پس آن بہتر کہ در امید و در بیم نہ بچید آدمی گردن بر تلیم
 پس از نام خدا را آسا - نہ بر دل دادہ ہر احتیاجی جانہ
 کہ شمع دیدہ شَیْرِی شکر ریزہ کہ چوں شمع و شکر شد خاطر انگیزہ
 سلام از من کہ دل در دامن دارم غلام لیکہ خمر فر نام دارم
 بخوابد بانہراں بقیہ اری پس از من پیش خود گوید بزاری
 بگوید حال من پیش دل خویش کہ مُردم زین دل بجای خویش

نَحْ دَاد نَحْ شمع و شکر - نَحْ سلام من نَحْ بخواند

نَحْ نالہ

نہ ہر جہ آں راست اندکس بہت
 نہ ہر جہ آں کز نماید سیرست
 کد ہر کس تقدیر عقل خود کار
 یہ داند کس ہایت را نمودار
 ہم اول گرتواں میدان مدخولش
 بیاید بیکس را در دہرست
 بجاہ افتادں مردم رکوبست
 و گر بیا فتداں خود دستورست
 گدستہ چوں گدستہ اربودنا بود
 لستیمانی می دارد کوں سود
 کوں آیدہ را باید نظر داشت
 کہ اردل چوں تو ایں بار داشت
 ررگ امید گفتا ایچہ رای است
 مت گویم و گر نہ داں خدای است
 رواں کں مانہ مایا دگارے
 عتاب و لطف را در وے شمارے
 جواب نامہ را چوں ما خواہیم
 مرا حق ہر چہ باستد ما را دایم
 وراں پاسخ خیال جوئیس گیریم
 مدال اندارہ کاہے یستیس گیریم
 ملک و مود کیں مے صوابست
 کلید ہر سولے در جوابست
 دیر خاص را فرمود تا رود
 کد لوک قتل را عمر آلود
 ماماے ملک مرد گرسج
 فناندار کک چوئیس گو ہر گج
 محنت از ریر کی دہوتمندی
 سخن را داد دستور لہدی

راج روہیتیت دق آکاہر دیت دق خود راج گفتش
 د مقول ارسیمہ صیب دق حوی

کند اقطاع مرغلابدایس باغ
 کس هم پوش بود هم خانه هم تراغ
 پس آنکس کو دورنگی را نشانست
 حقیقت قره العین را ناست
 چو این مادر و رنگ آمد ز رنگ
 کجا زاید از فرزند یک رنگ
 ز ابلق کره او هم نید اید
 که مار سپید مار سپید زاید
 و راز صد آدمی یک کس گزیده است
 خداش از رحمت خویش فریده است
 چو روشن شد تحقیق این معانی
 ق که کس را نیست یوسه مهربانی
 شکایت چون نه برهرا کنی سانه
 نخره از خویش باید کردن آغاز
 مشو بر طره سرین شکن گیر
 و گر گیری نخره از خویش تن گیر
 ز غریب آزادینا ز غریب
 که عیب با خود بچرخ خود نه بیند
 ز امید بر خود بود از سر زور
 ز تیر انداز احوال را دست پذیر
 نه کی احوال و اندریدی کور
 نمودار گنجی که چرخ از خاکست
 زندگر چه بیک ناک دو نخر
 ز را از خویش ساز آئینه صفا
 بود نیم دروغ و نیمه راست
 ز آینه بناید هر چیز
 بنقد خویش هم خود باش صرا
 و در آن آینه بناید هر چیز
 و گر آینه بنید دور تماں نیز
 شمش گفتا گزینیا چه مد گوئی
 چو آینه زنا اید عیب جوئی
 خیال آینه صادق نخواهند
 که میگوید دروغ راست مانند
 دُخ خویش بنید دُخ نباید
 که میگوید دروغ راست مانند
 دُخ خویش بنید دُخ نباید

ندیاں ہرچہ شنیدند ازیں راز ہمہ گفتند نہ رایک بیک باز
 فدا داند دلِ شہ خار خا - سے کہ دامنِ دلش بگرفت خار
 چنانش از عشق شیریں تلخ شد کام کہ در کاش شکر را تلخ شد نام
 فرو برد تا ز سخن بہار سے خداں بخایید از غضب لب را پندہاں
 ز سوزِ سینه کشش عیش ناخوش گرفت از غصہ سرتاپا آتش
 چو مرداں شد ز غیرت لا ابا لی کہ از غیرت نباشد مرد خالی
 چو طبعِ مردم از غیرت شود دور ز نامحرم نباشد خاتہ مستور
 ولیکن ز خشت چوں بند زبالا بپا - سے خود رود بر دزد کالا
 چو باغِ خویش را ببند خواہی دلت را رسیا نہا چسبند خواہی
 کنیک مادہ را دہ خاکِ در زیر نباشد مادہ شیر - براد و ز شیر
 بایمرد کہیش خرواں کہ تنہا داشت بتواند عروباں
 چو طاق شد شہ راز تیار طرب کرد از حرفیاں چارہ کار
 کہ چوں شیریں ماگب - پیوندد بیارہتم از ماگشت خور سبند
 شما ہم چارہ کارم بجوئید خلاصم چوں بود از - بگوئید
 یہ خوردم شکر بجا شیریں نہ شیریں بود چوں حلوا شیریں
 دلچ رشک دلچ بازو دلی عشق دلی مرد دلچ دلی رخت چوں خیزد بالا
 دلچ دزد دلچ کزہ دلچ نباید مرد

نتاید فالِ مدد و عیشت را کہ تا ترست فالِ مرد و دل را

حکایتِ ایلہ بد فال

تیمم کالے راحرہ کاری فردردار سر بر ایچہ جاری
سرتش یوتید و مار افسا و راگمت کہ ہاں سیدائی ہمارے کو محبت
میں گریوں دوست در تمارش مگر یہ گفست رفت اردس کارش
بمبہ کرد سیدار تش دعا مار رتخص حصہ سیروں باداوار
چو کشادہ رویتس لے حر و دس محتاج افسوں دگر بود
مژدوں جویتس ایوں فال بد کرد ہاں فالِ بد اورا حال بد کرد
مکوگمت آن حکیم فال میتیہ کہ حور فالِ یکورں ہمیتہ

آگاہی خسرو از عشق فرہاد

حکایت فاتس گشت اندر رامہ مگویتس عالے رمت این فسانہ
جو اندر تہر گشت این داتاں و رسید آگاہی اندر گوشتس خسرو
کہ تہرین رار عشق مست میا بدل شد رعیت تہرین لہر ہاد

ملہ اسے گرام دُن کہ ہاں بیبای ہمان رحمت دُح مرد

دُح مردم دُح ہک سد

نماده او بزخم سنگ گردن
 بشادی زان کلوخ افزود جانش
 تنش سنگین شده از زخم گردن
 بنود ارجه کلوخ امرو و از دست
 کلوخ امرو گذشته در دهاش
 بود و هقان چو پیر آبل تنگ
 مدائن عاشق که از آزار ترسد
 یگانه بود خوش کین از پست
 بدریا صحر که مردارید جوید
 شود شادار بیار و آسمان سنگ
 با سبزه زندگانی چوں روی راست
 چه گل چیند کس که خار ترسد
 نخست از جوهر جان دست نشود
 نخست از زندگانی بایت خات
 که از نازک تماں ناید بجز ناز
 ز بهر می در رود در دیده شیر
 که پیش از زخم بر چس گردنش رود
 چو زخم تپک و سندان خورد شیر
 که اگر غضبان زندش سر خارود
 نباید چو فرس بر باد آردا
 ز گردون منجنیق فتنه میخورد
 بجز دیوانگی کار به نبودش
 شد با و در آرزوی مرگ می برد
 دمام از پس که ناخوش بود جانش
 حدیث مرگ بود بهر زبانش

گہا سودے آن حال ل اور
 گہا اردماں ریدے سلت تیر
 گئے اتک گورماں پاک کر دے
 ہوا ایتس راجو عصمت درمیاں ہو
 تن مردم چوند ز آلودگی پاک
 رسول پاک دُزماک سقتہ -
 گہا درگوستہ مامراں ستے
 لقمی ماحولے رار - گتہ
 میاں دے عمار ہد اراتاح
 حرام کک یاد آورے اریار
 رعشق رنگ آں رعب حمیدہ
 چودر ستر آمدے ارتلہ کوہ
 یح درحاتس مگر یستہ رار
 یکے درحدہ لب راماں کر دے
 بکے اموس کر دے راجو ایتس
 دواں طعلاں رہر سویت برتیت
 سواد دیدہ کرے حکمت رور
 بخورے وقتہ دار حال جو دیر
 رہر ہر عم تر پاک کر دے
 بہریتس سودہ راس ریاں ہو
 لیگتس آہو سیت ور ہر تر پاک
 کہ یا کی راسلاری مرد گتہ -
 روحت دل مدیتاں مارستے
 عجم دل سیتس ملل مار - گتہ
 سحاریدے ساحس نیت دُزاح
 نگر یہ عرق خوں گتہ چومقار
 شامدے راع راماں لائے دیدہ
 تہدے لطارگی ڈور گردن اموہ
 یکے رجم رماں کر دیتس سیاہ
 یکے ارطعہ سگ اندار کر دے
 یکے حور دے دیرلج اور مدگانتس
 مدماں کلورج و سگ دتت

برآورد و چو آو صبح گاهی
 چو شیرین گه گمیشش رسید
 دروید و نالیدی بزاری
 چو مرغ ترش نه کا به بند ارام
 ز عجز ساخته پیرایه خویش
 سپهر افسون غم در و دمیده
 شده از دست چو شورید کار
 بروزش دیده اشک اندازد
 ز حسیرانی بکار خویش تن گم
 نه در مغزش نشان هوشمندی
 سحر تا شام خار اسوخته ز آه
 به پیش خارخونی نیم نیمه
 ز پایی دام و دگر نشسته
 گه نقش پیک از گریه بسته
 گم در آرزو به چشم دبند

گرفته آتش اندر مرغ و ماهی
 نمک بود رگه برش رسید
 میان خاک غلطید و بخاری
 نه آں یابند به آں گیر آرام
 گریز اں از خود و از سایه خویش
 دلش از هوش و هوش از و رسید
 بماند به خیر چو سساید اراں
 شش چشم از غنودن باز بود
 شده دیوانه به چو دیو مردم
 نه خواش رافسون چشم بندی
 میان خار غلطید به شاگاه
 خلیه چو در فتنه در آید
 نه ترس از گرگ و نه از شیر میش
 که از خرگوش خواب و ام بسته
 زو به بر چشم آه بود به چند

نہاں کس حد متے کر یا راستہ کہ حد تنگوار رسیار ماتہ
حر مزدوم مزدوم خواست چیر تہی حسی دودا دیدگی سیر

صحرا نورونی فرہاد و عشق شیریں گریہ و زاری او

خواہر سح دریاے معانی جیس کردار سخن گوہرستانی
کہ چوں رکوہ تہ فرہاد و تنگ رعمے رگتہ ماآں ہمہ سنگ
نہ جوئے تیر ژرد لحوہ ہمیکہ کہ ہرچوں خود او جوہ ہمیکہ
نہ تماکوہ ہمیکہ اریے ہمہ کہ گاہے جوئے مکہ دگر جوئے
ر عشق آتش دماست گرفتہ رواں تعلقہ در حاست گرفتہ
اراں دوئے کہ سرور و رحمت گداراں گشت معراستحوالت
نہ رشتے آنکہ روار عشق مائد نہ ہوتی آنکہ خود را مار یابد
رتوقن مجھے رتن حاکر تہ قرہ دریتہا مہار گرتہ
اراں ماست کہ او کرے مائد مالدے ماوار صد اکوہ
گریہ راستیں الماس مہمت نرکتیں سگ رار الماس مہمت

دے دیدگی تہہ حال آنکہ فرہاد و دلجوئی محو دے دے

لکھ مراد ارنداری ستارہ رور و انتظار تہد

ر سربک لعل ار الماس می صفت

بوعده شاد شد فرهاد جان کن
چو بر امید گوسه - مرد و کان کن
بدان عده همه شد بخرمی داشت
ز جان شادی ز جانان بخت داشت

صدها چو به فرهاد که حکم شیری از کوه بر آورد

برون آمد چو جح عالم افروز
لبان جو - شیر از چشمه روز
بکوه انداختن ز نیرانه فرهاد
بکوه سنگ شد چون کوه پولاد
دل خارا به نیزه می کشید
که در هر ضربت جو - می کشید
چنان بر کوه ز دیشه به میل
که سنگش سر نه می شد میل
چنان میزد از این سنگ راتاها
که هم آتش برون می جفت آب
چو بر کاش فلاد چشمه یارش
بجورده شده ز نیروی کاش
بنظاره شد رگه گری روی
نشتن بانه بر لبه یار
چو دید دستگاه کوه کن را
گزیده به پشت و دست خویشتن را
امیدش را بوعده بند کرد
بدان عده دلش خورسند کرد
بگنج گرچه خوش کرد ضمیرش
ز بر چشمه بگشت و دلپذیرش
چو دل بر بیم دارد عاشق مست
بباید داشت تا رسیدن کشت

لا میزد ۸۲ تعجب میکرد و بر جانش نفوس می نمود
ذوق زیر چشمه نگشته

جو دیدم بادشاہی خود ہیں بود
 رحوں دل در آگستہم گئیں بود
 یمن میں پس تلح و تحت محتاح
 خوئے پیاسیم بس ذرۃ التلاح
 سرد آرد و مارو سر رراج
 ماں کم کاں دوات در ہا سناج
 چوتیرا راست حمودا ریتہ خوین
 چہ ساں جائے و گریہ میتہ خوین
 رد مامد ہر سچ از پئے قوت
 کتہ مدرماں سنگ یا قوت
 گلو بہر قاعسم ماند کہ مرد
 نہ تہائی ریس کا سودہ کارم
 لیسر خلق جُست سرد خوین
 صداعے ماتہ دار ہر میر خوین
 دیدار کے سد خلق مستحاق
 میر نہ بچکس گم مام راحال
 کہ مورائیں اندایس و دلال
 کیوں کہیں دولتہم سد کار و روائے
 خودا رد دولت ہم سر آسماں یا
 کتہم جو سر راں حارائے دیگر
 کہ حدی آرد و داذ آسماں تیر
 رزوئے خوین بختی مرد مردو
 ستر ط کا فگی در کار میں نو
 مانی آفتاب ار لہدما ہ
 مگر دس رآنی گاہ گاہ ہ
 رحمت دیر بر رفتاں بس را
 چو سیدل دید تیریں کو کہیں را

لے ہاں در آمد و در کہ در کست گدست لڑچ-چو لڑچ در لڑق شاں
 لڑق رود لڑمگج لڑق گوی لڑق نہ تہایم شے مراد خلق لڑچ-چوں
 لڑق-کم لڑق مع آدل و سکوں آدل مخرج است اور روح آسماں لڑچ مراد لڑق آفتاب

بقصر دولت‌مانی و ارژنگ
 پیرانم داشت ایس طبع هوسناک
 ویرین صنعت چنان آشفته شد پیش
 خبر درگوش خاقان گفته دستور
 مدام از تیشه مغز سنگ خارو
 چه باشد مهره سارا کار با پشم
 چو دولت را برفتن باشد آهنگ
 چو آید بخت و هفتاں را گرانی
 چو خواهد گشت زگر گنگ رویا
 پدر کا گاه گشت از پیشه من
 بسی تاویر بگردان هر مطناسا
 بر بخش داشت از آزار من سست
 بصد نوییدی از خود دوریم داد
 روا گشتم ز شهر خویش ناکام
 چو مردان دستکاری پیشه کردم
 طراز مهر می بس تند بر سنگ
 که چون ایشان تویم استاد چالاک
 که کردم دولت شاهی فراوان
 که ماند از تاج شاهی گوهرت دور
 هوس نے برنگین بر سنگ داد
 بیا قوت و زمره کمنه چشم
 زند مقبل بکار پیران چنگ
 دلش کابل شود و حفت رانی
 هوشناکی کند و کفش و درجا
 به تیشه کرد پار تیشه من
 نیاید زین هوسناکی و لم باز
 باب ویده هست از کار من سست
 بر آهنگر سفر و ستویم داد
 ازاں کشور ویر کشور زدم گام
 چونیکان سه مزد خویش خورم

لاج - سحر ۵۲ یعنی شوم لاج - چانم شعیب لاج - بایل لاج - بره
 لاج - گاورانی زیرا که جنت یعنی هر دو گاو و قلبه آمده لاج - هوس بازی لاج - بازاں

ہم کس مادہ کس درخانیگا ہی
 من اندر خاک حواری ریریا ہی
 تندرہ در عمل ہست بر چو لہ
 ایں معنی کہ ایں راہست و آن چاہ
 جو در دخت ایں گزہ در کار من سخت
 ستیرہ چوں تو ائم کرد ماخت
 ہر آن مرغی کہ روری سنگ دارد
 نہ باروری دہ جو دجگ دارد
 نہ بس ریا بود گر رہست خوہا
 گدا نہ راہادں مامست ہی
 ولیکن بر عریب آروم د
 یحتم لطف مے میند خداود
 چو چشم از مردمی دارد و نشانی
 جو اقبال آدمی را بد نماید
 ہر میں راہست یحتم ہر مانی
 محمده گفت تیریں طرہ حالے
 جو اقبال آدمی را بد نماید
 مرا رینگوہ نیرا ملہ میندار
 کہ پوتشی گوہرے را با سوار
 ہر دانا کہ مارا دالت آخت
 کہ سگ را لعلت ساسم گل ارجا
 ہر معرا در حرو - تنمے را فرحت
 ہر دانا کہ مارا دالت آخت
 کہ ماس مارا گوئی گوہریت
 تامل کرد مردار ہر صوا بہ
 تامل کرد مردار ہر صوا بہ
 رلب بختا و قفل بر استگاراں
 کہ کج نمود خیال بحساراں
 من اندر سبب حافاں عظیم
 لگو ہر صاحب تاح و یگیم

۱۔ حوریں ۲۔ ماساں حرکت لام سلاح و سفیداف و ہم معنی عکوت آمدہ کہ ساحی دارد ۳۔ لاج ۴۔ کتہ
 ۵۔ لے صاف گوئی ۶۔ دیارت را چہام و گوہر ۷۔ لاج - کتہ

طلب نمود شیرین کو بکن را که تا مشغول دارد خویش تن را
 ز بیرون سریش پیش خود خواند به تعظیمی که واجب بود بنشانند
 در آمد چاشنی گیر شکری خند در خسته از نبات و سردی از قند
 فرود آورد و بهر قورت و قورت نه فرق مطبخی خوا نه زیادت
 در و آرایش بر رسم شاهان سحر او در و بان نیکو خواهان
 چونم خوردش ساقی پای نشاط انگیز شد از میوه دای
 فردم بهر خوش فرهاد مکیس شراب تلخ را بر روی شیرین
 شراب بخورد و زان گونه یار کجا بایست رازین به روزگار
 چو سر خوش دید شیرین میهای را طلب اگر از دلش راز نهان
 که در پادشاه تو از فرق تا پای فرست را چون گم کار فرمائی
 گواهی داد دل که خسروانی کزیناں با فرودستان غمانی
 جوان کاروان گفت ایس نجاست گذار اتمه شاهیه محالست
 کجا با خسرواں هم سنگ باشد کسم کز سنگ روزی می تراشد
 گذارم کوز دوراں تنگ روزی به از من کو نه چون من سنگ روزی
 بکای کس بدین دهر کس بکجا مرا با کوه جاں کندن بود کار
 رود هر مورس اندر گوشه خویش من اندر کاو کاو تو شمشیر خویش

مگر یہ گفت مقصودم بہ مالست کہ مرد کار میں دید جمال ست
 ہر آن صحت کہ بر سخی مال ہماے گوہرے مانند سعال ہ
 مرا مردار حیاں رحسار دل درد تماشا۔ کہ کہ مانند دیدش مرد
 رارے ہلالی پردہ بر کس میں دیوانہ را دیوانہ ترکس
 چو تپیریں وید کو دل ریش دارد تماے بجائے حویس دارد
 گراں پید استن کر حوی خویں رکوتے را نگہ دارد در رویت
 دست مار بر قہ کر دمالا کہ جوں یوتد کے ریگہ کالہ
 دل مر ہا داراں لظارہ چست رستریاے گتسار سجدوی
 رحرانی رہا لے خرابد دلق درخوں و حوش در حکر ہا بد
 جو حالت دید شیریں داد آوار کراں آوار عالق آمدہ تہ بار
 میاں رست تہ سار کار رویت رہ مشکوے آن دلدار بروشت
 تکرک دیں مولد آدہ دیریت تد ہا کوہ سونے مقصد حویق

اظہارِ عاشقی فرہاد با شیریں

چو پہاں کر در و خورستید ہا دروں کہ جوں نعل ہا

لای بر ریح ہر کردن دامت لای۔ تماے لودواں مادم مرد لای صم جیں
 لای۔ محاسن دھ گم گد استن لای چلم حصہ سیم کہ ماکیاں وہد
 لای۔ س۔ لای۔ عیار۔ لای۔ واد

که تا گفتم تا تو در گوشم رسیدی
 صنم گفتا که این پیش نه ساز
 ولیکن خواهی تا فرمود کار
 بعزم کارچون زانو برانی
 بگو بهستان ارمن از بزموش
 ز شیرآرندگان جمع انبوه
 ببايد ساختن جو به بتدیر
 چنیں کار به جز از تو بر نیاید
 فز تا را کو گو با خویش دارد
 در آن منگر که من خود شیر خوارم
 چونیش را بود آئینه به زند
 جوابش داد مرد سخن بازو
 و گرنه که گذارد عقل چالاک
 شکر لب گفتم اینجا چیه بهان
 برآری بر زمین غلطی ز باد
 زبیهوشی همه بهوشم رسیدی
 رها کن سرگزشت من دراز
 کشیدن جو اندر کو بهاسی
 ضرورت کار نه طر را بدانی
 گله دارم به سرو از عدوش
 درآید به بد بر بخت از سر کوه
 کز آنجا تا با آساں رسد شیر
 تو کن کیں از کس دیگر نیاید
 شناسد آن که دانش پیش دارد
 که گرچه شیر خوارم بهوش میارم
 نه بیند صورت آئینه به سنگ
 که مرد در میان نه در تر ازو
 که بهر می نه درم خاک
 که مرد چوں تو به ریزم بدامن
 زمین بودید و راز سینه بخشاد

لاج - زبیهوشی لاج - گفتم از من لاج - شیر تم لاج - بخواری
 لاج - دمه لاج - بینش

بھرت گھٹ کا حدت آں حوالہ ۱
 کہ زاہں سگ ادا نہیں کرد ۲
 ہی تند در طارہ مر لب حوئے ۳
 نظر میگرد روی موئے مائے ۴
 عیاں میداد حس کو دتس را ۵
 کہ دیدار دور ماگہ کوہ کس را ۶
 تنہاں شد صد عمت بیوت ۷
 وراں پس کرد لخت خست و خوت ۸
 حوالے دید خوب و سرو قات ۹
 کہ وہ ادا احت کرد و قیامت ۱۰
 اروہر ماروئے آہں ستوئے ۱۱
 ریشہ بے ستوں ستیں بچے ۱۲
 سیرت گھٹ کائے مرد و جن شج ۱۳
 کہوہ ارتیتہ آہں رراج ۱۴
 چہ نام و یہاں سیرگ ساریت ۱۵
 کہ میت صعت ارتگ ساریت ۱۶
 گویں مرد کاں آواز در ۱۷
 جواں سیدار خود بے خرد ۱۸
 گائے دید در ریر بقا ۱۹
 ہفتہ ریراں رے آقا بے ۲۰
 راری گھٹ و ربا دست نام ۲۱
 دریں حرمت کہ می بی تمام ۲۲
 سختی جوں کم پولاد را تیر ۲۳
 ہر دم ہو د کوہی سگ حیر ۲۴
 دگر تیتہ ہنخا را آرمایم ۲۵
 لصعت بوست ار مو بکتایم ۲۶
 جو روش کرد مت کین کین بکست ۲۷
 تویرم مارگو ما نام توصیت ۲۸

۱۔ کلمہ بحسب معنی مقابل ماہیتہ فعل غائب آید۔ حاضر اسر لڑج ہر مد لڑج کہ
 لڑج۔ رموے لڑج۔ من لڑج حواں خوردئے لڑج۔ راہں
 لڑج۔ ہر سچ ۲۔ ام مصوہیں حریفانی لڑج جو آوارہ رستمد
 لڑج۔ ہارے ۳۔ رودیر

گداز جور فلک دلتنگ می بود
 نه دلداری ز کس نه یاری از یار
 در دمه هنر اندوه بردل
 به تنهایی تر شسته در شربت یار
 ز بختیابی شد به چو ماه به ربام
 کشید به هر دم از دل دور با
 شبش تا صبحگاه ایس کار بود
 جنبید به ابرو اندی نم اندوه
 فراوان صید کرد به دام و دورا
 شبانگه باز گشته سوئے خانه
 چو لخته کوه از نیلای پیر سپرد
 فرس میراند روی بادل تنگ
 ز خارا دید چو به ساز کرده
 درین سنگ تیراشیده چو سندان
 بهمواری و صفوت چو بلور
 گم به با بخت به در جنگ می بود
 هم از دل دور مانده هم ز دلدار
 ز به سنگی غم چو کوه مرغل
 همه شب تا سحر بگریخته زار
 قربتا به پیداست باد پیغام
 فلک به چشم استیم را خراشته
 بر و زش کار خود و شوار بود
 گداز و شدت بودی گاه در کوه
 بدینا و استی مشغول خود را
 ز شسته هم بر آئین شبانه
 بکوه به ستون روزی گزر کرد
 ز نعل خورشید بر پید فرسنگ
 رسیده در مخزن خارا باز کرده
 سپید و نقر چو گلبرگ خندان
 که بر رفتن نمی یارست تمور

۱۱۳ به پیر کرد و طر نمود

۱۱۴ آه و ناله

۱۱۵ بیدل که اصل وصف عشاق است

۱۱۶ شرح درد
 ۱۱۷ صفائی و برگزیدگی

جو تہ تہ طر مانتوی ہمہ رست مراد آما دہ گشت و داوری سست
 ملک پروردہ مادلہ ارشست تاراج تکرند طوطی مست
 درو پچید چون گل در گیاہی حلط کردم کہ در گنج اتر دہائی
 برار صد گونہ نعمت مید جوئے درو یا لودہ حسلو اچانہ
 محبت لہر ہمک تہ جاستی گیر تاندا لگہ بوالہ عسرو دیر
 شکر جانیدہ تند در بریر گارن سخلو اور تہ اگست درارت
 گنج امدحت مارش نہرہ جوتن صدف ستر ماراں ہرہ جوتن
 جوتیرین مید ترست راحر دمدم تاندا راب در مے قطرہ جید
 مے مادلہ اندر کام دل ماند دلت آسودہ تہ جوں کام دل ماند
 تاروئے کیتدہ در برین نگ ہی یو درہ فرنگ فرنگ
 بدانساں کرد حلائے شکر کوسن کہ شد حلائے شیر من فراموش

خبر یافتن شیریں از عقد خسر و باشکر و بصحرا
 رفتن و بفرما دور آمینختن

خبر تہ چوں بشیرین متوشش کہ خسر و تہ تہ ترین دگر جوس

لہ اسے مقدار یک ماں پالودہ و طوا مپا پو راج - ۱۸ ۳۵ کاف ماری
 جگہ گرنج کہ وسیع از مقرص مست و دیحا آلہ خسر و پر دیہا آن استعارہ بودہ
 لہ راج کلاب کلاب شکر آیمتہ ۳۵ پریشاں ماں

چو مرغ بینه راز بر پر آورد بهمت مرده را جان در بر آورد
 کنون اقبال کرد آن کار ساری که از وصله کنم گردن فرازی
 روا باشد که چندین کرده پیریز سر انجام از فساد آتش کنم تیز
 چو بیستی زیر دامن عتد من بعقد من کجا دامن کنی حسرت
 همی خواهی که نه تدریش قیامت بجز تزویج با من اتفانت
 ملک گفتا که همدان پس سهل کار بکار من خوش از دچون تو یار
 همی دم موبدانرا شوط بکار که تا فردا ندارم صبر ای کار
 صتم گفت: ار چه جام ناصبور بیا امشب که فردا هم نه دور است
 ملک ناما کام از آن شیرین شکر خند باغوشه و بو - سه گشته بخورند

عقد و بایشکر و تزویج ایشان

عروس صبحدم چو پرده بر دوا همان اجلوه خود در نظر داشت
 سپهر اندر تشارح لموه حالی طبق بار از گوهر کرد خالی
 دو کار آفراده با چند مهید شدند اندر پیکر پیوند جاوید
 طلب کردند موبدان نهانی که عقدی بر سر رسم معانی

لشاح - مرا خواهی تو کش خواه اشتیاق + که بر تزویج دورم زاتفاقت لشاح - بیرزو
 لشاح - دو کار افتاده کمتر با صد آمدید لشاح - شده

جو ہر گلِ ساحتِ ماہرِ گلِ جویت

برانِ دل شد کہ آرد سنگِ درِ

تنگ گفتا کہ چون من ہستم برام

قہم ہم ہر دلِ من گرتو دانی

تہمتہ راں حدیث آمد بخود مار

کہ گر خسرو داد داد آفاق

چہ تیرا را راہ اگلدم ایجا

یہ رہا پاک شد بر آسہام

کہ ماچیدیں حریعاں درِ شمس

نہ مقصود من اس بودا مدینِ کار

ولکس من کہ بامت می تبدم

حالت گرم گرم ار حسیں درد

عمتِ آسیبِ حلمِ دور میت

دریں فکر تہمت کہ ہستم

چہ جو تن گشت آن کہ سگِ تنہا

ملک من باد و آرم دلِ جویت

خورد زانِ تاجِ مارکِ میوہ تر

کہ باقی عمر دولتِ ما تو برام

حدتہم گوتس گس دیگر بودانی

صمم برداشت ہمار حقہ رار

کہ من چون رستم ار عوام و عشاق

چہ شاہاں را کلاہ اگلدم ایجا

چہ سر ہا پاک شد بر آستام

سیالو دار لب کس ساعز من

کہ رو در پردہ دارم یا رساد آ

ہوایب را الصدحاں می خریدم

مرا میکرد میلِ دیگرانِ سرور

ہمہ حلقہ مدینِ معد و میداشت

کہ یکدم میت کہ ہمتِ مستم

کہ ہمتِ ہمتِ مقاطیسِ مقصود

لح - جو ہر گلِ کرد و خوش باطلے طائے ملک باد و مارِ عالم آرائے

لح - حدیثِ گوس کس راں من تو دانی

لح - رو در

لح - مستار

لح - چہ رہا پاک شد در دستام

بود عالم بر دشت دوستان خوش که باشد از ریاحین بوستان خوش
 خبر گویند ز آبر و سبز و هر کس جمال دستان نزدیک من پس
 چو همان نو آمد خسرو امروز مبارکباد قبه سال نو امروز
 شکر چوین ترانه باز پرده خست حریفان را غلام خویش تن خست
 ملک را از اسرود شکرین ساز شکر در عشق با شیرین شدن باز
 بعشق اندر دوی هر چند خوش نیست که در محاشی از فن خوش نیست
 و چون شب بجان بود از غم دو خلاص جان خود هر چه در پرتو
 بدل میکرد یار به رابیا به بسوزن میکشد از پای رخسار به

بر درخ شکر و رایخانه نویسرجه به بهمانی

چو گیتی کرد صا و نویسر داد سپهر بوالعجب خنجر فرو خور داد
 بصد خواهش گری شه را پری بوشارت گاه خود شد بهمان چو
 شهنش نیز نگذشت از رضایش بهمان رفت در همان سرایش
 کنیزان سوئے او از هر کرانه نشا به ریختن در حنروانه
 شکر فرمود تا هر ماه رو به حریفه را برد بهمان بسو به

نوح - به رجیند نطق - تو نوح - درود نوح - میداد

نوح - برد

جو گدازد ہماں در کام را بدں سر عجم او بساید کام را بدں
 جو جو سرور گار آمد حرونی ستاید کرد ما دتس رونی
 کے را کو قدامت در جگ قدم لے سگ باید دست سرگ
 جو سگ در کوچہ و دلاں جائے ماتہ سرورں مانگ تار جائے ماتہ
 یہ پار سگ آمد سگ در دست چو پار سگ آمد اونی نیست
 حریے کو روں آمد رفتیہ رو ماں میر گردن ہوں گیر
 مگس حیدیاں کہ حبست ارجح دیو آ رستار عسکرتاں آرزو پکار
 جو خواہی کا سماں آگوست مالی مسائن اریکیما رہے ہوتن خالی
 جو مائیں از خودی گردن فراری سحار تس بوانی داد ماری
 چو مانی میس کس در گردن دہر حوتن آن کرتا دمانی ماتہ تن ہر
 جویم امر در آب ماصعارا کہ مرد احاک خواہد خورد مارا
 گرت تقدیت امر در تن بخور خوش متورستنیہ مرد امشوس
 ترا کا مرد در عیت آسودہ ماتہ عجم مرد اخوری سپودہ ماتہ
 ساکس کا مدہ مرد اکستید کہ در مرد دو مرد اندر مدد
 یں آن ہتر دریں دیرینہ میاد کہ داری دل رفتے دوستان تاد

دامن آرام لے سرکتی لائق قدم سرگ لے عصاک ۵۵ امر اردن
 لہجہ۔ برامائے لائق نگاہ ہلک سرگ آیت دست ۵۶ مار سگ آمل اُماؤں۔
 لہجہ مگس جوار لہجہ تواند لہجہ۔ راندیتہ

کسے رازندہ گیر اندر دل خوش
 کہ بردار و نصیب از حالِ خویش
 کسے کز مدبری بد حال باشد
 نباشد زنده گر صد سال باشد
 مراد ز زندگانی کامرانیست
 چو آن نبود چه جائے زندگانیست
 بشادی کوش گر سرمایہ داری
 بقا چند دست کا ندر غم گزاری
 زمانِ خوش رفت دیگر یافتہ نتوان
 عنانِ زندگانی تا فتنہ نتوان
 ز سال رفتہ نتوان یافتن روز
 نہ دے را باز گردانیدن امروز
 ویرس شدیشہ کہ زہر شہ در شربت
 جہا نہ زان بہر دورے خرابست
 کسے را باشد آن شربت گوارا
 کہ داند خوردنش بر دہم یاراں
 تو چون عقل و دل چالاک داری
 بخور کین زہرواں تریاک داری
 ہتی دل کو بحر می زبونسد
 چہ داند لذت عالم کہ چونسد
 نہ ہر لذت منراے ہر زبانیست
 نہ ہر میوہ بر لب ہر دہانیست
 منراے کام ہر کس نیست ہر چیز
 نہ سگ خرا خورد نہ گر بہ کشینز
 شکارِ صید کنج شک آدا بخیر
 بمر و چون سگ پستان خور و شیر
 خرم کور و زمی اندر خاک جوید
 گرش بجاں دہی خاشاک جوید
 تو گر مردم مزاجی لقمہ خور پا کہ
 رہا کن کثر مزاجاں ابخاشاک

لاج۔ کش در غمکاری لاج۔ زد ۳ نون زاید لاق۔ ہر دوان ۵۵ سگ پستان شربت
 نقاب دارد شکل پستان سگ کہ بہ پستان شہرت دارد و از شیر و کنج شک را گرفتار کنند لاج۔ خرمزاجان را

در امتگرت جیگِ حوتِ آوار رواں دستے مروء آور در آ
 نوار ابر طریقه سار میگرد کہ گورشن بایدر مار میگرد
 چوتدیر داختہ ترتیب سارت نوازتن بایت لحنِ جاں بوارتن
 بلند و حوتِ نولے کردیر کا کراں تدقما - رخصہ میدا
 سوکِ عمرہ مروء ابدی صفت کہ تاد رواں مروء ابدی گفت
 لوچوں گفتمہ تدکتاد نوو در راہ خسروانی عشق خسرو
 ردوں بردار دلِ حوتانِ طلل ز چوتن دل بردار دایں غل

غزل سمرائے شکر در مجلس خسرو

یہ فرخ روزگارے ماشد آرو کہ گرد بہمتیں بارِ دلِ آرو
 ہمہ سرمایہ عشرت - تہیا ربیع تادامانی دل چودیا
 مرادِ حور - دلی و کامرانی ساطو عیش و افارِ حوانی
 کسہ را کیں ہمہ یکجا دہد دست گراز دولت ساز دجئے اں ہست
 مرا کس دولت امر و دستِ جنگ بدولت چوں نوستم جامِ گلنگ
 رباچوں برد دولت روزِ دراز عیبت دہنت بایدر روزِ خوراز

لح - حو تہ در سماعِ لعلِ مطلقاً مراد از نظم مانتقاہ اس

لح - ساعتے ماتد دران روز لح - دیوار دلور

در میاد آمد از سپیدینه پیوند
 ز شیرین هم بشکر گشت خورند
 صراحی چشیده جام باده برداشته
 بر دود و مدد افتاده بشود
 با ننگ نظر به موش میگرد
 از آن می خورد و زین در گوش میگرد
 نوا به بار بد بر ماه می شد
 دل زهره زره بپراه می شد
 برود از هر ترانه آب می رفت
 بهر سو آدمی در خواب می رفت
 طرافتها را شاپور از سر حال
 عطار در ورق میگرد پامال
 بزرگ امیدم در خورده کاری
 ز لب میگرد هر دم شمد باری
 شهنشگاه بود در از طراف
 سخن را آب میداد از لطافت
 شکر چشیدنیکر جا نه در گربود
 که سرتاپا ز شیرینی مکر بود
 بجانهای قتاد از چشمش آشوب
 مرده می رفت و دلمار با جارب
 دهنش داده چشمش را ولایت
 زبان خاموش شرکا در حکایت
 چون مجموع شفا داد در زبان را
 به پیوسته تمجید اجتهاد سجان را
 قح بر که گرفته عار و تقا
 خویش میخیزد از رخ دانه و نه
 و له کو آب برد از دانه خویش
 همانجا و شمس از خانه خویش
 میش چوں در مزاج طبع ره یافته
 هنر جولان خود را جا نگه یافته

لاج - بزور لاج - بر لاج - خورد دقیقه - نجی لاج - شریاری
 لاج - کافه بود لاج - خود ولایت دادن حاکم نمودن و قایم مقام خود ساختن
 لاج - کان

روسلکے زمر دارید تب تاب	یک رتہ دروں حد قطرہ آب
رسا بدتھو ہم تہ مردلارام	یس آنکھ ہنس دہ پو ستیدہ پیام
کہ آمد مہرین یادستا ہاں	حریدار سے کمر سوئے سیاہاں
سز دگر برگ مہاں راساری	ترا رسم ست خود ہاں نواری
رسول کار دواں پیام رانرد	ما یہ کہ در جور بود بسیرد
شکر لب چوں پیام شاہ تنید	مگو تن حوینت نام شاہ تنید
ہراں دل شد کہ سیروں افتد ارکو	رہمہ یاوسر لوید در انسوئے
اراں توحی کہ در حیم سہ دشت	لطاری عمان دل گمہ دشت
رحا رحاست ماصدیقاری	چو مہ تست در سنگوں عاری
رسودائے کس مارعبت بو	رواں شد تا مہر لگاہ خسرو
ملک احو دو و دیدہ سوئے رہ نو	کہ تیسریں یوس در خواگہ بود
درآمد مار میں و دیدتہ را	مترگاں رفت خاک مار گہ را
چو جان را ارجمال شاہ خوش کرد	متاع قیمتی رایتیں کتن کرد
یدیر مت آل ہمہ حسرو کم و مت	نشدش ز احمدی ہیلو و حوین
تہا تا کر جس نامکاش	مواقی دید ما تیسریں جالتس

روح رائے لائق حارم لائق پردہ روح - سوئے مہر لگاہ

روح - حد متی لائق - اسیری

دما تَ شاهِ سِ کا مَر دِل سَست	بَصَدُل مَهرِ تَہ را گر گِردِست
دَہر آیدہ اَحسانِ پَر سَور	حِرا بَائے مَک یَسَد تَہ رَو
مَحر تَو دِل کِس مائل مَدارد	مَحر مَیوید تَو دِر دِل نَدارد
رَکابِ دِلت اِر حَمد دَریں رَہ	تَو اَند تَہ کَہ حَورِ تَیدی کَنزِ ہاہ
ہ ما تَیِریں سَست تَیری ہِمہ جَست	تَکرا یَہ رَشیِریں مِی تَو اَن گَست
گَرت جَلاب تَیریں سَست دِرام	شَکر ہِم حَوق تَو اَن کَر دِست کَلام
ہِمہ مَستی ہ ما اَگور یار سَست	کَہ آبِ مِی تَکرا ہِم سَست کَار سَست
چو گُل سَود دِر مَہ مَک اَست	یَراغ اَم دِر دِل حَباب اَست
تَکرا مَے کَہ اَر ہر مَوس را	مَحت تَست اَر تَکرا یار کِس را
چو دِرا ہا مِی تَیریں حانگہ دَست	تَو اَن دِجائے تَیریں اَکَم دَست
سَہم تَہ رانِ مَوس رَعت اَگیر	مَند اَز ہر سَست دِں کِیا رَگی تَیر
ہِمہ رَو رَہ اَہوا گُل سَود دِر دَست	تَا مَک سَوی مَک اَمد اَر گَست
دِیاں سَود اَکہ بُو دِں مَنتہ دِل دَور	ہِمہ تَہ پَاسِ دِل مِید تَست بار دَور

رَفتنِ خَسر و با صَفا ہاں و دِلالۂ کَر دِں با شَکر صَفا ہاں

چو تَد باریخِ مَترقِ صَحا گَہاں سَعدِ دُسخِ چو سَیبا ہاں

عَلی صَحتِیں گِیا ہِی کَہ کَلتِیں ہِچو دِرم مَاسد

لَاقِ اِسلامی

دو نارسنج ترش در حله نور
 بدل نزدیک مالیک از دستگه دود^۱
 درش از آشوب هشتاقان چو شر
 بس سرگشته سرگردان آن در
 بزرگان جهان در آرزویش
 گدایان خود کجا بینه مندرویش
 رسد از هر طرف صاحب بکاهان
 خریدار شکر سوهر پاهان
 خیالش دیده را سازند محراب
 خزینه بردارش ریزند چو آب
 چو خان^۲ دمان شان را کرد تاراج
 پس از عمر نماید رومح^۳ تاج
 همه روز از طریق عشق بازی
 بنقل و مکنده عاشق نوازی
 شبانگه سوته همان پر امید
 فرستد سایه بر جاره خورشید
 چنان از جام نیش میش کند غرق
 که سبکبارانند انگبین فرق
 فریبده همچو طفله^۴ مل نازنینش
 بانجیر^۵ هر بردانگه تیش
 دهد زینگونه شها چون ظریفان
 کینزرا را در آغوش حریفان
 خود اندر مهد عزت^۶ شاه دماند
 سمن در بند و سمر و آزاد ماند
 لبه دادند شاهان قیام^۷ پر
 عجبائ^۸ بگوهر باشد که در کار
 نشد خاریده ز الماس کس آن در
 فروانش^۹ دید اندر زمانه
 بود پو^{۱۰} شایر و با صد خریدار
 ز عشق خرو و شیرین فسانه

۱- همان کما
 ۲- جان و مال
 ۳- ابیهیک، انجیر انگشتری از دود، طعن بد

۴- از دود، تر دود
 ۵- در جام جوشانش
 ۶- بکاف عربی قسمه از طعام که تحقیقش گندیده
 ۷- مثل مندر
 ۸- عجبائ^۹ بگوهر باشد که در کار
 ۹- فروانش دید اندر زمانه
 ۱۰- بود پو شایر و با صد خریدار

نہ است آن دہم کو دوست سست حد در راں دہم کو دوست سست
 چو توان عترتہ مایا کر دں شاید جویتن انوار کر دں
 چو ادرایست بریوید تورائے تویر ادرایست عترت مکت پائے
 کسے کو عترت یاری مداند رعب فرق تاواری تداںد
 راں ماست کہ مار آری دل لیتی سحرمان دگر داری دل جیتی
 کی سگیں دل ادرینہ تنگ کتی دستے سحرارہ تنگ
 جو رفت آن گلں جو حیرت اریاد ہمہ عالم برست ارسر و آراد
 جو حان حاست طمان حید خواہی جو دولت بہت چمان حید خواہی
 دیر بہت اتفاق ہوتمنداں ق کر اں ماست ہلاک مُتمنداں
 یکے چوں سو یا ماست گارے ۲ دل کر دں مدیگر گلعدارے
 دگر اسکا کہ عتق اتن کت تیر ۳ مابہگ سرگشتن بیک حیر
 کہہ کن حاتقی گمست بحر یکے بس ماست قریں ہر وقیر
 مرا جو بہت در خاطر ہمہ حیر گویم گر بدل ماست سسر
 تنیدم دریا ہاں بہت ماہی ساں روم چیں راقلہ گاہی
 شکر نامے دتور اگیر عتاق تیریری جو تیرین رہاں طاق
 یگانہ دلرے دریک حوی مدار داود ویم در جو بروئی

چنان سر و به که در عالم نخیزد بدش گویم زیانم چوں نریزد
 ترا بگردانم او گردننگار است بچشم من یکم زان صد نه است
 تو هم دانی که از دانا و او باش ندانند نقش را کس به زلفش
 بمحبو در کتم سوگند در ایاد ق که نیکی را از بود بنیاد
 که در نیکی و شیرین زبانی بشیرین کاری و شکر دانی
 زمین آسمان گریه هم آیند چو شیرین بیش فرزند سرزنند
 و چون دل شده درو میند و زان یک درو عالم درگزند
 صلاح دولت شاه آنچه دادم ضرورت گفتنی شد تا تو ادم
 عنان گردان نه آخر تاجداری مکن چندین تاج و تخت خواری
 خلعا یا بداند کار ما را که دارد طاق بهنج دل شاه
 مزاج بهر آن بهیم
 نیاید جویش سودا بیش گردد خرد در آتش بهنیش ریش گردد
 تبه باشد از آن در زیر نه طاق نه حال شده که حال جمله آفاق
 بدان دل کوز بون آوردن را زبون کردن ز شاید خوشیتن را
 و به کز میل با دشمن شود یار نه دل بل و شمنه باشد ستمکار

لاج - شیرین زبانی لاج - از آن یکدل دو عالم

لاج - خل می باید همه کلمه اجتناب و پرهیز

جو در قرائت نمود بادہ باقی تسکایت چیں توں کروں ساقی
 جو مارل قطرہ نفتا در غیب اگرستان محمد و چون کنم عیب
 جو تب سو و چراغ خانہ را نور اگر دیدہ نہ میدہست معدور
 بے زین فتنہ میگردد کم کراں گیر جو مادل بن نمی آیم چہ تہمیر
 میان شاہ و تباہ و تار تسکایت فراواں زین مطو و نہ حکایت
 ہر آتش کردل تہ سر رے تپ رواں تباہ و رے ریحہ تپ
 بے سود ایوچر میاں در سر افتاد سحر در حوئی حواں در افتاد
 ملک گفتا کہ دار دکن رعناق تہ تیریں ترار تیریں در افاق
 کراں گاہی کہ من ہستی گریدم تہ تیریں او بہ تیریں مدیدم
 پناح گفت تباہ و رے سح کہ لے در ہفت کتور بوت سح
 بلدت گرچہ تیریں ہست چیں تہ ترار تیریں ترساہاں پر حوت
 چو طع ارعتق ماتہ ناٹکیا مایہ نقش مہر شش نقش دیا
 ذاتن گاہ سر ماخوت بود تاب نقد تر گلی تیریں بود آب
 گرمہ کتن ماتہ صحر چلداں حوتش حلقورہ ماتہ ریر و دلاں
 نہ من راں میکم این مکنتہ بر کار کہ تیریں را کم ہست ار حس مارار

لے ستیت و مراچی داد لے عاں مہی کناہہ گیرست کہ ممی ہدا ماتہ لے رود
 لے کئے لے مسافت الاعداد لے حامہ حواں لے مام میوہ

ز سوز سینه ماند فرستاده و در بخور
 چو ترانه که ز لب باکوثر شود دور
 بشکوه چند گاه به بود غمناک
 دلش چون دامن دامن چو دل خاک
 ز غم خوردن چو فرستاده که غمناک
 ز مشک و میل صحیح اگر در جاننش
 باهنگام شکار از خانه برخاست
 بدولت خانه زین منزل آرا
 رواں شد با غلام چند و لخواه
 که بودند به بخند و گاه و بیگاه
 ندیم خاص شاپور خردمند
 بهمراهی سخن ز کمر پیوند
 فرو گفته بختی هر زمانه
 بر آیین ندیمان و آستانه
 با فسون برکشاد به مشکش را
 هتی کرد ز غم لخته دلش را
 که تا گردون گردان را روائی است
 بنای کار او بر بوفانی است
 نیار و سچکس را تا او دیدن
 از آن بهتر ندانند کوشش کار
 جویش باز گفته خسرو از دور
 اگر شیرین ز راه پیوسته نامی
 گلو کین تلخ از شیرین نگویند
 بهرنیکه بهد رسکاند میانست
 چو تلخی میکند بختی تا نرسد دم
 گنبد بر گیسو به شیرین چه بندم
 گنبد بر بختی و تهمینه بر زمانه
 گنبد بر گیسو به شیرین چه بندم

رلف اوگرہ ہاد آنت لایوت
 غزالاں حاکموں سیتیں رقت
 نہ کس را دید و نہ ماکس سچ گفت
 اگر از حوتدلی خید ہمہ چیز
 بے ماتد کہ خواب آید رعم نیز
 و لیکں خواب عم دستوار ماتد
 جو عاتق می پسید یک راں ہم
 درست اندوہ سیاراں بداد
 چو سر کرداراں خواب سحر گاہ
 سادہ گرچہ لب متعول شود
 رترگاں سیل آتاک میرخت
 مئے اندیتہ رایرو از میداد
 یکے در امر و دودہ در دل حوت
 سوئے فرما روئے حوت رقت
 رمرکب خست رتر و رحت
 بے ماتد کہ خواب آید رعم نیز
 و لیکں خواب عم دستوار ماتد
 دے گرخت سیدارست آہم
 کہ خفتہ حال سیداراں بداد
 نومیدی را آوردار حکر آہ
 دل ارعیت طرب معرول شود
 حکر منچورد و حوں بر حاک میرخت
 لست میچورد و حیں مار میداد

نصیحہ : کردن شاپور خسرو را بہر تہا شیریں
 ودلالہ : کردن شکر

سخن یزدار گویای خردمند
 کہ چون خسرو را بصمت آیت
 حیں برداشت ارجح گہرند
 مشکو رن خود آمد بادل ریت

راق کرد لاج۔۔۔ دکن راق درالیں راق۔۔۔ گو راق حکر گاہ

من از بهر بلا که خوشترن فرد
 دل من کاشش هرگز نمیرد
 چو عزت داری از خواری بینی
 غم روزی که دور رسوز باشد
 چو پیش از غم دل از غم خاک باشد
 بشادی غم مخور چه بین بیکبار
 کسی که آفرینش برگزیده است
 گرازد کس که یا قوتش خطرناک
 در کال تاج سلطان افروزد
 ز در کاین عزت شد شمارش
 بس زینگونه نقل افتاد پرویز
 خجالت در دل خسرو اثر کرد
 دل از شیرین شده یحبار نمید
 بخشم از پهلوی دلدار بر خاست
 سو مشکو مشک آلود شدند

تو پنداری که گردد خاطر م سرد
 ندانم خود که سردی چو پذیرد
 فکر کاندوز خواری ناید پیش
 همان روزی خواری کاندوز باشد
 هم عمر آدمی غمناک باشد
 ز بهر روز غم چیز سنگیدار
 همه وقت همه جاسر بلند است
 ز درج ز رفعت بردامن خاک
 کس در بند تعلیش ندوزد
 کس هرگز تواند کرد خواریش
 حریف گرم دل شکسته پریز
 برانوسر نهاد و دیده ترکرد
 بر قضا از تاب چو پیش خورشید
 جیب جبر است از رفتن آید
 ز شیرین کرد دندان بکس کند

لاج - بگویم خود که چو سردی لاج - چو عشرت لاج - مگر کاندوز خواری آید پیش
 لاج - سر بلند است لاج - ارجمند است لاج - گز معنی یا قوت بیش بهانظر نیاید
 لاج - عشرت لاج - حریف گرم را بشکسته پریز لاج - راه

ملک گفتا کہ ریاریاں حالی مدیں غایت نسیاں مدگمانی
 مرا کا مدیتہ آں۔ روئے جوں باہ رسا مدیر فلک ہر شب علی آند
 ازاں گوشہ رسو دئے جمالت یکے تدہستی مں با حیالت
 کہ چوں در خاک گم گرد و شام دہد نو تر تو خاک استخوانم
 ہم آؤل بر سر مں بود تدیر کہ در جانم جیکہ تر تو ماتیر
 جو ماتیر ایں ہوں غمتست در کام رتس ماہاں مں آید سا کام
 دو حال اگر ازل با ہم وصالت کنوں ارہم جدا کردں صحت
 نہ مر عمر را بود صبر ار گل رسید کہ نیلو فرتا مد روز خور نہ بد
 نہ کم گرد و گیس را ذوق حلاب نہ ماہی زندہ دانید بودی آب
 نہ میم تارہ ماند سرہ نو نہ بے تیریں تواند بود خسرو
 چہ را ناید کہ آخر چوں تو یار رمن حردستی گیر دستماے
 مگو گفتہ داما یاں پر حوست کہ دل را دل بود آئینہ رست
 دو آئینہ چور و در و بکشدند ریکہ بگرہ خیال رست مدہ
 خیال رست مدہ کستہ کہ درش مں از موم آئینہ دارم نہ رہا
 میگلں بر دل اردوری حاتم مکت ہر دم نہ حاتم در ماتم

لے فراید دھان راج نہ نیلو فرتا مد لے میو اتکال ساتھ لے گمراں گمت داما یاں کتا
 لے عالنامسی داما یاں پر و داد و اہل محنت ماتہ گمراں یامہ اسیر لے لے دور شو

بانش در من جور ^{نیک}یده را
 که من گرچه زغم کار آزمایم
 تو هم دانی که من چوں در تو دیدم
 ندانم یاد روز ^{در خیال}،
 اگر جز من کسی بود درین سو
 تو عصم ^{ببین} که باین بقراری
 گل از باغ و مسلم ^{برخیز} می
 مراد ^{بر} که ^{در} من خجل کرد
 و بوش از لعل من کاد و بال ^{بش}
 حلال آن شد که با من چند گاه
 گریه ^{و زخم} بود زاندا ^{بش} خام
 در ^{بخت} بود ^{که} داری
 مرا نیز اعتما ^د باشد از بخت
 بنا ^{دو} تی چوں محکم افتد
 چنان پیوندم ^{کن} هر ^{بر} اید را

مکن ^{بر} پرده رو پو ^ن ید را
 رها کن تار ^{بر} یار از مایم
 دو عالم دادم و مهر ^{بش} خریدم
 که بودم خالی از یاد ^و جمال ^{بش}،
 نماند ^{زنده} زین در ^و جگر ^{سو}
 چه ساں کردم ز تو ^{بر} نهر گاری
 بحر ^{نظر} ماره ^{کزد} و دیدی
 گناهی بود نتوانم ^{بج} ل کرد
 حرامم باد گردارم ^{حلال} است
 بحر ^{نظر} باشد از دور ^{بش} نگاه
 چو کام خود بگیر ^{بش} گیری آرام
 بیانی خود ^و متن ^{بش} که داری
 که آسان نگسلد ^{بش} یچ که شد ^{بش}،
 خلل ^ن آید ^{بش} و رانش کم افتد
 که در ^{ره} نماند چشم ^{بش} بد را

نوح - خوشیده نوح - ندارم نوح - کم
 کاشنم آمد ^{بش} گراں و دشوار ^{بش} عزت و ارجمندی نوح - نیایی گیرم نوح - ش

ویک ایست خود سولے تیریں کہ تیرت آرد احوال و تیریں
 زرگاں گفتہ اندایں مکتہ دیرست کہ ہر کو سیرا ستہ رود دیرست
 کسے کو راہ و صد کاسہ دیرست یک سکنا گنج آمد دل خوش
 کسے کو تیرتی ہر دم کند نوت تو اند سر کہ را کردں فراموش
 جو مرغے مرغے میند ہر گام یک آنہ دس کے گیر دارم
 چرا گل دامن ارسل نخیلہ کہ ہر دم بر گل دیگر استیند
 مں آن حرم تیریں گوارم کہ آب زندگانی مام دارم
 تو میجو اہی کو حکیم راہ جوئی بنوشتی ترے دوست توئی
 لگو تا در کسم دست ارغایت عمار خود در دم رستات
 کم در خاک جواری مرل جوین ہم سبب صوری ردل ریت
 کسم در دامن اندیتہ پائے رد و رسایم و حوام و غائے
 و گر بریں رد رطاعتی راہ کم نظارہ در حور سید راہ
 یکم مں متع امدار قصت پوت کہ جو کم ماکلہ داراں زند جوین

لائق۔ کہ سیری دارد مے کمریں و سکوں کاف و مے موحہ فعی و طعام کہ نہ ملو رگدم و سرکہ
 دعات و گوشت کتمن تیار دارد لائق۔ در ریح حرم سے توار و مصرعہ
 تیج سعدی است کہ ہر دم بر گل دیگر سراید ہم اریجا فرق دماں ظاہر میگردد لائق۔ بختیمہ
 لائق۔ سوتی کم مں متع امداری مے حامہ ایست انریشی و دریجا مرادار
 قصب پوس کیکہ حامہ اپوستے دارد کہ پوستن گدایا است

ز سودا به که مردم سود گیر - در
که سود اندیش در اندیشه میرد
مساعدت را که قیمت بهر بسیار
ز من پر مایه تر نبوده - بریدار
تبر منگن که بس میمون خیرتم
به پیش پاکن دُورم که نخبتم

پاسخ ششتر به بحسرو

شکر پاسخ ز رشک گر بند بکشاد
بپاسخ لعل شکم خند بکشاد
که نخبتم آن روز ما را داد مایه
که اقبال تو ما را کرد مایه
که باشتم من نخبدمت زیر دست
کینزان ترا آئین پرست
نه چندان قیمتی دارد متاعم
که رنجد گوش دلال از صد غم
وگر نزد تو قدر به دارد این خاک
بهر گاه رویم از راه تو خاشاک
گرم در جمله خدمت دهری راه
یکینز سر را کنی مقبول درگاه
وراز تو خویش را به جوهر بنیم
گر از تو دور بودن را به دوام
بجان تو که جان پیش به بدواغ
چه پنداری که دل بر جا به دوام
غم من دایم و ایس جان خوئی
از این بهتر که به روی تو دریاغ
گر از من میروی چون گل به بیا
تو هم دانی که در جانم دیرونی
تو از دل دور میمانی من از جا

جو گنت آسودہ خاطر ہاں بیوید
 سوہ جہل دہاگت جو رسد
 ملک دیر میں تیریں زار مگر سیت
 کہ حیدار یکدگر فارغ تو اس سیت
 نہ پاییدہ است مردم حوالی
 کہ کس را اعتما در مدگانی
 جو اساب حوالی جت رست
 گل ارگو گریہ ماتد مامہ متک
 محرومی مکتس یا حسیں را
 یہ بخت بست ایکہ چوں میں مادتا
 کنوم وہ رکواتہ حوالی حلیس
 روا ماتد کہ رویت قلمہ خور
 مگر گرجاں گسد در جام حلاب
 رلال آں نہ بود کز لب رودیر
 اراں حئے کہ تہاں جودں آئے
 دیں دولت کہ گردوں یا یہ مات
 سر پر پاکہ دارد برہاں دست
 چہ افتد رسد دایم
 سیانا ہم ار سحت ہاں گیر
 یہیہ جویت را عرسند دایم
 در آ میریم ہجوں سکر و تیر

لہ، ہم مریختیم لہ، شکیرو لہ، میرم دے ہم لہ، کو لہ، تود لہ، تون

که این افسانه را سرتاز گفته ز بهر آن سرگزشته باز گفته
 که آن از دل بروی او - به هوا بگریه باز راند - به ماجرایی
 در آن مجلس که بود از عشق بازار خرد در خواب بود و وقت بیدار
 زین عشرت همه شربت تا سحرگاه بهشت تپان جهان بود و ترگاه

عقد خواندن سرود ترانه بر این شش تا فان خود

چون خدا گشت صبح عالم افروز زمانه دادش بهرامشده روز
 نماند از فلک نه انجم نشانه به نیلوفر بدل شد گلستانه
 ملک به روعده و شمع بر خفا حریفان پیش خواند و مجلس آراست
 درآمد بار بربز به باد و دوش نوای ارغنون و نغمه نوش
 خمار عشق باندی در - ارقاد دل از جوش شراب باز پاد ارقاد
 اشارت کرد خواندن موبدان را همه کارا گمان و نجس و دانا
 چون مجلس ساز شد خمر و چین گفت که گردد هر در به با گوهر و حجت
 کسی که عشق کس باشد خیالش شود همسر کجا بین جلالش
 بفرمان دو صاحب چاره سازان همی چو بتدر از عشق بازان
 همیکروند یک یک را فرایم دو گانه از عقد می به تنده با هم

نوح - خردمندان چو گشتند انجمن

له بیکار شده نوح - دانندگان

جو مادہ سرِ حِج حواں حور کس	بود دریا کستی رُحِ عُبَیْس
ناید عاتقان را مہرستی	کراں دیوانگی خیرِ مریستی
تسرا عاتقی چون سد ہم پائے	معاد اللہ رسوائی گست کار
کھائے کاتق اندر حرمِ افتد	کجا میرِ چودر و روعِ افتد
چو خوردان بادہ مہستِ حُکُجِ	مستوری سدا ریتیریں تکرِ حُجِ
دہاں را سرِ ہاتق ہم نص کرد	لعل بوسید و ہم بوسہ پس کرد
لعل حوت بود ہم را لایتِ جام	اگرچہ تر گشت ار تر متق کام
جہاں وقتِ حوت و عیتِ دلِ حور	ریبائی تہ حوتِ تر و روز
دو بار بار میں فرمادہ ہم دست	حواں و عاتق و دیوانہ مہست
رمقصد ایسچہ باید در طِ بگرہ	عم و ادیتہ رحمتِ مردہ ارہ
گئے حنتدار می حانِ بوری	گئے کردد ماہم بوسہ ماری
گئے سرِ پیت یکدیکر سادد	گئے دریا بے یکدیکر فتادد
گئے ار حاروتے گاں خاک فتد	گئے رالماسِ دیاں لعلِ سفتد
گئے آں در لعلِ ایں سگیر کرد	مگردوں رلف را ربحیر کردے
گئے ایں جعد و مکتادے ار بار	دل در مادہ را کر دے گرہ ماز
گئے ایں حتے اراں حوتِ دلِ تنگ	دینِ دعوی ردی دردِ امتِ چنگ
گئے آں بایں عثمانِ ایدش گتے	تسعاع حوادِ حرمِ حوت گتے

کسه کاندیشد از غوغا، سبز نبود
 به بنید انگبین را لیکن از دور
 چو گل چینه کسه از مرغزار
 گریزش کبر بود از اسیم خار
 شه نشسته کز طریق مهر برانی
 ز شیرین یافتن این شیرین بانی
 بسجده پائین شیرین تاج سر کرد
 که ناپایش به بوسه پر شکم کرد
 بزاری گفت: جان بوسه دادم
 و آنجا دلیری که تو اغم
 کجا بخت من آن سر پنجه دارد
 که لعل را بوسه رنجه دارد
 اگر اندیشه هرگز دهم عنایت
 بنوسم خنجر بدستوری دهنایت
 شکرت به آن نواز شمای چو شاد
 نهاده گوش می شد حلقه در گشاد
 دل از مهرش چو شد یکبارگی گرم
 می از طبعش شب آرایش شرم
 دست جام شراب از دست هاساقی
 و دلبسته خورد و بخورد و داد باقی
 که من چو چاشنی گیرم ازین جام
 دست جام شراب باز در میان
 و دهان زان جام در جلاب تا گیر
 نشاط انگیزی آن جام پر نوش
 بصدوق آن نهال روح پرورد
 ز دریا گرچه ز شکسته خمارش
 بدان یک بهره رفت از دریا کشش

احارت دادا پرچشم دعا مار کہ ماتد عمر در دستوری مار
 لتوحی کرد مار را رخس گرم نگہ ۳۱ اسد میاں توحی و ترم
 کہ تیرا فلں غزلے بودہ امست لے ماوک رہاں را بردہ است
 قنادا ہو کستی را سوئے من رائے بیک تیر جد گم دوخت رجاے
 جہاں نام کراں بیکیاں تیریں خواہد بر دتیریں ہاں تیریں
 اریں مٹیاں فرلے محبت دناد دلم آنودہ بود و حام آراد
 حوالی عشق ماری را صلا داد شکیم راست اراج ملا داد
 جو دل بردست یارم تد گرفتہ کسوں حسیم من و خاک رہا یار
 گرم گردن تاجچہ منج کج رو متا بم گردن اور مڑاں حسرو
 لطر سوسہ صلاحم بود چداں کہ ماس بود رائے ہو تمداں
 حرد را چوں رمن پوتیدہ تدلم چہ تھیں رمن ارجلق دیہہ دسام
 چورھی گتہ ۳۲ بر تہم تیر جام جہ باک آید ز شمرہ یزیر نام
 مراد دوست لودن نگر گرفتہ گرم دتمس مد رگوید معاہد
 امید نام بیک از عشق خایست چو عشق آمد چہ حای بیک مایست
 لعنت آن کو گرفتہ گوئے ترسد جہ میحوائے بود کر نوئے ترسد
 را کس نام عواصی بود در رق کہ ہم دور جوید وہم ترسد ارق

چو دور آمدین با پور سخن گوئی
 که در خواهم نمود همه آسمان و دوش
 مرا زین یار خوش نیک اختر بی
 بسایح گفته با پورستی نام
 که یار دگر دوسو در مشتری راه
 بزبان منم آن نقش جانش
 همه رانقش بر ایوان نگارند
 چو آمدنوبرت پرویز در گفته
 که بودند در کین فتنه جا
 زده شیرین نگار باز خوردا
 منم آن از دها آهین جنگ
 دگر خود از دها گیردایم
 ز شیرین نام آن شیرین زبان
 مگر شیرین از آن خوانند جان را
 لب شیرین چو پاسخ را عیان داد
 رواں کرد از لطافت آب و ریحو
 که گوی مشتری دارم در آغوش
 عطار در اقران مشتری باد
 کزین اقون نگردد مشتری ام
 مگر بر آسمان تو بر میدی ماه
 که سویم رد نیاید هیچ نقاش
 و به نقش مرا بر جان نگارند
 صدف بکشاد و مروارید سیف
 نشست در زده صید از دها
 بشیرینی شکار خویش کرد و
 که شیرین کرد پنجم به نیزنگ
 چو شیرین جان من باشد میرم
 از آن شیرینش میخوانم که جان
 که چیز ما ندان شیرین بیا را
 زبان را در سخن پوید جان داد

۱۵ نام کینز ۸۲ میتوان کرد ۳۵ که یک در بازی غالب بود و هم معنی شوخ و دلیر
 ۱۶ ق - بر سر ۱۷ ق - بره شیر شکاری ۱۸ ق - د - ۱۹ ق - نام زبان

ہمارے سایہ کردار اوجِ رحاک کہ میں میمون تنہم راں سایہ پاک
 ہمارے سخت فرج گشت کاری فصول درخورد ما سایہ داری
 چو میمونے تواند بود جا کہ ما مد اسخو انداز ہمارے
 لبِ نونادیر ارشاد می نو رہسرو تارہ کرد آرا دی نو
 کہ جامِ رارشادی ما گریست کہ ار حکمتِ تاطل در صیدِ ست
 نشاطِ ارعشق پہاں یردہ بختاد کہ غم ہاں کس دارم روتاد
 دلن ارمِ نشاطِ آما دخواستد مرا از دے ست روتاد خواستد
 مراری حدہ رد طاؤس کا فوس کہ دیو ما نذر مدہ طاؤس
 یہ چوں طاؤس گستم گم دریں اد کھر میور سد۔ شحصہ بھر یاد
 درآمد حور میو نام در گشت کہ میو کے ستود طاؤس رحمت
 رقیب میں کہ میو را امد عار مگر رصواں کہ ہم دیو ست ہم مار
 سخنِ برداشتِ حور اکامدین دل مرا شہ تیارہ کردہ است مرل
 سعادت میں کہ چوں در ما در آید ہماں سیارہ در حور در آید
 حور اگر درو سیارہ و گشت کہ حور ماہ بود سیارہ رحب
 میں آں سیارہ ام کا در روانی ز حور دارم اوجِ روستائی

۱۰ ام کیر ۱۱ اوجِ اختر ۱۲ ام طام ۱۳ ام کیر ۱۴ ام سلام
 ۱۵ ام سلام ۱۶ ام کیر

بنخذه گفتم گلزارِ شکر خند که یرجاں بارِ جرمِ عشق تا چند
 نه دل آنکس بسینه سنگ دارد که صبر از عاشقِ گلزارِ نگ دارد
 چو شانه صد زبان بکشد شمشاد^۱ که آمد ساقی و دوله^۲ بمن شاد
 زلال^۳ در ریخه اندر کامِ من ویش که کردم چه مہ حیوان فراموش
 زلالِ خوش زبان بکشد کامروز^۴ گزشتم بر یک جورِ دل افروز
 رسیدم زیر شمشاد^۵ که جستم چو جستم پایش از خود دگر جستم
 چو دور کوثر آمد گفتم بکامش^۶ بشادی جام را کرده لبالب^۷
 گلاب^۸ که یافتم بامن آشنائی که ناممکن بود از دگر جدائی
 گلزارِ صبا و ناگه^۹ آن آشارا که در شیشه مکن نیزه گو نه مارا
 گلزار^{۱۰} را رسد نیکو بدیش که در کوثر چکاند قطره خویش
 برون داد الوتر از دل چشمه نور^{۱۱} که خوابم نید^{۱۲} در شبها^{۱۳} رویجو
 چنان شد دیده در پروین سیم^{۱۴} که گریه وین نمان گرد و میرم
 بنخذه گفتم پروین کننگ^{۱۵} و تما^{۱۶} چو دوله^{۱۷} چشم نور بر من انداخت
 جمال من از نور^{۱۸} رکب کبرو که مہ بانور خویش از وی شرف کبرو
 سخن برداشتم^{۱۹} میمون^{۲۰} خج^{۲۱} که بودم شاد ماں روز زنده^{۲۲}

۱. نام غلام ۲. نام کنیز ۳. بیخود گردیدم ۴. نام کنیز ۵. نام غلام
 ۶. نام غلام ۷. نام کنیز ۸. نام غلام ۹. نام غلام ۱۰. نام غلام
 ۱۱. نام غلام ۱۲. نام کنیز ۱۳. نام غلام ۱۴. نام غلام ۱۵. نام غلام
 ۱۶. نام غلام ۱۷. نام کنیز ۱۸. نام غلام ۱۹. نام غلام ۲۰. نام غلام
 ۲۱. نام غلام ۲۲. نام غلام

کہ مارم سرگر می پہنچ را بہ
 کہ میں ہم دین سجد دارم کلاہ
 کسے کر راستی مینم تمارش
 مراد اور سام در کمارش
 صنم کتن نیت ہجراں مانکے بود
 دریں ادیتہ ماحسرو۔ یہ کہ بود
 چو حو ماں یافتہ این استواری
 راہا مارست اپر دوداری
 رستی و حوتی ماد لست خویش
 سروں میدا دہر یک گوہر جوت
 سیم اول لطیت عجمہ شکاف
 کہ دے ماد ہمارا سو گریات
 مرا خود درودہ طرفہ کا رہ
 ہمارا سوئے دیگر گت خداں
 کہ مرا ید۔ سیم راہار شے
 اگر رہوئے اویم میت سیم
 کہ تان لے سیم ہست رہاں
 کہ ماتد ہر ہارے را سیم
 در آمد لالہ رنگیں نگہ تار
 کہ مو گتم سحر گاہاں لنگہ ار
 دلم را سو شے گرفت در ریر
 رام داد و سرس را بد تمیر
 مارادی رہاں بختا دسوس
 کہ درماع تدم ماحت روت
 کھام لالہ عترت سا رگتم
 قدح ماحور دہ سجد مار گتم
 سس را رنگ دوسے داد گلر گشت
 کہ درستی گلہار شے روم چنگ
 جوتہ در معراں گلہار بوم
 رواں تدا شک گلہار ی بوم

لے کلاہ سجد دار و شہ۔ و در اسامی دآں کہ میں ایں حالت حشرے دارم ایتر لے موافق
 راج عمر راق کہوے لے مام کیر لے مام علام لے مام کیر
 لے مام علام لے مام کیر

بر شمع زن ره عشاق میزد
 سر و دشن بر دل مشتاق میزد
 کرشمه ساز کرده ساقی مس...
 زغمزه ناوک افکن شد شمشیرت
 خرامان جام بر که چون تدرود
 شگفته لاله بر شاخ سرو
 زدم مغربان را بگوشت می داد
 رطاب را چاشنی نورش می داد
 ازاں میں بران هر خوش خرام
 خیار دشت پنهان با غلام
 سخن گویان بغمزه دوسد با دوا
 هوا دل نمی گنجید در پوت
 یسگر شد دل را برقع اندازد
 که پوشند آرزو در پرده راز
 نشد ممکن که در هر لایه و بوس
 مژده غماز بود و چشم جاسوس
 زابر و گشت بهر مو در زبان
 زهر لب بخنده شرح داستان
 از اں دلمه که صید یکدگر بود
 دو صید اند از بیدل را خبر بود
 اگر چه شهر یار و شاه بودند
 ولیک از در عشق آگاه بودند
 غم هر یک یک را صد گرفتند
 قیاس کا عشق از خود گرفتند
 چو گشت از جام نوشین و قهتا خوش
 قناد اندیش را نعل اندر آتش
 بخوابش گفته شده با مهربانان
 پس آنجا به تبعیلیم خداوند
 زجاں بیرون میداند و جاناں
 بنما زنگس رعنا شیریں
 وثیقه یاد کرد و خورد و سوگند
 بچشم خویش و خاک پائے شیریں

مگر دتخت حواں سرائی
 رچہ دادہ تب اروشانی
 ایس سودہ علام مارک ادم
 بجدار پیر دلما مامت نام
 یسم ولالہ وگلرک و تمناو
 گلاب انور و میمون نوشاد
 وگر طاؤس کر حواں گرورد
 دگر خوراک یردیں سیتس اومرد
 ورا سودہ عروس بار پرورد
 ریشم بدندیدہ روئے تال گرا
 مار و سوس گلاب گلبے
 زلال و کو تر و یردیں مہ رو
 ہمائے فرج و میو۔ نہ و کتن
 ستا طتارہ و تیارہ خوت
 بہ پت تحت تا پور ہر سرخ
 مہیا چوں کلید بہ بردر گنج
 کیرے نو و دیگر متتری نام
 کہ حور بہ متتری بر یاد اوجام
 رطلی ماحواں یار تیریں
 بہ تیری سیاست و ایتیریں
 لتہ تاد و خداں میں سپاو
 چو شمع کو دہدیر و انہ را نور
 چو حساب عرض ماتہ مہیا
 بود حانہ مردم چوں تریا
 مساو ہیکس را تکی حال
 کہ سایہ میر گریورد بہال
 ہا چنداں نو دگل را انگزار
 کہ ماتہ رسواؤش رگ سیا
 چو خالی تند سیم و بہ لمارت
 یروئے خاک گدازند حوارش
 چوئے رگ ارجراں تند گلبن بیا
 بہ لعل برسترس مہی وئے راع

لہ محادہ طع را مدہیت نہ علم کلام کے ساتھ اہلار واقعات لٹح۔ گر گریوس

فرو برده زمانه جامِ حمه بشید^{۸۵} شده مه در زین مہمانِ بخورشید
 ز زلہ^{۸۶} تشبکہ دامن بر زین^{۸۷} بساطِ خاک گشتہ عنبر آلود
 بازی در ہوا^{۸۸} عنبر انگیز مُعلق زن شدہ مرغانِ شبِ خیز
 شدہ زہرہ بعد دستِ نارغون ساز ثوابت را بر قص آورده ز آواز
 ز قہر آہنگِ صحر اگر د خسرو کشیدہ بارگہ در چہرہ نو
 لبِ شہر و دو مطرب^{۸۹} نہ خیمہ در رو^{۹۰} غبارِ غم جہاں را کردہ پدرو
 بروئے لالہ و گل خرگہ شاہ چو بر نطع کو اکبر، خرمن ماہ
 بساطِ پیروز تر بر سبزہ پاک فلک با ساختہ ہنجوایہ خاک
 مہ^{۹۱} شمعہا^{۹۲} مجلس افروز کشادہ در دل شب با وزنِ رو
 بخورِ مجمر از عودِ قناری^{۹۳} زدہ رہ بر نسیم تو بہاری
 صبا کا بنجا عبیر انداز میگشت^{۹۴} بیائے پس ہم از رہ باز میگشت^{۹۵}
 سپند از سوز خود پر شور میشد^{۹۶} زد و دشن دیدہ بد کو میشد
 نہانی مجلس کنہ پیچ سوئے^{۹۷} بحرِ محرم نمی گنجیدہ موئے^{۹۸}
 ملک با دادہ گردون و تپا^{۹۹} بشارت نامہ مقصود و مشد^{۱۰۰}
 منہم با ادب و ہم دل تواری ز شستہ بر مصریہ سرفرازی

۸۵ آفتاب ۸۶ نام رودیست ۸۷ عراق ۸۸ مضرب ۸۹ خیمہ بزرگ ۹۰ فرش حریرین
 ۹۱ قسم از عود ۹۲ پائین ترین پس چیز و پس ماند ۹۳ دانہ کبریا ۹۴ دفع نظر بد سوزند

ملک بودار مراج و لہر آگاہ	کہ نتواں حوتہ حیدار حرم باہ
سر دست بر حرما و انگور	دیدار حق است کر دے از دور
و سلطان کرد و یک کتور آرام	دل گستہ گیتی تیج با جام
ہدایں گرچہ زار من دور تر بود	دو صاحت حق یک تند در بندر بود
میاں ہر دو کتور راں و معمار	اریحاً تا مداحا گتہ ہمارا
ہمہ معبود را رایت دہر	ولایت ما ولایت تہر ماتہر
طرب کرد آں ہر دو ہا بگر	گئے در برم و گہ در دست بگر

عشر بخسرو و شیریں بر لبہ شہر دو افسانہ گوئی

تسہ ہمچوں سوا و دیدہ پر نور	ہوا عشرتال چوں طرہ حور
رمانہ برگ عشرت سار کردہ	فلک بہاؤ دول مار کردہ
مرو مردہ حیران صبح گاہی	لتا طحواں کردہ مرغ و ہای
مقیمان نہیں در پردہ رار	عروساں فلک در حلوہ مار
کواکب در میاں سرمہ ماب	درست افکندہ مروایت تہا
کتادہ تہ دین طاووس گون باغ	دیم طاووس را رسیہ راع

لے لے دہاں یک روختی لائق تمنع تے مقال تے می کہ اک تے می سیای س

بشیرین کاری اندر پرده چند
 بهر خاشاک مکر در شام و بیکر
 چو شیرین دیدگز خس فته شد راه
 رسید آن دُر به قیدیه بدریا
 درون آمد به خلوت گاه مقصود
 گلش نوشد خزان را بادوست
 همانرا از نسیم گیسو به دو
 نه هر جان به که دولت رخ نه دو
 بفرار غ خاطر شد مجاس افروز
 کمر به تبتان نازینش
 یک گشته دو شمع روشن از نور
 اگر چه خورشید ملی کردند تادیر
 در آن عشرت که آرایش برون بود
 تجوید شهو به آن کو عشق بازو
 غرض باشد حجب را چو در پو

ترش می بود همچون درومند
 شتابان گشته پیکان نیز چو تیر
 به به صبری شتابان گشته چون ماه
 چو خور در پرده و مه در تریا
 چمن به خار دیده شمع بود
 آزادی چو سر و آزادوست
 چو غنچه خوار به بیرون افتد از پو
 خود از پولاد و زریه یک با پو
 قبح میخورد و خوش می بود هر دو
 شکر خندی چو شیرین عنشش
 بگرداگرد آن پروانه شاپو
 نگریختند از جمال یکدگر میر
 نشاط عاشقی هر دم فزون بود
 که هرگز عشق با شهو سازد
 محبت با غرض باشد نه با دو

نق - بزم ۸۲ هم برد و حرکت ضمنه صحیح
 صم بجای در به با ۱۵۶ به باد خزان و در شد و این تهید سخن مکرده است
 نق - رخنه گردان شد نق - خبر داشت

سپار اریحہ کشتن ر حیار کو شس ولیکن کل مریم حار بود شس
ہمالے ماہوئے یار می سخت مامید مطب با حار می حس

وفارہ یا فتنِ مریم

تسا۔ سر معانی مو بتر پیر حیس کرد ایس عی درامہ تحریر
کیچوں حسرت گھیر نہ دم خلافت رومان اگت معلوم
جو عالم گشتہ بود از تیج کیواہ مداد ادیتہ را ما حو ستین راہ
رمانے یوز تہ کا مدر حرم کرد مریم حید گاہ او بر کم کرد
رتیریں عیت مریم بود چوں ملح ایس کاہت فادآں ماہ دحلح
تہ عیسیٰ حاتم مانڈ بے دم تن چوں شرتہ مریم تدار غم
ریاری بہ ستر حہ ماہی وراں پس حست دیگر جوا گاہی
ملک نایت نامایت رست لصد ستادی ساط ماتم آست
دل ار سوداؤ تیریں درم افکد بہاہ سرفراق مریم فکد
مگر یہ کت حردتس دمدم نوڈ حردوش ار یاد مریم ر حرم نوڈ
بامتم کرد میرا ہں نہ چاک ولیکن در ہوئے یار چالاک

لے کل مریم ہاں کل حرا کہ در ماں ولادت حضرت عیسیٰ مکت عمت مریم سر سر و مار آدر گردید دیجا
اصافت یانی مراد اریم و حتر قیصر روم کہ در عقد حسرت پر دیوود اتیر تہ حکیم و دہتمد محوس۔ دیجا
ماد مویج لہجہ ایس حتر تہ صدر لہجہ حردتس دمدم نوڈ ہاں رستہ مریم کہ ارار یکے حردتس ماتم آست

زہستی بخش شد گنج ہستی است ، مرصورت یکن کایں بہ ہستی است ،
 طرہ در طرہ آورد آن مہم است ، گرانبار از عطا سے شاہ بر خاست ،
 نوار نام نہ اور وایں برہ بود کہ آں پرودہ ز شاد روان شہ بود
 نو آئے ساز ساز می طبع کش تر بسہ از گنج باد آورد خوشتر
 بشادی برد شاد روان بخانہ زباں تر کرد در دیگر ترانہ
 چومروارید ہا بر سر نشانہش کہ شاد روان مروارید خواند
 باریش چو آن ذیل گہ یافت ، کہ شاد روان مروارید تر یافت ،
 بدرگاہ ملک شد خاک ، بوسید چوزہرہ دامن افلاک ، بوسید
 بشہ گفت ، از ہی زین حضرت پر بخشیش برد شاد روانہ از د
 دریواں آورد از شان دیگر زمر وارید نہ اور وایں دیگر
 بہ تری ہر دمی چو آن بارل سنا نہ گوشوار تا جداراں
 بگوش شہ کنم گو ہر ذیانی بی بخش از گوش را باشد گرانی
 شہنشاہ پیش از اں کو بادہ گشت ، ہم از آواز ساقی - بخبر گشت ،
 نو برداشت ، مرغ از غنوں سنا بصد جاد و زبانی شد فوں سنا
 دل شہ کر کشش مطلق غناں بود کشاں شد ہم بدان جای کہ بان بود

ناق - زہستی بخش باشد چہ ہستی است ناق - باد ناق - اورندان شان ناق - گوشہا
 ہم نام زیوریکہ بگوش اوینزد ناق - بخشش ہم معنی بادہ نوش

چو در حسروا نہ نوا تر کرد
 ہوائے دلبرش ریر و رر کرد
 جہاں رہا ز مدخوش گشت جان
 کہ یکدم خواست بختیں جہاں
 معلق میں ایواں بود یک سر
 رمر وارید تار و آن قیصر
 نہ تری ہر ذریچوں قطرہ آب
 کہ در دریا بود آں قطرہ پایاب
 بحیرہ آرو لوہی تر تاب می تند
 دہاں ارار ویر آب می تند
 اشارت کرد کیں اسر گہ رسد
 ار آں تست ہاں بکتا و درسد
 گھٹن کرد ہاں چوں بستی دُر
 بدیں دُر کس دہاں مار دگر یُر
 رہیں بوسید مرگو ہر سار
 رایواں کرد تار و آن در مار
 مودا مدارہ و مدح حورا
 کہ حالے یاف آں گم کردہ حورا
 بھرت گہ تہ کار اسر گہ مار
 سجد کف میں آں حدر مار
 تو خود پُر خواہی ارگو ہر دہام
 چیں گئے محیہ باہا دں
 تہش گفتا کر سیا جہ گوئی
 مکن چوں تنگ ستیاں سگ حئی
 کسے کر قسمت زوری وراج
 رہیں بیع رگیں تلخ جہست
 دہدہ می تساد کو چرا داد
 کہ ہر کس راجہ می ماید عطا داد
 نہ و خوش جور کہ افر دں می دہر
 کہ افر دں تر تو امداد دست میر

از آن شش که داد آفاق را بهر
 مثل شد گنج باد آورد و در دهر
 سخن گویا سخن را تازده کردند
 ثنا هار بلند آواز ه کردند
 فراوان نخت از لولو سر نشو
 بدامان بزرگ امید و شاپو
 نو اسانه که بودش بار بدنام
 نو اسانه ساخت آن روز انگلیس دام
 نهاد از زخمه چون بر ز تمامش
 نو اسانه گنج باد آورد نامش
 چو در مجلس فرایش کرد از خود
 بر آورد از دماغ عاشقان دو
 دل شه را که بدیش اندرون تر
 بهر آتش کال نواد جاننش افروخته
 چو کار عاشق از غم زار بار شد
 دوحیر افرو کندی در عشق آتش
 به کز و در کشاید دل فقا ع
 سماع و عاشقی و مهر پرتی
 چو این هر سه تی جزیه بکنید
 در آمیزند با هم شیر و جلا ب
 دو هم پر تماشا شمر انگور و انجیر
 کز آن که توان خوردن از این شیر

نایق - بناها ۵۲ نام ندیم ۵۳ نام مصور ۵۴ نام مغنی ۵۵ نو اسانه انگلیس دام
 نو اینکه انگلیس از و شیرینی بوام میگرفت و انگلیس نام بنظر نیامده ۵۶ ق - انگلیس فام
 ۵۷ مضراب ۵۸ نام خوش بود ساز ۵۹ ق - از درون

یہ دیدست ترس مودتا ہاں ولیکن از نصیر داد خواہاں
 حسرت و داریہ حسرت و راتہ روم ولیکن کلِ مریم بودش از موم
 چو او حرمائے کلِ رایتیں دہشت سقلِ این آں در آسین دہشت
 ہمہ کس کلِ تیریں اگر دیدست نہ نخلِ موم کز تیریں بریدست

نغمہ سرائی بار بد بہ بزمِ خسرو گنج باد آورد
 باو بخندیدن خسرو

ملک متت لوئے خرم و تاد بحسنت گنج باد آورد بکتاد
 در بہت ہر گدہ راحت گلشن رموح در زمین باکر درویش
 در افتاد اندراں باغ بہتتی کف دریا و تنگستی کشتی بہتتی
 ہمہ درو آں حراہ تاد میداد رائت تاد ویرا میداد
 ہی گفت اکہ مدہ خود ز رجوتی جیس تاراج میدگو ہر جوتی
 دہم نہ یا بریزم در محاکت کہ ارما دتن بزم مدہم بحاکت
 ساگب کوں میداد در دہام صلائے عام بر ہر خاصہ عام
 جہاں تدا حانہ و کویر تخرابیں کہ کس مطلق تمامہ اندر مداین

نہ ہاں کلِ مریم بہ گام درورہ باو پادہ گرفت و در بر کتن سر سر گزید و کلِ مریم از موم ریادہ آہستہ
 یا مقدر لائق در افتادے دران لائق در افتادے

گد باشد ملک، ز زر خدائی
 نیاید از گدایاں بادشاهی
 سپاہ آرا تن لشکر کشاں را
 ز را نفی هست یکسر ز کشاں را
 نہ بہ زر لشکر، گرد و فراہم
 نیاید از گدایاں بادشاهی
 بزرگاں گرد، افسر ہند آوند
 ز را نفی هست یکسر ز کشاں را
 ولیکن نہ زر از بہر خزانہ است
 ز بہر آنکہ گر صلح نہ، گر جنگ
 چو ماند لشکری بہ توشہ ناچار
 ز توشہ واجب، چو بر قدر کفاف نہ
 تصرف کرد گنج قیصری شاہ
 بتاج و تخت، خویشی در نگیرد
 کند غارت، دلیر، را دلیری
 ملک اسلم شاہی خود ہمین بہت
 بباہر پردلی گز بازو بہ خویش
 چو شہ ترساں بود در ہر شہا
 ز ترسندہ نہ، اید ہیچ کاہی

لہ قبضہ زر لڑج۔ زرہ نفی، یکسر سر کشاں را لہ الفج۔ نہ، غیر متعارف، مشابہ ترکیب الفاظ عربیہ معرف
 بالام۔ مصدر الفجیدن کا امر یا حاصل ہو، یا اسم مفعول جس کہ معنی مصدری جمع کردن، انداختن و برہم جیدن
 ہیں۔ یہاں معنی اول مراد ہیں لڑج۔ خزانہ، لڑق۔ کفافی را نباشد چشم ب رنگ لہ خیال دلا دای
 لہ اثر نکند لہ حریف، ہم پایہ لڑج۔ نیروی

ہی تدہر کے پردہ چوں طیر
 دیماں تار سیدار خشت تیز
 ہر رستاہ رفت از مہر آب
 اتارت کرد تہ کا ساحتا مد
 طلبگاراں رواں گستند تا
 رد ریا کرتید آں حر یہ
 رساید از ایتاں با دہ ویر
 چو کالار اعرص آورد گچور
 رد دید مد دریاے ہادہ
 گہر باہر ہمیں دید مد ابوہ
 در اں نظارہ سیت حیرہ می تد
 فرستاداریے نظارہ حسد
 خرمیہ ماحرمیہ تد ہم حاص
 اراں مایہ کہ در دولت بوی پتا
 جہاں ملک از وعں روال ست
 چو ماہ بولک حیر و بک سیر
 مالک کیرتہ ہر سرحدیر دیر
 کہ روزی سرد آمد رودتاس
 حد آورد ہارا مار یاسد
 سوے گچ ماہ آوردیچوں ماد
 چو لولہ و آب مادہ را گینہ
 نقصر خسروار گچو قصیر
 رہن تا آسمان رستس تدار بور
 در رکالے بہر جا۔ مے ہادہ
 نہ در دریا تو دھل آدر کوہ
 نظر گہ روستس گہ تیرہ می تد
 سوے گچ کس گنجیہ نو
 دو دریا را ایک حا کرد عوض
 دل پرویز نیرے قوی پتا
 نقائے حکما کیے در مجال ست

نے اسم طرف بریکی نے نام شہرے ارسام تہ مائل مد گاہ تہ کائے مد انا د تہ گچیک
 مارادہ نو دح ہر سر تہ کثرت درود دح۔ دران سیت کہ احتر حرہ می ست

بدارالملک، شه با صد روانی
 برآمد بر سریر ملک، شاداں
 خرد را مایه داد از کار سازی
 سپه را شاد کرد از نعم، وجود
 چنان کرد از جهان گرد و ستم دو
 زد و له، گرچه فرخ بود روزش
 نگیرد سل هرگز صاحب، تخت
 غم دشمن زد دشمن، بشکست
 خلع چو چو، از بیرون تر شد
 بر سر از کید، در اینیم گشته
 چو بهرام از سیاه، گاه خسرو
 نه بد از ترک، تا زنی همچو بادش
 رها کرد از میان، کشور بر چند
 بر سیم چاکران، چون سخت ساقاں
 ز سر تو کرد اساس، پاوشانی
 چو خورشید، رکت تا بدید اداں
 بدشمن سوزی و مخلص، تواری
 رعیت، را بر ابر، تا کر خورشید خود
 که شد خاک، برش دروید با نور
 ز چوین خار، خا بر بد بهنوش
 غم دشمن، خصوصاً دشمن، سخن
 که پیر و نسبت، دشمن او پسینه
 خلع در دل، نگری تا چون، خورشید
 که بد گید، درند ما بر نیم گشته
 غناں، او در هر میه، داد و میر
 بجز در حد ترک، تاں تا بدش
 دران کشور، درآمد با سر، بر چند
 کمر بر سبت، بر درگاه خاقاں

له رواج درونی، لاق گشته، لاق غم میر گشته، آله سرتیز زد داخل سیخ و نیزه
 لاج پورت، لاج بخراشد، له، به بد فرض می کنند، غناں را میرود و دان، غالباً یعنی
 غناں گزاشتن، به، فافهم، له قرار، له (سخت ساق هر دم قیام دار)

اریحاب حریف ار مر کرار
 ہمیرا ہست خود حاتم کسہ
 مارر سرگوں ارین ہی گشت
 مدیاں سیدقت وریں ہی گشت
 کون درمہ گردوں ریں سج
 چورنگیں ہمرہ اریکوہی طرح
 ساتن مین تہ کا درگل آمجت
 چرعتس گویا ہمرہ فردیحت
 ستاروںیں ار تظرکی خاک
 تدار حوں حریف ایں خطرناک
 دورویہ کاسہ سید ہما ہادہ
 دویمہ سج شدہ سر با قنادہ
 تہ ار مصوئہ رداں سہ
 کراں مصوئہ مرد ا قنادتہ را
 جو جو در ادر تمل دید ہرام
 نہ مرداں رلر لہ ار حالت آرام
 فرو گشتہ یتماں راہ مردتہ
 حرد را حکہ کردو آہ سردتہ
 گیراں می تو دسر و دمال
 روتدہ سرکت و حومیدہ قتال
 بے چوں بانیے دریے دویڈاں
 لصر ادر ریں گردے مدیتن
 تکتہ تکر اووح در فوج
 رجوں آمد مدیریا موح در موح
 تہ آن سرتگان اماریداد
 کماں و مال تاں رہا رمیداد
 چوریاں ار تکوہ بحت فیروق
 مظہر گشت رحیم سیمہ وز

لے دی طرح کا سلسلہ جاری ہے لے سادہ کا وریں ہوا ماماری شطرح کا کمال ہے لے ح میاں سید
 وریں ہی گشت لے گویا ارادی فرمانہ لے ح ساطردی اران طرح حوں ماک لے سادا
 لے نصعت اہام تیل اہل طرح لے مات گردید اہل تظر کے تلام و تاس کو کلیا ختم کردیا
 لے حرد گس ریں دراہ مردتہ لے لے سرحد سلسلہ بود لے ح۔ رجوی

زد دیگر خزان بودش با خلاص
 پس از چند آزمون شهر یاری
 چو دید آن بختگی مرد خردمند
 بکشتی کرد گنج به کمران بار
 چو مال مال به بحر از خزان
 پراز دیر با وز نهفتاد کشتی
 ز گوهر شمع بکشتی چون ثریا
 دگر بر نقره صد کشتی سراسر
 بخازن گرفت کین سرمایه ملک
 بجنبانده ساز بارکش را
 بگوید کا عمتاد آن دل پاک
 کئی اندر امانت زیناری
 امانت و اودیت در پرده راز
 روان شد خازن آزاد میرفت
 فحاله با گشت روز بر قوت آباد
 طرفدار حبش در دوستی خاص
 یکم گشته در و نه از استواری
 کشاد از گنج زیر آهینس بند
 زرے کز دیر شد دریا گر انبار
 دروم اندر حبش کردش روان
 چو گلها تر از باغ بهشتی
 تو گوئی مایه سیر در اودیلا
 که هر یک بود بادریا برابر
 که هم ملک و هم پیرایه ملک
 رساند زود سلطان حبش را
 مراد داد کین گنج خطرناک
 کاما و زینسار روزگاری
 برم هنگام حاجتمش باز
 که است چو پیش از باد میرفت
 همه کشتی زره یک جانب افتاد

به آزمایش امتحان به بست و کرد و گنج و زکاتال قابل دیدی
 لائق کم اندر زمانت زیناری به است و چو بی کشتی

چو لنگر کت مے بدکار مٹے رجا قان ما مردمی تندہر طے
 فراواں داد در کو تش عیاں را ہم آخر در سرائے کردعاں را
 زمانہ ماری کاں ناگیاں باحت چو آمد وقت او ما وہاں باحت
 تہ روزار بریدیاں ٹک حیر حرمی تندہر طے سوہیرویر
 چو در دل مردوں چو ہیں لقیں دید سائر دولت حویس آہیں دید

در افتادنِ خزینہٴ روم بدستِ خسرو پرویز

جہاں خواہم دریں دیر یہ متور کہ چوں خسرو سراں را کرد مقبور
 لتا ہی بادل آرا دست علم ارجا طرستہ بہتات دست
 جہاں اریع کرد آفاق آرام کہ گشت اریع ورت عرصہٴ تمام
 جواز کیست تہہ ہر مرد و پرت رواں تند حکم تا دریاے رت
 چو آن سیر و جہاں را گشت معلوم ملر ریدار ہیست قیصر روم
 رر دیکان خسرو سیر حینہ کہ در دل دولتندارے گزیدہ
 یکے گشتہ با خسرو ہسانی کہ با قیصر کمدتس بدگمانی
 اراں گرد مدگی قیصر حرایت نہ مشی کار جو در وقت درایت

رلق سادی تے ہاں ولایت بیتاں تے نام ولایت تے سرل و مقام
 تے مقصد تے گرد و سہا تے

بدارالملک، شه با صد روانی ز سر نو کرد اساس پادشاهی
 برآمد بر سر میر ملک، شاداں چو خورشید، رکه تا بدیاد اداں
 خرد را مایه داد از کار سازی بدشمن سوزی و مخلص نوازی
 سپه را شاد کرد از نعمت وجود رعیت را بر احسان، کر خسته نمود
 چنان کرد از جهان گردستم دو که شد خاک، مرش درویدها نور
 زد دولت، گرچه فرخ بود روزش ز چوین خار خار بر بدبهنوش
 نگیرد سبیل هرگز صاحب تخت غم دشمن خصوصاً دشمن سخت
 غم دشمن ز دشمن بر بیش کمین که پیر و نسیه، دشمن او بسینه
 خلع چو چو، از بیرون تر شد خلع در دل، نگریتا چوین حسرت شد
 ترس از کید، در اینیم گشته که بد گید، رند ما رنیم گشته
 چو بهرام از سیاه گاه خسرو جنان، او در هر میه، داد و میر
 نه بدزاں ترک، ز پیچ و پادش بجز در حد ترک، تاں تا ویش
 رها کرد از میان کشور، به چند دران کشور در آمد با سر به چند
 بر رسم چاکراں چوین سخت ساقاں کمر بر سبوت، بر درگاه خاقاں

له رواج در وقت لاق گشته لاق غم پیرشته آله سرتیز نو کرد اشل سیخ و نیزه
 لاج پوست لاج بخراشد له به فرض می کنند له غاں را میر و داون غالباً یعنی
 غاں گزاشتن له فافهم له قرار له (سخن) اساق هر دم قیام دار

اریحباب حریف ار سر کراہ
 ہمیرا ہٹ جو دھابہ کھانہ
 مارا سرگوں اریں ہی گنت
 میاں سید قن فریں ہی گنت
 کھوں ہر ہرہ گردوں میں سج
 چوریں ہرہ اریکوہی طرح
 ساتیں تہ کا درگل آمیت
 حریف گویا ہرہ فردریت
 تداڑوں حریفان خطر اک
 ساطرویں ارتطرحی خاک
 دورویہ کاسہ سید ہما ہادہ
 دویمہ سج متدہ سرا قنادہ
 جو جوہر ادرتسل دد ہرام
 تہ ارمصوہ رداں سیا
 فروگتہ یتیمان راہ مردتہ
 نہ مرداں رلرلہ ارحالت ارم
 حردرا حملہ کرڈواہ مردتہ
 گریاں می شوہر و ہد سال
 روتدہ سرکت و حویدہ قتال
 لے چوں مایے دریے دویٹ
 لصر ادریں گردے مدیت
 تنکتہ تکر اووح در فوج
 رجوں آمد مدریامووح در مووح
 تہ آن سرکتگان امار میداد
 کماں و مال تاں رہا میداد
 چوریاں ارتکوہ بحث میرورق
 ماطر گشت رحیم سیہ ور

لے ہی طرح کا سلسلہ جاری ہو لے سادہ کا فریں ہوا ماماری طرح کا کمال ہی لے میاں سید
 فریں ہی گنت لے گویا ارماری مردانہ لے ساطروی اراں طرح حوں اک لے پیدا
 لے نصرت امام تخیل اہل طرح لے مات گردید اہل طرح کے تلام و ساس کو کلیتہا حتم کر دیا
 لے حرد گس رہتی دراہ مردتہ لے لے ہر حرد حسلہ بود لے لے روحی

جنیدؒ میں کہ آتش پائے گشتہ
 زبانِ تیغما از چہ ماکر و میر
 تن افسانہ دگاہ می داد و گل
 شکم آئے کہ می گشتہ از سان سیر
 شدہ خسر و بکس جوشان از نیل
 بہ پیر امن بزرگان سپاہش
 بزرگ امید بار اسفلک تابا
 نظر سوئے فلک پرتاب کردہ
 چو طالع رازما نہ دید فرخ
 بشتہ گفتا کہ دولہ را تبار بہست
 رواں شد پیل شہ با سر فرازی
 بدانو تعبئہ زان گونه بشکست
 ہلال نعل پرویں زار پائے گشتہ
 شدہ در کاس سر ہا چاشنی گیر
 صلائے کرگاہ از دیدہ دُل
 چو برگ گشتہ نامنجر و شمشیر
 چو کوہ آہنیں بر کوہ پیل
 ز چشم بد باہن بہتہ راہش
 نہادہ چشم بر چشم صطرلاب
 فلک در چشم اصطرلاب کردہ
 بہ پیل شاہ کرد از فرخی رخ
 براں پدیت کہ دشمن شاہ ماتست
 بیک شہ پیل بردار خصم بازی
 کہ ہر را گاہ شد دسرت بہرست

لے گھوڑے کے آتش پا ہو۔ زیر اس کے ہلال نعل کا پرویں زار ہونا واقعی واقعہ کہ ساتھ کس درجہ بلیغ مضمون ہے
 لے خاک و خون ہیں بڑے ہو۔ مقتولوں۔ کہ جسم بہر چشم کرگوں کو آواز ممانی دیتے تھے۔ جدت کی کوئی حد نہیں ہو۔
 لائق۔ صدائے گندنا گیا ہے است ہجو سیر کہ برگن بہ تیغ کشیدہ ہی ناپید ہے کوہ پیل ہجو کو بہ شتر
 لے را چشم بد باہن بہتہ مبالغہ زیادتی اسلحہ است کہ مراد از فاصلہ دور و دراز لائق۔ بیتاب ہے ترازوی
 آفتاب کہ آگہ خرم است لے پیل مات کا لطف اہل شطرنج سے پوچھے لائق۔ پیل مات
 لے شہ دیل و برد بازی کا ایہام فصاحت کہ ساتھ کس درجہ خاص بات ہے۔
 لے آرا تہ وساختہ لے مفاہیہ و بقیہ

دہیں درگوش مرداں کرد سوار
 سح می گفت کیک بوس کا
 ساں جاسوسی دلسا مود
 رماے داود وحا۔ لہ رود
 رتراماری رمورک اردور
 متک سیہاچوں حاہ زبور
 سے ماوک ملے رار میکرد
 بوائے اودلسا کار میکرد
 حدگ اریبہ دل میکرد عارت
 کماں میکردار اور وارت
 مسارت تنہ وٹمیری گشت
 سحوں آتامی ازخوں سیر گشت
 باستقال مرگ ایتع حورون
 ہی تدیائے کواں سرگردون
 حکر ہاکر یلا کرٹ چاک می تد
 ہمی حیدر رحم ارگردون مرد
 مگر می بوتان چوں برق گشتہ
 مگر یہ خندہ حویں ہی کرد
 رحبت آہیں ہر سو حصائے
 میاں آب آتش عرق گشتہ
 رحبت آہیں ہر سو حصائے
 ریگیں رزہ ہر سو کو ہسائے
 اصل میں بخت چہ نہ کرن
 رہیں یہ حورون شست کن

لے ایک خاص اندہ کی کسی اسی تصویر ہے کہ تیرامداروں سے حوروں کی سواروں کو رو کماں مک کھا ہی تو گیا تیر
 اپنا نہ ان کے کاؤں سے لگا کر کہ ہے کہ جنگ کا وقت آگیا ہے لے تروں کی دیکھ دوں کو تلاش کر رہی میں
 اور وہ رماں نے کہاں لجاتی ہیں لے رمورک دماں مدوں کی ایک قسم ہوا اور طال اس جگہ مراد لنگ سے ہی
 حوایکا اہل ہمدی اداس سے تیرامداری کرتے ہیں ورہ معی میں اسکاں ہوتا ہے لہ وجود شیخ دم توہر
 لے چکا مک آوارہ عمائے سج حٹا ہیکل لہ سج محمد گریہ حوں تیر کرد لہ ہیرہ کو مک لہ آہیں
 لہ رتہ شست کردن ہی کر شست کردن است

پیوستن و ترقیہ مِروم و لشکر کشید این و
شکست دادن بہرام چوین

چو قصید دید از اوچ پایہ خویش
بتجارت و تجارت اویش سرفرازی
پس از چند رنجی مرده اویش
ز قدم مریش چوں نخل برد
چو دریا لشکر دادش فرمایش
غبار قلب دریا خیز بودش
رواں شد شاه باقلب و خراین
خبر بد دند بر بر ابرم سرکش
نکره از چیرگی در دل هر
دو لشکر در دروسا ز کردند
بخونری رواں شد تیر دل و

لُٹاق - خوبش اے مریم - کہ ساتھ نخل کا ذکر ایک خاص ایام رکھتا ہے اور پھر اُس - کہ سلسلہ
میں خرمائے سرتر - نے اور زیادہ لطف پیدا کر دیا ہے لُٹاق - رشک کہ اے فوجِ میانہ کہ
خاص تر بارش لُٹاق - خیرگی

کھو ہش گشت مارا گرگ است کہ آید حد متہ در جور ہاں نیست
 جو مورم مں کہ ارس ہو تمندی کم پیش سلماں مادی
 چوسہ دید آن دوا دنگستہ صبا را اردو گوہ رنگ بستہ
 دران مطارہ حیراں مادی تادیر ہیئت حتمتس اردیدارتاں سیر
 لطر سئے سوادش متیر نود کہ بوئے راں سیاہی در لصر نود
 گفتن بود بر مں سیکراں کھولن خود متیر گستم گراسار
 چو آرد گرد تیرت مں مادی ساں سرمہ در حتمتس مکتہ تادی
 چو خاک بر کد تیر ساریئے ساں سرمہ در حیمہ کم کد جائے
 حد اچتم ہدائے کم گشت توام حد ریدیں مرمی حواست
 گفت این حقین بکتادہ حوں مد یدیرن ارمہ حوین آن شب قد
 بر آہہ میجو مہ ارستام دخور سواد سیاہ متد حور تندیر نود
 بروں اد آن تب مہ حد دران م مٹارک روئے شد بر قیصر روم
 ریتن دل مٹرگان حور حوں نود یں ابدل باوک حوین موں نود

دن جو مورم مں گراس ہو تمندی مہ سقد سہمائے دور ازکار مہ دوا دنگستہ سدر دنگ
 مہ ایک مصرعہ ہر اسعار کا جواب ہوا اس کی حوی میاں سے اہریز
 مہ ہیئت حتمتس ادا دیدتس سیر دن۔ کو مہ پتیر کردی گراسار
 دن ساں رنج در حیم کد جائے

تورو نوکن اساس پاؤر شاہی
 چو کشتی آتش دشمن کہ تہت بہرست
 اشارت کن بایر و رُچو چو گال
 قرار کارِ شاہاں چوں محکمۂ فیتا
 ہمیں بانو دو ہم جولان بہم داشت
 یکہ شبگون کہ نامش کردہ شبیز
 سیاہی خنک گردوں را غماں گیر
 دویم گلگوش ہماں بہ در ہو ابود
 ز آتش پائش نعل اندر آتش
 تو گوئی مرد را ہر یکہ باقبوں
 ہم فرمود کاوردند در حال
 ولیکن در زمانہ تہہ بہ پنهان
 متلع من کہ سترنا پاکسا و سدا
 کہ من خود با تو ام ہر جا کہ خواہی
 نشاط و دستان جا نہ ترفتہ بہ
 کہ من از سر دوم چوں گوہ غلط
 دل خسرو ز شیریں بہ رغبت
 کہ ہر یکہ دیوی درد ہر کم داشت
 گرد بردہ ز صرصر و تگر تیز
 بدو داز آتش خورشید آسمان گیر
 کہ گرم و نرم چوں باد صبا بود
 گہ رفتن چو آہ تیز و خوش
 کشیدند از دہان مار بہر دین
 برسیم خدمتی پیش آن دو ہمال
 متاع مور و درگاہِ ملیماں
 سلیمان وار پندیر ارچہ پاسداشت

لائق۔ تورو نوکن وہ لائق۔ ناں دوم شہبیز کو شہبگون کنا اظہار واقع کہ علاوہ دلچسپ تقریر ہے۔
 شہبیز رنگ شہبیز خنک گردوں کا غماں گیر اور گلگون صبار قرار۔ تہہ بہ لفظی معنی قابل دہ
 ہے تہہ بقرار شہ آتش یا ہو نہ پر آب تیز رو کی طرح تہبک خرام ہونا کس درجہ لطیفہ خیال ہے اور
 پاکیزہ و تیار ہے تہہ یہ تہہ ہم عمر لائق۔ سترنا

کہ ماحسرو چوتیریں لست یماں
 ملک زر رسم اول چند گاہے
 بے میکرد دل آتیں دود
 تیریں گہ میدان کی کہ کارم
 مراد رنگ حاکم در آفتاد
 کوں کا میدم ارتویامت یاری
 گرم از رخت حال منارک
 گرم دستوری ماتدر رایت
 یہ ستام در اتم تھیل
 یہ سردرم ہفت آسمان
 بدیں تیری کہ گردم صم راج
 چو حار ارادہ جو دیک یک حکیم
 صم گہ ہار جہ طاقت ایم
 ملے جوں ہمت سیدار داری
 چومر دار بایں دتمس تدرساں گیر
 کہ ایں مقیس گرد آں سلیمان
 عمر اردو میکردن نگاہ
 رلہ فریا کتن اردل تہ می بود
 یریتار تہ چوں رور گارم
 رسیدم ماتو کارے دیگر افتاد
 حکم میر ہست ہیر داری
 کہ تا ہم ماز گردو سو نہ تارک
 سر آرم ہیر روم از زیر پائیت
 عالم سیدی چوین تہ سیل
 لباس تنگ یوتم دتمس
 من دلہا تہ تیریں دے تلخ
 نساہ خاطر ی ماگل لیتیم
 کہ دامات روس تہ آساں گاریم
 نہ آں ماتکہ ما ایں کار داری
 ساتد دوست کتن گردو عمان گیر

طح مگر دق ہمایہ کا سے تہ پادہ پیادہ کوپیل سے پامال کر مطلق کا ایک ٹم ایام
 دق چوہم شہ دست کدمن دق نور و دق

نه من آن آهوم کز راوی تی
 مرا بر خوشی تن به آن قدر
 حریف را آری خضر آرد نگیرم
 بسوی تازان غنا دادم هوس را
 و گریه تو که دیگر گزینم
 مریه گرد گر جاوید را امید
 کنون سوگند فر دانه میکنم یاد
 که تار و زره که خواهیم در زمین خفت
 و گرجان مرا غارت کند نقد
 با ساس هم لجه بد اندر نیام
 چو شه دید آنچنان سوگند و عهد
 بزله و عارضش قانع شد از دور
 چو خاک و سنگ که بشوید پستی
 که بشانم تن شوریده از شور
 و گر خود مردنی باشم هم بمیرم
 که از یک جنبه بشوید چاره کس را
 به از تو کیست کور را برگزینم
 نگشته کفچه و تش پش خورشید
 که گیتی جز به جفا افکند بنیاد
 بجز خسرو نخواهم در بهر آن
 ز من نکشایدش یک عقد و عقد
 دلش را تا در اروا نازنایم
 و گر در کام دل بنمود عهد
 بهر دول نهاد از مشک و کافور

قهقهه سحر بر جانب قهر و دم و اطهار به شیرین
 طلاور پنج شیرین که خند چنیں برداشت مهر از حقه قند

سه قابل مرگ سه معمول طریقه ارباب ننگ و نام
 نایق - خوردی سه عادت کرد و راضی شد

دلت گرے رول تستن ندیم	عماے رستیں رقت تو ایم
دلت درجگ تو ایم یاری	تو ایمبہا حواہل براری
ہوتید است ریرا لگوں رود	م کحتک آتش گاہ مردود
ہمیں ان میکتم دامن ر راست	کہ روزے چند تنگ آید قیاس
ایراں مال ترا آمد و رختید	کہ گرد دار کوف درہ نو مید
دلے میں دارم این لوزینہ تادیر	کہ اندک لقمہ حیات تو دیر
چو مار از طعمہ تر گشت مرست	سجواہل مار کے گرد دسوی دست
دلہاں کر دنگ خویش پیدا	کہ معیار ررت گرد و ہویا
چو حالص ممیت سارم گلو بند	وگرہ در گدا زارم دم چند
ررت چوں بختہ تدمارم سا کام	بر زبختہ نرح نفرة حام
فراواں کرد حسرو کو تستن گرم	ستد یولادیا ر سیم سرم
ضرورت ہے استارتیں براری	و قیقتہ راطریق استواری
کہ خر خسرو سخا ہد حیت دیگر	وریں گھتہ ساتد گھت دیگر
تکرب گھت این جو گھتہ میت	چیں دے سازی سعتی میت
جہ بیداری کہ گرم رگم ستم	نگہ تھیں بے آرام ستم

لے آساں لے عالم اوار گریہ ابراہیم کہ نقاہر نجوم کھٹک کم قدی نمود گرا آتش گاہ مردود را پستیدہ کرد
 رن جسم لے ایام قدر و دلش ذوق ملجام لے اسواری عہد

بجان تو که در جان وفادوست
 تو جانم گشته و جان من پوست
 شب روزم دل آنجا و تن اینجا
 تو آنجا زار می باشی من اینجا
 چرا خوش نایدم با چوں تو یار
 گرفتن کا مژ بوس و کنا سر
 در ناموس و تنگ بادشاهی
 بنامیز و میان خاص و عام
 مرا زینگونه می باید همی سوخت
 ملکه گفتا که بایں رغبت گرم
 سر را گشتد که در در همه چیز
 بتابان میس - به آبی خوب
 به سینه برگی میس در دے چمن را
 گر کنوں بانه عیش تازه داریم
 در اختر خواست کردن دشمنی فاش
 همه یار تند ب - بر قسمت گنج
 کس یار - کو قسم - کنند رنج
 دگر باره شکر لب با گفت باری
 کیشم از دیده رنج چوں تو یار
 هراسی از دست ما خیزد زاری
 بفرماتا کنند - جیاں سپاری
 تو اینم از قدم خار کشیدن
 نیاریم از بس باری کشیدن

بھلاں اران کو تہ نہ خیزد کہ اند طسدا یوستہ یڈریرد
 عریے راجو جوامدی سرد در جویق محرومی تاید رادن ایتن
 دے آکس کہ رادار بخت محروم میا بدسہ میں ارد ررق مقسوم
 جو سود لقمہ روری نہ کردہ سردن امداری ارب سیم جورڈ
 چرا سود مرد لوری ارد تو کہ تا اکوں مدارم روری ارد تو
 دلم جوں تندر دورت جید میم حدائی در حصورت چند میم
 سرورم چوں رسد تنہائے دیکھو کہ ماتی رور ماسن سس ڈور
 جو نہر حائاں رقتید بر حدائی رور آ میر تس و تنہا حدائی
 جو میق آردی ار لوزیہ جو الے رہا کس تا کسم تیریں دے
 جو جوانی تنہ را رچترہ ہ سار تر کردں لے نگد ار مارے
 شکر یاسج تدار یاسج سکریر کہ تیریں بادار من عشق پر دیر
 ہمہ آتن سوئے خود مکس مار کہ داری دریکے سودا دواسار
 دگر تو ماصوری کہ تو دورم چہ پداری کہ من معسی صوم

لوح نہ پردہ لوح دولت سے مصم اول نام طائر معروف کہ اب لیبیدہ جوں مادہ ہیں کلاف
 تمام طور وقت معبود جوں جیس آرد اور مرطاب گوشت سے اطوار قدرت عینہ صلح عالم ہر کہ مرطاب تمام دور متصل
 کجا ادسا کو ہجو ارد ایک دوسرے سے دور رہتے ہیں اور نہ ہی تشبیہ ہی اسما دسج یاسج سے بھی اردو میں اس مضمون کو
 لطر حاص لکھا ہے

حاصل سرئی لب ہوگی تخریبی سام کہتے ہی مرطاب کا حوڑا ٹوٹا

زنوش ساقیه ان و نغمه ساز
 ز آهی کز دو غم پرورده میخاسد
 در آن صبح که شوق از حد برد
 بدین گونه ز جگر ان تابرومند
 نم اندر گل اثر میبرد و نو
 چو طوفان موج سر بر زپستی
 چنان شد دیگما به نخته در جوش
 شبه زانده دل با هم میزند
 نخته از دیده خسر و خون تراوید
 بشیر گفت که چشم مرا نور
 که همان خودم خوانی بیازی
 نه همان که گشتم بگویر
 و گرنه تا بقدر اراخم نیاید
 مراحل بشیر که کند سو
 نه لب بشیر ز نام قصه بشد
 چه سود از اطلس و زیبا بر پشور
 می از دلها به صافی گشته غماز
 حیا را اندک اندک پرده میخاست
 ز روز اول آینه اش فزود بود
 همی بودند صبر و زکرم چند
 زینل تند میفرستند جو جو
 خلعه یافته در بنیاد هستی
 که از سرافرازدانند او سر پوش
 سخن رقم دل را بر شکستند
 پس آزار جگر بر دل تراوید
 مشو زین گونه نیز از مردی دور
 پس آتیه از همان نوازی
 که جان از دیده شد همان روی
 شکم داری که را کم نیاید
 کز آن حواصی بنیم بجز دود
 زبون به باد و مستی چه بد باشد
 باده به چو نتوان کرد بر دوشور

کیل تند میرفت ز قیافت
 سخن رقم دل به هم شکستند

چو آمد در عودن حیاتم حور تید
 ملک احوالنگا ہی راست کرد
 تراب و عسرت و قلم ہیا
 ملک در حوالگہ تداوہ دیر
 ہمہ تہامدہ بودش حیتم بر راہ
 رطہا دید رعس کم فرد دت
 سوئے گل ہی حور دار در حال
 صم در حوالگاہ حویتس بیر
 رنگ نام حوں در پردہ می حور
 دو متاق ار غم دوری متوت
 عمر قدرت یوں صحاک حمتید
 کہ ارجح اطلسم در حواس کمرید
 کیراں سح رستش ہیوں تریا
 ہوا تر سوس آراوہ در سر
 کہ طالع ار کدایں سو تو دماہ
 کہ تلخت لود یوں تیریں دت
 سیاد گچ می سجد حوں ما
 نمرا مادہ بودار ہوتس قنسر
 ولیک ایردہ اران دہ می کرد
 مرا قم در میاں حیں کوہ اتس

اطہار عشق خسریہ شیریں

چو صبح ار پردہ آہ عاشقاں کرد
 دگر رہا ریتیں مجلس آہست
 دوسدل مار در راری درآمد
 ہر با دگر گرجاری درآمد
 بروں رو تعلقہ گرم و دم سرد
 حریاں جمع گتندار چہ رست
 حریاں جمع گتندار چہ رست

لے پنج دس چہ در پردہ
 لے اے لعل مصیبت پیچید
 لے تریا نام س تارائے حور
 لے ق کہ تلی حوں دود

شده وردل شگافه فرزند راز
 بدلی دوزی روان ابریشم ساز
 بطان باده و مرغان آتش
 بشادی گریه می کردند خوش خوش
 چنان دراج و مرغ از سوز بگریه
 که آتش ز اشک شایم مرد و گریه
 سپند بگشاید هر سو آتش افروز
 سرود گرم و گرمش از سوز
 بخور انگیز به عود و دانه
 معطر کرده گردون را عمار می
 ز بوی خوش که جان از دور میسر
 فرشته عطر میسر و مسر میسر
 چو ماه چه بارده نباشد به خسر
 پری و ش در تواضع چون می تو
 لبش میخوابد همان را دهنوش
 کشته بانگ بر میزد که خاموش
 ز خاطر زخمی دوری نمی فیت
 ولیک از ناز دستوری نمی فیت
 که این جان پاره کرد آن پرده می دو
 گه آن دم داد و این پرده می سو
 نبود اندر میان گر تماخ رونی
 بر شود خون دل میخورد می بود
 تنها کو بدل و آورده می سو
 و کیه ملا را خرد بیکار مانده
 نظر تفرق دیدار مانده
 زبان میداد امیدش که مشتاق
 بروی می جبهه هر دم جان بتیاق
 بظاهر تی و باطن جزابی
 دوسره شوق رازاں هم شرابی
 مخوردند کز جان چاشنی شد
 بدینسان تابشام از اول چاشنی

له عودیکه منسوب به قریه قمار است و آن شهر است اندمند
 له اوج گردون

چو در سستِ خودم لبتی چو ماہی

لوائے لودر آغازِ جوانی

چو رازِ عتقانِ بیگومہ تدفاس

شکرِ لگت باحسر کہ ہاں حیر

رآمد رصصا آرادِ سر دے

رواں گستہ دریاواں تیریں

فرتا و آگلی تیریں سو رخت

ہیں باواراں دولتِ حریت

باسمِ تعالیٰ آیتِ آمد چو تہاں

طریقِ خدمتِ ارباعیت بروں رد

سرگازِ ترا فردا آورد دہر جے

رہیم حسرواں مجلسِ بیارہست

نیمِ محبتِ دادِ رجاں لواری

پیالہ سردِ رسمِ ظریفیاں

حراماں گشتِ ساقیِ مادہ دروٹ

رہبرماں کہ در آوارمی تند

کساں می سرسہ حساب کہ خواہی

ہم چوں آتشِ مادہ ندانی

عمایتِ گشتِ حیرت کہ خوش بابت

چو دولتِ سایہ بر سرِ باریہ

چو بازِ حرہ بر لبتِ تدرے

کہ تاحسرو تو دوہماں تیریں

کہ سوئے دولتِ آمد میہاں کت

کہ مہ در مہرلِ یرویں گہریت

سحائے آورد تہر طریکِ اہاں

نتار افتاں با یواں دل دروں رد

ملک را بر سرِ سریرِ دولت آراے

حرد مہداں تستہ در حیاں سست

درآمد ساعراں دہر بوسہ ماری

رہیں بوسِ صراحیِ ماحرلیاں

سے ارمی مستِ میخواراں ارد

سہر قزاقہ مہ مار می تند

بقطره که رسد دریا تیر شود
 کجادر ذره گنج مهر روشن
 چو آمد آفتاب از بریت معمور
 سخن را کرد خسرو باز به تم
 هراں مردم که اورا مردنی خور
 مرا خود هست بر دل بیکران
 مرا کار نیست اینجا بوم بر بوم
 چو ز اینجا باز گردم آدو خند
 بزاری گفت شیرین کا و دعا باز
 اگر خورشید بر پام زند بوس
 چو خودی بوسم اکنون بش پست
 مگر از خصلت آن لعل چو قند
 پس آنکه گفت با صد گونه زاری
 من از عطش بهمان مطلق خویش
 و گرنه من کجا آں پا به دارم
 بود زنجیر آں را گلو گیر

سیلماں که خرد در : امانه مو
 که از تبار برقص آید ز روضن
 سفر دگر کلبه باراد هد نور
 کز آسید فلک دارم شکسته
 نخواهد بار خود برگردن دوست
 شمارا هم چو مگردانم گرتبار
 هما سخویش خواهم راند تارم
 شوم همان طاهر از حجب
 چو دل بردی ز من چندین مکن باز
 ز پشت پائین خورشید آید افس
 تو پشت پازنی ز شاید زاریت
 ز داند پارس شیرین پر چند
 که اسرار دل زنده مانده تیر کاری
 ترا می آزمودم در حق خویش
 که از کویت برقتن را به آرم
 مراد گردن جانست زنجیر

چو رقت آید کہ اقبال آید
 چو خواہد کشتہ را از جوتہ یزار
 شاید دریئے دولت رد گام
 رسد کجاست ما خواہد دیر میں
 حراماں رقت ما حال پر امید
 لصد تعظیم خاک راہ نوید
 تہ ارتیریں چو دید آن تارہ ردنی
 سرش میداد دستور حرد
 فرو داد رشتہ اسب چوں
 چو سر کرد در لطف تارہ نور
 حملے دیدار عشق آفریدہ
 ایں سوائیں ردید گشت مہر ہوت
 دو عاشق دئے در روستہ مدار
 چو تیریں یاد کردار خود ملے
 کہ یار ایں چہ دولت بود مار
 گس حلاک تیریں را بود قید
 کہ خود ما خواہد میتیں آید ہر انجام
 مبارک دید تیریں طالع حویق
 رہیں اسایہ تند دیر میں حور تید
 فرا ترست در کاب تارہ نوید
 تہش تارہ رسد یوانہ حوی
 لصد جیلہ فراہم دانت جودا
 چو سرہ لوسہ رود ریائے تنہا
 سامیر چہ منہ حیش ہم مددور
 حملے یردہ عاشق دیدہ
 ورا سوائیں رگشت گشت خاموش
 لطرر کار ماندہ عفت مل سکایہ
 کتیدار راہ تیریں را
 کہ اسے چوں تو ہماں تنگیار
 چہ تیریں کہ عفا کردہ ام صید

تواضع کرد و پاور خردمند
 که از نور سعادت و جنتیت
 خدا ندر سرافرازی و شاهی
 حدیث را که پرسیدی در آیت
 و چون ناگزیر از نمودن
 در آن فوج آن سواری کار جنت
 مگر تا سهل نه شماری شمارش
 با و رنگ باجم پوشیده مهر
 سعادت پس که داد آن سلطنت
 بزرگوار دولتش را نیز دانند
 چو شایسته نام خسرو کرد در گوش
 که بود از ره روان لب نمیدانند
 گرفته در نماں باخوشی تن برآ
 تبار شاه راز رفته میدانند
 بکار خوشی تن بهتجار محبت
 موافق شد چو با اندیشه تقدیر

دعا را با تواضع داد پیوند
 سعادت و جنتیت
 بقا را بش نجات دهد که خواهی
 صدراع را بگال دادن نه ساز
 بگویم آن قدر کارزد و شنودن
 فرس گلگون آن سر و بلند
 که نیکومی شناسد روزگارش
 که شمع آفتاب با آن سپهر
 که آمد نور آن دولت بدین سو
 خطابش خسرو پرور خوانند
 نماند از ناشکیبی در سرش هوش
 ز حد بیرون حکایتها در خسرو
 که او را خواهد ممکن بود خواست
 که مر و اید خود ناسنته میدانند
 تمنا را کلیه بکار محبت
 در آن اندیشه حاجت بند تیر

نوح - قعود از تارگان سعدی چهره واد و غیره
 نوح - از کان لایق که دارد چاکر

گمہ می کرد تہ ارگو تہ چہ تم دلق پرمی گتت ار تو شہ چہ تم
 سہ میجو است دل رہا نہ دارد لطوفاں سر میں جویں یا نہ دارد
 اگر دل راعمان میداد حالت کرتہ را ہمار پس می رود عانت
 جو تو است او دل را جدا کرد حنیت را بدو دل بر جا رہا کرد
 لے صبری حوامیدیدومی رت رحمت در حوامیدیدومی رت
 رومہ سرکت و حویدہ لے کا کو ترمی ستد و تا پس بد کا
 جیں ماتہ گریں مرغ را رے سہمہ حیمہ ہر دوری چارہ تہ
 اتارت کرد و ماں را کہ یوید عرمان را چہ ہمار حوید
 دوید آرا دسرے تد حوی اراں میگاہاں آہ ماروی
 ملک فرمود مات یور ورت گوید در خوریر سہہ یا سخ
 حوائق داوست یورار میر ہوت کہ نو در اہمار خور دہر گوت
 اگر حویدیر سدا رماں ہر دہر گویم آجہ ہماریم اہماں ہر
 پرستار ایچہ تسید آہ و گت سہی سدا رتوی جوں لہ گت
 خدمت حوامت یور گرین را شادوار حیں بکتا چیں را
 بدو گت لے دلم پائل لوت ق مودار حوید سدا روت
 کما و کیستد ایں رہہ لورداں جہاں دار دہمی ریگوبہ گرداں

داج رہ دلق گرتہ دلق اگر ہر دل گمہ ہماں حو و ح تاو دلق روت

چو خورشید اربدان سوتا بد از دود
مه تور اکما - له بخشد از نور
سیلماں چون به بتیں افکنده شد
چه زیبا باشد این خاتم بران شد

رَسیدنِ خسرو شیرین و تشکارگاهِ قطاره یا هجر

چو صورت اگر نمود آن صورت حال
بدام فدا - ماد مرغ فلخ البال
ملک مادر گرفته آل حال شیرین
که شیرین آمدش تماشای شیرین
سوء امن شتابان شد بکد خیز
چو عنصر کوه و مرکز دوان تیز
چو سایه در سواد ارمن انداخت
بهر روزه - همه در خرمن انداخت
به هجر او تشریف شیرین گشت - پنخیر
که از غمره آهوزد که از تیر
زیتش کز روش در خورد زده بود
پنگان ربه پیشانی گره بود
قضا را از آفتاب نجو - قابل
مه و خورشید - مباحم مقابل
بگرمی بر که دلها میل افتاد
برابر چشم ای - تمامند
شدند از تیر یکدیگر زنده ماند
بسه کردند تدبیر سخن ماند
نظر دزدیده رو بر رو نهادند
که بود آماج داری در میان
ز حیرت - هر دو را بر نامد آواز

له بقصد آورد - اثر کرد - نوح - مرکب
نایق - شود - درینجا خرم معنی باله
ماه است - لقا بیاویں - نوح - رود رود

مانتن نگتس ہیج حائے کہ درد امانش آویر دکائے
 ہمہ ہموار گرتہ عرصہ سخت چو کست بر کلوح ارا لٹ سخت
 چویرہ سخت ماتہ داوراں را تہوڑت کد رور آوراں را
 اگر سوہاں نہ وداں دار گرد درستیتہا کجا ہموار گرد
 دروں چوں ستہ ماتہ آساک نہ یہکاں چوں کندا آساک
 سیکتن مانس و حار جہا حائے چو اتق نہ ماتہ اہمہ رے
 ملک چوں نیت داد اہل عمارا ریت کار دکاں ستواں حطارا
 اگر خاک اہو آ۔ نہ نہ میند عمار ہر۔ مہم کے لتید
 چاست ایمیں آن ملک ارجاں شاہ کہ کس حائے نہ مید رستہ اررا
 رست تارو گار آں ہما گیر شاطو مجلس ست و گتت و کچر
 سرتن ہر تیار و لعلن در سرت دنق میدار و تیش مست حوا
 خود ادر حواں تار و عمدہ تحت حواالت کردہ بر میداری سخت
 نہ ستہ ماجیں عترت سرتی در تہوب نہ سیداری مستی
 ار آہیں کردہ گنج حویت مہار کلید کس یامد بر درش مار
 اگر چہ ار جو مروئی بہت بخت حدیت حقت تواں میش اگت
 چاں بکلے کہ گر تواں سر جوڑ ساتھ حر ساع ستاہ در جوڑ
 جہاں حشر کہ ملتق در جہاں میت حدیقن در ہمہ عالم ہاں میت

خلافتش در دل بانو نیاید اگر بند و جهاں را در کشاید
 کله داریه چون شاهان سرفراز نه بر رسم عرو - ان مقنع انداز
 بشکل آهوبدل شیر دلیر است نگیرند آه و وشنش تیر که شیر است
 سوار چیر - مرکز خوش بیکار فرو آید در آید و رنگار تیر
 خود آموزد هنر ناوک ، زنان را ریاضه - خود نماید تو سر خان را
 بناوک - مو نه راصد شایخ کرد بنیز - نه کوه را سوراخ کرده
 بتاریکی زندان تیر قه - مال نگس را با سلیق از پشته قیف مال
 برش کرطاه - چون دریمیم درونش آهن و بیرونش سیم است
 کشیده چون بچوگان آرزویش شکسته دیده گرد و زگویش
 چو گویش خاکبوسی - از دارد بچو گانش از تواضع باز دارد
 زهر حرقه - که مرد را سر میخورد همه - نه نکور و نه شش بر سر
 مجالش خود - که در این راه است که این صورت - بدین معنی گواه است
 نه تنها آفتاب از حسن و تبار است که در ضبط جهاں نیز آفتاب است
 براق دولتش کنکین به افشرد سران را در زمین یک در - در بر
 بهمدش هر که در سر کرد باد سر او بر پرد - به ایستاد
 سران در راه او خاکه مثلند که چون خاشاک - شایع پایمالند

۱ نام ر که که از دل و جگر تعلق دارد ۲ نام ر که که بیرون و دگر تعلق دارد ۳ روک

اران دعویٰ تھو کر دیرویر
 نگھتت حید لانی ارنگارے
 لہر ماں ملک گوید در حال
 نماتا کردتاہ آں یکہ حیت
 درون حالت تیا کے در افتاد
 ہی دید آں خیال بوالعجب
 بکشد گھت کیں ارے مویست
 ایں صورت مراد کار دستوا
 یاسح گھت رنگ آیر تیاور
 تنیدم کرور بڑروانی
 امور تسار رقم ہائے مسل
 تکیں تحت ارے دیرست
 میں بانوہوارست رحمت
 رسم سدگان یستیں کمرسد
 دیدہ ہدشتیں رارگریدہ است
 کہ لقتے کے نورماں دل آویر
 وگرار و دماں بہاے بارے
 نور و مرہ راکتا و مثال
 کہ تیریں حالے ارتق قلم رست
 سرمد و لقت چا کہ در افتاد
 مدد ماں می گرید بگشت لب
 تعالیٰ اند کہ آں صورت چکوبہ است
 گھوتاچوں بود تیرے بریں کا
 کہ لے در سرت صورت ہمہ نور
 رے دارد ماں بادتاہی
 توقیع میں مانوختل
 یاست در اراحت لبست
 بدو دارد نظرمیانی سخت
 ہمت مدہ است ہم فرار و رید
 ہمت خاک ہ وہم نور دیدہ است

راجہ نوک یہ مصمم کاف و فتح بار موجدہ و اہد کوہ تیں و کسر اول صراف و گھور ویرجامعی آ
 مراد است راجہ آں

برفتن عمر کار، شاه رستم پور
 زهر دزنکه، موافقانه و پسند
 عجائب، ها که دید از هر ولایت،
 که در چین دیدم از کتتا و پیکا
 دگر دیدم ز روم از پیشه و زل
 زنجاری بدیدم ز تندرکن
 دگر دیدم در اقصای خطاهم
 ز بس دعوی که رسد از قناد
 قرار آن شد که از یک ضرب گریس
 بنوع هر یک یک تیشه زدند
 ز سر تا پا، نه از هیچ زهر
 ز چندین گشته گشته، لب با تر
 که در چین بود یارم نقشبند
 چون جادو گرم در صندریچین
 بنایم گزیند در پانداری
 همی کرد از سخن کوتاه ره دور
 عبارت را بجا می داد پیوند
 همه میکرد پیش شش حکایت
 که کرد و دایره دور پرکا
 که از بلور کردند آینه لرزان
 که گونی گرد کرد از تیشه چرخ
 که ده نقاشی شد آمد فراهم
 بدعوی در میان، نگه نداشتند
 دویم زد باشد از هم پیشگان پس
 که از ده زخم کامل پیکر رسیده
 بحر جان در نمی بایست، همو
 ندیدم هیچ نقشه زان عجیب تر
 کشیده نقش شیر بر پرند
 گرفتم نسخه زان نقش شیر
 دل اندر دیدش بر جان داری

له از لطیفه گوی راه دور را خسر و آسان میکرد نوح - زرمزد نوح - یکایک کرد

نوح - زنگی هه از آب موجزن نوح - تیر نوح - گفتا نوح - بنشته

روں آنچہ ہم ایریڑے جوتن حصار جوتن کردار مارے جوتن
 رطاعت گہ نصیاں دور موند گہ پیدا گئے مستور موند
 چو رہر مر سر آمد استاہی رخسار نگہ آں کیہ جواہی

رفتن خسرو از مدین جبرہ استیلا بہرام

مراں سدا کاتن دل بر فردر وراں ہر ام چو میں را سورد
 سودتس بر عددیرو دمدی فراواں داد رایت را المدی
 اگر چہ پایہ کسری گہدہست قرار تجہ ہر مر خوا گہدہست
 سچہ آں احک در لسترتن و گس در تو نہ سیرا ہن در تن و
 دگر مارہ کو تن گشت کین تو کہ دتمن حیرتہ نریتد رور مار و
 مصلے کردیوں فرور مدد فی یاری کردن سخت چہدا
 مطہر گشت جسم سر ہر تن علم شکہ بہ آسیب بہر تن
 رواں تدا مالیرے جہد مہر تن دلش ارتعلا چو میں در لست
 مدایں را در و دیکران داد یں او ہم راہ تیریدل عمان داد
 ہمیت ارطلنگاراں بہانی عمارا لودہ چوں ماد حرا نی
 سے رورار کشتن در خاک و در رنل رحمت می ترید فرسگ

لے امام ایر لکے ہر مردیوں کہ ادعا بیت لاد و صیغہ و ادراج میں لقب کردد لرح۔ یوسدن

نما نماند بهما صاحب کلام
 کلامه داری که سرکش بود و بیباک
 خسان اپاک رفت از هر دایه
 بجز چوین که در ره خاریکوش
 بنود از کین دران فرخنده ایام
 دلیر بود چون شیران مستی
 بعد هر مزار تیغ و خون نرین
 از او رنگارنگ هر مزار نوی بود
 بگرگان طنس کرده آن دلیر
 چو هر مزار سوخته خاکش فرستاد
 رسید اندر مداین با دوده و گیسو
 گلوبه به به میر ولایت
 چو آن فیروز مندی دید از شاه
 ز خجالت که و طعن بر پیکرانش
 ازین وحشت که در بهرام ره یافت
 که پیشش نرفت از دیده راهی
 سرش را با کله فکست بر خاک
 بگلزار زمین نگذاشت خار به
 وزان پای مراد افکار بکوش
 کس آهن دل تر از چوبینه بهرام
 چو بهرام فلک در چرخ مردستی
 مصلط گشته بر ملک مداین
 که هر مزار سپنداری قوی بود
 گه شیر و گاه شیر گیر
 بکوشش ملک خاقان داد و بر باد
 کشیده پوچ افاق را بر نخبیر
 غنیمت های پختنی به نهایت
 تغیر یافت اندر خاطرش راه
 نویدینه به داد و دو کدانش
 چو خوشی به فروزی از مردی یافت

له نام شهر به هم جمع گرگ می آید نوح - از میری نوح - حالتش به محاوره خاص است گویا
 تراپنده دودک مبارک باد به چرخ که برآں ریماں رسیدند به داروگیر

نہ ترتیبِ ہاں ہوئے تب رو
 گویا لکڑی کتنی وگہ مجلسِ فرد
 جو سید راں بیاس ملک و اس
 رسیدار تیں عالم رفتہ در خوا
 سہاں ایتھ اوادیرت کہہ دے
 ہمہ گرگاں ستبانی میتہ کردہ
 چہاں آ رہت ملک ارداش دے
 کہ تہر آسودہ گنت وکتور آما د
 میماں رہیں اس مہر مانی
 ہمہ متعول عیتس کامرانی
 ماتک مالہ کس نہ نمودی آہنگ
 مگر حیرت ہم صراحی و رگ چنگ
 حوتہ راز عیت دل بود رہت
 رواج حوت نیار وفتہ رجات
 ہم اعرار ت رہد کالائے محتاج
 ہم ارتاج حصم امیں تو دواج
 رہینے کرا حراں میہ ساتن
 ہوئے معتدل ماشد حیاتن
 لطمہ تہاہ خلق اہاں تو دیر
 بود اتک گورں ار حندہ تیر
 چراغ آروستمانی ار حمد ست
 چودر کالاریاں آرد گہ بد ست
 گیار ایرورتن تحت آفتاب ست
 گیار گرمی کد حکتن خداب ست
 کد آب لطافت سر رہت
 چوسل آید ورتاں اکہ ست
 دہد ماراں نخوت آہی چوں فر
 چو مار دزالہ ریرد حورست مہر
 رانصافے کہ دور حوروی یا
 دہد ما راں نخوت آہی چوں فر
 گیتی عہد نو تر وں لوی یا
 ولایت صط کر و از قاف تا قاف
 تہم گاراں فرد مردہ راطراف

ز حاجت پیش در دنیا جو چیز
 و گرنه باخته بیانی رود کن نیز
 چو کرد و ابر دولت بر تو در بار
 فروتن باش همچو شاخ گلزار
 هستی به کجاست دشمنکار باشی
 که خود در نیستی تا چه بار باشی
 تو اضع کن ولیکن با کم از خویش
 که بایش از خودی لا بد کنی پیش
 چو دنیا باشد از خواهی سعادت
 بخور و آوند پرسی گیر عادت
 چه خوش گفت آن برادر با برادر
 که کن تعظیم حال از پیر مادر
 گراز دنیا بسو، دیس پناهی
 نیند، را گز حق باشد فراغ
 بخواری آخر اندر کارها جو ش
 گیاه را بود پاداش با غم
 بهر کار که باشی تا توانی
 توکل را مکن اول فراموش
 خدا را یاد کن باقی تو دانی

آغاز داستان روشیر

بتاریخ عجیبم داننده راز
 چنین کرد این حکایت، اسراف
 که چو خورشید هر روز رفت در خاک
 کشید کلیل خسرو سر بر افلاک
 جهان خسرو از سر کار نو کرد
 کرم را در جهان بازار نو کرد

له غالباً در اینجا بجای، نه چو دنیا باشد و در معنی صحیح نگردد
 فارسیان پیچیده استعمال کنند کج - افلاک
 له اگرچه در اصل بفتح اول تشدید یا به تخطئه است مگر
 کج - بر

نہ کھتر راں گئے کر مہر مانی	نہ دیر معہ ہم خود یا سانی
گرب ماتد ز سلطان فتوحی	نہ سگاہ گدایاں کس صوحی
درد راقع ^۱ بر درویش گنست	تو اگر خود نہ محتاج درت
وہاں مغلان تیریں کس ارقہ	کہ حلو اکہ منعم تکرید
تکلم لائے تہی را بر کس ارقوت	کہ مرغ سیر حاصل بود قوت ^۲
صلا ^۳ رہ مسماں گفتن کجا نہ	فریب طوطیاں ماست ^۴ ہمدآ
چو ماں آدمی سایدش کر کرں	کہ ماست ماست می ار در بخورں
مست حاتم ہماں را کس ریش	نہ مست ولے سریدہ حویر
چو سیلاں ماست میتانی کتاؤ	نہ چوں موران گر سیسہ دادہ
چو نتوان رضی ^۵ را دانت درید	گرہ لست چو موران سر تکم حید
مستوائے ترن روتا توانی	اگر شیریں نہ دہد تو دانی
بد ہزار دوست روئے نام نہ	کہ دہم روئے دہم کام نہ
جہاں ہم خویش را مکرم کس نام	کہ از سرمایہ داری دست دام
کہہ کردام تیریں تد تماش	ہمیشہ تلخ مار - درور گاش
می گویم کہ گر بد ہی فرج میست	اگر باتد بد - ورہ حج میست

لے فصل شست کردن فصل دانودن لے عالم اس لطو در سکا و شاہ وقانی ماسد و آن دست تیریں
نہ کہ ماس را ہم قوت گوید ورہ قایمہ دست نہ گردد اسیر لے قی رستی لے مہری

گرفت خور و پوشید بهیجا
گرفت در خانه ناز باشد از جو
بنا نصبر کردن با دشمنان
اگر در دل خردمندی نباشد
طمع را در همه جا رود زرد
چو با کم سازی و افزون نخواهی
مباش از بهر تنه و تاج محتاج
گرفت دندان بهم بندی سپهر
بکش پیش همه به مزد خوانده
مواجب نام کسان در کام کردن
مریزاندر گل آسایش مری
بجام مردمان بسکه بهکس
وگر گرد بزرگی نغمه اندوز
کرم را شکر گو به زندگی با

زیاد است امنه بیرون در با
میفتد از بهر گدایم در گدا
دویدن در پر گنج گدایان
سریر به به زخور سندی نباشد
خوی پیشانی آب و دود
علم بر بایم دولت از ن که شاهی
زین راتخه میان چرخ راتاج
بحال مردمان دندان مکن تیز
مخواه از خوان کس به مزد خوان
لوندی را حریف نام کردن
که در بنیاد عقل آرد خرابی
تشریف لعل گوش خوانند
بخندند دایم آن نغمه بهی
نمک با حق گذار به مدگی با

۱- سامان خورش و پوشش لاج- دوا دو
۲- خداوندی
۳- کون دمی و نامردی
۴- غایب دایم دو غنیمت نی دایم تیار کردن باشد
۵- عاجزی مکن و اظهار فردا سرگی مساز لاج- تو
مراد آن که آن نغمه را از دایم با کن

چو میراں بختگی کس گاہِ حامی	کہ یک ستارِ حواں نیامی
ورنہ سیری کدروریِ خداوند	حدائی تو چو پیراں حسد
لطاعت کو تن حویں و تن صمیراں	مکن کائے کہ نہ یسدیدیراں
چو آں دیوانہ ماتد ارہمہ روئے	ردلوانہ ستر پیرِ حواں جوئے
کماں را کورماید چون کماں دود	چو خواہد تیر گرد دست کدزد
اگر حواہی بکومانہی بکومانس	ہمیتہ رستکار و رست گوت
مترس ارہتمہ گور رستگارست	کہ مردار را ہدگاری رسدگارست
گیراں باتن راں کڑیاں بدین	کہ ماتد رست پیدار و کج ابدین
رقم رں ہمیں کو خط کد رست	کہ چنداں نفس کج را رستی ست
مراج کز حاکن تا توانی	کہ تا ما کج مزاحاں دمانی
دو کج را ماتد ایرحتس سیج	سعد رست امار است پیج
دو حلقہ نہ گرد و پارِ بخت فرہم	دو سورں دریا و یرد ماہم
بگیتی مایدت خورستیدردی	جو صبح دومی کس رست گوئی
بختیں صبح کا سرے فروج ست	یہ روئیں با پست دروع ست
کسے کورا ہوس در جمع مال ست	تاں رستی ارے محال ست
صدق آنکس تواند ست اولود	کہ تواند حرص آرادوں
اہل را رہ من میراں دل	نہ نقہ در صادر و امن دل

کنون تر به لوح دل پوشیده و فشرده
 کنم هر چند به آگه زین معانی
 چو شه از سر که به ناسی انجام
 خدا آنروز هم روزی کناد و
 کس را گوید پس گیتی خردمند
 دل و گو شه که به تمیز باشد
 چو در گو شه که را گوید کس از
 سختی بنده ام به دیگر نبوی
 همیشه ز اعنته ادا پاک پیوند
 در آن کوش از نیاز به پیرو
 مکن یاران نا پر همیز می
 بصفه نیک مردان شوکما گیر
 بمنعم دار همچو مومنان گوش
 در آبه گل مکار آن دانه خام
 چو در مغز او فرستد جوش جوانی
 چو شیران در شکار اندازستی
 خرد و خرد و بر ما دانی شگرفته
 ندانی و در این راتا ندانی
 شناسی قدر این نوزید به خاتم
 که پند من دل افروزی کناد و
 که دل بر نکته دارد گوش بر بند
 ستوران و خرا را نیز باشد
 کند گرد دیگران را نیز از آواز
 که جز در طاعت یزدان نکوشی
 خدا را بنده باشی نفوذ را بند
 که دامن پاک داری آتیش
 در پر همیز گاری زن همیشه
 زبده ناما گریزان باش چو تیز
 مکن چو کافران نعمت فراموش
 که بار آرد پشیمانی سرخسبام
 عنان دل بگردان تا توانی
 چو خوک نمسک مکن شهوت پستی

ایں درد ارچہ پیر افتد سر مرد خدا دادا سر میں ہر ایں درد
چوسر درد دم دہریں بادہ ساقی ہمارے درد دست کراہ باقی
خدا یا مار کس راہر ہم کوئے کراں گلزار توں یافت نو
اراں سے حرۂ در کام ریم کہ تار و رقیامت مست حرم

در نصیحہ فیہ زند

الا۔ اے مردمِ حیاتِ ہم گرامی کہیوں سعدِ ملک مستودامی
چہ نام کرد در نمیداری سعادت نامہ حاویداری
امید ہم ہب کز حوالاں مقصود رمسوئی محمودی رسی رود
جو آید پایہ عمرت مدہ سال رتودہ گوہ فرح تدمر حال
جو رہیں بالائے ہم حیاتِ ہم نام کہ مالا تر تودہ ہر روز کارم
ہماں تسلیت و رقم تاج تہا ہی کہ لولئے تو برست ارگوش تہا ہی
کوں کتہ دہی تدسکہ ماک رنم نہ گاہہ سر نہ نامِ اہلاک
چراغے یوں تواند دو دمام ہزار و تس ساند حیاتِ ہم نام
چو ار روئے تو تد حیاتِ ہم نام ررویت ما دیار حیاتِ ہم نام
اگر سیدی۔ اے فرارہ فرید پدر وارت مگویم کتہ چہ

اے نامے دُ پائے تھے ہر جا طرح و چہ حواس را رہ اہلاک رسام

دکایه سلطان محمود و ایاز

شنیدستم که محمود جوان بخندست،
 در آن تلخی که شربت نوش میکرد
 یک گفتش ز مقبولان درگاه
 بگو یاد دل کنیم ز راز و پاک
 بگریه گفت، مرد چه اینه پردان
 چو پریدی که در جان حریفان
 نظر تمامی تواند بود باز
 که یکدم در خرش من بنیم نانی
 طلب کردند یار نازنین پیش
 ایاز آمد کرشمه ساز کرده
 چو عاشق کام دل را دید حالی
 اگر چه عشق خود آشوب جانست
 درین کوته اردری توان کشاد
 چو وقت آمد که در صحرانند خندست
 نوید آن چه اتی گوش میکرد
 که گریه آرزو در دل شاد
 نشاید بر دهر در دل خاک
 که از همان یکدم را نو آساز
 بگویم کار زو نه واپس حسرت
 بگردانید مرغ سوئے ایازم
 برم با خود نصیب آن جهانی
 که تا ماتم که در برگشته خویش
 بها ز نیم کشید، ناز کرده
 بیکه نظاره قالد با کفر خالی
 سعادت نامه هر دو جهانست
 بگویم پائے میر باید نه دادن

نوح - غین

نه رشاد کننده

راه - سفر عالم آخرت کند

راه - به جای پائے میر باید نهاد

۱۔ مردم تند کے کر عشق پاک است کہ مردم عشق وفاقی آب خاک است
 ۲۔ جبراع حملہ عالم عقل و دین است تو عاشق تو کہہ میں حملہ این است
 ۳۔ دلت سر گر لہ گر ہر ماں است تباہ صحبت ایماں ہاں است
 ۴۔ دگر گر لہ و گریہ تیر ہر دست روپ میں لگ ادا رتن کہ سب
 ۵۔ مداری گر عشق گر لہ سور و فاداری رسک بابے سامو
 ۶۔ اگر یہ عاشقی وجود پرستی است ہمہستی تمرچوں ترک ہستی است
 ۷۔ عشق ایت پرستی دین پاک است و گرو طاعت کی لے عشق خاک است
 ۸۔ سی کم راں رہ ہمد و دریں کو کہ خود رازندہ سور دارینے شو
 ۹۔ ساگرے کی میں است نہ تسلیم بریرا زہ تند حوت حوت بدیم
 ۱۰۔ تو کر عشق حقیقی لانی اید و مست حواس سور نے ہمارے در پست
 ۱۱۔ تو کر مانگ سکے ار دین توی وڑ مداری تسم ایں ایماں بیدر
 ۱۲۔ جو قمری راہی لے صحت یروا رستاں و رقص رعیت کد مار
 ۱۳۔ کو تر در ہوئے یار چالاک فرواں در بر تیرہ بر چاک
 ۱۴۔ ترا گریا نہ درے نگہ در آید جو بیدردی و دردت حال آید
 ۱۵۔ دلے عشق تو گر خود محازیت کہ دولت اداں یوتیدہ رارپ
 ۱۶۔ حقیقہ تیرہ در محار ایک پدید است کہ فتح آں حراہ میں کلید است

راج گر راج و دلت راگرہ و دگرہ و دوست تھیں تھیں متھور الحارہ قطرہ الحقیقہ ۵

کجایند آن جو انمردان چالاک
 از آن منزل نیاید کاروان
 چه نازک برد میدای لاله دباغ
 از آن خوش بود ای گلها و خودرو
 بنال ای بلبل مجور مانده
 درین دران که ستراسر خاست
 نه آن مستی که چون از سر زنجوش
 از آن تی که چون نو کرد بنیاد
 پس از جام که یک قطره به پیش
 برافروز از شراب شوق سینه
 مباش افسرده چون کرم شد افزو
 جز از پروانه ناید عاشقی خوش
 خدایا هر کرا بوسید نهی باغ
 که پیش از نافرو رفتند در خاک
 که از آن گم گشتیم گمان گوید نشان
 مگر که ز خوب رویاں دارد این باغ
 که از خون جوانان دارد این بو
 بیاد دوسه تان دور مانده
 کسی کو مس باشد هوش میاست
 از آن خرد در خروش آید بیکه نوش
 سر و رخ غریب با گرد و آدمی زاد
 نه بخشد مدانه گردانندگان سار
 که سیه تان آفتاب ایس انگینه
 که آتش پاره بیند بر سوز
 که پاکوبان رود باله بر آتش
 زیاده کن دلش را آتش داغ

دعای عاشقانه و فانی عشق ایل عشق

جہاں بر عشق سہ ما نہ ندارد فلک بہ میل دور نہ دارد

جہ سو دایں جملہ جوں در عالم پاک
 گرا ترش ٹائے ایں حرفِ رقی گیر
 بتالے کا دیریں محراب گاہند
 ہماں در ریش کہ ایں حواںِ قرحار
 رولتے کیں کس میاں دارد
 فلک تھانہ میی ملدے
 نصرت جوں راں مید حردمند
 تویراے مکتہ ہماں ایں در
 رماے یاد کنیں جاں دمار
 اگر میداریے داری میدیت
 نحو امد المہاں مسکیر ہوس
 چود ہقاں سرِ حقں سربار
 جہاں چاہیے، زبں سربہ راہ
 یکے افسانائے حقگاں گعت
 سخن باقی تہ در گعت دگوفت
 تا طرہ دگانی ستہ پایاں
 نہ کچھ ہم اہمی داند نہ افلاک
 چہ خواند بار ماتاوں تقدیر
 بریں دیوں میں تو خاکِ اہند
 فراوان سحہ را کرد در تار
 کہ داند چہ دیوں مایاں دارد
 دوستہ سر سہر تھانہ میدے
 فروریر در دیدہ طہر حید
 حرفے حید راں سرجواں دگر
 اراں حق کہ توان آمدن مار
 اراں حق کہ توان حاستن میت
 کھتن بار ماتہ حیتیم حرگویت
 ہمہ حرمں نکھتگاں سیار
 تایدست حق سربہ چاہ
 چو دایمی مساہ گوی ہم صفا
 سعیدہ رود میدنہ فرودت
 حسرت میت امد آتایاں

نه مینی هر زماں اُستاد چالاک ، که خود خاک افکند . بر تخته خاک
 دریں پرده زشاید نقش مینی که نابینا نه بیند . نقش چینی
 مگر ایں تیز رو چرخ کلال است ، که حامل زین و شمشیر است ،
 ورق چو شمشیر کند عقل از چنین جا ، که چرخ آنجا ، نماید کاسه اینجا
 که کرد ایں کاسه گرز و نیش ، دگر او ساخته چو نیش بر کشد کند باز
 ببايد خاک ، را منزل بریدن از اینجا بر فلک ، ان تو اں پریدن
 ملک ، شو تا ستانی از فلک ، داد که ایں تخته نخواهند ، آدمی زاد
 تو پنداری که عالم خبر هین نیست ، زمین آسمان ز بیش ازین نیست ،
 هین گرمی که در گندم نهان است ، زمین آسمان در در نهان است ،
 بر آں کنگر که قدر است ، را کند ، چنین لشکر خود داد اند که چند ،
 چه آگاهی که بشود ، اگر دان این راه کجا دارند هر شتر ، نوبتی گاه
 هماں به کین ورق را در نور دیم بگرد فلک سجده ، اصل نگر دیم
 فرو بریم ایں خورشید سایه سر بر عرش ارباب ، هم پایه
 دلاور دامن اسلام زن جنگ که او دار و کلیه بدنه ، او نگ
 برافروزار توانی مشق مل نور کشته ، تیر بر سر که بنگر و دور
 گرفتیم خود بجدول ، مرقوم ق همه احکام آنجا ، هم گشته معلوم

لایق - ندوزد ۵۲ آله کوزه گران که ادر اچاک گویند لایق - سائیم

دربیان کو اکبر و ہافلا کہ فرماید

گراگاہی سرگوی لے حردمند کہ چوں میگردد ایں گردیدہ خیمہ
 چہ نکل ست ایں گویا مال گے ریر کہ شیرت رو دمی ماندن دیر
 چہ گوہ است ایں ساططت نور کہ گاہی متک نیز دگاہ کا دور
 اگر مرل میں تند آسمان حسیت و گر عالم ہیں خاک ست آن حسیت
 کجا سردار دایں گردیدہ دولاب حیا است ایکہ عین سلیم یا حجاب
 دریں چرخہ نظر کرد و دسیا سہررتہ ست در کس دیدار
 ہمہ مستند و گنجیہ ہاں ماند ہمہ حور و دودریا بچپاں ماند
 - لے اندیت مراد و دیدار ایں گسدر وں گدانت آوار
 و گر سپودہ و زیادہ کہد کس صدائے ماتد اندر گسدر وں
 رہنے کے تاسد کاسماں حسیت کہے کایا ست کجہ اند کہ آن کسیت
 قدم تا مر فلک تو اں ہاں فلک راجوں تو اں مل کتاں
 دریں اندیت ہائے بیچ و بیچ درو ع افسانہ می دگر بیچ
 نہ مینی راستی ریں کتر حروفاں کہ مراید کلوح ار قعر طوفاں
 کجا داند فلک را در مر و تقسیم دو قس ہدی سر لوج تقو م

که از پیشی خصومت پیش باشد
مگور بیا چوں کجشکله خانه
ز خوبی گوهری ناسفته نگذشت

ربود از پیش سنش بر قه شرم
صداع اندک هم بار هم آگوش
دل اندک توان و چنگ بسیار

ز سر که در نواله قطره بریں
دگر گوی کرد و گنجور دگر یاد

دریں گنجینه خواهم کردش بند

عروس عالم از و به فرق تا پای

مبارک را و گرو داد و خاک

که باشد مردم چشم زمانه

بهر خانه چو بلخ روشنائی

گرفتاریم خود زانده پیش

جواب خویش زان دیگران نیز

که در حضر قبول است این عالم

تو اہم دل کہ پیش اندیش باشد

چو باز آن شو بکم گوی فسانه

نظامی چوں سخن ناگفته نگذشت

مراباد ہو - س کنز جنش گرم

چو نگذار دکه برخو دگیرم آن خوش

دماغ از گد - ناخوش گیر دآزار

زحوا لہتمہ بر گید مردہ کس

دراں - گنج کہ بہ - از گنجہ بنیاد

من از و به چیدہ ام پیرایہ چند

کہ ماند تا قیام - پیکر آرائے

خداوند اچوزیں فرزند چالاک

چنانش دہ فرغ جب - او دنا

نہد از ظلم - خاک از روانی

دریں خم گرفتہ خلق پیش

در آموزم بہ تلقین در ہم چیز

گواہی میدہد دل زانک - ایم

هر دسجود تو درین نفس می
 که رنگی عازمه مالدیس حلی
 رمد صدقه تمهه کک آمدین باع
 که ماطاوس رقا صی کس دراع
 محمدیدل در آذر برآوار
 چو بوقی میث طسوری کس در
 کتد چون کوسه بر ریت آوار ریت
 دو موی را در ایدار دوه تنوین
 در اصف است حوی فتاهی
 دلی چون حق طعم گرم حیرست
 چوریت اصف میگوهر حوی ای
 درون صدر حه تد ریس آب حیرم
 حرورادر هوس نار اترست
 چو دیگر اگر می جو گشت حوی
 خلاصم نیست تا میروں بر یم
 چو- یلم بر گج در گد رگاه
 کفار کانت میروں بر و حو شای
 حو در کسار دار و چشمه حاتک
 کسار کانت میروں بر و حو شای
 دلا حوی عجم لب لب نه کاست
 تاطی در دل مرعای درآرد
 مگر حار- بر و دو کو گل برآرد
 جگوه نسلان راحتیم دارم
 گله تا سنگدین حار حارم
 کمال کم پولا در تیر
 کما آرام کون طبع گریز
 گرامی گوهره ام آید و چگ
 عجب سو دگر ار کا دیدن سنگ
 که در صحت به ارجاتاک رقت
 ورق دحیه یم ار لیا رقت

لے ریں کتد ریح کد نے آب حیریلاب طبعانی آب ریح یم

گرفتیم از تو خلق شد کله پوش
 کلاه به نزد من نبرد پیشیزی
 تو محتاج منی از رو به تمیز
 سر را به کله آزار نبود
 نہیں اگر چه قیمہ بیش باشد
 اگر چه قیمہ تر کاں بود بیش
 سخن فی الجملہ گر لعل سے گرنگ
 خردمندی کہ گشتا سر شنید
 یقین داتم کہ چون بنید دین خرد
 بخند دیکس نہ با آن ہم عنانہ
 چو پچھو دو تنہ در یکہ پود
 ہو بگسلد تا خصر تمام
 برنجہ دایہاں از ہوشمندان
 چہ با کہ از ناوک انداز غرض گیر
 مرغ سنگ خواراں کو زند چنگ
 بجایم زین لب بے حاصل خویش
 نشاید پا رسوخ کردن آموں
 کہ محتاجہ ایم در یہ چ چیز
 و گر پرسی کله داران تو نیز
 برنجہ دپا اگر افرار نبود
 برخیز ہل حاجہ بیش باشد
 برو ہندو ہم آخر قیمہ خویش
 بروں خواہم فشاندن زین سنگ
 فسون جادو رہ پیشینہ دید
 بکم قدری کہ ہمدرد مراضر
 منش معذور دارم کا پچھان
 اگر زنجیر باشد بگسلد زود
 اگر سختش کند پیش گزارم
 کہ سگ ہا سگ تواند خورد و ندان
 چو من از جاسم پر خاش آں تیر
 فروش کرده باشد روزی تنگ
 کہ پیش آں گل افشا نام گل خویش

میں ایں سیام کرد دولت تنیدم	جو دولت سرگردوں رکھتیم
مقدم مرغ ہمت را بہر دوار	دل گم گشتہ را در دادم آوار
در فوج خواہر سرا بہر کردم	ردل بربتار را مدار کردم
امیدار ہستم مارے شکر فرب	کہ مارے تھے مرا کارے تگر فرب
گر آید گوہر سے دہر جو رنگوتے	ستد از دامن گوہر فروتے
دگر سودیاں شایہ چیرے	ہم ار در دہر دانا کم پتیرے
حردم مدار خواہد اربلا تس	جو عالی میدار معسی حیا تس
نود آخر چوس میراے ملے چند	کہ ہم زافسانہ گرد مد حرنہ
ندام چوں کے افسوں حانی	ما فسانہ گدارد رند گانی
شتر کو سوئے بھکتاں رند گام	اگر خاں بہر دہم خوں کد گام
نہ در عالم ہمہ خوں اختیار ست	کہ رستی نیر خوں جونی کار ست

حکایت کلاہ دوز

کلہ دورے ز تعل جویں تروڑ	ہمی روحہ برکتس دور
لعدرتن کشتگر گشت ای سرافزار	تقویم کس حیرہیں کس مار
سپاسح میں تو احم حدیہ تو خواست	کہ پاہر ارمرداں کردہ ام رست

راح مادے راح کہ ماروری مرادوی پہ حرف است

گرفتی این جهان را از معمانی
ز تو بر دوششانی دل نهادن
ز تو طالع شدن نیک اختر را
ز تو خوش خوش زین آغا کردن
ز تو کردن کشادگی معربا
ز تو بر مفلحان نخبه نبدون
بند از بیم تنگی محکم انگشت
دها نه داورت این گردنده دولاب
درین چشمه محیط یک دم آید
ز کاویدن چشمه پیش گردد
بر دل نیز آید چه از خود بود شور
عروس را بروی آراز عماری
همش دیبا بر بارش هم اکسوف
ز برف از چشم نیکانش نظر خواه
جوان ماند عجب چرباودانی

گر آن عالم بگیری هر توانی
زمین بند از دل دریا کردن
زمین بر دوششانی آرزو مشتری
زمین گوشت عطا مار و باز کردن
زمین دادن بتو نو باد و غوغا
زمین برگنج عمارت الم ره نمودن
که داری کیمیا مرغی به مشورت
چرا داری دیر از ترنگان آید
بدون نمیشد اگر خوردن کم آید
زلالتش هر زمانه پیش گردد
که چه چون چشمها بر مد شود کوه
که خورشید آیدش در پرده داری
گه افسانه زاید گاه افسوس
که چشم بدینا بدسو راه
بعیش و عشرت و در کامرانی

نوح - پای شعر خوانی در رود
نوح - گردون نوح - که فیض دم دم
همه بحر کات ثلثه قسمه از پارچه ریشی که میاه باشد -

نصاحت مار کر دم سرد بر تو	نامید کہ دیدم در حور تو
تو دانی خواہ تہاں خواہ گدا	رتو تہری یا ہم خیریدار
رمانہ گاہ رومی گاہ رگبست	الانارور رمانتہ و رگبست
نصراست یسیدی و سیاہی	مردم و رنگ بادت یاد تہاں
مسا دایک رمان لے تو رمانہ	مطہر بادت اردولت تہاں
حدایت یار درکتور حدائی	سہرت رام در عالم کتائی
ہر اہیت آروماندہاں ما	دلت بر آروماندہاں ما

گفتار در پرورشِ انسانِ تہاں

تہاں کا قبائل راطل قوی بود	ن سعاد کا ر سار حرمی نو
درآمد حارس دولت نہ میتم	قوی کردار تارت ہائی خولتم
بجوہن گمت کای نظم چو موت	گر متہ گوشت جائ آورده موت
مرا بیدیر جو صاحبِ سدگی کس	نصرح دور میں فرسدگی کس
ایں دیتہ کہ یاری بودم اردو	جو عورتیدے کہ رجاک افکند بود
مگر گریاری میں قاف تا قاف	بیر گنج اقتصادی ارطرت راطر
کوں کر زندگی می بومست یا	دو عالم سدہ گشتت حکم فرما

مارجی او پیر سر به هم ز
 چو در خط هم سفتم
 آنچه کردم زین روز یاد
 به شود تهنیت به پاک
 یقین می باشد به خطیم
 سکه بار شد به ننگ
 خود را کنم زین سکه نامی
 ل تیز بود الماس گفتم
 که مهره کردم لعل افرو
 دل گر سخن بنج به دستم
 در در یار و دو جویر داده
 به متن چو دستم نیست گسخت
 پس مهره ای به در دستم
 بتم سر به خود به پاکست
 رکال ابجد عید به به زور
 اعمه کان کسا و جا و ادا فیت

همان نایخته باشد که شکست
 چو رفت تا از گوشها گونی نگنتم
 قلم بر آید راندم تیش به باد
 چو نقشش مندی بر تخته خاک
 ز سال بگذرد از حکم تقویم
 بماند جا و ادا چو نقشش در سنگ
 بنجم و در رسد ملک نظامی
 گهر بگذارد تم خرمه سفتم
 ز منت بازماند این طبع حق رب
 گهر در یاد دهد که قطره به نیست
 گشتش تنی باشد گهر پر
 ضرورت می کنم خرمه سواد
 نه ترسم چون پذیرنده کمیت
 چو تو پویشیده عید چه پاکست
 به تر بند خردم نه در جوان مرد
 خردارش به از تو که توان فیت

زرگانِ حارس کا ہاتھ تھامد حکیمانِ عیسیٰ جا ہاتھ تھامد
 تہاں تاسدِ حیرت ہم پیاہت سزاں سار دتویدِ کلاہت
 سجدے کے دارد و دوق عالی ہمتِ حالِ حواد و ہم رد گانی
 جو ریں گوہ در آمیز دکانا چوہاں یا یندہ مادر زماہا
 سخن ماید کہ درِ حاکم جائے گیرد کہ چوں میوید جاں یا بد میرد
 سخن نئے بے گویدہ راں مرد کہ تواسست پُر در ملکِ حالِ برد
 حدیثے کوہ و رد ہر راست تاسید رمدہ حوادں گر چہ لست
 سخنِ حق کس نخواستد مردہ حوائت و گر ہست آبِ چوہاں در دہانت
 تن مردم کہ یک حالت دروست قیاسِ بدگیش احدی دروست
 سخنِ گریختہ جاں تاسد رخصت حیاقت تاجہ حد ماتد میدیت
 مس ادا فی رحم در ماتہ حویت تاسم دستِ نافِ حامہ حویت
 کراں سرمایہ کو ماہاں رد کوس مدارم ہیچ درد اس جزاوس
 چیل سال اندرین ستان دم گام بخوردم میوہ کتن حورتن کد گام
 ریں مرد دلِ تن بہ رست کہ ایں چل سالہ طفلِ مہر ہست
 رہا کس تاسد و آں رادہ یا حیر کہ ما مالع بود و حد از چیل نیز

ارج۔ کہ ہست آبِ حیات آبِ دہانت دُح کتن دُح۔ دستِ یحمت حامہ

رج ہمت

چنین دوله بیدجاش عاشق تست
 که نگذار و عنایت یک زمان
 نگویم که ز بختی به چندی
 که خود بخت از تو دار و سر بلندی
 نگویم زیر حاکم شام تاروم
 که گوئی دل بدست مهره موم
 کلید تیغ از فتح عدوبند
 کشاده عرصه دوران در بند
 سنان کوه را سوراخ کرده
 خدنگ مو را صد شاخ کرد
 ترا هر چند بهر عشرت نوش
 عروس ملک باشد اندر آغوش
 دل بکرم اگر زو به زیبا
 دل در مینه نگذار و شکمبا
 تمام کن که گراز و بچیزی
 سریر ماه را باشد کینری
 ز احسان خودش بخیر از چندی
 هم او را هم مراده سر بلندی
 که تا چون لموه درگاه یابد
 بشاد روان عزت راه یابد
 گرش بخت کرد و کرد درگاه
 و گرنه خاک روید بر گز درگاه
 بزنجیر تو دوری گریخته
 درین خاک مفتن نیز بخت
 قبول بختش گیتی ماند
 که یابد بادل پاک تو پیوند
 که تازارهای پذیرقاری خاص
 شود برفرق هر داند ز قاص
 فلک را ما بجز کار کرد
 زمین را بجز تزلزل اسرار کرد

لاق - کلید فتح از تیغ کلونید
 لاق - بیازد بهماں طومار گردد
 لاق - خاک
 لاق - حصار دروازه
 لاق - تزلزل

رموح خاطر تس در قعر طوفاں	مرو مرستہ ہماں میلوفاں
تو حرات میں کہ میں میں رستہ تُو	رم دم میں دریا چہیں یہ
ولیک میں در ہم اردو رائے تباہی	کہ لطف آت فخر گوشت باہی
چو ماراں کرم داد و صدف داد	قصاراں لطفہ پاک میں حلف داد
کوں میں راؤ، گوہر تمام مست	مرا و زبد و سلطان اعلام مست
چو بانی میں آں سلطان کونیں	محل خاکوں اے قزاق عین
در آدم کا سماں سویت کد جوت	میں اندر زمان مارا مرا موت
چو دولت مند گردی دہم حیر	در آں دولت مراد آوری پیر
دیں دولت پیر داں یاریت ما	ر لطف تادہ رخورداریت ما
حدا یا تادہ رست آسمان را	میں میں باد تاحالی ہماں را
فلک جس حاتمیں زیر گیں باد	کلید عالمیں در آستیں باد

در خطار نہیں بوس

نہی در ملک دیں میروری تو	ہماں طالع ہروری تو
توئی آوارہ آفاق سحت	ہم تم حرج و ست کردہ سحت
مراے کاں تباہ دستکم دا	تہ متظر کت کے کی یاد
لح کر دق محراب دق ریں	دق دولت دق کس

ز بهر سجدہ پیش گاہ و بے گاہ
 مہ و خور شید مغرولند از انام
 بخاک پائے او چرخ آرزو بخ
 پدگاہش بصف پیل زور ان
 شده کج برداشتن کین و جرم
 چو ہنگام لب ساغر مزیدن ق
 بصر انیشکر بے برنگرود
 چو در می خوردنش مستی حرام است
 جہاں بانہیہ آں نے می پستی
 بشادی چون نخچین خدش جہا
 رعیدہ از امن از خوار بکم نیست
 بلا و فرستہ بہانہم خوار دارند
 چو غافل خیزد از پاس شہاں میش
 نہ شہ بیدار تنہا نیست تجر
 دلش چون تخت حکمت ہنگالہ
 کلاہ فنگہ : مہم خورشید و ہم ماہ
 کہ نور رویش آفتاب صبح تا شام
 چو درویش حریص از فکر تیغ
 سیلما ناں کمر بہتہ چو موران
 چو ابرو خم نگاہ تہ ابرویش خم
 نسیم خلق آید در وزیدن
 بنار زہر شاخ قند گرود
 حلالش باد ہر مکش بکام است
 کہ پاس عالمہ دارد بہتی
 کہ دارو ہچو سلاطین پاسبا
 چو بیدار است بجز شاہ غم نیست
 قضا بہ عہد ماضی می گزارند
 بنو ابرہم نہ بیند گرگ در پیش
 کہ ہم خبریہ ہم را رسید ہم تخت
 فلاطون را بکلمہ ہنگویش مالہ

راہ سرنگوں لائق - بزرگانش لائق - ہم
 لائق - ہم کیں لائق - رعنائی

سادہ سر بسر گنج و درم را	کلید تن دادہ گنجور کرم را
مہ تختن ہر کشتن معیا عالم	ہر انگشتن کلید کا عالم
رہائے حق یہ تسلیم خریدہ	دعائے راقیہ یا مہ خریدہ
رو دیں بس کرو بچار ماند	سلاح عنایاں بیکار ماند
رہائش کو گر بردار اورادہ	فلک را تو بہ سید اورادہ
رخوں خود و لہندش دیر جو بریر	وہاں ستہ چو پیاراں بہ بریر
جو عدتس فرودہ فاق گتہ	وہاں مرید نہ پرتحاش گتہ
رعد لٹ حاشِ مظلوماں سحر گاہ	فرشتہ کردہ تیر ادا ری آہ
ترار و نیست انصافش ہما گیر	کہ ہم سگست درو بہ چاکر و میر
ہیں اور او بس کز ہذاں مت	ہمہ حادر و مرد و پاسبان حمت
ہماں اعلیٰ امس آن چہاں داد	کیہ تیغ ارسک عریانی شد آراد
ہمیتہ حتمتس در چہاں ساری	بطالم سوزی و عاجز نواری
سیاست را چو در دل راہ کرد	تخل را استعانت خواہ کردہ
رآرد آفتاب ارجاکیاں دود	لوایش گر نہ سخت ظلِ مہر دود
فروعِ لعلِ حورستیدار بگیت	طلوعِ صبحِ قہالِ رحمت

روح سوہو دق قلم روح را دور اگر کہ دق تیغ روح متہ را رحمت
لے لے وہاں متہ حاتموس سدرہ کہ ارحماتس ساکن بودن مت دق طعن آئیے روح لغت اور

خضر کش داد آب از چشمه خویش نخورد از چشمه خویش آرنج و پیش
 بدین خوبی زلال خوشگواران چه میریزی به رخا که چو باران
 بجام شاه ریز این شربت نامه که اسکندر شمس قدر آن آید
 علاء دین و دنیا را نه الا بنیر حیرت ظل حق تعالی
 ساره رایتش رخفت در زیر فلک باجمه آید او کند شمشیر
 به تیغ آلام را پیرایه کرده جهاں را ز آفتا بے سایه کرده
 دل خمش نه سنگ شمره ریزد که مفاطیس بیکانها ریزد
 کس که زجاں نباشد شکر گویش زباں شمره گرود در گلویش
 کس که کعبه جانش را خراشد تنش را گشته هر مود و ریا شے
 فلک لرزیده بر در شام و شکر جو بر فرزند زیرک مادر پیر
 دل پاکش که هست از کینه موصوم بیجا آهین و در بزم چوں موم
 گزشت ز آنجاست اختر کلاہش گرفته مشرق و مغرب سپاهش
 فلک را کرده خورشید و جابرج جہرہ آوازه میدانش و دوش طح
 درش پیدا و دریاں ناپدید درش در قفل فطش بکلید

لُح - نخورد آب زلال از چشمه خویش لُح - گردیده ۸۳ - بگیل از لغات متضاده بمعنی زبهرگاه
 و در اینجا بمعنی آخر مراد لُح - گزشت ۸۴ - دوشش باصطلاح نزد بازان داؤ و دوشش طح دادن
 مات کردن و مغلوب نمودن لُح - درش - بر آهین و در - بکلید است -

کھانت کر سررگی بکرتہ اسد سررگانت مسیح حردو اسد
 گرتہ سرستہ چرخ رواں را یتش روتش گشتہ اس رواں را
 قدمگا ہتس بوم اندریاید کہیے سرور و دریا بریاید
 ہر حتمی کہ در راہ امیدست رجاک پائے او کھل سیدست
 دران درگہ کہ دولت را بدست طریقت را طریق ما بدست
 نہ تہا خستہ است ارج سنجال کہ مردم تن بہ تن باچار برجال
 دل ارجو حضورش باد معمور حریں لور حضور ارج تہمتش دور

روح سلطان علاء الدین محمد شاہ

جو در بکتا در من حارں ار ردل گتہم جو دریا گوہر امدار
 ہمہ دل لہو جوں حردتہ متیری ہوت ہمہ تن حین صدق گشت آسمان گوتہ
 رطراتالی ما کورہ عیب معشر تہ جہاں ادا من حسب
 عطار در من آمد خاک بوساں حلہ بردست تہیں رلف عروساں
 کہ گردون دات ایں فرخندہ ہو کہ اقطاع دولت تہ میت محمود
 میحت تہ امدہ روح اللہ تالی نص نساں روح اللہ کہ والی

راق۔ س آکورہ میوہ ویدیدہ کہ پتترار ہمہ انواع خودیختہ سودا کورہ عیب ساہر رعای س کہ ارمس
 مدد ریاض دل راں اہل سعی حلوہ کند راق ارجیب لے روح امدہ تالی ساعر مہر ساں کہ اچھا
 حں یں مصاہیں بوسور امدہ کہ فائدہ در مصرعہ دوم مراد ارج ممدوح

بگنجیدہ جہ میں آں یگانہ
 ز دیوانِ ازل وصلِ خطابش
 دمش گنجیہ نہ تحقیقِ بیزاں
 دو کون از بہرِ خویش از غیرِ کجاستہ
 کراماتش کہ بیش از ممکنات
 بسیر و طیرت کردہ در کار
 ہمیش ہم سعادت شہساز
 بدیدہ رازِ چرخ از چہ ہستی
 غلط کردم کش از بینائی خویش
 پناہ مقبلمان و مدبران ہم
 مریدان کہ پیش در پناہ
 بساید جو در از دنداناناکہ
 بگنج خلوتش کہ ز خلد را ہی است
 در آں حجرہ کہ تیرش بود در توں
 بسقش کردہ جہیل است میانہ
 درون نہ کلامہ صوفیہ مانہ
 زیر است بنی کامل نہ مالش
 جنبش آفتاب صبح خیراں
 بار دیدہ و سہ از ہر دوستہ
 بمعنی تو امان معجزات
 کہ در سیر اودہم و در طیرت
 ہمیش سیریدان چوں کہ سیرت
 چو صورت و حجاب آگینہ
 حجاب آسمان ہم نیستہ و پیش
 سہ صاحب دلال و بدلال ہم
 بیلی گردن شیطاں شکستہ
 تریار ابدادہ مدرہ مسواک
 عروسانِ ضمائر جلوہ گاہی است
 پایا بہ بیضہ مرغانِ فردوس
 ملک در صحن او گنجشک خانہ

لے نہ کلامہ صوفیہ مانہ غالباً نہ خانوادہ مشہور صوفیہ
 نوح عجیب ، سیر و طیرت رفقا و
 پرواز مقام عروج اہل سلوک کہ اہل اللہ اور فضا را لاہوت سیر و طیرت نمایند۔

دعا۔ ئے کر در رحمت سید
 چو مال مال گشت از رحمت پاک
 یار راں کرد رحمت مژده مشت
 بریدار و پل حله ، رقعہ جند
 مداں یونند کرد از تیر ہوتی
 اگر امت عصیاں راہ دارد
 حوالہ گاہ از عوں آلی
 رات رحمت رحیم الی جان
 مثال آسماں بر دہن دوسب
 ار اں سو جوادہ ورین دمیڈ
 مدل ہمت ادحاب خاک
 رسیدور عایت تقہ در ہوت
 بدرویتاں مکین داویوید
 گاہ عصیاں را پر دہوتی
 تساعت احوال نگاہ دارد
 کہ محتات کند چداں کہ حوائی
 خط آرا دی آتش جہاں را
 کہ تیج من مبارک نسخہ ہوت

مدح شیخ الاسلام نظام الملک فی الدین علیہ
 افضل تحیۃ الصلاۃ والسلام

نظام الحق ہی را مارے رست
 ہر حرفے فلک اکسہ یر دار
 ولایت دارے از توقع درگا
 یکے دور ار کلاہت آسماست
 کہ جرح از رفتن عطف مصلّا
 ہر کلاہت رقصا را محرم راہ
 ولایت نامہ اولیٰ مع اللہ
 اگر حق ہر بررگی دریاست

لُحُّ اگرچہ

لے عطف مع اول پچ و سحاب حامد و مصلّا

بگنجیده جسمین آں یگانه
 ز دیوان ازل و اهل خطابش
 دیش گنجینه منه تحقیق بپراں
 دو کون از بر خویش از غیر بخت
 کرامتش که بیش از ممکن است
 بسیر و طیرت کرده در کار
 همش سهم سعادت شمس و شمس
 بدیده راز چرخ از چشم سینه
 غلط کردم کش از بینائی خویش
 پناه مقبله امان و مدبران هم
 مریدا نه که پیش و نه نیست
 ببايد چو راز دناش ماناکه
 بکج خلوتش که خلد راهی است
 در آں حجره که تیرش بود در تو
 بسفقتش کرده حیرل آینه
 درون نه کلاه صوفیه مانده
 زیر آتش بنی کمال نه مالش
 جنبش آفتاب صبح خیزان
 بار دیده و سده تا ز هر دو سده
 بعضی توانان معجز است
 که در سیر اود هم و در طیرت
 همش سیر بداند چو که سیر
 چو صورت و در حجاب آینه
 حجاب آسمان هم نفس و پیش
 سیر صاحب دلان و بدلان هم
 بیلی گردن شیطانشکسته
 نریار ابداده مدره مساوی
 عروسان صهار جلوه گاه است
 پیا به برضه مرغان فردوس
 ملکه در صحن او کنشک خانه

له نه کلاه صوفیه مانده غالباً نه خانوادہ مشہور صوفیہ
 پرواز مقام عروج اہل سلوک کہ اہل اللہ اور فضا سے لایہوت سیر و طیرت نمایند۔
 ۵۳ سیر و طیرت رفقار و

دعا۔ ئے کر در رحمت شید
 چو مال مال گشت از رحمت پاک
 یاران کرد رحمت قرده مشت
 بریدار و دل خلعت رقعہ چند
 بدان پیوند کرد از تیر ہوتی
 اگر امت عصیاں راہ دارد
 حوالہ گاہ از عوں الہی
 رات رحمت اربع الہی
 مثال آسمان بر دامن و بوس
 کہ چرخ من مبارک نخبہ است

مدح شیخ الاسلام نظام الملک فی الدین علیہ افضل تحیۃ الصلوات والسلام

نظام الحق ہی را مارے رحمت
 ہر حرے ملک اکبہ یردار
 ولایت دارے از توقع درگا
 یکے دور ارکلاہن آسمانست
 کہ چرخ از رحمت عطف مصلحت
 ہر کارے رقصار محرم رار
 ولایت نامہ اولیٰ مع اللہ
 اگر حق سرورگی دریاست

ذوق اگرچہ

لے عطف صلح اول پنج و سحاب حامد و مصلحت

چو طر کرده بر اوطا چرخ نیلی
 با طش گشته پیر بر نیلی
 بمرکب داریش ناموس بر اکبر
 خراماں گشته چوں طاووس خضر
 بهمراهی چو دامن را شکسته
 ز سدره خارش اندر شکسته
 از انجائیل میکائیل کرده
 از و منزل با سراسر آیل کرده
 بعزرائیل نیز ارکان عالم
 نموده کیمیا به جان عالم
 بر فرو خود بفرقش سایه داده
 ز پاهای خود بکرسی پایه داده
 کشاده بند نحسین فکر مال
 از و در ساق عرش افکنده خلخال
 چو پا از عرش بالاتر نهاده
 ز سرش گرد و هم از پیش و پس خا
 گزشته از حیدر بالا و زیری
 شده عین البقین اقرة العین
 گریبان به دست را پاره کرده
 شده نفس از سدایم غم به شادش
 چو کرده و عدا به رطبه در گوی
 بکمره لامکاں کرده دلیری
 گزشته همچو تیر از قاصد تو سین
 جهان به درجه به نظاره کرده
 حدیث از نفس کرده خبر بادش
 نکرده زیر دستاں افراموش

ناح - ز زلف خود بر فرف - ناح - چش چپ داده و از راس و در راست
 همه جهان به رجه - مقام لاهوت که محل ذات است - سلام غیب - تمیج به انعام آبی
 (السَّلامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ) که مشهور است معراج از عالم غیب ارشاد شده - تمیج به (السَّلامُ
 عَلَيْكَ وَ عَلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ الْأَمْثَلِ الْحَبِيبِ) که حضور اقدس اُمّت مرحومه را در انعام ترکیب نموده

رسیدہ یکِ حسرتِ بالیرور راقِ ادرہ دور
 ہما۔ سرِ جلوہ در۔ باعِ کردہ راقِ ادرہ دور
 دوالِ جاں کاں ماسودہ دست راقِ ادرہ دور
 نہ احتراکِ احتراکِ حاتر راقِ ادرہ دور
 رہیں تا آسمانِ سیم گامے راقِ ادرہ دور
 شدہ بریتِ آنِ حسنِ ہما گیر راقِ ادرہ دور
 دلِ کہ کس قدم تا دور می ست راقِ ادرہ دور
 بحر۔ ارمیتِ اقصیٰ درکتوہ راقِ ادرہ دور
 جو در محرابِ اقصیٰ بحیت ہو راقِ ادرہ دور
 لٹ کر وہ بحدِ شِ رستہ در راقِ ادرہ دور
 زتا دی رہرہ بر بٹا گیر گتہ راقِ ادرہ دور
 چو دیدہ یر تو آن نورِ جاوید راقِ ادرہ دور
 سیاست در کفِ ہرام دادہ راقِ ادرہ دور
 راقِ ادرہ دور کیوں در رسیدہ راقِ ادرہ دور
 تو امتِ راہ اوار دیدہ روہاں راقِ ادرہ دور

تھے راقِ ادرہ دور

راقِ ادرہ دور

راقِ ادرہ دور

راقِ ادرہ دور

به دوله گیری بنجد جهانگیر
 ز هستی نور او بود اولین چیز
 قضا بر کرد چون دینش داشت
 بگویش سلسیل آری سلسیل
 بنانش خرمین کرده جو
 هدایت را بگردول برده رتبه
 ز حکم نامہ او حی کلامش
 ندارد دهنده مرد و چار زن نام
 بران آئینه دل آید به آه
 دل خسر که هست آئینه کردار

وصف معراج شه در میدان دنی افتد
 ویکه تار عرصه قاری قویسن او اولی

سخن آن به که بهر ارجحندی
 سو ای کاسان را پایه داده
 ز کابش عرش را پیرایه داده
 ز پستی سو بالا کرده آهنگ

حسرتانی و دود مرید حادی	حیب کون دُستِ راوادی
حسرتانی و دود مرید حادی	حیب کون دُستِ راوادی
گشتِ حجتِ رمان و گاہِ تمیتر	گشتِ آہو سخی گوؤ۔ گہ تیر
کلیدِ نہ فلکِ در آستین	طرارِ حاکمتِ بقشِ گمین
محر۔ و ہر کہ بستِ سایہ او	تکواہِ آفتابِ اریایہ او
وگرہِ کس کہ می سایہ دست	ہیں اورا گلویم سایہ یارت
کہ ناگجید خود ہم در میا	مداساں گتہ در وحدتِ یگانہ
جو احمد بے احد تہ صغیرِ حالی	دراحدِ ار احدِ کاملِ جمالی
مگر ہم سجدہ است اندراں نام	سامِ احمد۔ مدادِ سجدہ نہ نام
ہمہ بر ما۔ نہ یا کتِ جوتی	کتابِ امیا کا، ریتی
دعاں و نور و روشِ اردہاں	ملا یک خواہدہ تمحِ آسمان
دعاں نورلِ نور علی نور	نوشتہ اردہاں یور ورتو
در لغتِ کعبہ رازِ بحیرِ فلک	زمینِ حیرِ سجِ رامتور لولک
حصرِ آبِ حیوانِ شستہ یاقین	میساجِ اردم خود رفتہ حایت
ملوچِ فاستقم خواہدہ ادب	راہلِ قتلوارا، عصبِ را
کہ اردوں و القلم بدہتائے	کہ انجی ما حلق در ہر سالے

و دارم دین کا رخ گل اندود کہ نقد بپاویس - از گنج مقصود
 زعمم - پاسبانی ده دین کا رخ کہ در دفتر منہ درناید ز سوراخ
 و لکونیہ - مردین یار با من اگر خود چہاں بود مگذار با من
 بران کرد - مگر کہ دارد نور جاوید بدست من کند سوده ز امید
 امیدم را برائے کن حوالہ کہ باشم پیروختہ - ہم سالت

نعم ان سید الانبیاء خاتم الرسل علی نبیہا

و علیہم الصلوٰۃ والسلام

محمد کاصل مہی - رُجوش جہاں گرد - رشاد روان جوش
 چراغ روشن از نور حق مدنی جہاں دادہ از ظلم - رہائی
 دل خصماں گواہ بر صدقِ ذاتش گواہی دادہ سنگ از معجزاتش
 دم خلق - کہ چاں دادہ عز و با فروکشہ چہ - مرغ بولہ - با
 شدہ بر غلبہ - تر سوئے غار - رہ مگس گیری شدہ عتقا شکار - رہ
 دو قرباں یافتہ ز روزندگانی دوزندہ گشتہ از دہ جاوانی
 نجیب کون و شیش ابوادی خبر ثانی و دو فرزند حادی
 تجید یحسان دینش را ابوادی خنہ ثانی و دو فرزند حادی

جہاں دہ یایہ ہمت ملد م
 سادِ حویث کس زان گونہ تادم
 جہاں دہ مردمِ حیات ہم مراور
 جہاں ردیکِ حویتم کس بگاہ
 مدہ نختِ مرا آن ترمساری
 جہاں عریبِ حویتم دیدہ کس با
 ہوا۔ دل جو حید گردم را
 جواقد لاسہ در یلابِ حتم
 ایں طینت کہ ماد م یئے در گل
 چو سکاری کد نصِ علفِ ح
 ہر موبم کہ در ادا م روید
 مردی کس چو تیراں روزمدم
 چو نصِ مذکند تہوبِ پستی
 من حصہ کہ دیوم داد ماری
 نہ رمی گوتم سالم دہ کہ خوا
 رجوعاً رقیامت دہ بجاتم

کہ ارہر دو جہاں دل تا تو بدم
 کہ ماید ہیگہ ار حویث یادم
 کہ نو دہیگہ ار مردمی دہ
 کہ ار خود دور نامِ حاودانہ
 کہ سر بر ہر در کد نزاری
 کہ ار عیبِ کساں مارم آوا
 رجوبِ خود لوا کس تم را
 فرد گدا در یلابِ حتم
 روا م کن سو۔ عالمِ دل
 رتو معین قوی کس نارئے کا
 رامے دہ کہ تسبیح تو گوید
 مکن عینِ لگ تہوت یا بدم
 مدہ دہ کہ برگرد و رستی
 مدریا نہ صلاح م کس ماری
 کہ سختی را م دارم طاقت و تا
 بگجو رعایت کس براتم

ہدایتِ اطریق از اہل تافرع حوالہ کرد بدروازہ شجاع
 چو بہر بندگی بخشد ہر چیز کرہت کرد شغلِ خواہی تیر
 چو شکر بندگی گفتن نہ یاریم سپاسِ خواجہ گلی را چوں گزایم
 نیاردم مردم از چندان کرہت یہ کمر اشکر کردن تا قیامت

مذاہباتِ حضرتِ فاضلِ الحاجات و شمار العمارت۔۔۔ لہ تماہبات

خدا یا چوں بندہ در آئی رقم کردی سپیدی و سیاہی
 ز بارانِ عنایت گلِ شرتی براتِ مروتی بروئے بختی
 مثالِ ہستی ماہِ سہم ز اول بتو قریع کرم کردی مستحل
 ز گنجِ بخشش ہم ہر چیز دادی کلیدِ گنجِ ایمان نیز دادی
 کریمانِ کرم خرمین کشانید چو بخشیدند گردش باز تانید
 تو با چندان کرم سائے نواساز ز مفلس کہ تسانی دادہ را باز
 چرا غم را چو خود بخشد شیعہ نور مکن بخشیدہ خود را ز من دور
 بہر فحشِ کم کہ گردانی سزاوار رضا بہ خویش کن فعلِ من یار
 بقہرِ نفسِ نیر و ندیم دہ بہر چہ آید ز تو خرسندیم دہ
 ز غلبہِ نعمتِ فرمائے بے خواست کہ مشہد توشہ فردا کنم سداست

نہ آن بود دست کو ماودہ گرد	نہ مصیوع مست کو فرسودہ گرد
رگر دیتی آسودہ دانت	رایب روال امیں حیانت
نہ خست ہنگاں اوست گیرد	مراواں تحت دوا مدک یدیرد
کے کو ظلمت مقتس کدو	رتو فیتن فرستد متعل بور
وگر جوابت کس را دراری	کتہ تمنع ساد۔ بہ نیاری
جو خواہد رستی در جان تاریک	ناید رہ حکمت ہائے ماریک
میں چرا کہے گم گتہ ساریت	کہ دولت را در ویوتیدہ راسیت
تکرت ہر کلوتے را رامیت	وراں ہر ذرۂ تسلیم حوامیت
نہ سکاری ملکتن یک گس مست	تصرف را نکارت دسترسیت
نصب ہر کہ دادار قسمت جیت	نہ کم گرد داراں یک ذہ لیت
جو دادار حاوہر ریور۔ مرا	طراز معرفت ست آدمی را
عمایت انگریز سوعماں داد	کہ ہم دل داداں را ہم راں داد
رگو ہر مرد را یکر دسیہ	راں را ساحت گنج حیرہ
راں امانقا راں گوہ حدست	کہ دامالت بدماں اندلس
کفایت را مردم داد متور	کہ تار و گرد دایں ویراہ معمور
جہاں را تانیارومتہ مدد رور	ساروے تفرجیت داد تمبر

لح ہم سودہ لرح باکیرہ لئی حامی لرح کارس لئی عکس لئی ہرور

خداوندیکه حکمت بخش خاکست،
 دو کون از صبح او یک گل ز باغ
 رموز آموز عقل نکست هر پوید
 بصارت بخش چشم پیش بینا
 جواهر بند ناهید از ثریا
 بعنوان عنایت کرده تجریر
 پی رده در جهان بے نیازی
 اگر تقدیر او مرگست گزینست
 نه دانا ز خبر دار و نه اویاش
 تو شوخی بین که ادراک اندرین
 ز غیر بطمه خورده خطر ناک
 کس کو آدمی را کو بنیاد
 رقم کو باز نشاسد قلم را
 نه در ما گنج داسر ابراهی
 خرد از بود او که گرد آگاه
 کیمنه بخشش اوجان پاکست،
 ز ملکش نه فکر دود چراغ
 شمع ناسانی و ده جان خرمند
 متنا درون شمع یاشناس
 چراغ افروز در دوق دریا
 حساب کائنات از کلام تقدیر
 ارادت را عیان کار سازی
 همو داند که در مصلحت چیست
 که حربا نیز کور آمد چو خفاش
 بجای سوس کساد چه کم کو ماه
 کنش تاریک گشته چشم اوراک
 کجا گنج بدو هم آدمی زاد
 چه داند باز نفعش رقم را
 نه دریا گنج اندر گوشت ماهی
 کجا نابود را در بود او راه

له ناهید زهره مطربه ملک سوم لائق عنایت
 لائق کز ان لائق قلم کو باز نشاسد قلم را چه داند او حکم را و رقم را نه گوش ماهی صدف که بدریا پیدا شود.

جو خود بردستی اول رحاکم مدہ آخر طوماس ہلاکم
 معصوم تو نہ تباہی کی یدیرم بختیم رمدہ گردان تا میرم
 نہ دل پڑمردہ دارم ہانی تو سختی مردگان را مدگانی
 مرا مرد زاین یارت حاک عقل روتس و اندیتہ یاک
 خواب غفلتم گداریں میت مرا خود خواب دیگر ہست دیمیت
 حیا لے را کہ می سدم دیریں روح لعنت رمدگانی می کم حرج
 رہبر گرمی ہنگامہ جویت سوادے میکم در بامہ جویت
 چو گرد و قفس این دیا کمل محقق الشارکین آراستحل
 حساب من کہ این دیدن میرد میر من ار من کہ پرسیدن میرد
 کرم راتحہ مارا ریں کس حمایت را کفیل کار من کس
 نامررتن امیدم تارہ گردان امیدم را بروں را مدارہ گردان
 جورا مرتن رسید امیدواری گلو سم شد انجمن ہر حدیاری

توحید باری عز اسمہ

سام آن کہ جاں را راگی داد حلایق را سجاں یا بیدگی داد

رُح مسل رُح - عواں رُح آن ہواں رُح حراتواں رُح کردار رُح کھلی
 رُح رام رُح ایک تاحہ رُح طمعت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

عروسِ قباہِ جملہ عہدِ بیاہ

خداوندِ دلم را چشم بختا۔	بمعراج یقین ہم راہ بنما۔
بر حمدت، باز کن گنجیہ منجود	در وغم خواں بشاد روان مقصود
در بخش از ثنا۔	زبان زافرین دیگر اں دور
در آسائیم۔	بدشواری۔
امیدم را بجا۔	کہ باشد پیشگاہ۔

توضیح :- بنظر اختصار نسخہ جدید، کو حرف (ح) اور نسخہ جاگیر کو حرف (ق)۔ کہ ساتھ تعبیر کیا گیا ہے۔

اور نسخہ حیدر آباد کا ذکر نہیں ہے اس وجہ سے کہ وہ نسخہ جدید کے مثل ثابت ہوا۔ اگر نسخہ (ح) مثلاً نوٹ میں ہے تو اس کے مقابل متن کا نسخہ (ق) صحیح سمجھا جائیگا علیٰ ہذا بالعکس کہیں کہ ہر نسخہ صحیح کو متن قرار دیا گیا ہے۔ لائق۔ بر

زرگ آمیری آن آفتق دآب بشتاں گتہ چیرت گف سہاب
صدف برشاخ فرجاں ہمدستہ بیک جاآف آتش عہدستہ

مناجات آخر کتاب

امیر خسرو

حدا یا خاک من جوین خود سستی سخن بر من بگلک خود دوستی
نہ در خور بود مغیر من بدیں بک تو دادی دور مارا دم دریں کسے
اریں ہنگامہ جوں سیریں و دم فرد مگرداں گرمی مارا رملں سرد
جناں کن دست بچم را ملک یز کہ مانند تا قیامت رغبتا لگیز
جو بکشایند فردا یردہ راز نہ یرسی از من این بازیچہ را بار
جو رخسرو را ید رند گانی گناہش عموک ماتی تو دالی

دعا۔ ے سلطانی و خاتمہ کلام

لطامی

ہماں راتا اند شاہ ہماں ماد ہراخیہ امید دارد آں جیاں ماد
سعادت یار اور کامرانی مساعد با سعادت رند گانی
سحں را بر سعادت حتم کردم ورق کا نیخار سادیم در نورم
روانش باد خنت شاد کامی کہ گوید ما در حمت بر لطامی

امیر خسرو علیہ الرحمۃ نے ایسی فطری حدت اور جلی فطالت سے کتاب کے آخر
حصہ کو ایسے جلوں اور العاطریہ حتم کیا ہے کہ ہر شخص خود بخود اس کسے پر مجبور ہی
کہ فی الواقع امیر خسرو کا حاتمہ بحیر ہوا۔ فقیر علی احمد خاں اسیر عفی عنہ

پسید و نرم چون قائم بر موشه
کشیده چون دم قائم ده انگشته
کرشمه کردش بر دل شاں زن
خمار آلوده چشم کاروان زن
گل در نه کر کد این گل چه شکر
بدو و امانده . شاکر

(بزم صال)

شه از اول گل چیدن در آمد
چو گل زان گل بختیدن در آمد
پس آنکه عشق را آوازه در داد
صلا تم میو با تم تازه در داد
گم از بن نه اطانگیز پرواز
کبوتر چیر بر شد بر سینه باز
حصار بر یافته چون قفل بر در
چو آبر زنگانی مهر پرور
شکر خم کرد تا خازن خبر داشت
بیاقوت از عقیقه اش مهر برداشت
بایریق عقیق آور جمعش
شده بروی بلورین طشت
خندگ غمزه بایریک شده جفت
به پریک لعل پریکانی همی
مگر نه خضر بود و شب سیاهی
چو تخت میل نه شد تخمه ریحان
که در آب حیات افکند ماهی
بضر دوستی بر در می زد
چو تخت میل نه شد تخمه ریحان
طبرزد بانباتش ساز می کرد
دیرانه یک درخت می زد
نگویم بر زنه انه تیر می شد
ز عمارتش شکر با بازی کرد
چکیده آبر گل در می گون جام
رطبه به استخوان ریش می شد
رنگ کر بگذاخته در معن زیادام

یوری کوشن کی ہے۔

نظامی

روں آمد رطوبت بہت یردہ	بام ایزد رے ہر ہفت کردہ
جگیم چوں تکر تکر کہ ام سر	طرز دجیہ کہ ادہم نام نام سر
یو سر سے کو بود درد امتس بوت	یو ہے کو نو دماہ نقب یوت
مہ و حور شید با جو پیش در دین	گلے از صد ہمار ملکیت
ہماں افزو ز دلندے چہ دلند	محر مہا گل و خروار ہا قند
بہار تازہ چوں گل برگ خنداں	سزاوار کتار ہو تمداں
ز حالش حیم بد را خواب رفتہ	زدیدہ نقبت اور آب رفتہ
لب دندانش از نور آفریدہ	لبش دندان دندان لب گزیدہ
رگوش و گردن لولو حروتاں	کہ رحمت رحیم گو ہر فردشاں
رخ از باغ سکر و جی نیم	وہاں از نقطہ موہوم نیم
نیمش در بہا ہم سگ ہاں بود	ترا زوداری زلفش ہاں بود
عقیق سیم رگش سنگ در مت	کہ تا حرف او نہند کس گشت
کتیدہ گرد مہ متکیں کند	چراغے بستہ برد و سیدے
نمازے قلب ترکشاں دریدہ	موسے دخل حورتاں حیدہ
تنے چوں شیر با تکر سرشتہ	طما شیرتس را بر شیر ہشتہ

نہ جوئے شیر پاک آں جوئے خوں بود
 رواں فراد پریش کن کہ چوں بود
 ریش بر سرمہ دان عاج می شد
 زمیشت سرمہ داں تاراج می شد
 ہمیشہ با مہندس پیشگان زسیت
 سہ یکٹ راضیہاں میداوست
 خضر سیراب گشت اندر سیاہی
 چکید آب حیات از کام ماہی
 دہانش بردہاں دوش بردوش
 میانش بر میان دوش پر دوش
 چناں باوجوانی در سر آورد
 کہ شور از چشمہ شیریں بر آورد
 گلے دیدار بہشت آبخور و
 ز تاراج خزاں نادیدہ گردے
 چو چشمہ برکش و غنچہ شکفت
 خردیدار گشت آرزوخت
 فروختند ہر دوسرے رو آزاد
 چو شاخ یاسمن بر برگ شمشاد
 ستارہ داد چوں خورشید راچشت
 بیکدم صبح شمع ماہ را کشت

یہ نظارہ ہر حیثیت سے بہت زیادہ پر لطف ہی۔ سخن کے ہر دو چمن آرا اہل کمال
 نے جس درجہ اور جہاں تک گل افشائیاں کی ہیں ان کے باہمی مقابلہ کا بہت اچھا
 موقع ہے۔ ارباب فن اس کا فیصلہ آسانی کے ساتھ کر سکتے ہیں۔ ہمارے نزدیک
 اس جگہ حدت اشعارات جدیدہ و اختراع تشبیہات نو بنویں امیر خسرو پیش قدم
 اور پیش رو ہیں۔ اور بدش کی حسنی اور لطف زبان کے ساتھ مضمون آفرینی کا
 جوش اور بیان کی صفائی مولانا نظامی کا حصہ ہے۔ مگر امیر خسرو نے ہر شعر کے جواب کی
 سطح اس صفا و معنی کے حل میں امیر خسرو کی حدت طرازی سے ایک دلچسپ شکل پیدا ہوتی ہے۔

فریب غمزہ جاووزاں بد تنگایِ شیشہ تیریں شکر خند
 لبہ ارجمتہ حیواں سرشته ہلاک عاشقاں بروے نوشتہ
 لبہ یر خندہ ستیریں مہیا حیات افزائے مردم حوین مسیا
 زنجہ انش کہ برد از مستری تاب بعض حوین گوے کافہ بگرداب
 رخسار اسکہ زو حالے درم دوا درم بے مہر بود و نقرہ سیار
 خوے کز روے آں طناز میرخت کرتہ می چکید و ماز میرخت
 ناکوشے جو برگ یاسیں تر برداد اے از گل نارین تر
 ورا در گوت نیداری کہ ردوت فرد حواہ چکید از سرمہ گوت
 دو گیسو کوز راہش خاک میرفت فرد میرخت مشکے پاک میرفت
 زمستی زلف او در ہم شکستہ ہزاراں توہ در ہر خم شکستہ
 جہاں سوزی جو خورشید جہاں تپا میانست تشنہ و برہاش سیراب
 بے کزدین آں تکل و رفتار بہ بستم ز اہد صد سالہ زمار

(ہکمارے حورو ستیریں)

جو فارغ شد رستر تہاے حوین کشید آں سرور اچوں گل و آغوش
 حیاں در برگرفت آں نامتِ رات کہ نقش یرنیاں از پوست برجات
 بہ تیزی در عقیق الماس میراند ہنایے در تنگایِ عنچہ می شانند
 ز حلقہ در دل مت تیر می جست کہ گلگوش بجوے شیر می جست

پہلو تھی کرجا۔ تمہیں جہاں مولانا نظامی۔ نہ بہرہ، زیادہ زور سخن دکھایا ہے اور
 اس کا عوصن دوسری جگہ پورا کر دیتے ہیں جس کا اظہار باوقار، مختلف ہو چکا ہے
 لیکن اس شتوی میں یہ ایک خاص موقع ہے جس میں دونوں صاحب ایک جام سے
 سرشار ہیں۔ اس جگہ مولانا نظامی کا دونوں قسم کا کلام انتخاب کر ساتھ لکھ کر
 زیادہ ضرورتاً پیش کیا جاتا ہے کہ لکھنؤ میں کی نہ ہو اور علی ہذا امیر خسرو کے موقع کی
 بھی چند تصویریں شمع بزم اہل نظر ہیں۔

رو امیر

عروسانہ بیارہ آں سربا	منم چوں خرمین گل خار از جا
بگیسو چشم بد را راہ بر	حریر آبگوں بر ماہ بر لبہ
کشاد از درجہ نہ راہیں بند	نور و پریناں بر گل بر انگند
بہا نہ ہر درہ دخل سپاہاں	مکل زیور در خور و شاہاں
عروسانہ ز سرتاپا پوشید	بداں بالا نہ شہر آرا پوشید
موکل کردہ بر ہر غمرہ خواہ	بروں آمد چو از آفتاب

(سرتاپا شیریں)

خسرو

دو چشم شوخ نہ ہر تیار نہ	دولہ ہم انگبین ہم باوہ درو
میان خواب بیدار سید گو	خمار ز گشت در غلتہ خو
گہ جاناں او ہو کہ دور باشد	بہر گاہ داد بہر جاں خراش

ریح لگلوں، عارضِ سیس، مژگاں دل فریب، جستمِ نیم مار، گیسو سے یرخ، سب
 زخندان، چاہِ عنف وغیرہ وغیرہ تمام یہ سدیدہ اعضا کا ایسا سراپا کھینچا ہے کہ
 رٹے رٹے کامل فن مصور اُس کو دیکھ کر انگشتِ مہذباں ہوا کرتے ہیں۔ دوسرا
 یہ لطفِ نظارہ حس و ستیر کی ہیکاری اور اُن دونوں کی بے تکلفی کے ساتھ
 ہم آغوشی کا بے حجاب آئینہ جس میں فی الواقع ایسے ایسے مدیع استعارات اور
 ماورِ تہیات و لا جواب دقیق ایہامات کی دلچسپ صورتیں نظر آتی ہیں کہ غالباً کسی کی
 نظرِ فکر و جستمِ خیال نے اس سے پہلے اُس کو نہ دیکھا ہوگا۔ سکر کی ریم مواصلت اور
 اُس کی سراپا مار صورت کی دل کست تصویر دیکھے کے بعد کوئی حیاں میں کر سکتا ہے کہ
 آئینہ کسی شاعر کی قوتِ تمثیل اس سے بہتر اور نیا حیاں پیدا کر سکے۔ مگر حدِ طبع
 اور فطرتی شاعرانہ حد باتِ خسروی نے تات کر دیا کہ آپ کے سخن کی بحرِ دقار کی
 ایسی بے شمار موصیں ہیں جو وقتاً فوقتاً تمام عالم کو سیراب کر رہی ہیں مگر اس جگہ
 خوش طبع اور اضطراری شورشِ فکر نے آپ کو کچھ ایسا از خود رفتہ سا دیا ہے کہ
 احلاق کا داس ہاتھ سے چھوٹا جاتا ہے اور تہذیب کے حامد سے مصموں آفرین
 ستہ ماہر کئے دیتا ہے خاص وجہ یہ ہے کہ مولانا نظامی نے بھی اسی ہوشِ رفاقت
 میں خصوصیت کے ساتھ ایسی جمن طراری کی ہے کہ مارِ سخن کے ہر نوہال اور
 ہر تبرکات تاملہ آپ کی گلریری سے داس گلچیں کو شرماتا ہے۔ بے اختیار ہی گاہاں
 بھی یہی مدہوشانہ حمار اور ستانہ اصطلاح ہے۔ اگرچہ امیرِ حس و ہمیشہ ایسے موقوف

نظمی

عجوز ہو و مادر خوانده او ز نسل مادران و امانده او
 چه گویم چوں کس گز گم به تقدیر نه چوں گرگ کس چوں و به پیر
 دو پستان چوں و حنک آب رفته ز زانو زور و زرق تار به رفته
 تنه چوں خرکماں از کوزه نشستی بر دوو شه چو کیمیز از درشتی
 دو رخ چوں جو زبندی ریشہ ریشہ چو حنظل هر یک ز هر یک بشدیشہ
 و ہان لہجہ و ش از بس شاخ شاخ بگو ریشہ می ماند از فراخ
 تنگنج ابرویش بر لب، فتادہ و ہانش راستہ کبچہ بر نہادہ
 ز مینی خر گہ بر روئے بہتہ نہ دندان بلکہ ز ریشہ شکہ

ہم آغوشی نہ و ریشہ ریشہ، ز ناز و زاری

امیر خروار علیہ الرحمۃ کے صندوق کاری و جدت شکاری کے کمال سے۔۔۔
 اس شہنوی میں شہر زفاوند کی جلوہ آرائی کا یہ دوسرا رنگین و پرنگا حیرت افزا مرقع ہے
 جس کا ہر حصہ اور ہر شہ تمہ گویا اصلی واقعہ کی جداگانہ ایک صورت، نما تصویر ہے۔ سخن کہ
 اس چمن زار میں دو منظر دکھائے ہیں۔ اول ریشہ ریشہ کا زرین و مکمل زیوروں اور
 ریشہ امانہ بوقلموں لباسوں سے آراستہ ہو کر بہم آرا۔ وصال ہونا اور اسی سلسلہ میں
 اس کے عشوہ و ناز، غمزہ و انداز، گلگونہ و غارہ خورشید، خندہ شکرین دل جو

سرے چوں کوستین کنہ نشین سنے چوں فوطہ نالیدہ برصین
 یک سرخ و لطر بے کار ماندہ یراز نیخال حرم زار ماندہ
 بود از نس کہ در رو ہیج مویش کہوئے تلخ دامان ست ویش
 دودستش ز استین حواجگانہ چو کفش کهنہ بریر چا مخانہ
 دوساقیست دیا ہائے فسرده چو عوگ خشک بیش مار مردہ
 کلاہ کا مری بر سر جو دیگے زوقیانوس مادہ مردہ ریگے
 شکم چوں رطبانہ ساز کردہ دو یا ہیچوں عصلائے کرم خوردہ
 بالین گاہ تیریں دل افروز ز بیکاری مگس کستے ست و روز
 در آمد کم کر طرب معزول بودے ز دل تنگی بد و متعول بودے
 رہہ خفہ اندر تباہ دار دو یا رالام الف کرے مدیوار
 بہالیں خفہ بود از بادہ مست میان ہر دو پائیں چوں کف دست
 جو دید آں دیورانا گاہ جمیدہ فنا دہ سایہ در پیش حور تیدہ
 گرفتش چوں عقائے کر گسے را رہا برداشت چوں دریا حے را
 برج ماہ برد آں حبرم منوں چو بوتیا رود رہلوئے طاؤس
 جو سہل را قریں یاسیں کرد خود از ہر تماش را کیں کرد
 اس جگہ نہال لظم کو گویا استعارات و تخیلات کا گلہ ستہ نا دیا ہی۔

جو امیر خسرو کا جذبہ فطری ہے صنائع و بدائع لفظی و معنوی۔ کہ کمال کو اوج ترقی۔ کہ
 آسمان تک پہنچا دیا ہے۔ اس شتوی۔ کہ چند خصوص معرکہ آرا مقامات ہیں۔ یہ بھی
 شاعری کا ایک خاص میدان ہے۔ اس آسمان کا ہر ہر شعر نہ۔ نہ استعارہ اور
 تازہ و نو تشبیہات کا مرقع ہے۔ اور اس خصوصیت کی وجہ یہ ہے کہ مولانا نظامی۔ نہ جو
 اس موقع پر شیریں کی ایک خادمہ پیرزن کی تمویہ کھینچی ہو وہ بھی۔ نہ نقش و نگار
 میں لاجوار ہے۔ چونکہ اس کے مقابل میں نقوش ثانی پیش کیا جاتا ہے۔ اس لئے
 خامہ مو کی صنوعات کاری میں پوری قوت سے کام لیا گیا ہے۔ اگر ارباب نظر اس مناظرہ
 پورا حاصل کرنا چاہتے ہیں تو فرداً فرداً ہر شعر کو باہم مقابل کر کے فیصلہ کریں
 غالباً کسی طرح وہ امیر خسرو کو اس معرکہ میں پیچھے نہیں پائیں گے۔ بلکہ بعض اوقات
 قدم آگے بڑھ جاتا ہے۔ امیر خسرو۔ کہ بعض اشعار کہ ساتھ اس جگہ مولانا نظامی کہ
 چند اشعار بطور انتخاب درج کئے جا رہے ہیں۔ زیادہ تفصیل کا محل نہیں ہے۔

امیر خسرو

(سراپاے خادم پیرانہ سال شیریں)

چوستان دیو و چوں دیوانوں گیر	صنم را بود بردر خادم پیر
چو طفلان زود خشم و دیر خشنود	ز پیری سست خیزد سال فرسود
دہن بآب و دناں زنگ بہتہ	برواز پورے رنگ چوں خجاستہ
لکس ریدہ فراوان درد ہائش	ز پرگشتن لعاب زلزلہ ہائش

یہ دولت مند بوداں حشیم رتوں کہ حاس را از حالت کرد گلشن
 ہمیں رائیہ رو لے صبح آمبد کہ در آئینہ نتوان دید خورشید
 ہاں سختی مدار آئینہ دریش ۱ در آب حشیم میں موت خلیق
 تو آخر رحمت کن ردلِ حلیق حجاب آئینہ کیسوں ارمین
 جو بالعلت بے ہمت باہم ہوئے تاقیامت مست باہم

نظامی

کیسا چوں زد ایں طیارہ جنگ سہ تارے مار بدر زنت آہنگ
 تاوارِ خیز چوں عدو خواہاں رواں کرد ایں غل را در صفاہاں
 مراد رکیت اے استمع لکونی فلک دہاں یرا گدست گوی
 ہاں حشیم سیہ کا ہوشکارست کرا ہوئے تو حشیم را عمارست
 مارج بود روئے تو دیدن مبارک باشد آوارت تیندیں
 تنورے رموزا فردہ را موئے رمدہ کن ایں مردہ را

تزیینِ خسرو و شیریں و صفہٴ سراپا، برادرِ خواندہٴ شیریں

اس مضمون میں شیریں کے ایک خادم پیراہ سال دیو خصال کا سراپا
 ایسی حوی کے ساتھ دکھایا ہے کہ اس کی ایک خوفناک عجیب و غریب مدعا صورت
 کی تصویر سامنے نظر آجاتی ہے۔ اس پر طرہ یہ کہ حدت اسلوب و حدت طبع کے ساتھ

شینیدم گریختہ دیو، زندراہ خروک، خانہ بردار و علی اللہ
چراغ بیوہ زن را نور مرده خرویں پر زبان را غول پرده
بہر گام از برباد نور پا شہ ستارہ زنگی بادور با شہ

غزل باربد از زبان خوجنبار شیریں

ایک ہی ترانہ ہے اور ایک ہی نغمہ مگر اس کو کس قدر سازوں۔ کھٹانہ پردوں
میں کیسے کیسے دل کش اور خوش فوادھنوں میں گایا جاتا ہے۔ حقیقتاً نہ باربد کا وجود
ہے اور نہ نگہ کاراگ، نظامی و خسرو ہی دونوں نواز زندہ ہیں اور یہی نوازندہ۔
آوازوں پر قابو ہے اور گلوں پر قبضہ گویا قانون قدر ہے۔ کہ دو شعبہ ہیں جس سے
بہ شمار شاخیں اور بہ تعداد اصول ظاہر ہوں۔ یہ ہیں۔ بظاہر شیریں و خسرو کی
پسندیدہ بزم آرائی ہے اور فی الواقع نظامی و خسرو کا میدان معرکہ آرائی۔ فصاحت و
بلاغت۔ کہ فنون ظاہر ہوں، یہ ہیں اور نازک خیالی اور مضمون آفرینی کی گرم بازار
کا سودا ہے۔

امیر خسرو

رباب باربد شد سحر پرداز بنخمہ خون چکانید از رگ ساز
چنان کہ سنیہ غم را بچہ پر کند فرو گفت، این غزل را در نہاوند
درت حاجہ میگہ بخت جو انم سرزد، تو خلوت گاہ جاغم

کہرِ حمہ بردلِ یرِ حوتم آور
 وزیں غرقابِ عمِ بیروم آور
 اگر ہر مویں سے گرد و ربا نے
 شود ہر یک ترا تسلیح خوانے
 ہوناز بے زبانی خفتہ ماشم
 ز صد سکت یکے مانفتہ ماتم
 بدرگاہ تو دور آمد و دریم
 فتاید راہ بردن حز بہ تسلیم

وصفہ ہشتم سیاہ

شبِ تیرہ جو کو ہے زاغ بر سر
 کزاں خنق جو زراغ کوہ بر سر
 شبہ دمِ سر دیوں دہاڑے بسو
 برات آورده از تہ ہا تہ بے رو
 کشیدہ در عقابیں سیاہی
 یر و منقارِ مرغِ صبح گاہی
 گرفتہ آسمانِ رات شبِ رآغوش
 شدہ حورشید را مشرق و ارموت
 رناتوشی ہم خورشیدِ مہ را
 شدہ حورشید را مشرق و ارموت
 ز تار کی جہاں را اند بریائے
 شمالی بیکراں را دمدہ در خواب
 سوادِ شبِ بر دار و دید ہا نور
 نمازدہ در جمِ حاکر تیرا لود
 مجرہ بر فلک چوں گاہ بر راہ
 نہ سوید را زبانِ ترد خوانی
 کزاں خنق جو زراغ کوہ بر سر
 برات آورده از تہ ہا تہ بے رو
 یر و منقارِ مرغِ صبح گاہی
 شدہ حورشید را مشرق و ارموت
 رحم بر تہ بزاو صبح گاہ را
 فلک چوں قطب حیران باد بر جائے
 جہولی طالعان را بضیہ در آب
 بناتِ العنق را کردہ رہم دور
 در آتش جائے دوراں بحر دود
 فلک در زیر او چوں آتہ ریاح
 نہ مرغان را نشا طیر فتانی

اس جگہ مولانا نظامی کی مناجات۔ کہ انتخاب کا ذکر نہ ہوگا۔ سر خالی نہ ہوگا
 اگر ارباب سخن ہر ہر شکر کو میزان انصاف میں وزن کر کہ فیصلہ کریں تو باہتین
 امیر خسرو علیہ الرحمۃ مولانا نظامی کہ ہم صدیق ثابت ہوں گے، بلکہ بعض نغموں میں یاد
 بلند آوازہ۔ لیکن شرب سیاح کہ بیان کر نہیں مولانا نظامی کا پایہ اوج کمال تک
 پہنچا ہوا ہے۔

مناجات نظامی

شکیبائیں مرغان را پر افشانند	خروں صبح مفتاح الفرج خوانند
ندارم طاقت، این کورہ تنگ،	خلاصی دہ مرا چون لعل از تنگ،
بار دیدہ طفلانِ معصوم	بسوز سینہ پیر حُرّانِ مظلوم
بپاک آئینہ دیں پرور نہت	بہماح، ستری پتیمبرا نہت
بداں زاری کہ زندانی نماید	بزاہد گوشہ اخوانی نماید
بر دیو سہ و اندوہ یعقوب	بقربانِ خلیل وہ ہر ایوب
بداور داوید فریاد خواہاں	بیار، یارب صبا، گنہاں
بر بچانِ تشارشک، ریزاں	بقرآن چہ، اربع صبح خیزاں
بہ کینئی مسکینانِ مسکین	بغہ گینئی غمیانِ غمگین
بنور مرکز خلایق در حجاب	بانتہ، مہ کہ بیرون از حساب

وظیفہ مناجارۃ بحضرت قاضی الحاجاتؒ

چو شیریں یافت نورِ صبحِ دم را	روشن خاطرے بر رویِ علم را
مہ کیسی حسینِ رحاک مالید	بدر گاہِ خدا - تر پاک مالید
کہ لے ڈر ہر دے دانندہ راز	بہ بتائیش درت برہنگناں باز
لتا طے وہ کزین غم شاد گردم	ز زندانِ فراق آزاد گردم
بسترِ کمرِ ریادِ پروردہِ غیب	بوحی انبیا در حرفِ لاریب
نورِ مخلصاں در رویِ سیدی	بصبرِ مفلساں در نا اُمیدی
مداں - شکہ کہ توید جامہ را پاک	بداں حسرت کہ گرد دہمرو حاک
نخونِ غاریاں در قطعِ پیوند	بسوزِ مادر اں در مرگِ فرزند
باپے کز سرِ تورے بر آید	• سخاکے کز سرِ گورے بر آید
بمہرِ آدودہ دلما تر کریاں	بگردِ آدودہ سرہا تر تہیاں
بشہائے سیاہِ تگدستاں	دلما - تر سفید حق پرستاں
بعشقِ نو در آغوشِ جوانی	لنہائے کسِ دُؤلِ ہانی
بداں لے دل کہ ہستی نایدت یا	بداں دل کو بود درستی ستاد
مداں سینہ کہ دارِ عشقِ جاوید	بہولے کہ ہستارِ وصلِ نوید
کہ برداری عم از زیرِ ایں من	ہی مقصودِ من در دامنِ من

چو در گوش آتش گفتار شیریں بدندان خرم لبهاں کار شیریں
بجا آورد شرط خاک، بوسی سخن پرداز با صد چال و پوسی

شیر سیاہ کجی لمارائی

امیر خسرو

شب به تاریک چون دریا ز آتیر بدریا در فکده چشمت شیر
ز جنبدین فکده بکار گشته ستاره در رهش سمار گشته
و نوب پاره کواکب راشده خار کجک در سر دهن راشده مار
ز ظلمت گشته پنهان خانه خاک چو چاه بزم زندان صفا کار
سواد و تیره چون سودا بر خاماں بدامان قیامت بسته دامان
سدا به خورده چرخ آبستین گاه ستردن گشته از خورشید از ماه
غنوده در غم صبح شد افزون بقیر انبار شد دروازہ روز
بگنج صبح قفل افکنده افلاک کلید گنج را گم کرده در خاک
بریده تیغ شب از کینه خواهی گلو به بلبان صبح گاهی
خروسان را بگاہ بانگ و تکبیر خمیر سپید رزن گشته گلوگیر
شب به زین گونه تاریک و جگر سوز ز غم به خواب شیرین سیه روز

تھیں پکڑ کر کے محل میں داخل ہو جاتی ہیں اور موم بولی ماں بن کر کچھ عرصہ کے بعد رہ رہا ہل سے اُس ماکام کا کام تمام کر دیتی ہیں اس موقع پر اُس پیریں کی خیالی وعیاری اُس کی خیال کی دہشتیاری اور زہر کے اثر کے وقت تنکری کی گریہ و زاری، پاس و حرام کی حالت اور آخر وقت اُس کی درد انگیز تقریر کی دل کسٹ تصویر ایسی لطیف کھینچی گئی ہے کہ اہل نظر ایک خیالی نظارہ کو دیکھ کر ایک حقیقۃً حال کا لطف اٹھا سکتے ہیں اُس پر ہر جگہ مناسب حال زمانہ کی شکایت اور حکیمانہ نصائح جدت اسلوب کے ساتھ بیاں کر کے مرقع کو مختلف نقش و نگار سے آراستہ سا کر گویا ارتگ چین بنا دیا ہے مگر مولا مانٹامی نے اس روایت کو نظر انداز کیا ہے۔

امیر و

چو شیریں سر در دار قفلِ تنگ	سرافگندند خواباں تنگ
نخدت بود و فروت کس سال	جو گردوں در جہاں جو رہی تندہال
مگوں بیتے دلیکن کتر حراماں	مہے در سلخ و ماش ماہ ساماں
مدادہ در جوانی نیزہ را داد	نہیری نیزہ چو گاہاں بار استاد
لبت در و در و سحر و دریں ہر گ	بروں سادہ لباس از دروں
کتادہ گریہ تر ویر چوں مے	ہزاراں اہر میں حل کردہ درے
دریں بگریے از گہرائے گہت	کہ کردے بیتہ و سیمع راحت
گیا ہائے تیغیہ آرمودہ	ہر ذرہ دو صد اعلیں سودہ

چو دیدی دوری کس در میانہ زمرگِ او خبر گفتہ بہ خانہ
 بمانم ہا بخندیدہ طربِ ناک فگندہ در عروہا بہا بہر خاک
 اگر کردند از چویش فرو کوبہ زباں چوں اڑہ کرد در تہ چوہ
 و گر سنگ زدندش خلق در خنگ چو آہن تیز گشتہ در تہ سنگ
 گنہ در بہشت بہضیئہ اودہ ہو بہ پیش رشک اودہ
 سگ سگ چہرہ باخو بہ پنگاں خہ خہ زہرہ نام او خہنگاں
 بہ پیشانیش دا غہر کیشیدہ چو خطہ در خطہ در کیشیدہ
 فہامی

چو سگ در داور بہ باطل ستیزہ چو کبھی زودخہ زہرہ دیر خیزہ
 یکہ خہواران خوردی بہ زود ہزار افسانہ بشنیدہ در دل کور
 نکرده ہیچ کار بہا بہر جا نہ و گر کرد فرو افتاد از جا
 چو قہار از غضب خون نشاندہ چو قہار از برودت آتش نشاندہ

صمدیہ پیرزن ندیمہ شیریں و کشتہ او شکر ملکہ صنفیانہ را

زنگی جفا کار قاتل کوہ کن فرہاد ناشاد کہ بعدیہ دوسرا خاکہ اسی قسم کی ایکہ
 اور دلالتہ تمکار جفا کار پیرزن کی تصویر کا ہی جس کو شکر کہ ہلاک کرنے میں
 گویا اُس زنگی کی مربیہاں ہو نہ کاشفہاں حائل ہو وہ شیریں کہ حکم کہ موافق صنفیانہ

کمال یہ ہے کہ وہ اصلی واقعہ کی صورت کا رہنما ہو علیٰ ہذا اس ظالم جبار کے سرایا کو دیکھ کر بھی اس کی قابل نصرت شکل آنکھوں کے سامنے آجاتی ہے۔

وہ تیریں کے مرنے کی غلط خبر فرہاد کو سنا کر اپنی یاد وہ گوتی سے اس کو یقین دلا دیتا ہے کہ دراصل تیریں کا انتقال ہو گیا۔ امیر خسرو کی روایت کے موافق فرہاد ہیاڑ سے سرنگار شیریں کا نام لیتے ہوئے خود کستی کرتا ہے اور عشاق کی جماعت میں بہتہ کے لئے ایسا نام چھوڑتا ہے۔ آئندہ زمانہ کی جفاری نے مہری نے دفائی عداوی، ستم شکاری کو مختلف امثال بے مثال و دلائل و براہین متکلمہ سے ہایت فصاحت کے ساتھ ثابت کیا ہے۔

مولانا نظامی نے بھی اس موقع پر فرہاد کست مایموں سیہ کار کا حلیہ مختصر طور پر بیان کیا ہے جس کو ہم بطور انتخاب لکھیں گے مگر امیر خسرو نے اپنی عادت قدیم کے موافق اس ہیلو کو عالی یا کربور ازور دے دیا ہے۔

انخیر رو

ملک را بود ز گلی یا سانی	ترت رحسارہ و کج مح زمانے
چو دیو دوزخ ار عمریت روئے	چو زارع کہنہ در سیار گوئے
تہی گاہش دراج و حوصلہ تنگ	چو زار مرغ ترت سبت تنہ رنگ
نکم چوں دیگان آتش ابدود	دہں چوں دام دار دیر حوتنود
دہانت را کے مادیدہ ماہم	لبت با آتہائے ماسراہم
خصومت بیتہ و ابلیس حوتے	عولے مشت عواری جنگوتے

ندارم طاقت، و بیمار چندیں اغثنی یا غیار، الم تغین
توئی یاری وہ فراید ہر کس بفراید من فر - ریاد خواں رس

اس مناجات، کہ بعض اشعار و ردنا۔ نہ کے قابل ہیں اور آئندہ اس مناجات
میں اکثر ایسے اشعار ہیں جن میں قسمیں اور واسطہ دلا دلا کر نہایت الحاح و زاری۔ کہ ساتھ
و عمانگی ہی وہ خصوصیت۔ کہ ساتھ قابل دید ہی۔ ہم آئندہ امیر خسرو کے قسمیہ اشعار کے
مقابل ان کو پیش کریں گے۔ اسی سلسلہ میں مولانا نظامی نے اس موقع پر فرماد۔ کہ
تفصیلی حالات، بیان۔ کہہ ہیں۔

مردن، فرہاد و رشقی شیریں و حالہ و ماو

اس مضمون میں زندگی فرہاد و رشقی شیریں کا سراپا نہایت دلکش طریقہ پر لکھ کر شایع کر دیا
ہی کہ نازک خیال شاعر کا قلم فی الحقیقت کسی رنگین نگار مصور۔ کہ خامہ مو سے نقاشی
میں کم نہیں جس طرح صنعت کار مصور ہر قسم کی تصویر اور ہر منظر کا نقش صورت، کھینچ
قدرت رکھتا ہے۔ اسی طرح روشن دماغ شاعر شاہان سے چین و حسینان مہر طلوع، کا
موقع تیار کر نہیں وہی دستگاہ رکھتے ہیں جو قدرت ان کو کر یہ منظر عفت خصال و
بد ہیئت ناتر یا اشکال اشخاص کی تصویر کھینچ نہیں حاصل ہوتی ہی جس طرح ان کا چہ
منظر سرمہ دیدہ اہل نظر ہو سکتا ہے، اسی طرح ان کی ہجو کا نظارہ بھی دقیقہ رس
سخن چین ارباب کمال کی نگاہوں میں مرموم دیدہ سمجھا جاتا ہے۔ ہر نقش و نگار کا واقعی

اُس کو مدہم کر کے اور کسی موقع پر ایسے سر لگاتے ہیں کہ گھبراہٹوں میں رہ رہ کر کے کان
کھڑے ہو جاتے ہیں۔ مولانا نظامی نے شیریں کی خستہ حالی کو جو اُس کی مساجات اور
وعائے سحر کے الفاظ میں ظاہر کیا ہے وہ قابلِ قول ہے۔

امیر خسرو

خبر تدجیوں نہ تیریں متوش	کہ حسرت شد نہ شیریں گز خوش
گہ ارجور فلک دل تنگ می بود	گئے حاجت بد درجک می بود
ندولاری زکس نے یاری ازیا	ہم از دل دور ماندہ ہم ز دلدار
وے و صد ہزار اندوہ رول	زے سگی غمے چوں کوہ بزل
نہ تہائی نشستہ در شب تار	ہمہ تب تا سحر بگریستہ رار
کشیدے ہر دم از دل دور مائے	فلکندے چشمِ احم را حرا - شہ
شبش تا صبحی گاہ ایں کار بودے	رورتن کار خود و شوار بودے
خیت را رول را ندے را دہ	گئے در دشت بودے گاہ در کوہ

نظم امی

چو تیریں کمیائے صبح دریافت	ار اں سیا بکارے رفتے برات
تستاں را رفتے حوشیت رفت	نزاری ماخذائے حوشیت گفت
حد و نداشتم را روز گرداں	چو رورم درجہاں میر و ز گرداں
ستہ دارم سیاہ از صبح نو مید	دریں شب و سفیدم کس چو حوشید

ہم پہلو ہیں اُس۔ کہ مانع بہر حال ۔ n

دو مشتاق از غم دوری مشوش فراتم در میاں چوں کوہ آتش

اس مضمون میں امیر خسرو نے جس جگہ غروب آفتاب پر ایک سادہ مضمون نہایت
شان و شکوہ سے لکھا ہے اُس کے مقابل ہم مولانا نظامی کا خیال ظاہر کرتے ہیں۔
جس کا مقابلہ سوجھ بوجھ و دشواری ہے ۔ n

چو مشکیں جعد شہ را شانہ کردند چرخِ روز را پروانہ کردند
بزیر تختہ ۔ نزد آبنوسی نہاں شد کعبتینِ ندروسی

بہ یافتن شیریں از عہدِ خورشید و با شکر و بہر از فن و بہر از در آئینِ خنق

شیریں خسرو کی عشق تازہ اور عہد جدید کی خبر نکر آتشِ رشک ۔ ۔
بھڑک اٹھتی ہے اور سوزِ فراق کہ شعلہ اُس کو جلا جلا کرتا ہے حالِ بنارس ہے یہیں وہ
شبانہ روز حیران و سرگردان ہے کہ ایسی مصیبت ہے اُس کا گزر کوہ ۔ بمستون پر ہوتا ہے
فرہاد اُس کو دیکھ کر والہ و دلدادہ ہو جاتا ہے ۔ شیریں جو ۔ شیر کھودنے کی فرمائش
کرتی ہے اور وہ اُس کو منظور کر لیتا ہے ۔ بالآخر شیریں اُس کو اپنا مہمان بنا کر لے آتی ہے
اس مختصر مضمون کا مرقع خامہ سحر کار نے ہر ایک جادو نگار شاعر نے کھینچ کر اہل نظر کو
حسن و عشق و سوز و گداز و عشق و ناز و عجز نیاز کی بولتی ہوئی تصویروں کا دلدادہ
بنا دیا ہے ۔ مولانا نظامی جس جگہ کسی نغمہ کو اوسے سہروں میں لپیٹتے ہیں امیر خسرو

کہ یارب اس جہ دولت و دمارا کہ ارے جوں تو مہاں تہ گیارا
نگس حلاب شیریں را و دقید چستیر نیم کہ عنقا کردہ ام صید

سجاں اللہ تسبیہات حدیدہ اور استعارات عدیدہ کا ایک سلسلہ لایا تھا ہے کہ ہم
میں ہوتا فصاحت کا دریا موخرں ہے۔ بلاعت کے درشا ہوا رگو ہر گوت اہل ہوت
ہیں مالآحر حسرویر ویزا ہی ضرورت ظاہر کر کے شیریں ہر رخصت سفر جایا تھا ہے
تیریں معشوقانہ مار و مدار و ستا ہا ہ جاہ و جلال کے ساتھ ہر تقاضاے عشق اظہار
عجز کرتی ہے کہ - ۸

اگر خورشید ریا یم رندوں رشت یاے حوشیم آید افسوس
جو خودی توں اکوں نیت یات تولیت یازنی شاید ررایت

خسر و بعدہ محو ہو کر اظہار عشق کر دیتا ہے کہ میں کسی طرح حاما نہیں چاہتا صرف
تیرا امتحان و داد مقصود تھا۔ آئندہ حسرویر ویر شیریں کا ہمان ہے اور میں مالآ خود
اُس کی میراں ہے۔ نزم عشرت قائم ہے اور جام کا دور چل رہا ہے۔ ارباب نشاط
نغمہ سرائی کر رہے ہیں عود و عہر سلگ رہے ہیں اس مجمع عشرت و محل شادمانی
میں تیریں ویر ویز کی صورت پر نظر کیجئے ۵

چو ماہ چارہ دستہ حسرو یری و شش در تو واضح چوں مہر

مرحبا تو اصم میں بھی شاں محولی نہیں گھنٹی اس موقع پر شیریں کی حاص یہ
حالت قابل دید ہے کہ شوق اُس کو متیاب کر رہا ہے مگر مار و کرتہ حویا کے ساتھ

رازِ نہاں کو ظاہر کر سکتے ہیں۔ آخر شاہ پور بلایا جاتا ہے اور خسرو پرویز کے حالات
کے سلسلہ میں کہتا ہے۔

فرس گلگون آلِ سرور بلند

اس مصرع کی ترکیب اور الفاظ کا تناسب، کس درجہ دلچسپ اور فصیح طرز پر
شیریں چوں کہ مدت۔ سر پرویز کے حالات، سنکر اُس کی مشتاق اور دل دادہ
ہو رہی تھی اور اپنے آپ کو اُسی کے مناسب سمجھتی تھی اس لئے اُس کی ملاقات
کی غرض۔ سر روانہ ہو جاتی ہے۔ اس سادہ مضمون کو کس درجہ بلیغ طریقہ۔ سے بیان
کیا ہے کہ اُس کا جواب نہیں ہو سکتا۔

نثار شاہ را رہ رفتہ می داشت کہ مروارید خود ناسفته می داشت

پرویز نے جس وقت شیریں کے حسن و جمال کو اس تازہ روی۔ سے دیکھا۔
شدش تازہ ز سرودیوانہ خو

دوبارہ از سر نو دیوانہ ہو گیا اور گھوڑے سے اتر کر شیریں کی پابوسی کرتا ہے
اس کی تصویر ملاحظہ ہو۔

چو سبزہ بوسہ زد بر پا۔ رستم شاد

گویا ایک خاص منظر نظر آ گیا۔ مقابلہ کا میدان ہے اور برابر کا معرکہ۔

دو عاشق روئے در رو مست ہیں نظر بر کار ماندہ عقل۔ کا

تخیر کا عالم ہے اور حیرت کا منظر۔ شیریں شجاعانہ نقش دیوار بن کر کہتی ہے۔

اُس کا دل تیریں کے توشہ خانہ حیشم کی ہمداری سے سیر نہیں ہوتا وہ سر حینہ
چاہتا ہے کہ دل کو قائم رکھے مگر حالت طوفاں میں کوئی شخص کس طرح رہیں
حمسکتا ہے۔ تبتیہ کا جیلو ملاحظہ ہو۔ آحریار و ماجار ضبط سے کام لے کر گھوڑے کو
جلا دیتا ہے۔ مگر ۵

زحیرت در قفا میدید و می رفت

حار ہا ہے اور گردن کو موڑ موڑ کر بار بار دیکھتا جاتا ہے۔ واقعہ نگاری اس کو
کہتے ہیں کہ اصل حالت کی تصویر آنکھوں میں کھینچ رہی ہے۔

خسرو پر ویر جلیا ہے اور اُس کی جویدہ تیریں اُس کے فراق میں شاہ جال
ہے اور وہ اُس کے بھیجے اس طرح روان و دواں ہے کہ گویا شاہ اپنے رمیدہ
تسکار کبوتر کا متلاشی ہو ہر موقع پر تبتیہ کا نیا پہلو ہے مگر محل کے مناسب اور
شاہد مقصود سے دست و گریاں اس کے علاوہ آئیدہ شعر۔ ۸

سمن بر خمیہ ز در پر خیارے

حداگانہ لطف رکھتا ہے۔

تیریں کی طرف سے ایک کینر سرو قد یا مہرں کر قیام گاہ پر ویر کی طرف
جاتی ہے۔ یہاں کس خوبی کے ساتھ جماعت پر ویر کو سگیاں استار و کہا ہے
تساویر جواب میں صاف کہہ دیتا ہے کہ ہم ہر شخص کو اپنے پیام و سلام کے متعلق
ہیں جانتے اگر خود مانوے رمانہ تمھاری ملکہ ہم سے دریافت کرے تو ہم ایسے

بچشم آہواں آں چشمہ نوش دہ شیر افگناں را خوار ہر گوش
ہنادرہ گردن آہو گردنش را بآر چہ چشم شستہ دامنش را

مولانا نظامی نے ایسے اور چند سراپا کا مرقع اپنی اسی شبنوی میں کھینچا ہے جس کا نمونہ پیش کیا گیا۔ قابل غور یہ امر ہے کہ امیر خسرو نے اپنی ذہانت اور ذکاوت سے کس قدر جدید اور پاکیزہ پہلو پسند کیا ہے کہ وہ ایسے موقعوں پر اپنی روش کو بدل کر رفورس حاصل کر لیتے ہیں ورنہ موبو کا مقابلہ سخت دشوار ہوتا۔

رسیدن نہ روشیر در دیشہ کارگاہ و نظارہ باہم دگر

دوسرے شعر میں شیریں کے تکرار نہ قند مکر کا لہجہ پیدا کر دیا ہے۔ شیریں شعر میں تشبیہ کی جدت اور آئینہ کار کا لہجہ، شاعر کا کمال ظاہر کرتا ہے کہ وہ کس قدر نازک خیال شخص تھا۔ چوتھے شعر میں ایسا ایک دقیق ایہام ہے کہ ہر شخص اس کا نہیں اٹھا سکتا کیونکہ ماہ در خرمن کے معنی چاند کے ہالہ میں آجا۔ نہ کہیں جو قمر کی خاص حالت ہے جس کو ہر شخص نہیں غور کر سکتا۔ ادھر شیریں غمزہ و تیرس آہو کو شکار کر رہی ہے۔ ادھر پرویز صحرا نوردی کرتا ہوا اور اس کے شوق میں۔ لہجہ و مدحوش آوارہ گردی میں مبتلا اس کے مقابل آجاتا ہے اس نظارہ کو دیکھ کر کیسی بے مثل تصویر ہے۔ برابر چشم بر چشم آیتاوند نظر در دیدہ رو بر و نہاوند۔ ایک، ایک، شعر پر ہر مرقع کا جلوہ گاہ ہے۔ پرویز ہر چند گوشہ چشم سے نگراں ہے مگر

یہ حاتم دست سیلماں ہی کے لئے رہا ہے۔ فصاحت کے ساتھ تناسب و تعامل و مراعات لفظیہ تمام حوسیاں موجود ہیں

اب ہم حیدر استعار اس مضمون کے متعلق مولانا نظامی کے مین کر کے اس امر کو ظاہر کرا چاہتے ہیں کہ ایسے ملک سحر کے ربوہ دست حکماں اہل راں کے مقابل جوہر مہداں کا قصہ السق رہا تسموار ہی قلم آٹھا کر سرحدی حاصل کرنا امیر حسرو کا کام تھا ورنہ بڑے بڑے نام آور شعرا ایسے میدان میں افتاں و حیراں سرسیدہ نظر آتے ہیں۔

نظامی

(صفت اور)

قلمن جا۔ مکر صورتگو حیت کہ لے کلک از حیا لٹ نقش ہرست
حیاں د رطف بودش آب دتے کہ بر آب از لطافت نقش۔ بہت

(علاضہ مزایا کے تیریں)

تکامدوری جو مہتاب جوانی سیہ حتم جو آب رہد گانی
کیتہ قاتے جوں نخل سہیں دورگی بر سر کشت رطصیا
تو گوئی ہمیشہ تیج ست اریم کہ کرداں تیج سیہ راہد ویم
صبا از رلعا رویت علیہ تویت گئے قائم گئے قد ز مردق ست
موکل کردہ بر ہر عمرہ نعمی نرج جوں سیب عنف جوں ترے
رلعلق لوسہ را یاسح نہ حیرد کہ قفل اربکتاید در بریرد

سیماں چوں بے یقیں انگشتہ،
چہ زیبا باشد این غاتم بران دستہ

ہر شمر کہ تناسیب الفاظ و مراعات معانی و التزام لزوم مالا یلزم آپ کی ایک مستقل روش شاعری۔ کہ لہ فی نفسہ شایا ہیں۔

جب وہ چوگان بازی کا ارادہ کرتی ہے اُس کی گو۔ گردوں شکوہ دیدہ گردوں کو کور بناتی ہے اور جب اُس کی گیند زمین پر گرے نہ کا خیال دل میں لاتی ہے وہ بذریعہ چوگان اُس کو تواضع اور خاک بوسی سے بچاتی ہے۔ سبحان اللہ بظاہر اس میں غلو و اوج۔ کہ مبالغہ۔ کہ سوا چشم ظاہرین میں اور کوئی خوبی نظر نہیں آتی۔ لیکن حقیقتاً اگر دیدہ غور سے دیکھتے تو سمجھا جاسکتا ہے کہ اُس کو فن چوگان بازی میں یہ ہمارے حاصل ہے کہ کھیل۔ کہ وقت، ہمیشہ اُس کی گیند آسمان کی طرح ہر دم چکر لگاتی رہتی ہے اور زمین تک نہیں آ پاتی۔

آئینہ اور صفارت۔ کہ بعد اُس کی عہدہ اور عہدہ کا ذکر خاص طور پر بیان کیا ہے کہ بایں ہمہ عشرت پرستی اُس نے لذات نفسانی اور خواہشات شہوانی کہ دروازہ کو بیداری و مستی ہر حال میں بند کر رکھا ہے اور اُس نے اپنے گنج عفت کو لوہے سے اس طرح مضبوط و مستحکم کر دیا ہے کہ کسی کے کلید آرزو کو اُس کے قفل در تک رسائی نہیں اور کوئی اُس کے سامنے نہ شوی و جہنم کا ذکر نہیں کر سکتا۔ آخر کار یہ حیرت خاص طور پر فن سخن گوئی کے کمال کو ظاہر کرتا ہے کہ اگر سلیمان کو بلقیس پر قہر ہو جائے تو اس سے بہتر اور کوئی صورت ممکن نظر نہیں آتی کیونکہ

تاعری کے سوا آن کی شہادت سے بھی ظاہر ہوتا ہے

~*~

شیریں کی ہوشیاری با تصویر اور میدان صید افگنی میں اُس کا دل کش نظارہ

امیر خسرو

کلہ داری ست چو شاہاں سرفرا	نہ رسم عروساں مقع انداز
بگل آہو مدل تیر دلیر ست	بگیرد آہو نش ریرا کہ تیر ست
بناوک موئی راصد تلح کردہ	نہ نیزہ کوہ را سورا ح کردہ
بتار یکی زندا ر تیر قتال	مگس را ماسلیق اریتہ قیغال
رست کز لطف چو تیر تیم ست	درونش آہن بیرونش سیم ست
کشیدہ چو بچو گان آرزو تیس	نکستہ دیدہ گردوں رگو تیس
چو گویت خاک لوسی سار دارد	بچو گانش از تواضع مار دارد
حالت خود صفت کردن نہ ست	کہ این صورت مدین معنی گواہ ست
راہیں کردہ گنج خویش مسمار	بکلیہ کس نیامد ردرش بار

اور جدہ طرازی ہے۔ سہم، شہت، یکف، دست کا تناسب اور ایہ نام
لفظاً و معنیاً اُس پر چیست بندش الفاظ کا طرہ فصاحت و بلاغت نظم کے لئے
گویا گوہر گوشت ہے۔ پھر دوبارہ شیخ المشائخ کی رفعت و بزرگی کو اُسی آسمان کے
مقابل اعلیٰ بیان کرنا ہے۔ نہایت بے ساختگی سے فرماتے ہیں۔

خسرو

یکہ دور از کلاہش آسمانست اگرچہ سپر بزرگی در میانست
استعارہ کا پہلو جداگانہ ہے اور تشبیہ کی جدت لطیفہ۔ وہاں آسمان عطہ مصلیٰ
تھا اور یہاں کلاہ معلیٰ کا ایک دور اُس پر بزرگی کا کلاہ و فلک کے مقابل
درمیان ہونا بلاغت خدا داد کے ساتھ کس درجہ کی فطری فصاحت ہے۔ شیخ مسوک
کرتے ہیں اور دندان انور کی ضیا۔ نہ مہر تاب، گویا امیر خسرو کہ پیش نظر ہی کس
سر جی۔ سہ کہتے ہیں۔

خسرو

بیاید وجود از دندانیش نانک نثار ابدادہ سدرہ مسواک،
دوسر مصرع کہ استعارہ کی لطافت اور تخیل کی جدت قابل لحاظ ہے کہ
ایک پس پا افتادہ مضمون کو کس درجہ اوج کمال پر پہنچا دیا ہے۔
امیر خسرو کی بہت سی دعویٰ کہ انھوں نے بہ شمار تشبیہیں، بعد استعارہ
یکڑوں۔ نہ نہ خیال، ہزاروں جداگانہ بندشوں کو ایجاد کیا، غزل کی

وضائع کا دامن کسی وقت ہاتھ سے ہیں چھوٹا ہر سادہ اور معمولی مضمون کو فصاحت کا یہ سلو اختیار کئے ہوئے ایسے لیسیدہ طریق ملامت سے بیان کرتے ہیں کہ رنگ سخن کی ہمار ہزار گوہ بڑھ جاتی ہے۔ مثلاً بیاں کر رہا ہے کہ شیخ المتنازع موند اسلام ہیں اور آپ کا مرتبہ آسمان سے زیادہ رفیع ہے۔ آپ سعادت ابدی کے سرمایہ دار اور اسرار ید اللہی کے واقف کار ہیں اور ایسے مضامین کو اور شعرا بھی لکھا ہے مگر آپ کا طرز ادا قابل لحاظ ہے۔

امیر خسرو

لظام الحق نمی را بازوی رست کہ حیرت از رفتن عطف مصلحت
ہمیشہ ہم سعادت شست و شست ہمیشہ سر ید اللہ جوں کف دست

دعویٰ تائید اسلام کو اول اس شاں و شکوہ خسروانہ سے بیان کرتے ہیں کہ آپ بازوی راست ہی ہیں۔ پھر تائیداً متکلمانہ طور پر اس پر وہ استدلال ہے کہ مخالف کو جائے دم زدوں نہ رہے (کہ حیرت از رفتن عطف مصلحت) اسی معمولی مضمون کو اسی دقیق و یرایہ بلاغت سے بیاں کر دیا ہے کہ اس کا فضیلہ ارباب معانی ہی کر سکتے ہیں کیونکہ اطوار رعت کے محل یر فلک رفیع کو شیخ المتنازع کا عطف مصلحت قرار دیا کس درجہ مرتبہ ارفع جاہ و حلال کا علو علی ہی اور ہم سعادت کے شست و شست ہوئے کے ساتھ سر ید اللہ کا کف دست کی طرح بیش نظر سانادقت ایام و بلاغت کلام کے علاوہ کس مرتبہ کی مازک حیا

بہ قدم بہ ہنہ کی کوشش میں کامیاب ہو۔ نہ کا قصد رکھتے ہیں چنانچہ مولانا نظامی کا پہلا اور تفسیر اشعر بلاغت اور فصاحت کے اعتبار سے ایسا نہ تھا کہ اس کا جواب ہو۔ سکے لیکن امیر خسرو۔ نہ پہلی شعر میں بلاغت۔ کہ ساتھ نفس مضمون کو نہایت خوبی سے بیان کیا اور آئندہ اشعار میں حضور اقدس کی ذرہ نوازی اور (السلام علینا وعلیٰ اعباد اللہ الصالحین) کی تلمیح کو کامل تشریح سے منابر تک کر دیا۔ ہر شعر کا جداگانہ مقابلہ کرنے سے امیر خسرو کا کمال سخن ظاہر ہوتا ہے۔

مرحوم شیخ الاسلام نظام الملک والدین علیہ الرحمۃ والسلام

امیر خسرو کو چونکہ اپنے شیخ کے ساتھ فنا فی الدار کا مرتبہ حاصل ہی اسی وجہ سے وہ ایسے موقع پر ہمیشہ بے اختیار و بے خود پایا کرتا ہے۔ چنانچہ بنی کا بازوی اسرار رضا کا محرم مقام (لی مع اللہ وقہ سالار) حنفیہ ملک مقرب و لا بنی حیدر) کی ولایت تامہ کا والی، میرانشاہ نبوی کا کامل نائب، آپ کی کرامت کا معجزات، کہ ساتھ توام، مقام طیر میں حضرت جعفر طیار کی نظیر، سررید اللہ فوق ایدیم) کا منظر، حجرہ مبارک کا آئینہ مرغان فردوس، جبریل و ملائکہ کا صحن خانہ انور میں ہر دم ہجوم یح خرد کا مورد قرار دینا۔ یہ تمام صفات کا ذکر آپ کی محویت تامہ و فنایت کاملہ کے براہین قاطعہ ہیں۔ با این ہمہ جہت، اسلوب، وابداع و اختراع، تعارفات، وایہامات، وایجاد و التزام تشبیہات

جات سہ میت و پس جیب و راست مالا ویر کی تشریح یرودہ احوال میں اس
 حوی سے یاں کر دی ہے کہ اس کا حواب نہیں ہو سکتا اس کے علاوہ خنیت قصد
 سوی کا میدان جیب و راست سے جبت کرنا اور گریبان جبت کی دریدگی کے ساتھ
 عالم نے جبت کا نظارہ امیر خسرو کے حسن نظم کے حلوے ہیں حضور اقدس
 العالیٰ الہیہ سے مالا مال ہو کر گدازاری مد نظر رکھتے ہوئے جہاں صورت میں
 واپس تشریف لاتے ہیں اور معراج کا مضمون ختم ہو جاتا ہے۔

امیر خسرو مولانا نظامی

تدہ نفس از سلام غیب شادش	دراں دیدں کہ حیرت حاصلت نو
حدیت از نفس کردہ خیر باتش	دلن در حیرتیم و حشیم اندر دلن نو
جو مالا مال گشت از نعمت یاک	جو پوشید از کرامت طلعت خاص
نہ بذل نعمت آمد جانب خاک	بیامد باز یس ما گنج احلاص
نہ پاراں کرد در جبت فردہ درشت	گلے تدہ سرو قد نو و کاہد
رسیمو بر عنایت شفقہ مرثیت	ہلا لے رفت و بدرے نو و کاہد
مرات رحمت از عیب پس و حال	خلائی را راتے ستادی آورد
خط آزادی آتش جہاں را	زد و رخ مائہ آزادی آورد

مولانا نظامی کی اوج نظم پر بلند یرداری ایسی ہیں ہے کہ ہر شاعر کا طائر فکر
 آپ کا ساتھ دے سکے یہ امیر خسرو ہی کی خصوصیات سے ہے کہ وہ ہر موقع پر قدم

شہیو ابیانی ہے کہ اس کا لفظ (درگفتن نمی آید) آئندہ حضور اقدس صلی علیہ وسلم اگر ہم
 مکان لامکان کی بزم قرب میں رہند نشین ہیں اور ذرا سے بجز یہ کہ دائرہ انوار
 اپنے آغوش شوق کے احاطہ سے آپ کو مرکز محیط بنا کر حجاب دہائی اٹھا دیا
 ہے نہ تعلقات امکانی کا کچھ اثر باقی ہے نہ لوازم انی کا کوئی نشان۔ خوش گفت
 آں کہ گفت۔

نہ امی

جہت را جعد حیرت شکستند مکان را نیز برقع باز بستند
 قدم برقعہ زوہر خویش بردا حجاب کا شمار از پیش برداشت
 کلام ردی بہ نقل بستند خداوند جہاں را بے جہت دید
 بہر عضو نفس رقص برآورد زہرہ دلش چشمہ برآورد
 بہ جہتی کہ مضمون کو پہلہ مصرع میں جس بلاغۃ سے بیان کیا ہے وہ آخر شعر کہ
 حسن ادا کے ساتھ لاجواب ہے اور اس کا مقابلہ خسرو کے سوا دوسروں سے دشوار

خرو

ز راست گرد و ہم از پیش و پس خفا جہت جہت کردہ از چہ و چہ ترا
 گزشتہ از حد بالا و زیری بلکہ لامکان کردہ دلیری
 گریبان جہت را پارہ کردہ جہاں بہ جہت نظارہ کردہ
 بیان میں ادگی ہے مگر طرز تقریر کا پہلو جداگانہ اور جہت کا رنگ خطا ہر

سلاسل، بیان، طلاقت، لسان، حسن معانی، روانی و درفشانی وغیرہ وغیرہ نظم کی تمام خوبیاں ادھر کلام خسرو میں موجود ہیں۔ ادھر نظامی کی نظم کی بلندی۔ الفاظ معانی۔ کہ باہم روابط۔ بندش کی بسیا خشکی۔ مضامین نو کی آمد، فصاحت کی حیثیت اہل نظر کو آئینہ حیرت، بنار، یہ ہیں۔ نظامی نے بعض ثوابت، و سیاروں کے ساتھ اکثر بروج کا ذکر جس طرح پسندیدہ طور پر کیا تھا خسرو۔ نہ اپنی خدا داد جدت اور فطری ذہانت سے اس کے مقابل ترتیب۔ کہ سلسلہ کو مد نظر رکھتے ہوئے کل کے بعد سیار کے پڑھنا، نظارہ کو ایسی خوبی سے دکھایا ہے کہ ارباب، نظر حیران ہو جا۔ تر ہیں اس پر اکثر اشعار میں ایسے استعارات، عجیبہ وایہا ماری، غریبہ ہیں کہ جن کے تجلیات کے پرتو سے دیکھنے والوں کی آنکھیں تلملا جاتی ہیں آئینہ منازل افلاک، کہ طکر۔ نہ کہ بعد سیر عرش کا ذکر کرنا مقصود ہی جس کو نظامی نے نہایت فصاحت کے ساتھ اس طرح بیان کیا ہے۔

نظمِ لامی

چونوشت آسمان افش بر فرش باستقبالش آمد تارکِ عرش

مگر اس کے مقابل خسرو کی جدت، طبع قابل دید ہے۔

خ

کشادہ بندِ نعلینِ فلک مال از و در ساقِ عرش افگندہ خنجال

(سبحان الذی اسریٰ اجمد) بلا غرض کی وہ آہ، و تاب، ہی کہ برگ گل

امیر خسرو

مولانا نظامی

سخت از بیتِ اقصیٰ در کشوده	جو مرع از مدینه بریده
باقصی قلم دیگر نموده	ماقصی الغایت اقصیٰ رسیده
چو در محرابِ اقصیٰ رنجسته نور	روں رفته زو هم تیر پتیاں
جنیت را ندہ سوئے بیت معمور	رحر گاہ کبودِ سنر پتیاں
لست کرده بجیندیں رشتہ دُر	فلک را قلب در عقرب ریدہ
گریباں مہ وجیبِ فلک بُر	اسد را دست رحبت رسیده
ز ستادی رہرہ ربط گیر گتہ	ارں گردا نہ چوں باد ہستی
عطارِ حشیم مد را تیر گتہ	نہ ساحل گاہِ وفا آور دگتہ
چو دیدہ بر تو آں نورِ حاوید	ر رفعت تاج دادہ مشتری را
بخواہن بریں عطیدہ خورشید	ر بودہ ز آفتاب انگستری را
سیاست در کیفِ ہرام دادہ	چو یوسف شربتے از دلجو حور د
سعادت مشتری را وام دادہ	چو یونس وقفہ در حوت کردہ
راقس چوں نہ کیواں در رسیده	ثریا در رکاش ماندہ مدہوت
ز نعلن گوستن چوں ہند و بریدہ	بہر سگی حامل لستہ بردوش
ثوات راہ اوار دیدہ رواں	یو موت آسماں را فرس بر فرس
دویدہ در رکابتِ بایئے کوماں	ماستقالن آمد تارکِ عرس

نرالی۔ بندش کی جیتی۔ بے مثل۔ مثلاً کہنا یہ تھا کہ براق ایسا اسپ تیز رفتار تھا کہ کسی سوار نہ اُس پر سواری نہ کی جتی اُس کو جس ترکیب سے بیان کیا ہے اُس کا جوار نہیں ہو سکتا۔ الفاظ کی خسروانہ شان و شکوہ جملوں کا شاہانہ جاہ و جلال دلوں کو ہلا دیتے ہیں جذب مقناطیسی کا اثر رکھتے ہیں۔ فرما۔ تمہیں ۔ ۹

دوال چا بکاں ناسودہ دوشش صغیرا اضاں نشودہ گوشش

مولانا نظامی کا جو رشتہ اس کے مقابل ہے وہ اپنے حسن سلاست کے ساتھ اس قدر پر زور نہیں ہے۔ براق کی تیز روی و سرعت پر متقدمین نہ اگرچہ مختلف طور پر طبع آزمائیاں کی ہیں اور بالخصوص مولانا نظامی و امیر خسرو نے اکثر مقامات پر اس کے متعلق موشگافی کو درجہ اعلیٰ پر بھنچا دیا ہے۔ لیکن متاخرین میں مرزا غالب نے براق کی صفت کو جس خوبی و نازک خیالی کے ساتھ بلاغت و فصاحت کے پہلو کو مد نظر رکھتے ہوئے عروج کمال پر بھنچا دیا ہے وہ بے عدیل و بے نظیر ہے۔ اگرچہ امیر خسرو نے شہسوی و لورانی و خضر خاں میں اُس کا خاکہ قائم کر دیا ہے۔

غالب

برا قرز مقراض لا تیز تر جما لے زلا دلا ویز تر
لیکن مولانا نظامی نے اس موقع پر بھی جس قدر مضمون آفرینی کی ہے وہ نقش اول ہو۔ نہ کہ اعتبار سے بہت زیادہ قابل تعریف ہے۔

نہ اختر لیکے اختر یک جاں تر نہ ابرار اسر نیاں دشتاں تر
 نہ گردوں لیک از گردوں دواں تر نہ بادار بادبستاں خوش عیاں تر
 دواں چاکاں ماسودہ دوش نگاریں صورتے جوں صورتِ مانع
 صغیر انصاف ستودہ گوشت سرش یکہ از جام ورائے ارتع
 زمین آسمان ش نیم گام براں یز مذگی طاووس حصر
 ز گامش سیر گردوں ہم دایم فلک از سر عشق ہم ہاں و ہم پر

موحودہ اشعار جس ترتیب سے مقالہ سلسلہ وار مذکور ہیں ان پر نظر کرنے سے
 باہمی فرق ظاہر ہو سکتا ہے کہ خسرو کے کلام میں حدت و اختراع اور لطافی کے اشعار
 میں سلاست و فصاحت کس درجہ پائے جاتے ہیں۔ دوسرا شعر لطافی کا نہایت
 صاف اور شستہ الفاظ کے ساتھ ایک بولتی ہوئی رباں کی تصویر ہے۔ اگرچہ
 خسرو نے نقش تابی کی رنگینی میں بہت کوشش کی ہے۔ علی ہذا شعر سوم خسرو
 لطافہ حدت اسلوب کو مد نظر رکھتے ہوئے اگر اس کو براق کی طرح قرار دی جائے
 تو ایک تارہ خیال ہے لیکن ہتھیر ہے کہ اس کے آنکھوں پر محویت جمال انور کی
 وجہ سے مازع کی مہر و ص کی جائے تاکہ آدابِ نعتِ نبوی کا دامن کسی حالت
 میں ہاتھ سے نہ چھوٹے۔ بالکل فضائے معراج میں طائر فکر نظامی کی بلند پروازی
 قابل تسلیم ہے گو امیر خسرو ہیلوہ ہیلو رہنے کی کوشش میں ہر دم بال افتان ہیں
 لیکن با ایں ہمہ امیر خسرو کی ہر شعر میں استعارہ کا ہیلو حد اگانہ تشبیہ کی حدت

فوق ہے۔

نظم نامی

بصورتِ رسد تو تیا۔ تر چشمِ عالم	بمعنی کیمیا۔ تر خاکِ آدم
زم مسعودی بمجمودی رسیده	ایازِ خاص و از خاصاں گزیده
ابین وحی و صاحا۔ بہر معراج	سریرِ عرش را فلین اوتاج
حرمِ غار، و محرمِ سوسمار	برنج و راقش در کوه و غار
گہ لبِ بوسیر۔ سنگِ نہادہ	گہ دندانِ بدستِ سنگِ دادہ
کہ دارد لعل و گوہر جاہ در سنگ	لب دندانِ زان در سنگِ دچک

وصفِ معراج شمسوار میدان و زلفتِ لہ

مولانا لطیف نامی

امیر خسرو

شہ رخ تافتہ زین دیر فانی
 بجلوت و در سرا۔ تر اُٹھانی
 رسیدہ جب۔ بریل از بید، معمور
 بزا۔ قریب سیر آورده از نور
 ز رنگ آمیزیِ ریحانِ اس باغ
 نہادہ چشم خود را مہرِ بازغ

شبہ تنگ آمدہ زین حجرہ تنگ
 ز پستی سو تر بالا کردہ آہنگ
 رسیدہ پیکِ جہنم تر تا زردہ دور
 برا قریب سیر آورده از نور
 ہما۔ تر جلوت در نہ باغ کردہ
 بہ رنگس۔ ریتہ بازغ کردہ

تجلی

راحت

بہ

پر متجلی ہو کر گویا نور علی نور کا منظر اقم بن گیا ہے

یا نجویں اور۔ چھٹے شعر میں ایک اور عجیب و غریب طبع استعارہ اور
دقیق ایہام سے شاہد نظم کے عارضِ تاماں پر اور چار چاند لگا دیئے ہیں کہ آپ کے
انگشتِ مبارک کے ناخن کا ایسا کون سا دریا ہال ہے کہ جس سے سورہ ن والقلم
کی درختاں تفسیر کے مانند اب انوار حکیمتے نظر نہیں آتے گو دیدہ ہائے مردم خیز ہوں
کیونکہ اگر شیتِ ناخن کے ضیائے بدر کو اظہارِ تحلی جمال (ن) میں یہ مضمینائے کمال
حاصل ہے تو آبِ کاتراتسہ ناخن جو اوجِ حقیقت کا ہال ہے والقلم کے جلوہ
جہان آرا کا مشرقِ ستان جلال بن رہا ہے اس کے علاوہ قلم کے ایہام پر بطونے
جس کے خود معنی تراشہ قلم کے ہیں اور حرمنِ مہ اور حوحو کے دوسری صورت کے
یا کیرہ ایہام اور تناسک کے دل فریب اندازے کلام کی جس بلاغت کو چہا رخید
کر دیا ہے۔

اب ہم اس جگہ مولانا نظامی کے اور چند اشعار اس غرض سے پیش کرنا چاہتے
ہیں کہ ہمارے دعوئے تفصیلِ خسروی کی تائید ہو اور یہ غرض یہیں ہے کہ کلیتہاً
مولانا نظامی کا نعتیہ کلام یا نئے فصاحت و بلاغت یا مرتبہ شاعری سے گرا ہوا ہے
ملکہ ہر شعر کی فصاحت اور بیان کی سلاست پسندیدہ ایہامات کی لطافتِ مضامین
کی آمد قابلِ تعریف ہے۔ صرف مضمونِ آفرینی کی حدت اور محانی کی ستونچی اور
بلاغت کے اختراعات کے اعتبار سے امیر خسرو کی نظم کم کو اس موقع پر ضرور

زلالی

زمیم سست آنکہ احمد را کمر بستہ ، فگندہ در میان او احد و سرت ،
کہ سو ر خلوت ، خاصش کشاند بہ معشوقی براور نگش زنداند

اس کہ بعد کے شعر میں علم کلام کا دوسرا پہلو اختیار کیا ہے کہ دلیل قطعی کہ سنا
جب احمد کا پرودہ احد ہونا ثابت ہو گیا تو یہی وجہ ہے کہ نہ افلاک ، اور تمام عالم احمد
نام پر سجدہ کر رہے ہیں اور اس کا ثبوت وہی حکم سجدہ آدم علیہ السلام جس کی واقعی
حکمت عظیمہ نور (اول ما خلق اللہ نوری) تھی یا شب اسری امامت و
حصول قرب احدیت ، اور وہ کیوں کر سجدہ تعظیم نہ کریں۔ آپ کہ اسم شریف
(احمد) میں حکمت ازلی حکیم مطلق کہ موافق سورہ حم سجدہ کے انوار اسرار
(حادیث) کے اتصال سے جلوہ آ رہے ہیں اور وہ ایک خاص سورہ قرآنی ہے جس میں
آیہ سجدہ واجب موجود ہے جس کا تفصیلی ذکر اصل کتاب کہ تحریر میں کیا گیا ہے۔
اس جگہ یہ امر قابل غور ہے کہ ایسی دقیق مسئلہ اتحاد ذاتی کو کس خوبی سے ثابت
کیا ہے۔ علی ہذا شعر سوم و چہارم میں آپ کو ملائکہ کی زبان سے شمع آسمانی قرار
دے کر بیان کیا جاتا ہے کہ آپ اے شمع افلاک حسن و جمال الہی ہیں کہ اس شمع
کی زبان اے پتہ رخ انور و گیسو نور کی تجلیات صفائیہ سورہ دخان
و سورہ نور کہ انوار ظاہر کر رہے ہیں اور حضور اقدس کے زلہ متشکس کا
نور جو سراسر سورہ دخان کا ظہور ہے ، آپ کہ روئے روشن کی سورہ نور

یہ ہے کہ اگر احد کو احمد سے جدا کر لیا جائے تو صرف نقطہ سریم کے سوا حقیقتاً ایک خالی صفر اور لمبی کی علامت ہے اور کچھ باقی نہیں رہتا اور بحالت موجودہ ترکیب صوری مہی احمد سراپا تجلی عین احد ہے جس کا فرضی پردہ مردم صورت کے دیدہ طاہریں کے لئے وہی نقطہ میم کے سوا خالی صفر سے زیادہ وقعت نہیں رکھتا اور کچھ نہیں ہے۔ واللہ حشرہ قائل۔

علم معنی و بیان و فن صنائع و بدائع کی تکمیل کو مد نظر رکھتے ہوئے متکلم بہ حیثیت سے کسی مسئلہ اہم تصوف کو سلسلہ سخن میں اس طرح تات کر دیا کہ ہر صحیح لکھ شخص اس کو تسلیم کر لے اور طرہ ادا بھی لا جواب ہو، امیر خسرو کے خصوصیات خاصہ سے ہے احد اور احمد کے اس اتصال حقیقی کے پیچیدہ معنی کے عقدہ مالاخیل کو جس قدر موتگافوں نے اینے ناخوش فکر سے باوقات مختلفہ حل کیا ہے اس سے بہتر کوئی مثال ہم میں بھیجی۔ چنانچہ اس دعوے کے متوتیر حیدر منتخب متالیں پیش کی جاتی ہیں۔

مولانا نظامی

تسخیرِ اول کہ الف نقش لبست	ردِ محبوبہ احمد نشت
حلقہ حاراکہ الف اقلیم داو	طول زوال کمر ازیم داو
لاحرم او یافت از انیم و دال	دائرہ دولت و خط کمال

جو بیان کہ ہیں وہ بجا۔ خود نہایت پرندیدہ ہیں۔ مگر امیر خسرو نے دوسرے موقع پر جو ایک شعر لکھا ہے اُس کو ہم اس کے مقابل اس غرض سے پیش کرتے ہیں کہ معلوم ہو کہ اس سلسلہ میں بھی آپ کی جذبات طرازی قابلِ تکرار ہے۔

نہ فلک، از نام محمدؐ بمقیم، ہر دو جہاں در حد نامش دوم

امیر خسرو

(اثبات فنا و احمدؐ مرزا کا کمال جمالیؐ)
(فی الذات)

چو احمدؐ بے احد شد صفر خالیؐ علم کلام والیؐ
مگر خم سجدہؐ اندراں نامؐ اشتقاق

دخان نور روشن از زبانشؐ ایہام لطیف

دخان نور بل نور علی نورؐ تلخیص

کہ از نور القلم نہ بد نشاؐ نہ تلخیص

زمیم معجزش نیمہ میرؐ تو اشتقاق

بعلی پایہ اوؐ نہ مقاشؐ تقابل لطیف

ہمارے پہلے دعوے کے موافق امیر خسرو نے اس جگہ بلا غرض کی خصوصیت کے ساتھ

مضمون آفرینی کے اوج کمال پر اپنے آپ کو مہر عالم قرار بنا کر چمکا دیا ہے۔ چنانچہ

فرا تے ہیں کہ اُس آئینہ منظر اتم ذاتؐ نہ اپنے تعین صوری کو جو برا نام پردہ

حقیقہ تھا، بحر وحدت میں مستغرق ہو کر ایسا ایگانہ بنایا اور نشانِ دوئی اس درجہ

مٹایا کہ خود اپنی ہستی ذاتی کے شمار کی بھی گنجائش نہ رہی اور اُس پر بہانِ قطعی

بے سائیگی کے مضمون کو اگر حیدر سدیدہ طور پر بیان کیا ہے لیکس اس بارہ میں
زیادہ تر قابل قدر ظہوری ترشیری کی مویشگانی ہی حس کا خلاصہ حسبِ دل ہے۔

ظہوری

سبک پی حیاں در طلب قطره بخت کہ سایہ زمرط گرائی گر حیب
چو بر تو سن و حدتش ہے زود زہم ہائش سایہ رایے زود
کجا دید کس سایہ آفتاب کجا در دظلمت کجا نور تاب
ازاں سمع قدش میداشت ظل کہ خورشید تارماں بگرد و خل
اروگر تدے سایہ تشریفیاب شدے ارہ او آستر آفتاب
مکوشت ستاد از سایہ خود جدا جدائی چنین باید از ما سوا

ظہوری کے حید اشعار نقل کرنے کے بعد اس امر پر غور کرنے کی طرف توجہ
دلانے کی ضرورت ہے کہ ظہوری نے آخر شعر میں ایسے کمال قدرت سخن طاری
سے اگر حید مضمون اتحاد ذاتی کو حس خوبی سے ہمیشی کے اوج کمال پر بوجیا دیا
ہے وہ اہل نظر پر ظاہر ہے۔ مگر امیر خسرو کا شعر آخر حس کی واقعی خوبی کو آئید
شعر کے ساتھ بیان کیا جائے گا گویا آسمان توحید و اوج وحدت کا ایسا آفتاب
نصف النہار ہے کہ جس نے بہت سے جھگٹے ہوئے نخوم کو دروں سے زیادہ بتیا
نما دیا ہے اور اس سے امیر خسرو کے علم کلام کی قابلیت ظاہر ہوتی ہے۔

مولانا حامی نے اس موقع پر لفظ محمد کے حروف مفردہ کے اسرار و نکات

اور کاتبوں کی تحریر، تصحیح، و تہذیب، غالباً شعر کی صورت، تبدیل ہو گئی ہے۔ مگر تاہم بدقت، تمام جس نسخہ کو اس جگہ اختیار کیا گیا ہے وہ من وجہ کچھ معنی رکھتا ہے کہ حضور ﷺ حدیث صحیحہ کے موافق تمام عالم میں شریعت، و نبی، اور برگزیدہ موجودات، جہاں ہیں اور جمیع دیار و امصار اور وادی و کہسار میں حضرت بنی آدم کے دین پاک کے ثنا گو اور نغمہ سرا اور خود آپ، کہ دونوں فرزندِ حقین علیہما السلام جو محض بغرض اشاعت اسلام خالصاً لوجہ اللہ میدانِ رضا و تسلیم میں شریعت، شہادت، و سیرت ہو کر شہرت، مذہب، حق، کے بآراء، ہوئے۔ یہاں حضرت جابر بن عبد اللہ کہ وہ دونوں کر شہرت، فرزند جن کو بنی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا، ضعیفہ مشہورہ اپنے لب، جاں نیش کی ادنیٰ جنبش سے زندہ فرمایا تھا اسی دین حنیفی، کہ حدیث خوان اور زمرہ، نج ہیں۔ اس نسخہ کی صورت، پر امیر خسرو کی روش، کہ موافق لفظ نبی، کا دقیق ایہام جس کے معنی لغت، عرب، میں ناقہ شریفۃ النفس، کہ ہیں بمقابل حدیث خوانی قوی آتدلال ہے اور ثانی کا لفظ اگرچہ عروہ عام میں ثنا گو و نغمہ سرا، کے معنی میں مستقل نہیں ہے لیکن اگر اس کو ثنا مشناتہ مصداق، سے جن کے معنی، تائید و نغمہ کہ ہیں، مشتق سمجھا جاے تو لغتاً کوئی استحالہ لازم نہیں آتا اور ایک، دوسرا ایہام پیدا ہو جاتا ہے (فاقم)۔

امیر خسرو کے شعر، تم کا مصرع آخر مولانا نظامی کے شعر چارم کے دوسرے مصرع کا پورا خاکہ ہے۔ مگر پہلے مصرع، مذکورہ بالا، بڑھادیا ہے۔ آخر اشعار میں

آپ فرماتے ہیں کہ حضور بے کس لوازا اپنی رحمتِ عامہ سے جس وقت عارِ حرامیں ایک ادلّٰ حشراتِ عکبوت کے فرقِ افتخار پر سایہ گستر ہوئے، حضرت سلیمان سے بدرجہا افضل و اعلیٰ طور پر آپ کے کرمِ عمیم نے اس ادنیٰ حیوانِ گس گیر کو عنفاً شکار ہونے کی عزت سے سرفراز بنا کر اس درجہ کے مرتبہٴ میحائی پر پہنچا دیا کہ خود حضور اقدس اور آپ کہ یارِ غار ابو بکر صدیق نے خود دراصل رصائے الٰہی کے میدان کے شہید اور تسلیم کے قربان گاہ کے قربان تھے اسی عکبوت کی حکمتِ میحائی کی وجہ سے حقیقتاً اسرارِ حکیم بالغہ الٰہیہ کا پردہ تھا از سر نو حیاتِ تازہ پاکر زندہ جاوید ہونے کا خلعتِ فاخرہ حاصل کیا اور یہ مضمون آئندہ اور بعض مضامین کی طرح خصوصیت کے ساتھ حدتِ خسروی کے اعجازِ سخن کا ایک یا کثیرہ نتیجہ ہی مگر بعض وجوہ پر نظر کرتے ہوئے ممکن ہے کہ دو قربان سے مراد حضرت اسماعیل ذبیح اللہ اور حضرت عبدالمطلب ہوں جو بعض قربانی پیش کئے۔ گئے تھے اور جن کی نسبت روایت صحیحہ حضور اقدس کا ارتداد ہی (اما اس الذبیحین) ایسی حالت میں ارو کا مرجع خود ذاتِ اقدس کو قرار دیا جائے گا کہ آپ ہی کی برکتِ عامہ و رحمتِ خاصہ سے آپ کی اعداویں سے حضراتِ مذکور الصدر کو حیاتِ حاودانی کا شرف حاصل ہوا اور گویا دوبارہ زندگی پائی۔ شعرِ مفہم۔ نجیب کون الٰہ جس کے الفاظ مختلف سمجائے حیدرِ آماد و حبیب و جہاں گیری میں صورِ مختلفہ و اشکالِ متنوعہ کے ساتھ جلوہ آ رہی ہیں اور اُن کو اصل کتاب میں بصراحت ظاہر کر دیا گیا ہے دراصل معنی خیز نہیں معلوم ہوتے

دونوں شاعر ہر دو اصحاب۔ کہ نفس مضمون و سلاست بیان کے اعتبار سے ہم پہلو
 سمجھ جاتے ہیں مگر امیر خسرو کے آئندہ اکثر اشعار ایسا مارتے، پسندیدہ اور دقات معانی
 نو بنو و اختراعات، استعارات، تشبیہات، جدیدہ۔ کہ اعتبار سے مضمون و لغت میں اس جگہ
 مولانا نظامی کے علاوہ اکثر شعرا۔ متقدمین و متاخرین۔ کہ منتخب کلام پر تفصیلی و
 فوقیت۔ کہ شرف۔ کہ ساتھ ممتاز ہیں چنانچہ آپ جو۔ تھے شعر میں فرما۔ تے ہیں کہ حضور
 حبیب اکرم۔ کہ اخلاق کریمہ۔ کہ اسی دم عیسیٰ نے جس۔ سے تمام عرب۔ کہ مردہ دل
 زندہ جاوید ہو۔ گئے۔ تھے، بولے۔ کہ چراغ کفر کو ایک، دم میں بجھا دیا اور مسیحائی
 بڑھکرا پنہ لے، جاں بخش کو صفات، متضادہ کا مظہر بنا دیا جو فی حد ذاتہ ایک۔
 جدا گانہ اعظم المعجزات، ہی (بسمان الملائہ القدوس) اس۔ کہ علاوہ
 بولے، کہ چراغ کو دم خلق۔ سے کثرت۔ کہ نہیں جو ایہام لطیفہ، و استعارہ بلیغ
 ہی اس کا پورا لطف، چراغ کے مقابل لفظ لہ، اور دم کے معنی پر غور کر۔ نہ سے
 اہل معنی حاصل کر سکتے ہیں۔ اگرچہ علامہ ہر وی نے بھی تعلیلاً اس مضمون کو خاص
 طرز پر لکھا ہی لیکن پھر بھی اس کا پہلا مصرع کسی قدر عجیب پایا جاتا ہی۔ وہ کہتا ہی

دم عکس، زدہ بوجہل رآ

چراغ بولے، را کشتہ صرصر

بعدہ رشتہ پنجم میں امیر خسرو نے عکس بورتے۔ کہ مضمون تار و پود کو جس آرتھما
 کہ ساتھ اہل نظر۔ کہ پردہ چشم۔ کہ لئے عینک، نور بنا دیا ہی وہ آپ کا حق ہی

تائیکوہ موتہ ستکوہ آفتاب ازبایہ او
 بجزوے ہرکہ بائد سایہ او تقال
 ے ساگی صورتوں ہمیں اوراگویم سایہ یارست
 دگرہرکس کہ منی سایہ ارست تاس
 اتحاداتی لائق بدان ساں گشتہ دروحدت یگانہ
 کہ ماگنجد خود ہم درمیاسہ مراعات بطیر

مولانا نظامی

محمد کا فرینش ہست خاش
 ہراراں آفریں برجانِ پاست
 چراغ افروزِ حیاتِ ہم اہل بیت
 طہارِ کارگاہِ آفرینش
 ریاحیں جست باغِ صبحگاہی
 کلیدِ مخزنِ گنجِ اسی
 حواں مرد و رحیم و تند و شیر
 زبانت کہ کلید و گاہ شمشیر
 تیاں را لوازت از نیست
 ازینجا نام ست در تمیش

مولانا جامی

محمد کت قلم حوں نامور ساخت
 زمیں حلقہ طوق و کمر ساخت
 خطِ لوحِ عدم زاحفِ حاشہ
 اران سر حلقہ ملک و ملک شد
 تواند شد ر ستر حاش آگاہ
 خود ماحملہ دانست حاشا شد
 دریں دیرِ مدینِ دوست و دشمن
 شمن و صہ ارہتت گلست
 جو پا آراست از خیلِ دلش
 سر دینِ بیوران شد یا ہمت
 جہ نام ست این کہ در دیوانِ سبکی
 برو گرفت نامے بیت دستی
 امیر خسرو کا یہلا تفریع اور مولانا نظامی کا شعراول فصیح ہی اور آئیدہ کے

مراعات البیر اکرم احسا زنجِ بخشیم جریہ زردادی کلید گنجِ ایمان نہ زردادی
 متکلمہ ثلاثہ تو باجنداں کرہائے نواساز زمطس کے ستانی دادہ را باز
 دعا دانتا چو غم را چو خود بخشیدہ نوہ کن بخشیدہ خود را ز من نوہ
 طلب مقام صا بہر غلم کہ گردانی سزاوار رضا تہ خویش کن با فعل من یا
 مولانا لفظ امی

خدایا جوں گل مارا سرشتی و شیتہ نامہ مارا نوستی
 توئی کا دل ز خاکم آفریدی بہ فضل زافریت برگزیدی
 تو باجیدیں عنایتا کہ داری ضیعاں را کجا ضائع گزاری
 جو رو افروختی جانم را فروز جو نعمت دادیم شکرم درآموز
 ز وصل خویش لطف کن مرا یار بہ فعل من مکن با جاں من کار
 بدیں امید ہائے تنہا در شاخ کرہائے تو مارا کرد گستاخ

مناجات عنوان کتاب اور اس التجا و درخواست میں فرق یہ ہے کہ وہ خالص مقام
 عہدیت ہے کہ گدائی و بنوائی کا اظہار ہو اور اصل دعا سے سروکار۔ اور یہاں
 خلعت انسانی کے عطیات عظیمہ کے افتخار کے ساتھ منعم حقیقی کے لہذا و آلا کا بطور
 مشہدہ مومہ از خردوار شمار کر کے اس کو اپنی طرف متوجہ کرنا ہے اور یہ یورترانہ
 بھی نتیجہ یہ نظر کرتے ہوئے حقیقتاً اسی وحدت کے لغزہ حقیقی کا ایک پردہ ہے
 آدابِ نظم کی تکمیل کی ضرورت قابل اظہار ہیں۔ امیر خسرو ہمیشہ آزادی کا ہیلو

کامل استدلال، تمام خوبیاں موجود ہیں۔ اس پر ایک کامل الفن موشگاف مصور کا مرقع پیش نظر مگر ممکن نہیں کہ اپنے نقش و نگار کا رنگ جداگانہ نہ ہو۔ اہل نظر کو غور کرنا یاد رہے کہ خسرو علیہ الرحمۃ نے کس درجہ قدرت، بیان کو ملحوظ رکھا ہے کہ کسی جگہ تقلید و نقل کا دھوکہ نہیں ہوتا اور کس قدر ادبیت کا لحاظ ہے کہ کہیں نظم مثنوی کا پایہ نیچا نظر نہیں آتا۔ اگرچہ مولانا نظامی اس معرکہ سخن میں بہرہ، مجموعی بہرہ، زیادہ پیش و قدمی کر رہے ہیں اور خاص طور پر آپ کا دوسرا شعر لاجواب ہے۔ لیکن باایں ہمہ امیر خسرو کے شعر سوم کا آخر مصرع اور شعر ششم استعارہ کی خوبی اور اظہارِ شکر کی جامعیت کے اعتبار سے قابل قدر ہے اور آخر اشعار میں ضروریاتِ شریعت کو علم کلام کے اصول پر متکلمانہ حیثیت سے جس طرح ثابت کیا ہے اور بندگی و خواجگی کے حسن صفات، ہمت و ہمتاؤ کو زمان و مکان کی وحدت، کما ساتھ جس بہ مثل طرز پر ایک ہی آئینہ مظہر ہے، میں ایک خاص پرلہ، پہلو سے تجلی بنایا ہے وہ آپ کا حصہ ہے۔

ما جازہ بحجۃ رقیقۃ فی الحجاب و ہشمار نما کر در خایا

امیر خسرو

رقم کردی سپیدی و سیاہی
برابر، مردمی برو نہ بستی
بہ توقیعِ کرم کردی مسجل

رقم کلام دالہ شہانہ (نصاً) خدا یا چوں بہ منشور اتی
(مرعات نظیر صنائع شمار) ز بارانِ عنایہ بگل سستی
(جود و عطا) مثال ہستی ماہم ز اول

زنجیر نہ درما گنجد راز آئی نہ دریا گنجد اندر گوش ماہی
 تسمین تہمرد از بود او کے گرد آگاہ کما نا بود را در بود او راہ
 تصانیف نہ آں بودست کو ما لودہ گردد نہ مصوع ست کو فرسودہ گردد
 ریحانی نہ بتکرست ہر کلونے راز نہایت دران ہر درہ تسبیح خوانیت
 تصادف نہ چوداد ار حانور ریور رمی را طراز معرفت بست آدمی را
 رفیع نہ زبان را مالقا راں گو نہ حدت کہ داماش درماں اندر نہ
 صحت نہت جہاں را تا یار دقتہ در زیر بازوئے شریعت داد تمثیر
 ریاضی نہ ہدایت را طریق اصل تافع حوالہ کرد باد رواہ تسرع
 راجح نہ چو ہر بندگی سحشہ ہر چیز کرامت کرد تغل خواہی نیز
 راجح نہ چو سکر مدگی گفت یارم سیس خواہی را چوں گزام
 مولانا ناطق امی

لگند از ہیأت نہ حرف اطلاق رقوم ہندی رتختہ نہ خاک
 جہت راشن گریبان در سر راہیں را چار گوہر در را لگند
 نبات روح را آب از گرداد حیراع دیدہ را بیہ از نصر داد
 حرد خشیہ تا اورا نہ نامسم بصارت داد تا روئے ہر اسم
 گر از خاک کے جو گل گنجر راورد گہ از آبے چو ما نقتہ راورد
 در کلام، حدت استعارات، بیان کی سلاست، ہر دعوی کے اثبات پر

خود ریش ہشیار بر خار است، چو او دیدش نیدانچہ بر سر است،
 نہ بخشہ خبر داند ز دادن نہ آنکس کوستاند از ستادن
 چنان کرد آفرینش را با غار کہ پر بردن ندانکس بدان از
 چنانش در نوردد و در سر انجام کہ نتواند زدن فکر دران گام
 زہر شمع کہ جو سر روشنائی بوحدایہ شش یابی گواہی

افعال الہیہ و صنائع نامتناہیہ صالح حقیقی کو اس خوبی۔ سہ متواتر و مسلسل
 بیان فرمایا ہے کہ ہر مضمون بجا رُخود ثبوت، و حدیث، پر ایک، کامل دلیل
 ہو سکتا ہے۔ امیر خسرو۔ کہ شعر چارم۔ کہ دوسرے مصرع میں چودر اصل مولانا نظامی کے
 دوسرے شعر کا جواب ہے ایسا بلیغ آیتوارہ ہے کہ اہل معنی ہی اُس کا پورا لہجہ
 اٹھا سکتے ہیں۔ کیونکہ حربا ہمیشہ آفتاب۔ کہ مقابل نظر باز رہتا ہے اور اسی وجہ سے
 اُس کو آفتاب پرست کہتے ہیں اور خفاش اُس کے خلاف سورج۔ کہ سا منہ
 کو چشم بگرہر عالم تاب، ذات۔ کہ پرتو۔ نہ مقربان النوار ذات، و محرمان اسرار صفا
 کو بھی۔ بر بصروں کی طرح خیرہ چہ ہم و تیرہ نظر بنا دیا ہے اور (خَرْمُوسَى صَبِيحًا)
 اُس پر آیتلالی شہادت ہے۔

رو امیر

کجا گنجہد بوجہم آدمی زاد کسہ کو آدمی را کرد بنیاد
 چہ داند باز نقاشی رقم را رقم کو باز نہ ناسد قلم را

تحمینِ قص (جواہر مند ماہیہ) از تریا غم و ستادی نگار و بیم و امید
جراغ افروز در در و در و دریا شب روز آفرین و ماہ خورشید

وحدت باری کائنات جو دراصل علم کلام کا ایک خاص مسئلہ ہی امیر خسرو کے
کلام سے ضمناً اور مولانا نظامی کے استعارے سے برجستہ استدلال کے ساتھ صراحتاً
ظاہر ہے۔ مثلاً تخلیق روح اور روح سے استقامت ماسوا۔ خاک کی حکمت آموزی
ہر دو عالم و نہ افلاک کا ظہور مین بنیوں پر بصارت حشمت کی بخشش وغیرہ یہ تمام اشیاء
وحدت ذات کے دلائل ہیں اگر بغور دیکھا جائے، بالخصوص امیر خسرو کا شعر نیم
مولانا نظامی کے یا نچوں شعر کا سیدیدہ جواب ہے۔

امیر خسرو

عبرت مند خدایا (سبحان غنائت کردہ تحریر) حساب کائنات ارکات تقدیر
تسبیح (سیرہ درہاں لے نیازی) ارادت راعیاں سروراری
حکمت (اگر تقدیر او مرگ ست دگرست) ہم اوداد کہ حکمت ابد روست
تسبیح (نہ داما روح دارد و او مات) کہ حرمایر کو رآمد جو خفاست
عدالت (تو سوخی میں کہ ادراک اندریں راہ) بجا سوسی کساد حتم کوتاہ
رہب (ز غیرت لطمہ خوردہ خطرماک) کنوں تاریک گشتہ حتم ادراک

مولانا نظامی

بحر متوجہی اور بہام افلاک دریدہ وہم راعلیں ادراک

جو دعا کی ہے وہ اکثر شعرا کہ خلا و سراب اہلی اور واقعی مناجات ہے چنانچہ فرما تہیں
 کہ جب میر اس دیا سخن کی تصویر درجہ کمال کا شروٹ حاصل کرے اس وقت
 اُس کو عقیق النار کی مہر سے آراستہ کر دینا تاکہ وہ تیرنی رحمۃ عالمہ سے میر
 لہ آتش دو رخ سے آزادی کا فرمان بن جا۔

توحید باری عز و جل

مولانا دناصی

بنام آں کہ ہستی نام از ویاست
 فلک جہنیش زمیں آرم از ویاست
 خدا کہ کافریش در سجودش
 گواہ مطلق آمد بر وجودش
 تعالیٰ اللہ یکہ در مثل و مانند
 کہ خوانندش خداوندان خداوند
 فلک برپا کہ دارد انجم افزون
 خرد را بر میاخی حکمیت آموز
 مراد و مایہ تار یکہ بنیاں
 انیس خاطر خلوت نشیناں

امین خرو

بنام آں کہ جاں را زندگی داد
 خالق را بجاں پارسیندگی داد
 خداوند کہ حکیم بخش خاکست
 کمینہ بخش او جان پاکست
 دو کون از صنع او یکہ گل زیباست
 ز خاک نشین فلک بود چراست
 رموز آموز عقل نکتہ پیوندد
 شناسائی وہ عقل برمند
 بصارت بخش چشم پیش بنیاں
 متنا درون شب نشیناں

(استعارہ) مرا و زایں زیارتِ خانہ خاک بعقلِ روشن و ادبِ یاک
 (تلمیح) بجوابِ غلظتِ مزارِ ازیں مٹش مرا خود جوابِ دیگر ہست پیش
 (تلمیح) خیالے را کہ می سدم دینِ دوح نعلتِ رنگانی می کم خرج
 (تلمیح) پیسہ ز ہر گرمی ہر گامہ حویش سوا دے می کم در نامہ حویش
 (تلمیح) جو گرد و قشیرِ این دیا مکمل بعق السار کس آں را بجل

مولانا نظامی

عروسے را کہ یر و روم کانت مارک روے گرداں و جہانش
 سوا دے دیدہ را یر نور دارد دغش مغز را معور دارد
 معالی را مدودہ سر ملندی سعادت را ماوکں لقتندی

بیان کی سلاست اور زماں کی فصاحت صانع و بدائعِ لفظی و معنوی کے علاوہ امیر خسرو کی ہر شعر سے ظاہر ہے۔ ماکصوص شعردوم و سوم میں مساجات و التما کے ساتھ اثباتِ دعویٰ پر جس طرز خاص سے استدلال کیا ہے اس سے آپ کے علمِ کلام کی یر و ر قوت کا اندازہ ہو سکتا ہے۔ کالد عصری کو زیارت خانہ خاک قرار دے کر عقلِ روشن اور ادبِ یاک سے اس کے معور کرنے کی درخواست کس درجہ لطیف استعارہ کے ساتھ قابلِ قدر تھا ہے۔

امیر خسرو نے ایسی فطرتی حدت اور قدرتی دہانت سے ایسی اس شہوی میں اس موقع پر ایسے کلام کے متعلق مناجات کے ضمن میں جس العاطف سے او

خسرو کا پہلا نظم نظامی کہ رشتہ حراول کا اور شعر سوم شعر چہارم کا جواب ہے
 مضمون حقیقتاً یکساں ہے مگر طرز بیان اور حسن زبان جداگانہ۔ با ایں ہمہ نقل کو بذاتہ
 ایک مستقل جداگانہ اصل بنا دینا امیر خسرو کے خصوصیات ہیں۔ یہ نظم چہارم میں
 مراتب، شکر کی التجا کو جس مرتبہ کمال پر پہنچایا ہے اُس کی اہمیت، کواہل معانی جانتے
 ہیں کیونکہ انسان راحۃ و آسانی کے وقت جس طرح شکر الہی سے غافل ہو جاتا
 ہے اُس سے زیادہ دشواری و مصائب میں اُس پر غفلت طاری ہوتی ہے۔ پہلے شعر کے
 دوسرے مصرعے میں اہل مضمون سے بہت ترقی کی ہے۔ مگر مولانا نظامی کا مطلع کتابہ کی
 خصوصیت ہے کہ ساتھ ایسا لاجواب ہے کہ اکثر اساتذہ نے اُس کے مقابل طبع آزمائی کی
 ہے، مگر وہ فصاحت و سادگی کی ضمن میں بلاغت، تامل و ایسا نہ پیدا کر سکے جو مولانا
 نظامی کے اس مطلع میں موجود ہے۔ اگر بہت ضرورت تمام خوبیوں کو پورا کر رہو
 قابل لحاظ ہے تو امیر خسرو ہی کا یہ مطلع ہے جو اس تنوی کا سرنامہ ہے۔ مولانا نظامی کے
 مطلع کے دوسرے مصرعے میں ایک دقیق تلمیح قول مشہور ہے: ارنی حقائق الاشیاء
 کہ ساتھ جو مضمون اُس نے شعر کو گنجینہ جواب ہے۔ قیاس بنا دیا ہے۔

امیر خسرو

مدہ آخر بطوفانِ ہلاکم	(تضاد و تقابل) چو خود برداشتِ اول ز خاکم
بخوشیم زندہ گرداں تمانہ میرم	(زورِ کلام) بعقوم شو رہتا پاکی پریرم
تو بخشی مردگان را زندگانی	(معنی جیسا) نہ دل پر مردہ دارم نہانی

گنج معانی بار ارتقید سخن میں بیت کیا جائے اور وعدہ حضرت مولانا لطافی کے خواہر
زواہر معوی اپنہ طوہ جہاں افروزے متناقوں کی لگا ہوں کا کل الخواہر نس اور
سب سے آخر میں کہیں کہیں دوسرے بعض صرافاں میں کے سرمایہ فکر رسا کا انتخاب
بھی لطیف ستہ نمونہ از خروار حاصر کیا جائے۔ واللہ المستعان وھو المعین

عرو۔ رعبہ حجلہ حمد کبریا

امیہ حسرو	مولانا لطافی
حدادند ادم را چہم کشا۔	حدادند ادر توفیق بکشاے
معراج یقینم راہ نہا۔	لطافی را رہ توفیق نہاے
بر حمت ما ز کس گنجیدہ وجود	دلے وہ کو یقینیت را ستاید
دروغہم خواں بشادرداں مقصود	دماے کا فریت را سراپد
دلے بخش از شائے خویش معبود	مدہ ما خوب را در خاطر م راہ
رمانے زافریں دیگران دور	مدار از مایہ دم دست کوتاہ
در آسانیم تکراندیت گرداں	دروغہم را سورہ خود بہر وز
مدتواری سیاسم میں گرداں	رمانم را تنائے خود در امور
آمدیم را بجائے کت عماری	مداؤدی دلم را تارہ گرداں
کہ ماستد می گاہ رستگاری	زورم را بلند آوازہ گرداں

(حجم سوم) موازنہ زبان اساتذہ

(۶-۳۷۱ء)

الہی نقش اسم دار، خود گرداں بیام را
بہ قطع ماسوا مقراض لا گرداں نہ با نم را

از اصل کتاب، کہ مضامین کو سلسلہ کی پابندی، کہ ساتھ شروع کر نہ کا
خیال کیا جاتا ہے۔ بعض بعض اشعار کہ بعض بعض صنایع و بدائع لفظی و معنوی کو
ہر شے کہ مقابل بطریق اشارت، بنظر اختصار تحریر کر دیا جا۔ گا اور بعض ضروری
خصوصیات، فی الجملہ شرح لکھ جائیں۔ گے۔ لغات، و محاورات، و مصطلحات، و خسروی کو
اصل شنوی شیریں و خسرویں حواشی کہ طور پر جا بجا۔ بابہ بیان کر دیا گیا ہے
اس جگہ ضرور، حجتہ جبہ بعض مشکل اشعار کہ معانی کو چند ابتدائی داستانوں میں
ظاہر کر کہ آئندہ بخیاں اظہار، کتاب محض خلاصہ، مافی الباب، پر ہی اکتفا کرنا
ضروری سمجھا گیا ہے۔ مختصہ، نسخوں کہ اختلافات، کو بھی اسی اصل کتاب، میں
ظاہر کر دیا ہے جس کو بغرض طبع مکمل کیا گیا ہے۔ چوں کہ بعض ابتدائی داستانوں
میں مولانا نظامی گنجوی رحمہ اللہ علیہ کہ کلام سے مقابلہ کرتے ہو۔ اور بعض
اساتذہ کرام کا بھی ذکر آ گیا ہے نہاء علیٰ ہذا مناسبت، ہے کہ پہلے امیر خسرو کا خلاصہ

کہ مراسمِ ادا ہو۔ نہ کے بعد خسرو شیریں کا باہم عقد ہو جاتا ہے اور وہ دونوں
 مغموم و مہجور عیتِ عشرت کے ساتھ اپنی زندگی بسر کرتے ہیں۔ بایں ہمہ خسرو
 حکما کے ساتھ برم آرا ہے اور ان کی حکیمانہ نید و نصیحت و فلسفیانہ مسائلِ حکمیہ کے
 بیان سے ہر دم مستفید ہوتا ہے۔ آخر میں اراکیں سلطنت کے اغوا سے اُس کا
 بیٹا شیر ویہ اُس کو قتل کر دیتا ہے اور خود تخت نشین بن جاتا ہے۔ تیسری اس ماحرہ
 جاں گزرا سے واقف ہو کر خسرو کے بالیں پر آتی ہے اور خنجر سے اپنے آپ کو ہلاک
 کر کے اُس کے ساتھ ہم کنار ہو جاتی ہے۔ دونوں ایک ہی جگہ میں دفن کر دیئے
 جاتے ہیں اور ہمیشہ کے لئے دُنیا میں اپنا افسانہ چھوڑ جا۔ تہ ہیں۔

باز رہے مگر اُس کا جوش و خروش دُنا ہوتا جاتا ہی خسرو مجبور ہو کر ایک رنگی سیہ کار
 کو مامور کرتا ہے اور وہ کوہ بدیتوں پر پہنچ کر شیریں کہ مرجا رنگی غلط خبر سنا کر
 فرہاد کو یقین لادیتا ہے کہ شیریں مگتی یہاں تک کہ وہ اسی صدمہ فراق کے باعث
 پہاڑ سے گر کر اپنے آپ کو ہلاک کر دیتا ہے شیریں اس دل خروش خبر کو سن کر
 بہ اختیار ہو جاتی ہے اور گریہ و بکا و آہ و زاری کے بعد مرزا تعزیت بجا لاتی
 ہے اور شاہانہ طور پر اُس کی تجہیز و تکفین کر کے اُس کو دفن کر دیتی ہے مگر اُس کو
 کسی طرح صبر نہیں آتا وہ اُس کے عوض ایک دلالہ پیرزن بد خصال کو مقرر کرتی
 ہے کہ اُس کی حریہ نہ کر بلکہ اصفہان کا کام تمام کرے۔ وہ اصفہان پہنچ کر
 اپنے مکر و فریب سے اُس کے محل میں داخل ہو جاتی ہے اور اُس کی منہ بولی ماں
 بن کر فصد کیے وقت اُس کو زہر سے ہلاک کر دیتی ہے اور محل شیریں میں واپس
 آ کر اپنی اس ظالمانہ کارروائی کی داد چاہتی ہے شیریں خسرو کی طرح اپنی اس
 بے گناہ کشتی پر نادم ہے خسرو اس خبر کو سن کر سمجھ لیتا ہے کہ فی الواقع میرے اس
 گناہ کا عوض ہی ہونا چاہیئے تھا۔ اب خسرو قہر شیریں پر چاہ رہی ہے مگر شیریں وارث
 بند کر کے محل کی چھت پر چلی گئی ہے اور وہیں سے فیما بین مکالمہ ہو رہا ہے۔
 بہت سے سوالات و جوابات کہ بعد شیریں اپنے دلدادہ خسرو کو محل میں
 بلا لیتی ہے اور پھر نرم نشاط گرم ہوتی ہے اور بار بار خسرو کی طرف سے اور
 نیکیا شیریں کا ہم زبان بن کر غزل رانی سے نرم آراہیں۔ بالجامہ منگنی

نہیں ہے۔ آخر کار شکر ملکہ اصفہاں کی جس جہاں گیر کی شمار و صفہ تہا سا کر دے
 خسرو کو شکر کا دلدادہ بنا کر سفر اصفہاں پر تیار کر دیتا ہے۔ خسرو اپنی طبعی عین
 پرستی سے مجبور ہو کر اصفہان ہی پہنچتا ہے اور تکر سے اُس کا عقد ہو جاتا ہے۔
 جب شیریں کو یہ واقعہ معلوم ہوتا ہے وہ آتش زنیک سے سوختہ جگر ہو جاتی
 ہے اور شبہ و روز گریہ و زاری کے ساتھ مساجد میں مشغول ہے اور کبھی کبھی
 سیر و ستکار سے دل بہلاتی ہے ایک وز کوہ بیتون پر اُس کا گزر ہوتا ہے اور
 فرہاد کو کہن کو دیکھ کر اُس سے ہم کلام ہوتی ہے وہ نظر اول میں اُس کا دلدادہ
 ہو جاتا ہے۔ شیریں اُس سے جوئے شیر کھونڈ کر کی فرمائش کرتی ہے کہ جس سے
 تازہ و دودھ ہم ہو بخنے میں آسانی ہو وہ بہ عوض وعدہ دیدار اس کام پر
 آمادہ ہو جاتا ہے اور اپنی کوشش میں کامیابی کا اُمیدوار ہے مگر آتش عشق
 نے اُس کا کام تمام کر دیا ہے۔

حب خسرو پر دیر اس خبر جاں کاہ کو سنتا ہے رشکِ قابہ سے جل جاتا ہے
 اور طرح طرح سے ایندھن حصول مقصود کے لئے چارہ جوہر شایو ر اُس کا ذمہ جاس
 خسرو پر دیر کو شیریں کے نام خط لکھ کر آمادہ کر دیتا ہے۔ باہمی خط و کتابت کے
 بعد خسرو اصفہاں سے چل دیتا ہے اور ایک خواب دیکھتا ہے جس کی تعبیر حصولِ تاج
 ہے۔ بعدہ خسرو تبدیل لباس کے ساتھ فرہاد کے پاس پہنچتا ہے اور اُس سے
 بطور تحابل منظرہ کرتا ہے۔ خسرو کی تمام کوشش یہ ہے کہ فرہاد خیال شیریں

محفوظ رکھنے میں کامیاب رہی۔ کچھ دیر، کہ بعد خسرو شیریں سے اجازت۔ لے کر
 قیہ روم کی خدمت میں حاضر ہوئے تھے شیریں کے پیش۔ کئے ہوئے دونوں صبا
 رفتار گھوڑے رشیدین و گلگوں اُس کے ہمراہ ہیں۔ قیہ رانی تاج و تخت اُس کو
 دے کر اپنی مہ پارہ لڑکی مریم سے اُس کا عقد کر دیتا ہے اور بہ شمار خزانہ
 افواج سے اُس کا معین و مددگار ہو جاتا ہے اور خسرو اپنی محالہ تقدیم بہرام
 چوہیں پر دوبارہ بمقام مدین سخت حملہ کرتا ہے جنگ شدید کہ بعد بہرام شکست
 کھا کر بھاگ جاتا ہے اور خسرو اُس وقت اطمینان کے ساتھ حکمران ہو جاتا ہے اور
 طالع کی یاوری سے قیہ روم کہ بہرہ خزانہ گھر بیٹھے خسرو پر وزیر کہ ہاتھ
 آجاتے ہیں، اور خسرو آزادی سے زرخشی اور نرم آرائی میں مشغول ہے۔ ایک
 دیر، کہ بعد مریم ملکہ جہاں رشک شیریں سے گھٹا گھٹا کر جان دیتی ہے اور
 خسرو اُس کے غم و الم فراق کا حیلہ کر کے شیریں کے خیال میں پھر سفر کرتا ہے،
 اور شیریں سے مل کر نرم نشاط گرم کرتا ہے۔ خسرو ہر چند شیریں کے ساتھ ہلکار
 کا قصد کرتا ہے مگر وہ ہر حال میں اپنی عفت و عہد کی پاسبان ہے۔ خسرو نے
 ایک اور حیلہ پیدا کیا ہے کہ تمام ماہر و کنیزوں کا عقد اُن کے خواستگار مہ جبین
 کے ساتھ ہو جائے اور پھر بھی وہ اپنے حصول مقصود میں کامیاب نہیں اور
 شیریں ابھی تک اُس سے دور ہے۔ شاہِ خسرو کی حالت تباہ دیکھ کر طرح طرح سے
 اُس کو شیریں کی طرف سے بڑی بڑی کہنیاں پر آمادہ کرتا ہے مگر اُس پر کچھ اثر

شہر دین چھوڑا بیٹا ہے۔ اُس کا ندیم و رفیق شاہ اور سفر میں بھی اُس کا ہمراہ ہے، وہ اُس کی تفریح طمع کی غرض سے سفر کے مختلف واقعات و عجائبات سنا لے کر ضمن میں شیریں کی تصویر بھی خسرو کو دکھا دیتا ہے۔ جو اُس کی ملکہ میں بانو کی عصمت شعار بھی تھی خسرو کا ایک خود رفتہ ہو کر شاہ یور سے تدریجاً دل دریافت کرتا ہے اور اُس کے متورہ کے موافق بجلیہ سکارا اُس کی طرف قصد سفر کرتا ہے جس اتفاق شیریں بھی اُسی تکرار گاہ میں حلوہ آ رہا ہے جہاں خسرو کا قیام ہے۔ شیریں اسی ایک گلیں کسیر کو سفیر بنا کر استفسار حال کرتی ہے۔ شاہ یور جس تدبیر سے جواب کو خود شیریں دریافت کر دیر موقوف رکھتا ہے اور شیریں کے طلب پر شاہ یور حاضر دربار ہوتا ہے اور بعد اصرار خسرو پر وزیر کا نسب نامہ سنا کر شیریں کو اُس کا غائب ہونا سنا دیتا ہے۔ شیریں! یہ جذب شوق کی بے احتیاری۔ یہ محصور ہو کر نرم خسرو میں ہیوج حاتی ہے خسرو اظہار متائے ملاقات کے ساتھ ایسے قصد سفر سے شیریں کو مصطرب حال نہادیتا ہے اور افسوں گری کی تاثیر سے واقف ہو جائے یہ لطف، تقریر سے اُس کو اطمینان دلاتا ہے کہ ایسا ارادہ محض لطیف امتحان تھا۔ شیریں کے اصرار پر خسرو پر وزیر اُس کا ہماں ہوتا ہے اور ملکہ میں بانو اُس کے آ رہے شاہانہ طور پر سامان ضیافت ہم ہو جاتا ہے میں مبالغہ کرتی ہے۔ برم نسا ط گرم ہے، ترابجے دور جیل، ہم ہیں خسرو جو تپتہ و سرور۔ یہ مست ہو کر اظہار تمنا پر محصور ہے مگر شیریں اپنی سچی عصمت تعاری سے ہر موقع پر ایسے آب کو

کو ایسا پورا کیا ہو کہ شکیپیر۔ کہ ایجاد و اختراع بہ نظر تحقیق گویا انھیں خوبوں کا ایک پردہ ہیں اور اگر اُس کو عملی ڈراما بنایا جائے۔ تو وہ بھی کسی طرح شکیپیر کے منتجبہ اور مشہور ڈراما۔ سے کم خیرت افزا ثابت نہ ہوگا اُس کی ترتیب کا پورا مطالعہ اُس وقت حال ہو سکتا ہو کہ اُس کی مختصر خلاصہ کو بہ نظر غور دیکھا جائے اور شکیپیر کے کسی پندیدہ (ٹریجڈی ڈراما) سے اُس کا مقابلہ کیا جائے یا اس سے امیر خسرو کی سخن طرازی کا اعجاز یہ ہو کہ آپ ایک (ٹریجڈی) ڈراما کو اپنی جذبہ پند طبیعت کی پُر زور قوت، کہ اثر سے ایسا اخلاقی پند نامہ اور ادبی گنج بنایا ہو کہ اول سے آخر تک ہر اہل تہمتان کہ ضمن میں دنیا کی بہ ثباتی، زمانہ کا اتملار، حکیمانہ نضاح، صوفیانہ مواعظ، مسلمانہ مباحث، شراب کے نقایص ہو اور ہون کی تنقیص، حکمرانی کے اصول، معاشرت، کے قواعد، منہیات ہو اجتناب، عدل و داد کے فضائل، جو روحنا کے قبلح، عبادت، الہی کی تاکید اسلام کی خوبیاں، مذہب کی ضرورت، وغیرہ وغیرہ جلوہ آ رہیں۔

اجمالی طور پر قصہ کا اختصار

شاہزادہ ساسانی خسرو پر دیز بن ہرمزد بن نوشیرواں اپنے باپ ہرمزد کو قتل کے بعد تختہ نشین ہوتا ہو اور سب سے اول اپنے باپ کے سپہ سالار ہرمز چوبیس پر جا کرتا ہو جو شہر مدین پر حکمران تھا آخر کار غلبہ و ختم کی وجہ سے اُس کو

یرو۔ ایجاد۔ کٹہ اور اُس کی عورتوں نے ایسے گا رہیجا لزاور خوشماقلول
 سے اس کو ہوس۔ بانیادیاچانچہ والمیک نے بیان کیا ہے کہ اجدوہیا میں چار
 ہزار (نٹھی) عورتیں موجود تھیں۔ بعدہ یوناں۔ سے روم میں اور روم سے
 باقی یورپ میں اس کا رواج ہوا اور نایہ ضلکا۔ نہیں ایسی ترقی ہوئی کہ جو
 سٹیج ڈراما کر لیتے بنا رہ گئے وہ اس قدر وسیع ہوئے تھے کہ دو دو لاکھ آدمی
 اُس میں بہ آسانی آجاتے تھے۔ پھر اہل جرمن و فرانس وغیرہ۔ نے اُس میں ترقی
 کی جو کہ آلام اخلاقی و مذہبی اعتبار سے اس کا مخالف تھا عرب ایران
 وغیرہ ممالک میں اس کا رواج اُس حد تک نہیں ہوا کہ جیادوسہ کمر ملکوں میں
 عملاً تھا۔ با سچلہ شیکسپیر نے کچھ ترمیم کے ساتھ ڈراما کو ایسی ترقی دی کہ آج رمانہ
 اس کا فریفتہ ہو مگر وہ (ٹریجڈی) قصوں کو جس کا ترجمہ (عم انجام) ہے بمقابلہ
 (کامیڈی) افسانوں کے زیادہ پسند کرتا ہے جس کے معنی (مسترت انجام) ہیں
 اب ہم اپنی پیش نظر مقصود بالذات متنوی کو پیش کر کے یہ امر ظاہر کرنا
 چاہتے ہیں کہ فی الواقع یہ قصہ بھی کس قدر دل جیہ (ٹریجڈی) ڈراما ہے اور
 کس مرتبہ کا دل کش افسانہ اور امیر خسرو نے (ٹریجڈی) ڈراماؤں کی ضرورت
 سے ڈراما کے بعض ضروری خصوصیات کی بامدی نے شیکسپیر کے سب سے بہترین ٹریجڈی ڈراما (Macbeth)
 (میکتھ) کو قبول نام اور تہرت و ام کے فلک لاطاک کا مہر عالم تاب سادیا چرحت لیل ہیں۔
 اسانی مدلی کے اہم اور خطرناک حالات و محبہ روحانی خدمات پر خاص تم کا امر معانی کی قدر کی آمد گہرا اور سنجیدہ ستوں کی
 تعلیم اسانی ہمدی کمی غیر معمولی اور طلاق طلاق اقباس کا ذکر اور کمی سنجیدہ طراوت و تسخیر جلال کا ملو مصابین کا سلسلہ سلاوہ
 مارک جیالی کسی خاص ہمارے کے خاص طعنات خاص کے واقعات کا حوی کے نمایاں حویں مال و در دیگر واقعات کا بڑا اثر اعلاطین
 اور موجودہ مہوی امیر خسرو اور تمام جو یوں کے شہاد کو مضامین کی جامع ہے۔

پہنچا دیا ہے جس کا ذکر پہلے بھی کیا گیا ہے۔ اس مثنوی میں بھی آپ نے ایک موقع پر
اسے فکر بلند پر از۔ کہ جو ہر دکھا ہے میں جس کا اجمالاً صرف نشان بتا دیا
کافی ہے تاکہ حمد و ثناء کا سلسلہ باقی رہے اور خلافت ذکر صلح الہی و محاسن
رہ الدنیا ہیہ دوسرا ترانہ زبان پر نہ آئے۔

جیل بحرین | ایسے الفاظ لانا جو زیادہ تر مل کر لکھ جائیں۔

نوعیت
ریاحیں بخش باغ صبح گاہی کلیہ بد مخزن گنج الہی
نتائج کے اعتبار سے مثنوی کی روحانی عظمت

انگریزی تحقیق کہ موافق تمام اقسام کے قصہ اور افسانہ دو قسم پر تقسیم
ہیں: ناول ڈراما اور ان میں باہم فرق یہ ہے کہ کسی واقعہ حسن و عشق کو صرف
زبان سے نہ نہیں بیان کرنا ناول ہے اور اس کو عملی صورت میں منجائے طریقوں
سے دل چسپ بنانا۔ لہٰذا کہ یہ نظم میں دکھانا ڈراما اور پھر اس کی دو قسمیں ہیں
(کامیڈی) اور (ٹریجڈی) ڈراما کو سب سے پہلے تو یونانیوں نے اختیار کیا
مگر اہل یونان کی عورتیں ایسے تماشوں میں شریک نہیں ہوتی تھیں جس
عہد ۱۴ سے صد ہا سال قبل اہل ہند نے اس تماشہ کو دل کش بنا کر لیا

اسی نادر امیر خسرو نے اُس کو سب سے زیادہ ادب کمال پر پہنچا دیا ہے۔ جیسا کہ
موجودہ ثنوی میں بھی اُس کی تجلیات کی ہر جگہ جلوہ افروزی ہے۔

اول مدح شیخ

سفسش کرد چہ مرل آشیاء فلک دُصحیٰ او کحتکِ خانہ

دوم مدح سلطان

ستارہ رایتشِ اخستہ در ریر فلک با جملہ او کد شمشیر

سوم مدح سلطان

فلک اگر دُر محنتِ حلوجِ حمتِ ادادہ میدانش دُش طح

سجہ موارہ | ایسے خند الفاظ کا ذکر جو درں میں اکثر موافق ہوں۔

معراج

گریباں حمتِ آیارہ کردہ تہاں۔ بہجتِ نظارہ کردہ

الغبات | کسی ممدوح کی مدح کے وقت کبھی ضمیر غائب اور کبھی ضمیر حاضر
اُس کو یاد کرنا۔ اگرچہ اس صنعت کو قصائد کے ساتھ مخصوص سمجھا گیا ہے مگر تنبیہ
میں بھی اس کا التزام موجود ہے۔ اول مساجات و دوم توجید و سوم بھر مساجا
کا سلسلہ اُس کا شاہد ہے۔

معتدا | کسی خاص خوبی کے ساتھ قاعدہ ریاضی وغیرہ کسی شعر سے کوئی نام
پیدا کرنا، امیر خسرو نے اس میں بھی ایسی جدت طرازی کو ادب کمال پر

الکلامی | کلام کا اکثر حصہ جو دلائل براہین پر مبنی ہو۔ امیر خسرو کا اکثر حصہ کلام
صنعتی ہے۔ کہ محیط کام کر رہی۔

نقد

دل خصماں گوا بر صدق دلش گواہی دادہ سنگ از معجزاتش
دو شعر مرتب، اول شعر غیر مرتب | اول شعر عہد یافتہ میں چند اشعار کا ذکر کرنا
کہ بعد دوسرے شعر عہد یافتہ میں اور اسے چند اشعار کا ذکر کرنا کہ بہتر ہے
بغیر ترتیب۔ باہد کر کسی قسم کے تعلق رکھتے ہوں۔

حمد

نہ دانا ز خوب دہر نہ او باش کہ حیرانیہ ز کور آمد چرخش
نہ درما گنج بد اسرار الہی نہ دریا گنج بد اندر گوش ماہی
مطلق کسی کام میں حد سے زیادہ کوشش۔ اور اس کی تین قسمیں
اگر صفات، محمودہ یا مذمومہ میں ایسی زیادتی کی جائے کہ بظاہر مستبعد
یا محال معلوم ہو عقلاً ممکن ہو تو مبالغہ تبلیغ ہے اور اگر یہ اعتبار عقل
ممكن اور یہ اعتبار عادت غیر ممکن ہو تو مبالغہ (غلو) ہے اور اگر عقلاً و عادتاً
ہر طرح غیر ممکن ہو تو مبالغہ اغراق ہے چونکہ ایشیائی شاعری کہ وہ رفیع کی بنیاد
اسی صنعت مبالغہ پر قائم کی گئی تھی اس لئے ہر طبقہ کے شعرا ہر دور اور ہر
زمانہ میں اس سہل و سادہ طراز میں ہمیشہ ترقی کرتے رہے۔

رد المحتویٰ علیٰ المحتویٰ | ایک لفظ ہر مصرعہ کے درمیان لانا۔

مناجات

جیرا غم را جو خود بخشدہ نور | مکن بحشیدہ خود را ز من و
ردالائتہ اعلیٰ الحوالہ دل | جو لفظ مصرعہ دوم کے اوّل ہو و سو ہی لفظ مصرعہ
اوّل کے درمیان آئے۔

نعت ۔

نوشہ از دہاں یزید منشور | و خاش نور بل نور | علم نور
مراعات الطیر | باہم متناسب الفاظ کا ذکر مثلاً جیرا غم، روشن، نور، ظلمت وغیرہ
موجودہ مثنوی اس صنف کا گویا مرقعہ ہے۔

نعت ۔

جیرا روشن از نور خدائی | جہاں ادا دہاں ظلمت رہائی
حسن تفسیر | کسی دعوے، فرضی یا واقعی کے اشاعت پر ایسے برہاں قائم کرنا
کہ بہ اعتبار واقعہ وہ دلیل نہ ہو مگر تمثیلاً بحقیقت برہان دعوے کو ثابت کر دے
مثلاً نبی کریم کے اتحاد ذاتی پر حضورؐ کے نام کی صورتی ترکیب کو برہاں قطعی
بنانا۔ یہ صفت بھی اس مثنوی کا جزو لازمی ہے۔

مدانساں گستہ در وحدت یگاہ | کہ ناگجید خود ہم در میاں
در احمد را احد کامل جمالیست | جو احمد بے احد شد صفر خالیست

تحمیں اُندہ اول | ایسہ متجانس الفاظ کہ ایک میں ابتداء کوئی حرف زائد ہو۔
نعت

محمد کا صلہ پہنچی شد و جودس جہاں گرو سرتاد و ایں جودس
تحمیں اُندہ وسط | ایسہ متجانس الفاظ کہ ایک کے وسط میں کوئی حرف زائد ہو۔
نعت

در احمد از احد کامل حمالی است جواحد ہ احد صد صفر عالی است
تحمیں اُندہ آخر | ایسہ متجانس الفاظ کہ ایک کے آخر میں کچھ زیادتی ہو۔
حمد

خواہر سداہمید از تریا حیراغ افرو در دروغ تریا
تحمیں صوف | ایسہ ایک قسم کے جنید الفاظ جن کے حروف وی یکساں ہوں۔
نعت

سیاست در کف ہرام دادہ سعادت مستری را د اتم دادہ
ہشتاق | ایسہ متجانس الفاظ کا ذکر جن کا مادہ واحد ہو۔
منقبت

بسیر طیب بہت کردہ درکا کہ در سیر او ہم در طیر طیار
رد المعنی الصد | شعرا کہ اصطلاح کے موافق، رکن اول مصرعہ اول کو قصد
اور رکن آخر مصرعہ اول کو عروض، اور رکن اول مصرعہ دوم کو ابتداء راؤ

ذوق فیتین | ایک شعر میں دو قافیوں کا ذکر۔
نعت

ہو کہ بے ارشیں نامو۔ را کہہ خراماں گشتہ چوں طائر۔ انہر
گزیر | تشبیب کے بعد اصل مقصود کی طرف عمدہ طریق سے رجوع۔ یہ صنعت اگرچہ
قصیدہ کے ساتھ خاص ہے مگر امیر خسرو نے مولانا نظامی کی تقلید کو مد نظر رکھتے
ہوئے اس مثنوی میں بھی بعض مواقع پر اس کا التزام کیا ہے۔

از حمد بہ نعت

امیدم را برا تر کن حوّا کہ با شتم سپر۔ بر ختم لیت
تجنین نام | ایسے لفظ کا دوبار لانا جو دو معنی رکھتا ہو۔

نعت

نخست از بیتِ قصی در کشو۔ باقصی قبرِ دیو گیر نموده
تجنین ناقص | ایسے دو متجانس الفاظ کہ جن کا رسم خط یکساں ہو۔

نعت

برابر حمد۔ از غیبِ انس جارا خطِ آزادی آتشِ جہاں
تجنین خطی | ایسے دو متجانس الفاظ جن میں صرف حرکات یا نقاط کا فرق ہو۔

نعت

بخواب غفلتم گنزار زین بیش مرا خود خواہ غفلت تہہ پریش

تلمیح | کسی قصہ یا خاص واقعہ کی طرف اشارہ۔

حمد

بتکرش ہر کونخے را ربانیست وراں ہر ذرہ تسبیح حوائیست

نعت

رحمت نامہ اوجی کلامش باعلیٰ یائیہ ادنیٰ تمناش

اسام |۔ ایسے لفظ کا ذکر کرنا جس کو دو معنی ہوں اور کبھی اس کے بعید معنی مراد ہوں اور قریب معنی کے مناسب اور الفاظ مدکور ہوں اور کبھی اس کا عکس چونکہ یہ صنعت خصوصیت کے ساتھ استعارہ کی خوبی کو دہندہ کر دیتی ہے اس لئے تمام اساتذہ عموماً اور خصوصاً اس صنعت کا استعمال اپنے ہر کلام میں بہت کرتے ہیں چنانچہ یہ مثنوی بھی اس کا گنجیہ ہے۔

نعت

نوشترہ از دغاں یرو مشور دحاش نور بل نور بل نور

رجوع یا رد و اصرار | کسی صفت کو بیان کرے کے بعد اس کی تردید اس طرح کرنا کہ یہ ہمد مضمون پر اور ترقی ہو جائے۔

مع

نہ اختر لیک اختر ایک جاں تر نہ گردوں لیک گردوں دانت تر

تضاد | با هم مخالف . المعنی الـ . لفظ کا ذکر۔

حمد و دعا

در آسانیمش کمرانیش گداں بدشواری - پیہمیش گداں
نعت

چراغ روشن از نور خدائی جہاں ادا دہ از ظلمت پیمائی
تقابل | با ہم متقابل المعنی الفاظ کا ذکر جن میں مخالف . و تضاد طبعی نہ ہو۔ مثلاً
بندگی و خواہگی - زندہ و قربان وغیرہ۔

حمد

چو بہر زندگی بخیزید چہرہ ز کرامت کردشغل خواہگی نیز
نعت

دو قربان یافتہ ز روزندگانی دوزندہ گشتہ از دجاوانی
سیاقۃ الاعداد | بہ ترتیب یا بغیر ترتیب چند اعداد کا ذکر۔

حمد

دو کون از صنع او یک گل ز باغ ز ملکش نہ فلک و دود چراغ
نعت

ندار و ہفتہ مرد و چار زن نام مگر از شاہ ہفتہ تایوان نہ نام

نہ جلوے نظر آتے ہیں۔ ہم اس وقت حتی الامکان صرف حمد و نعت و غیرہ کی
 ہی چند ابتدائی داستانوں پر نظر رکھتے ہیں ورنہ شنوی کا ہر حصہ اور ہر حزب و کلیتہاً
 تمام خوبیوں کے حواہر کا گنجینہ ہے۔

حمد

ایمدم را بجای کش عماری کہ باتدبیر گاہ رستگاری
 برافروزیں زیارت حائے خاک بقتل و شوق اندیشہ یاک

نعت

بایم احمد اندر سجدہ نہ بام مگر دھم سجدہ است اندر اں بام
 ملائک خواندہ شمع آسمانش دھان نور و شلار رمانش
 تسبیح الصلوات | ممدوح واحد کے چند صفات کا ذکر۔

حمد

دو کون از صنایع او یک گل زبا ر ملک سے فلک و دیر غم
 رمورا امور عفت بختیہ میوند شناسائی وہ جان خرمند

نعت

میجا از دم خود رفته جایت حضار آب حیوان شستہ یاق
 براہل اقتلوا راندہ عصب ا لموح فاستقم خواندہ دبا

تشبیہات | شاید نظم کے عارض کا غازہ اور عروس سخن کا زیور ہی استعارہ
 و تشبیہات ہیں جن کا وجود قدیم ہوا اہل عرب اس کا لحاظ رکھتے تھے کہ کلام ایسی
 نبویوں سے آراستہ ہو جب آثار اسلام کی شعاعوں نے تمام عالم کو منور کیا
 سارے علوم و فنون کے چشمے جاری ہو گئے۔ قرآن مجید و احادیث حمید
 انا اقصیٰ العصر۔ والعجم۔ نے سب کے سر نیچے کر دیئے جس قدر صنایع
 ایجاد ہوئے یا آئندہ ہونے والے فرض کیے جائیں کلام الہی و احادیث رسالت
 پناہی اس کے جامع ہیں۔ ایرانیوں نے باوجود۔ ے کہ وہ اپنی زبان پر نازاں
 تھے اسلام ہی کے برکات کے آثار سے خصوصیت کے ساتھ ادبیت میں بہت
 ترقی کی مگر متقدمین شہر اہل فارس جن تشبیہات و استعارات کا استعمال کرتے
 تھے وہ سائے اور آسان ہوتے تھے۔ زمانہ جس قدر ترقی کرتا گیا اور اکات
 و احساسات میں نازک خیالی کی لطافت بڑھتی گئی یہاں تک کہ مولانا نظامی نے
 اس میدان کے محدود دائرہ کو اپنی فکر کی آبیاری سے وسعت دے کر ہمیشہ
 بہار بنا دیا ایک مدت دراز کہ بعد امیر خسرو نے اپنی خداداد جدت اور
 قدرتی ذہانت سے ایسے نئے گل کھلائے اور نوبو نو نہال آگائے کہ اہل نظر
 کی نگاہیں ان کی جس روش پر جاتی ہیں وہاں گل ہیں۔ سے زیادہ پر گل نظر آتی
 ہیں۔ آپ نے اس فن کی تکمیل۔ کہ کمال کو انتہا پر پہنچا دیا چنانچہ آپ کی یہ شہنوی
 ہمارے اس دعوے کے اثبات کے لئے برہان قطعی ہے جس جگہ نظر کی جائے

یاد کریں اور مستعار لہ کا ذکر نہ ہو اور اس کے اقسام مختلف ہیں۔

استعارہ بالکایہ
استعارہ تخیلیہ
استعارہ تزیینیہ
مستعار لہ کو ذہن میں کوئی شے فرض کر کے صرف اس کے
لازم کا ذکر تخیل اور مناسبات کا ذکر تشریح ہی اس صنعت خاص
میں امیر خسرو نے جس قدر ادعا و اختراع سے کام لیا ہے وہ آپ کا حصہ ہے اور
آپ کی نظم میں جس جگہ دیکھو ہر جگہ موجود ہے

حمد

خداوند ادم را حشیم بکشاے : بمعراج بعیت نیم راہ بنا۔

نعت

گنہا دہ بند نعلین فلک مال از در ساقِ عرش افکند خال
چار سہل کسی شے کو اصل معنی سے جدا سمجھ کر تشبیہ کے علاقہ کے سوا کسی اور
دوسرے علاقہ کلیت و جزویت یا علاقہ ظرفیت و بسیت وغیرہ کے لحاظ سے
غیر معنی موضوع لے میں استعمال کرنا جو دراصل استعارہ ہی کے اقسام میں داخل
ہے۔ تمام تنویدی اس صفحہ سے دوسری خوبیوں کے ساتھ پُر ہے۔

حمد

چو گرد و نقش این دیب بکمل : لعل التار کن آنرا بسجل

نعت

بنائن محرہ برین مہ کردہ جو جو : زمیم معجزش نمیرہ مہ نو

کر دیا تھا مگر امیر خسرو نے اُس کو دربار عام میں قبول عام کر زور سے مرصع کر کے
مردم دیدہ عوام و خواص بنا دیا۔ تمام مثنوی اُس کی تجلیات سے متجلی ہو اکثر
دس تمانوں میں اُس کی تمام عالم افروز شعاعیں جلوہ آرا نظر آتی ہیں۔ دیکھو
دس تمان نمبر ۱۳ میں شیریں کی بعض صفات ناوک زنی و تیر اندازی وغیرہ کا
ذکر یاد دس تمان نمبر ۲ کی تہید میں سواد شرب کی حجلہ آرائی یاد دس تمان نمبر ۲
میں شکر کا تذکرہ۔

مثنوی کہ بعض صنائع و بدائع | اگرچہ اس مضمون کو جداگانہ لکھنے کی ضرورت نہ تھی
اس وجہ سے کہ تمام اربابِ فن جانتے ہیں کہ امیر خسرو اس علم کے امام و مجتہد
وقت ہیں اور آپ کی کتاب اعجاز خسروی اس دعوے کی شاہد عادل ہے اور
بالخصوص بعض صنائع کا ذکر بھی بعض اشعار کے ساتھ کر دیا گیا ہے مگر مختصراً ایک جگہ
پر اُس کا تحریر کر دینا اس غرض سے مناسب سمجھا جاتا ہے کہ مثنوی کے پڑھنے
سے قبل اہل نظر خیال کریں کہ ہر اعتبار سے یہ مثنوی کس وقت و درجہ سے
رکھتی ہے۔

۱۔ متعارف کسی چیز کو بطور عاریت مانگنا اور اہل معنی کی اصطلاح میں وہ مجاز
کی ایک خاص قسم ہے کیوں کہ جب کسی لفظ کو کسی جگہ اُس کے اصلی معنی سے
نقل کر کے عاریتاً کسی دوسرے معنی میں بعلاقہ تشبیہ استعمال کیا جائے تو
یہی در اہل مطلقاً استعارہ ہے۔ مثلاً نرگس و نبل مستعارہ کو بجا پہنچا

یہ وہی دولت ہے مبدیٰ فیاض کہ غیبی خزانہ جس قدر حصہ جس کو مل جائے
اُس کا گنجور سمجھا جاتا ہے۔ تمام مثنوی اس نوازِ دل کش کا پردہ راز ہے۔

سلامت و قوتِ کلام | کسی سادہ اور سلیس مضمون کو حسیّتِ نڈش اور یرشکوہ
الفاظ میں ایسی تان و شوکت کے ساتھ مایا کرنا کہ مضمون میں علویہ اہوجا
اور سفسہ والوں۔ کہہ دلوں پر اُس کا ایک خاص اثر پیدا ہو۔ نظامی نے
اس امر میں جس قدر ترقی کی وہ اُن کے اکثر کلام سے ظاہر ہے۔ مگر امیر خسرو
با وصف تقلید اُس کو محاذِ خود اپنا خاصہ طبعی بنا دیا۔

مثلاً شیریں و خسرو کے باہمی مامہ و پیام میں خود داری و تان و تسکون
کا دونوں کی رماں سے اظہار وغیرہ۔

صاحت و بلاغت | ہر نظم کا واقعی ریویری خاص صفت ہے۔ ہر دور و کر شعرا
نریوری قوت کے ساتھ اس میں اپنا کمال دکھایا ہے لیکن امیر خسرو اس بزم
میں صدر آرا سمجھے جاتے ہیں مختلف مقاموں پر آپ کے اس وصف خاص کو
دکھایا گیا ہے۔

حدتِ ساد | داخترع و ایجاد استعارات و تشبیہات میں عموم و خصوص
میں وجہ کی نسبت ہی غزل کی تساعری کے ساتھ متقدمین نے اس صفت کو دہلیہ

صنائع و بدائع | ہر کلام نظم و نثر کی علم معانی و بیان کے اعتبار سے اصلی
 وقعت اس مضمون کی پابندی پر موقوف ہے مگر امیر خسرو اس فن کے متفق علیہ
 امام الائمہ ہیں اور اعجاز خسروی آپ کے اعجاز سخن پر گویا ایک روشن دل
 اس کے علاوہ موجودہ مثنوی کو بھی اس گنج معنوی سے جس قدر سرمایہ حاصل ہے
 من وجہ اس کا تذکرہ ہو چکا اور آئندہ ہوگا۔

واقعہ نویسی | عشق و محبت اور دل و فراق کی دنیا میں جو واقعات و معاملات
 واقع ہوئے ہیں ان کی واقعیت کہ ظاہر کر کے واقعہ نویسی یا معاملہ نویسی
 کہتے ہیں اور کسی خاص طرز ادا سے اس کا بیان کرنا واقعہ نویسی کا کمال ہے۔
 حضرت آزاد بلگرامی کے قول کے موافق امیر خسرو اس کے مجدد اور
 پورا کر دیا ہے اور بالخصوص مثنوی کی نظم اس متاع گراں بہا کے لئے
 گویا بازار شیریں و خسرو کی باہم مراسلت کے متعلق تمام داستانیں اور
 باربد و نیکوئی کی زبان سے دونوں کی واقعات و محملہ کا بہ ان قابل
 لحاظ ہے۔

قوتِ تخیل | ہر قسم کی شاعری کی رنگینی مضامین کی متوسکافی قدرت طرازی کی
 خوبی استعارات و تشبیہات کی نزاکت وغیرہ شاعر کی اسی قوت پر منحصر ہے۔
 مولانا نظامی نے قوتِ تخیل سے جس قدر کام لیا تھا وہ گویا ان کا حصہ معلوم ہوتا
 تھا لیکن امیر خسرو نے اپنی قوتِ تخیل کے انظار کمال سے ثابت کر دیا کہ درجہ

باہمی مراسلت کی داستانوں میں شیریں و خسرو کی اندو لگیں حالت۔

ماتعار دعا و ماحات | مولانا نظامی نے اس خاص گلزمین میں ایسے نو ہمال لگائے
تھے کہ اُس کے مقابل دوسروں کی جہیں آرائی و شوار معلوم ہوتی تھی امیر خسرو نے
اُس کو اپنا گل گشت بنا کر ثابت کر دیا کہ وہ کسی کی خاص جاگیر نہیں ہے۔

مثنوی کے بعض اقسام ستاعری کی ذکر کر رہے۔ کہ بعد ضرور ہے کہ
اجمالاً اُس کی بعض خوبیوں کو بھی بیان کر دیا جائے۔

حامیت | مستکلم اور کلام دونوں کی صفات میں اس خاص وصف کو شمار کیا
جاتا ہے چنانچہ مختلف علوم و فنون و اکثر ائمہ متنوعہ کے واقف و ماہر کو عالم
و ادیب جامع کہتے ہیں اور امیر خسرو اس خلعتِ فاخرہ کے ترون سے بھی ممتاز
ہیں جس کی تفصیل ہو چکی ہے۔ اور جس کلام میں تمام خوبیاں اور اقسام محاسن نظم
یا سہجائیں وہ کلام جامع ہے جس کی بہ مثل مثال موجودہ مثنوی ہے،
اور بیان صدر و ذیل اس دعوے۔ کہ اثبات صدق یہ قطعی برہان۔

اختراع استعارات | حد بہ یہلہ شعرا میں مولانا نظامی نے اس کی ترقی کے
میدان میں قدم رکھا اور امیر خسرو نے اُس کی کمی پورا
کر کہ تکمیل کر دی اس مضمون کو مواقع مختلفہ پر ظاہر کر دیا گیا ہے۔

نہ ہو وہ کچھ وقت۔ نہیں رکھتا نظامی نہ اگرچہ اس مضمون کو عروج کمال پر پہنچا
 دیا تھا مگر امیر خسرو نے اپنے دم مسیحائی سے دبی ہوئی آتش مردہ کو از سر نو
 بھڑکا دیا۔

مثلاً دہرمان نمبر ۴۴ میں شیریں اپنا سوز و گداز ظاہر کرتی ہیں جس سے
 اربابِ سماع کہہ کانوں کے پردے پر جل اٹھتے ہیں۔ گرم آنسو مڑگاں کو جلا کر
 دیتے ہیں یا مثلاً دہرمان نمبر ۴۲ میں فرہاد کا سوز و گداز وغیرہ۔

مکملانہ تبدلات | شعرا کا کمال سخن مکملانہ شاعری پر غور کر لے۔ سے سمجھا جاسکتا
 ہے۔ مولانا روم علیہ الرحمۃ امام المکملین سمجھے گئے ہیں۔ امیر خسرو بھی کسی طرح اُن سے
 عموماً پیچھے نہیں ہیں۔ کوئی داستان نہیں جو اس کمال سے خالی ہو۔ خصوصاً
 ابتدائی داستان میں حمزہ و نوحہ قابلِ دید ہیں۔

صوفیانہ رنگ | حقیقتاً شاہد سخن کے عارض گل رنگ کا غارہ بھی صنف ہے متقدمین
 میں۔ اس کا خیال پیدا ہو گیا تھا اور مولانا نظامی نے خصوصیت کے ساتھ
 اس رنگ کو بڑھتے ہوئے کر دیا۔ لیکن امیر خسرو نے اُس کی رنگینی کو ایسا چمکا دیا کہ
 اہل نظر کی مشتاق نگاہیں اُس کی منتظر رہتی ہیں۔ بالخصوص دہرمان نمبر ۴
 وہ ہمارے اس دعوے کے شاہد ہیں۔

درد و غم رنجِ دالم | شاعری کا دوسرا رخ بھی مضمون ہے جس سے شاعر کی معیت
 کا اندازہ ہو سکتا ہے امیر خسرو ہر قسم کی تصویر کشی میں بہ مثل مصور ہیں۔ دیکھو

حداتِ انسانی کا اظہار | فردوسی اُس کا حاکم ہے اور نظامی اُس کے زیرِ کمرِ موضع
کار جو بہری اور خسرو اس متاعِ بنجیدہ کے گراں بہانا۔ نہ وقتِ دراز
سوداگر۔

مثلاً تیسریں جب خسرو کو دروازہ قصر چھوڑ کر بامِ ایوانِ یرتلی جاتی ہے
اور خسرو یردیر یرسائی کا دروازہ بند ہے اُس وقت خسرو یردیر باوصف
عشق کی از خود رُفگی۔ کرا یہ حفظِ مراتب کے ساتھ جس جس طرح سے اینہ جدبات
کو ظاہر کر رہا ہے یا تیسریں اُس کے جواب میں اپنی شانِ محوی کو مدِ نظر رکھتے ہو
جس جس ادا سے اینہ ولی خیالات کو ظاہر کر رہی ہے اور وہ بھی مولانا نظامی کو
مقابل یہ سب امیر خسرو ہی کا کمالِ شاعری ہے۔

ماطرِ قدرت | شاعری کے مختلف مناظر میں یہ ایک خاص دل کش اور رُفقا نظر
ہے اس یر شعرا نے طرح طرح سے تو سگیاں کی ہیں اُس کے موضوعات خاصہ ہیں
باغ و بہار آفتاب و مہتاب کا طلوع و غروب، صبح و شام کا جلوہ بعض قدرتی
اشیاء کا بیان وغیرہ ہیں۔ اس میں نظامی نے جس قدر جہتیں کیں تھیں امیر خسرو
نے اُس کی تکمیل کر دی۔ دیکھو

مختلف داستانوں میں مہر و ماہ کا طلوع و غروب اور صبح تمام کے حلو۔
سورہ گدار | ہر شاعری کا لفظ، اسی پر موقوف ہے۔ جت تک کلام میں سورہ گدا

تذکرہ حسن و عشق | ایشیائی شاعری۔ کرقہ رفیع کی اساس اسی مضمون۔ کرتھا
وابستہ ہے اور تمام شعرا اسی وادی کے قافلہ سالار ہوئے۔ کرساعی رہے ہیں۔
امیر خسرو و خصوصیت، کہ ساتھ اس میدان کہنہ طریق ہیں۔ گلِ مثنوی اس نقد
گراں مایہ کا گنجینہ ہے۔

فسفیانہ شاعری | حکیم ناصر خسرو و سنائی میں سے اس طرز خاص کا ہر ایک اہم
ہے اور مولانا نظامی نے اس فن خاص میں بہت ترقی کی اور بحری سکندر نامہ
میں اس کے اکثر پیچیدہ مسائل کو نہایت خوبی سے حل کیا مگر امیر خسرو بھی جا بجا
مراحل مختلفہ پر، ان کے ہم قدم ہیں۔ ملاحظہ ہو مکالمہ و مناظرہ
خسرو و حکیم نزرگ، امید قابل دید۔

اخلاقی نظم | متاخرین نے اس قسم کو اپنا مطمح نظر بنا کر اس میں بہت ترقی کی
لیکن یہ بہت متقدمین کی تقلید کا اثر ہے اس وجہ سے کہ نظامی اس کے کامل الفن
استاد مانے گئے ہیں بعدہ امیر خسرو کے جذبہ پند و نصیحت نے اپنی نئی نئی
گل کاریوں سے اس کی پامال سرزمین کو گلزمین بنا دیا ہے۔ اکثر داستانہائے
حسن و عشق کے ضمن میں جہاں مہمکمانہ اور حکیمانہ نتائج بیان کرتے ہیں تو یہ معلوم
ہوتا ہے کہ کوئی فصیح و بلیغ متکلم و عالم دنیا کی بہ ثباتی، عالم کے انقلابات، طرز
معاشرت، کے آداب، باذرتی اخلاق و غیر و غیر مسائل اخلاقی پر تقریر کر رہا ہے۔

کلام ررمیہ، نرم آرائی، تذکرہ جس و عشق، فلسفیانہ شاعری، اخلاقی نظم، جذبات انسانی کا اظہار، مناظر قدرت کا نظارہ، سوز و گداز کا التزام، مکالمات، استدلال، صوفیانہ رنگ، درد و غم، رنج و الم، عاشقانہ مناجات اور ہر قسم کی شاعری کے لئے جن خصوصیات کی ضرورت ہو وہ احمالاً حسب ذیل ہیں اور اس کا ذکر مقامات مختلفہ پر جداگانہ طور پر بھی کیا گیا ہے۔

جامعیت، ایجاد و اختراع، استعارات و تشبیہات، صنایع و بدائع، واقعہ نویسی، قوتِ تحلیلی، سلاست و قوتِ کلام، فصاحت و بلاغت، حدت اسلوب، اب ہم اس امر کو ظاہر کرنا چاہتے ہیں کہ موجودہ قنوی تمام اقسام شاعری و محاسن نظم کی جامع ہے۔

کلام ررمیہ | میدان جنگ کا خاکہ اور معرکہ حرب کی تصویر۔ فردوسی اس فن کا
مرد میدان ہے اور نظامی یہ ایسی نئی نئی شگودہ کاریوں سے اس کو جس ہیئت
ہم بنا دیا۔ امیر خسرو اس کے گلچیں ہیں اور بہار آرا۔ دیکھو داستان
جنگ خسرو و سہرام جو ہیں۔

نرم آرائی | سامانِ نغمہ و سرود کا مرقعہ اور مان و جام کہ دور کا نقشہ نظامی
خاص طور پر اس کے صدر آرا۔ سمجھ جا تو ہیں مگر امیر خسرو نے اس کو بہت
کر کہ اہل نظر کو تشدد نہ بنا دیا ہے۔ دیکھو داستان ہما ر مرثیہ خسرو
و شیریں کی نرم آرائی۔

نہ خواہم دل کہ بیش اندیش باشد کہ در بیشی خصودت بیش باشد
 چو باز اس شوبہ کم گوئی فسانہ مگو بسیار چوں کنجشکد خانہ
 نظامی چوں سخن ناگفتہ نگزشت ز خوبی گوہری ناسنہ نگزشت
 در آں گنج کہ سبب از گنجہ بنیاد دگر گوں کرد گنجور دگر یاد
 من ازو بہ چیدہ ام پیرایہ چند دریں گنجہ خواہم کرد نش بند

اس مثنوی کہ صفات شاعرانہ و خصوصیات سخنورانہ کی نسبت متقدمین و متأخرین
 نقادان فن کی جو رائے ہو اُس کا خلاصہ امام المورخین صاحب منتج التواریخ کا
 یہ قول ہے جو فی الحقیقہ قابلِ مَدح و تہنیت ہے۔ ابو الفیض فاضل کی مثنوی نلدن
 کی تعریف میں فرمایا ہے کہ حق تو یہ ہے کہ ایسی مثنوی اس تین سو سال کی مدت
 میں میر جسر علی الرحمہ کی مثنوی سے زین و خسرو کہ بعد ہندوستان میں شاید
 ہی کسی نہ تصنیف کی ہو۔ ہمارے نزدیک یہ تحریر امیر خسرو کی مثنوی کی طرح کا
 پورا مرقع ہے جس کے ضمن میں نلدن کی شاعری پائی جاتی ہے۔

بعض شاعرانہ خصوصیات و اقسام مثنوی کے تھما اُس کی
 معنوی اہمیت

اگرچہ نظم سخن کے اقسام معنوی بہ شمار میں لیکن اس جگہ صرف اُن خاص
 خاص قسموں کا ذکر کیا جائیگا جن پر تراشہ کلام کا کمال منحہ ہے۔

حرا اُس کو زچندیں بیت معمور کند مئے زجاہ سرخوشتین دُور
ہم کو اس تنوی کی صحت و تکمیل میں سب سے زیادہ دستواری اس وجہ سے واقع ہوئی
کہ حدود و نسخہ مستقل دئے۔ گئے اُن میں نسخہ جہاں گیری سے جو نسخہ نقل کیا گیا تھا
اُس میں اشعار کی بہت کمی تھی اور جابجا کثرت سے الفاظ غلط تھے دوسرے
نسخہ حبیب اگرچہ اشعار کی کمی کا نقصان کم رکھتا تھا لیکن اُس کے صفحات کو بہت
غلط اور اوراق کی حزن بندی کے غلط ہوئے۔ کہ ساتھ اُس کا رسم خط سراسر
غلط یا گیا مگر ہر حال امکانی کوشش کر کے مذکورہ نقص دور کیا گیا ہے۔ اور تیسرا
حیدر آبادی نسخہ بعینہ نسخہ حبیب کی مثل تھا۔

امیر خسرو کے اس مجموعہ پنج گنج فصاحت کے اشعار کی کمی کی خاص ملاحظہ
یہی معلوم ہوتی ہے کہ مولانا طامی نے نفس قصہ تیریں و خسرو کہ علاوہ اُس کے
متعلق اکثر تاریخی واقعات۔ یہ نظم کر دیئے ہیں جو غالباً امیر خسرو کی نظر عائر میں
قصہ کی نسبت سے ضروری نہ سمجھے گئے ہو مگر اور اس روش پسندیدہ کو
آپ نے پنج گنج میں خصوصیت کے ساتھ مد نظر رکھا ہے کیونکہ عادتاً آپ ہر داستان
اور ہر واقعہ کی تحقیق و تفتیح میں اُس کی اطلاعات اور پیچیدگیوں کے صاف
کرنے کی بے حد کوشش کرتے ہیں جیانیہ اس امر خاص کے متعلق اسی تنوی
تیریں و خسرو میں فرما تے ہیں۔

درقِ دیر۔ م از بسیار گفتن کہ در رفتن بہ از بسیار گفتن

کہ یہ عالم سخن کا خضر طریق سمجھنا چاہیے۔ اس وقت ہمیں چار نسخہ ہماری
 آنکھوں کو روشنی کر رہے ہیں۔ ان میں ایک نسخہ پانچوں خزانوں کا مجموعہ جو
 واقعی دولت خانہ انعامات، اسحاقی کا بیج گنج ہی اور ۹۸۴ء کا لکھا ہوا قدیم شاہانہ
 طرز کا مطلقاً نادر ہے اور دوسرا دار الجبیدہ حبیبہ گنج کا شروانی جو ہر فرد
 اور تیسرا نسخہ علمی "زانہ آصفیہ کا در" بہ بہا جو اول سے آخر تک دوسرے
 نسخہ کی مثل ہے۔ اس کے علاوہ ایک اور مسودہ تھا پہلا اور دوسرا اور
 تیسرا نسخہ شفا نگاہیہ غلطی اور تحریف، کہ اکثر امراض مزمنہ و اسقام کہنہ
 کو دور کرنے میں باوصہ اپنی بہ حدیچہ مدہ نقایص کہ ایک طبیہ جاذب
 کا کام دیا ہے مگر پھر بھی اکثر شکایتیں باقی ہیں۔ اشعار کی تعداد کی صورت کی غرض
 سے ہم نے اپنی کوشش کو سوا اور بعض اجزاء سے بھی مدد لی مگر پھر بھی پہلا
 اور چوتھا نسخوں کے اشعار کے نجوم باہم موافقت کے ساتھ (۳۹۴) اور
 اور تیسرا اور دوسرا نسخہ کے ابیات کے انجم (۴۱۰۹) جلوہ افروز
 ہوئے مگر ہم نے خود جو نسخہ کمال عرق ریزی سے صورت کے ساتھ مرتب کیا
 ہے اس میں کل اشعار کا شمار حقیقتاً ۴۱۲۰ ہے۔ بہر حال پھر بھی اہل زمانہ کی ذہنی
 کی دہشت برد اور اصحاب علم کی برتوجی کے صدقات سے چار شعروں کی
 کمی ہو گئی اور اس نقصان مایہ کا صدمہ اس مرتب کار تاجر سے دریافت کرنا چاہتا
 جس نے ایک لایک ہوا ہر گراں قدر کی سند یہ خیال ظاہر کیا ہے۔

بدیں اچھد کہ طعلاں را کدشاد
 گرت شیریں، خوانی مار بدست
 گرم دست و دلدلہ، حرم داوند
 کشاد اوخ گنج از گنج، خوش
 دو گویم زستیزی تر زانہ
 کہ تا گوید مرا عقل گرامی
 سحر تاریردہ این صبح سورم
 یس از کلکم چکیہ، دآں شربت نو
 لغت را اگر تہی ناید حرم سرینہ
 در آغار رحمتد فرخ این فال
 و گریسی کہ بتین راعد جیت
 اگرچہ بعض ارباب سیر کے خیال کے موافق امیر خسرو کی یہ تنوی مایاب
 ہو گئی اور اس کس میر سی کے عالم میں کہ رماہ۔ مہ ارباب کمال کو مٹا دیا او
 وہ اُن کے آثار اور یادگاروں کو فنا کر رہا ہی اُس کہ شوق میں متناووں
 کی نگاہیں ربع مسکوں کے چاروں سمت کا دورہ کر رہی ہیں مگر پھر بھی ادیب
 لیب شفا الملک سحر جناب نواب حاجی محمد اسحاق صاحب ناظم کار علی گڑھ
 دام فیضہ کی علم دوستی و ہمدردی سحر کو حقیقتاً امیر خسرو کی حیات جاوداں

متا، رجم ارقیلم استاد
 و گرجاں نیت مار، کالبد ہست
 کنم علوا، ساورا تازہ ریں قد
 دماں تیج آرمایم سحر، جوت
 بعض داستا۔ مہ داستا۔ مہ
 ر۔ ہستایستہ فرید طامی
 نمودار مطلع الاوار لورم
 کہ نامش کردہ ست تیریں و حشر
 سہ گنج دیگر افتا م زسیہ
 ر بہرت تست صد و ہشت و دو سال
 چہار الف و چہار اکت و صد و ست

اگرچہ بعض ارباب سیر کے خیال کے موافق امیر خسرو کی یہ تنوی مایاب
 ہو گئی اور اس کس میر سی کے عالم میں کہ رماہ۔ مہ ارباب کمال کو مٹا دیا او
 وہ اُن کے آثار اور یادگاروں کو فنا کر رہا ہی اُس کہ شوق میں متناووں
 کی نگاہیں ربع مسکوں کے چاروں سمت کا دورہ کر رہی ہیں مگر پھر بھی ادیب
 لیب شفا الملک سحر جناب نواب حاجی محمد اسحاق صاحب ناظم کار علی گڑھ
 دام فیضہ کی علم دوستی و ہمدردی سحر کو حقیقتاً امیر خسرو کی حیات جاوداں

موتیوں کی ایک لڑی ہو اوصبح کا۔ نہ عقد۔ نہ درغلطان کا جدا کرنا کس و نہ در
بلخ آتعارہ ہے۔

امیر خسرو علیہ الرحمۃ نے اپنی اس مثنوی کو مطلع الانوار کہ بعد ماہ مبارک،
جہ ۶۹۵ ہجری میں بزم ارباب کمال کا فانوس خیال بنایا اور شیرین و خسرو کہ
نام سے موسوم کیا۔ چنانچہ فرما تہیں۔

پس از کلیم حکید آں نہ بہرہ نہ کہ نامش کرن شد شیرین و خسرو
اس مثنوی میں آپ، کہ فخریہ ارشاد کہ موافق (۴۱۲۴) اشعار کہ جواہر نشانی
جلوہ گر ہیں جس کی شہادت، حاتمیری اور اسی سلسلہ میں آپ، نہ مثنوی کا زمانہ
تہذیب بھی بیان کر دیا ہے۔

نظامی کار، حیوان رخی، از حرون،
چنان در خم، براد اندیش، براداد
ولم دیر است، کیں سودا بسر داشت،
و لہ تر، بیدم از گل خند، مدہ باغ
نگ، تیزی بود یا گاؤں، نیلی
فراغ دل مرا از صدیکہ بود
چوباز ایتد، اگر تم تر گشت،
میان رہ، تم و جب، تم ہزاری
ہم عمر، نہ در آں سرمایہ شد صرفہ،
کہ در ببع، نہ در اوش بسر، بنیاد
کہ گل حیر، نیم زبا، غم کو گزرداشت،
کہ داغم رقص کبک، از جہن زراغ
کہ در چوں بوم، بل، از سیلی
ہو، بسیار و فرصت، اند کہ بود
دل از اندیش، بہ آرم تر گشت،
نہ بازو، نہ توکل و نہ تیاری

ہیں ایک مطبوعہ نو لکھنؤ پریس لکھنؤ حرم دراصل کاتبوں کے قلم نسخہ۔ اس نسخہ میں ہو گیا ہے کہ اکثر مقام پر معانی و مطالب کی وقت کے سوا قصہ کا سلسلہ بھی ٹوٹ جاتا ہے اور دوسرا نسخہ قلمی خوش خط عمدہ کاغذ پر قدیم طریقہ کے موافق بہت صاف لکھا ہوا جو نواب صاحب مدوح کے لٹاؤ و عنایت سے امیر خسرو کے تیریا خسرو کے ساتھ ہمارے ریاس بیویا ہوا ان کو جب ہم کوشش کی نظر سے دیکھتے ہیں تو مطبوعہ نسخہ میں اشعار کا شمار (۱۱) ہے اور دستی۔ لکھے ہوئے نسخہ کو اشعار کی تعداد (۱۰۳) نظر آتی ہے دونوں نسخوں میں باہمی تفاوت صرف دو شعر کا ہوتا ہے جو کسی طرح قابل لحاظ ہیں مگر مولانا نظامی کے اشعار کا اگر بھی مطلب ہے جو نظائر الفاظ سے متباد ہے تو دور از عقل اختلاف پایا جاتا ہے۔ اور وہ یہ کہ مصنف کے خود بیان کیے ہوئے اشعار (۳۵) شعر اور بڑے جا تہ ہیں اور اگر نظر سی صد کے لکھے ہوئے املا کے رسم خط کے موافق جیسا کہ دونوں نسخوں میں یا بے تحاشی معروضہ کے ساتھ تحریر ہو رہی صد کے معنی تین ہزار۔ کہ یہ لکھا جاتا ہے تو کل اشعار کی تعداد (۹۶۶) ہوتی ہے اور ایسی حالت میں (۹۶۵) اشعار کی کمی ہوگی۔

بہر حال ہم اس وقت اس تحقیقات کو نظر انداز کرتے ہیں کیوں کہ وہ ہمارے ان فرائض میں داخل نہیں جن کی یا بندی ہم پر واجب ہے۔ صرف اس قدر عرض کرنا ضرور ہے کہ اس دانی کے ساتھ ہی مولانا کا یا بنخواں شعر دراصل

اپنے نام کی طرح شیریں کہ ہم پایہ تھی اسی لحاظ سے اس کا ذکر شیریں کرتے ہیں
 کہ ساتھ بہت زیادہ پرلواہ ہے۔ اگرچہ خسرو کچھ زمانہ کہ یہ اس کی ہمکنار
 سے شیریں کام ہوا مگر جس طرح خسرو فرشتہ، وحید کی وجہ سے ایک، سچا خلاص
 مند، بے گناہ عاشق فرہاد کہ خون سے ہمیشہ کہ یہ اپنے نیک نامی کہ دفتر
 کو۔ یاہ کیا اسی طرح شیریں نے بھی رقیبانہ آتش غیظ و غضب سے مشتعل ہو کر اس
 شلخ گل کہ خرمین ہی کو جلا کر خاک، کر دیا۔ مولانا نظامی نے اس روایت کو
 بہت اختصار سے اور امیر خسرو نے نہایت پرلواہ تشریح کے ساتھ بیان
 کیا ہے۔

مثنوی شیریں خسرو | جس طرح جو اپنے نظامی کی سدا مہسل سے ہمیشہ مثنوی
 دوسرا جو ہری، اسی طرح پنج گنج خسروی سے اس گنج معانی کو بازار شمار میں
 دوسرا نمبر حاصل ہے۔ مولانا نظامی نے اس مثنوی کو ۵۵۰ میں اہل نظر کہ ہاتھ
 کا دہن بنوایا اور اس میں چھ ہزار تین سو چھیالیس اشعار آئے ہیں، ہمارے تجلیات
 سے ہر صفحہ کتاب، کو ورق زر سے زیادہ روشن فرمایا چنانچہ فرما: تمہیں
 گزشتہ از پانصد ہفتاد و یک سال نزدیک بہ تیر سو چھیالیس چھپیں حال
 شود یہ ادا کنوں گری باز دانی ترا اعداد ایں در معانی
 در غلامان کہ مجھ از عقد بستی شش ہزار و سی صد و شصت
 مگر اس وقت مولانا نظامی کی اس مثنوی کہ جو دو نسخہ ہمارے پیش نظر

کندہ ہیں جو پڑھ نہیں جا۔ تم۔ مگر بعض۔ نہ قطریں کا نام بعض جگہ پر پڑھا ہے
 حواسکندر رومی کے بعد اس لوح میں حکم اس تھا۔

اسی پہاڑ کے دامن میں ایک مرتفع اور وسیع حصہ زمین پر ایک حصہ خاص کا
 مرقع جس میں اکثر اشخاص محسوس و مقید ہیں اکثر کالاس مختلف و جداگانہ وضع کا او
 بعض۔ مریہمہ و سرسیمہ حال اور ان سے کہمقابل ایک مادتاہ تاج بر سر وکماں
 در دست اور کمان پر ٹیک لگائے کھڑا ہے اور بادشاہ کے یہ ایک وفادہ شخص
 کہ سینہ پر ہیں حواکح و زاری کر رہا ہے۔ بعض ستیاہوں نے ایسے سفرنامہ
 میں لکھا ہے کہ وہ تصویر بادشاہ داریوس اول کی جس کو دارا اول
 کہتے ہیں اور بعض محققین اس کو کلدانی نسل کا حکم اس کہتے ہیں حوالہ اس کے ورثہ
 میں تھا اور اس نے خود یہ مرقع تیار کرایا تھا۔ بعض مورخین متاخرین کا خیال ہے
 کہ کوہ بستیوں کی تمام صورت نگاری اسی فرماذناشاد کو کہیں جاں بار کے حامی
 آذری کی سحر کاری کا نمونہ ہے جو پہاڑ بزم سخن کا شمع انجمن آرا ہے۔ فارم -
 سکر | کاف فارسی محف و مستد و محاورات و مصطلحات اہل لغت کے موافق
 مختلف معانی میں مستعمل ہے جس کی تحقیق کا یہ موقع نہیں ہے مگر پہاڑ بزم نظر افسانے کو
 اعتبار پر اصفہاں کی ایک جہان آرا حسینہ و جمیلہ ہر سوسن تانہ راوی کا نام ہے جس نے
 حسرو نے فریفتگی ظاہر کر کر تیریں کی مخلصانہ حقیقت۔ ہیں نظر میں۔ یہ نہ آب کو
 بہ اعتبار ثابت کیا وہ اپنے محبوبانہ ناز و داد و دل ربایہ تان و شکوہ ہیں

عرفی ششیرازی
 بنوشش آں سے کہ گرب صورت شیریں برافشانی
 بروں آرد ز قسید بستیوں سرمست و رقعاتش

سائلہ ایران

نہ چو فرما دبو کوہ کنی پیشہ ما کوہ ماسینہ ناخن بائشہ ما
 بیتن | بعض عجبی مؤرخین کی تحقیق کے موافق وہ ایک پہاڑ ہے کرمان شاہاں
 سے اٹھارہ میل کوہ طاق بتاں سے ملا ہوا۔ اُس کی بلندی ایک ہزار پانسو
 اُس کے دامن میں ایک چشمہ نہایت صاف جاری ہے جو باہر حل کر رو خانہ سے
 مل جاتا ہے، اس پہاڑ کو ایسا ہموار و خوش قطع بیان کیا گیا ہے کہ گویا کسی صنّاع و
 چابک دست رکے ہاتھ کا تراشا ہوا ہے اسی پہاڑ کے ایک موقع پر ایک خوبصورت
 رعناقد نوجوان ساسانی شاہزادی کی تصویر لباس جو انہر نگار سے آراستہ
 شمشیر بلند ہاتھ میں اور تاج مرقع زیب صر اور اُس کے مقابل میں ایک محبوبہ
 عورت کی تصویر نظر آتی ہے خیال کیا گیا ہے کہ یہ دونوں تصویریں غالباً خسرو پرویز
 اور شیریں کی ہیں اور اُس کے دوسری سمت میں پرویز کے گھوڑے، شہزاد
 کی تصویر ہے۔

دوسرے موقع پر ایک اور مرقع ہے جس میں اکثر پناوہ و سوار فوجی عہد
 کی مٹی ہوئی تصویریں پائی جاتی ہیں اور ان تصویروں پر منحنی خط میں کچھ الفاظ

غالب

کا و کا و سخت جا یہاں تہائی نہ چھو
صبح کر اشام کا لانا ہی جو۔۔۔ شیر کا

ایضاً

کو کہن نقاش یک مثال تیر تھا اسد
سگ سے سزا کر ہو۔۔۔ یہ سید آشنا

ایضاً

عشق و مزدوری عشرت کہ حسرت کیا جو
ہم کو تسلیم کونامی و۔۔۔ مراد ہیں

ایضاً

دی سادگی۔۔۔ سچاں یوں کو کہں کرایو
ہیہات کیوں ٹوٹ گئے یئرس کرایو

ایضاً

کرینگے کو کہن کے جو۔۔۔ صلہ کا امتحان آخر
ہنور اس خستہ کے بیڑے تن کی آرائش

ایضاً

کو کہں گرسنہ مزدور طرہ گاہ رقیب
بیتوں آئینہ خواب گراں۔۔۔ یہ میں

ایضاً

تیمتہ بغیر مرہ سکا کو کہن۔۔۔
سرخستہ خمار رسوم و تہ و تھا

ایضاً

میتے میں عیب نہیں۔۔۔ کھئے نہ فرہاد کونام

ہم ہی آشفۃ سروں میں وہ حواں میر بھی تھا

نظامی

چو آگ گشته از آن اندیشه فرهاد
 چنان از هم درید اندام آن بوم
 ز تیشه در رخسار می خراشید
 چنان ترتیب کرد از سنگ جوهر
 نهاد آن کلم را بر دیده بنیاد
 که می شد زیر زخمش سنگ چون موم
 چو بید از سنگ جبری می تراشید
 که در درزش نمی گنجید موم
 و له نشان جوهر شیر و قند
 نشان قند بر آن جوهر دلاویز

بهشتی پدید می آید سو در آن دشت
 و له بگرد جوهر شیر و حوض می گشته

نخستین آرم کرسی را نگه داشت
 پس آن که از آن نماند تیره تیر
 به تیشه صورت شیرین بر آن نگه
 شد سوز و کای آن صورت زیاده
 و له بر و مثالها در نوحه زربگاهش
 گزاشتن کرد شکله شاه و شاهزاده
 چنان بر زد که مانی نقش از رنگ
 و زان نگه از گهر محبتی نشان

زدی بر پا در آن صورت بسوی پس
 که از محراب چو پند نقش بندان
 و له بر آورد سز عشته نشانه چون کوس
 دو آنچنین درون در و مندا

نی، تیشہ درہاد کہ جو ہر تصویر تیسریں کی تھیر چلوہ آرائی، فراد۔ کہ ایسے
کا محرک ہونا، پر زلال کے کرو ذریبہ، سرگ شیریں کی خرس کرائی تنق
ام کا تیشہ مار کر خود کشی کرنا اس کے غم میں شیریں کی نالہ دزاری، یہ سب
مع میدان شعراء سخن سنج کے وہ دل کش مناظر ہیں جن میں ہر ایک پہ اپنی طبع
کہ جو ہر دکھا رہے ہیں اور بالخصوص امیر خسرو اس کے مرد میدان ہیں۔

مصنفی

م خسرو از لب تیسریں تو را گزشت
کوہ را در یاد کند لعل ایر و زیارت
شاہد

مت کا رہا بر دستار عاشق تیشہ را
می زندگیوں گل بس فرما د زخم قتیہ را

منظر

بیچوں تو کاریم در کنند جاں کو کہن
از زبان تیشہ کرد اقرار اسادی را

بابا قانی

مت میں کہ ہر شگہ کہ جست از تیشہ فرما
ہو امی گیر و ہم بر بردہ امی آرد

دیگر

باد رفت کہ وہ ملامت بجا گراشت
کا۔ تمام ہاتھ در میں ناگزاشت

امیر خسرو کی تحقیق کے موافق درہاد اساتذہ کا اصلی قائل ایک رنگی سید کا رخصت نے حضور دیر کے حکم کو مقرر
کیا کہ درہاد کو لیں کر دیا تھا کہ تیسریں کا انتقال ہو گیا اور اس نے ملکہ جو تنق کے اثر سے ایسے آب کو
ہے میتوں سے گرا کر ہلاک کیا مولانا طامی کا قول بھی اعتبار سے اسی کے قریب ہے۔

سے جو بے شیر لہ۔ نہ کی نمایاں کوشش کی کیونکہ جب سے شیریں مدین میں گزری تھی اس کو شیرازہ نہ ملنے سے گونہ انتشار رہتا تھا اسی بنا پر ایک ایسی نہر نامی کی ضرورت ہوئی کہ وہ شیریں کے جو ضباغ سے باہم شیر و شکر ہو کر کوہ بیتون کی چراگاہ کی مویشی کے تازہ دودھ سے شیریں کو شیریں کام بنا سکے شیریں جب سے فطرتاً شوق رکھتی تھی جیسا کہ اس کے نام سے ظاہر ہے اور اسی کو کہنی کی وجہ سے فرہاد نے کوہن کا لقب حاصل کیا۔

فرہاد کا کوہ بیتون پر شیریں کو اس وقت دیکھ کر از خود رفتہ ہونا کہ جب شیریں عشق خسرو کے اثر سے بے سرو پا مسافرانہ وطن سے فوراً مدین کی طرف صحرانوردی کرتی ہوئی اس پہاڑ پر اتفاق سے گزری تھی یا خسرو سے پوچھ کر شیدہ شاپور نے بہ نظر ہمدردی شیریں کو کہا کہ فرہاد کو اس کے پاس اس کی مجلس اس میں پہنچا دیا تھا کہ وہ تازہ دودھ کے ہم ہونچا۔ نہ میں شیریں کا معین مددگار ہوگا، اختلافی مسئلہ ہی مگر نرم تحقیق کے شمع انجمن اول صورت پر روشنی ڈالتے ہیں۔ اکثر اہل تحقیق اس کو چین کے شاہی خاندان سے بیان کرتے ہیں اور ان کا قول ہے کہ اس نے فریق مصوری اور سنگ تراشی کے شوق میں ریاست و امارت کی کچھ پرواہ نہ کی اور آخر کار اسی خیال میں ہلاک ہو گیا۔

جو شیریں کی حقیقت ہے۔ اگرچہ بعض مورخین نے انکار کیا ہے اور اس کی نسبت مختلف تاویلیں بیان کی ہیں لیکن فرہاد کی کوہنی، جو بے شیر کی وقت و پر

مورخین نے اُس کو محدود سے انکار کیا ہے اُس کا قول ہے کہ دراصل وہ یانی کی نثر تھی ہمارے نزدیک اگر یہ روایت صحیح ہے تو غالباً اُس کے یانی کے صاف و سفا ہو نہ کی وجہ سے اُس کو جو سیرے تعبیر کر مائے جاہ ہو گا۔

کوہنہ باد | ایک راستار صادق الوداع عاشقِ حاضراں کا نام ہے جس سے یہ سچے حدِ عشق کی وجہ سے یہ سہ ماہ کو تمام عالم کے مشہور عشاق کے مجمع میں انتخاب کا شرف حاصل کر کے اربابِ سخن کی زبانوں کا وردِ دنیا اور اُسی کی بہ لوثِ پاکِ محبت کی بدلت جس کا سلسلہ تیسریں کہ ساتھ وابستہ تھا حضرت کے تاجِ حکومت پر شہرت کا طرہ لگا ورہ وہ اس درجہ اہل کمال کی نائیت گاہوں کی محاسن کا فانوسِ حیاں۔ منہ کی قابلیت سے رکھتا تھا جس طرح تیسریں عرب کی مشہور دلِ ستاں محبوبہ لیلیٰ سے مقدم ہے اسی طرح درہا دا۔ یہ نہ صرف عشقِ قیس سے پیش رو وہ تاپورِ زیدیم خاص خسرو و مشہور حکیم و مکتورِ ایرانی کا ہم مکتب ہم سبق اور بالخصوص علم ہندو و سنگ تراشی میں بہ لطیریاں کیا گیا ہے شاید اگر قلمِ صنعت سے صحیح قرطاس کو ترسک جس باسکتا تھا تو وہ اپنی سحر کاری و حکمتِ آذری سے بیٹھروں کو گویا حیوانِ ناطق کا جامہ پہنا دینے میں کمال رکھتا تھا۔ باختلافِ روایت اُس نے شاید کر مشورہ یہ یا محض عشقِ ازلی تیسریں کی محرک و تحریک پر حصولِ وصل محبوب کا ذریعہ سمجھ کر خسرو کے دھوکہ سے جو بظاہر اوجِ وصال کی معراج معلوم ہوتا تھا تیسریں پر عاتق ہو جا۔ ہر کے کچھہ مستون

مدین سال چہار دہم ہجری و سال دوم خلافت فاروقی میں فتح ہوا اور سعد
وقاص رضی اللہ عنہ اُس کس فاتح والی قرار پا۔ سر آپ۔ منہ حضرت سلمان
رضی اللہ عنہ کو اپنا قائم مقام امام بنایا حضرت سلمان۔ منہ وہیں وفات پائی آپ کا
مزار پر انوار زیارت گاہ عالم ہوا اور حضرت خذیفہ بن الیمان انصاری اور عبد اللہ
انصاری رضی اللہ عنہما کی قبریں بھی مدین میں ہیں۔

مدین، یہ وہی شہر عبرت انگیز ہے جس کی عمارت کی شکستہ حالی چر کیس
خاقانی مستقل مزاج قدیم شاعر کس کس افسوس کے ساتھ آنسو بہاتا ہے۔
ہاں! دلِ عبرت میں از دیدہ نظر کن
ایوانِ مدین آئینہ عبرت، داں
یکہ زرہ دجلہ منہ نزل مدین کن
وزیدہ دوم دجلہ برخاک، مدین ان
کسری و تہیج زُر پر ویز و پہیمیں،
بر باد شدہ یکسر باناک، شدہ یکساں
پرویز بہر خواہ ز زریں ترہ نہاد
کرد زرباط دُر زریں ترہ اہتاں
پرویز کنوں گم شد زان گم شدہ کترگو
ز زریں ترہ کو برخواں و کترگو ابر خواں
خونِ دل شیریں ہے۔ ایں۔ مگر کہ ہڈیں
زار بگل پر ویز۔ ایں خم کہ نہد نہتھاں

(دائرہ معجم مرزا فتح شیرازی)

جو شیرا یہ وہی نہر ہے جس کو فرہاد کوہن کی عاشقانہ کوشش کا نتیجہ بیان کیا
گیا ہے اور وہ شیریں کہ خوش کرد۔ منہ کی غرض۔ سے کھودی گئی تھی تاکہ کوہِ میتون
کی چہرہ گاہوں سے نوشی کا تازہ دودھ شیریں تک پہنچ سکے۔ مگر بعض انگریزی

عادل نے ایک ناقوس کلاں زنجیر میں اس طرح آویزاں کیا تھا کہ اُس کے دھبے
 سہ ہر دوا و خواہ ضرورت کے وقت دربار کسریٰ میں بلا واسطہ حاضر ہو کر اپنا
 عرض حال کر سکے اُس کی تعمیر کے عجائب و غرائب حالات کتب تواریخ میں
 مذکور ہیں چنانچہ اس کا طول یک صد ہشتاد قدم اور ارتفاع ہشتاد قدم بیان کیا
 گیا ہے۔ اور ولادت حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کے ماہ و حلال و شکوہ اقبال کے
 اتر سہیجی محل تنق ہو گیا تھا جس کا ذکر صاحب قصیدہ ردۃ لے کیا ہے۔
 و مات ایوان کسریٰ و هو منصف

کستال اصحاب کسریٰ عید ملتہم

بعض محققین ارباب سیر کا قول ہے کہ اسی خسرو پرویز کے عہد میں جو ہار
 سرمحن کا جمع انجمن پر وہ محل آسمان یا یہ مختلف قسم کے پردہ دار مصع و ررو
 جو اہر مشعوعہ و فروق ابرستہ سے آراستہ تھا جیسا کہ اُس کا ایک ساطرین
 و طلاکار ابرستہ جو حصت درشت درع مرع اور مختلف الالواں جو اہر سے
 مرتیں تھار ماہ خلافت حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ میں حصرت سعد و قاصصی اللہ
 عنہ کی فتح کر کے وقت جنگ کے اموال غنائم کے ساتھ مسلمانوں میں باہم
 یازہ یارہ ہو کر تقسیم ہوا تو اُس کے ایک مالیت مرتب کر کے قیمت جو حضرت
 مولیٰ علی کریم اللہ وجہ کی خدمت میں پیش کیا گیا تھا آٹھ ہزار درہم یا دینار
 با حلف روایت بیان کی گئی ہے جس کو آپ نے بعد فروخت مساکین میں تقسیم کر دیا۔

چو آواز در گوشِ خسرو رسید نگہ کرد و رخسار شیریں بد
فرسا و بالا سر زریں شام ز روی چہل خادم نیک نام
کہ اور ابشکوہ سر زریں بند سوئے یہ خانہ گوہر آگین بند
ز مریم بھی پود شیریں بدر ہمیشہ ز شکش و رخسار زر
بفرجام شیریں بد و زہر داد شد آن دختر خوب قیصر نر

ارمن | یا ارمنیا کوہ قاف۔ کہ جنوبی سمت میں ملک کا ایک حصہ تھا جو جارجیہ
و سرکیشیہ کی طرح حسن خیزی میں مشہور ہے۔ شیریں اسی گل زمین کی ایک نہال تھی۔
شہیرایا میں بانو | وہی ملک ارمن کی حکمران شیریں کی مرتبہ و سرپرست پھوپھی
یا چچی ہی جس کا ذکر اول بھی ہو چکا ہے۔

مدین | اگر نیزی تحقیق کہ موافق زمانہ قدیم میں دریائے دجلہ پر بغداد سے
جانب جنوب ایک مشہور مقام خسرو کا پایہ تخت تھا جس کو فی الحال لٹی نان کہتے
ہیں۔ مگر مدین دراصل جمع مدینہ ہے۔ چونکہ ابتداءً اس مقام پر بفاصلہ دور و
نزدیک چند شہر آباد تھے جن کی تعداد سات بیان کی گئی ہے اور ہر شہر عراق
کہ پڑ۔ یہ شہروں میں شمار کیا جاتا تھا اس لئے فی الحال انھیں ویران شہروں
میں سے ایک شہر پر لفظ مدین کا اطلاق کیا جاتا ہے جس کا اصلی نام (طیسفون)
تھا اور اس شہر کی عمدہ عمدہ عمارت عالیہ میں سے ایک خاص عمارت
طاق کسریٰ تھی جس کو ایوان کسریٰ بھی کہتے ہیں۔ اس محل میں شیراز

خود تنوار گرا مصائب و آلام کہ ہاں گراؤں خوار منازلِ عشق طے کر کے
 اُس کے وصل۔ سہ کامیاب ہوا اور قیامت تک کہ یہ تیریں کے عشق و
 محبت۔ اُس کو معنی طراز و مازک خیال شعرا کی بزمِ سخن کا مجمعِ انجمن بنا دیا۔
 اسی نعمتِ دل کس و ترانہ ہوتس ماکو طامی و امیر خسرو علیہ الرحمۃ نے مختلف مثنوی
 اور انواع و اقسام کی راگینوں کی پسندیدہ تہ میں لایا ہی جس۔ کہ لذات
 اربابِ ذوقِ حلاطہ اٹھا۔ نہ دالہ ہیں۔ مگر علامہ فردوسی کے قول۔ کہ
 موافق جب کہ خسرو ویزنتا ہانہ سار و سامان کہ ساتھ معرضِ تسکارِ صحرانوردی
 کر رہا تھا تیریں اُس کی آمد کی خبر سن کر خود حاضر خدمت ہوئی اور پہلی ہی نگاہ کے
 ساتھ باہم نیا عشق قائم ہو گئی اور خسرو کہ حکم کے موافق تیریں کو محلِ سراپا
 خسروی کا مجمعِ انجمن بنا دیا گیا۔ اگرچہ تمام بزرگاں ایران اور اراکینِ دربار بہ
 محالہ۔ طاہر کی مگر خسرو اُس کو اپنے عقد کے ترف سے محروم نہ رکھا۔
 آخر کار آتشِ رشک و حسد سے متعل ہو کر ایک وزیر تیریں نے مریم کو شربت
 زہر لیا کر ہمیشہ کے لئے سرد کر دیا۔

چو شید شیریں کہ آید سیاہ	نہ پیش سیاہ جہاں ارتاہ
از ایوانِ حسنہ برم برآمد بام	روزِ حوالی ہمہ ستاد کام
ہم ہی نمودا خسرواں جا رسید	سرکش ز قراگان برجِ برجید
چو روزِ دروید برائے حیات	نہ یرویز نمود بالا سرمست

کی قدر و منزلت کا کچھ اظہار نہ ہوا۔ فردوسی کا قول ہے کہ قیصر روم زمریم کو مختار،
 اقسام کے زرو جو اسہر و کنیزانِ ماہر و دغلامانِ پری پیکر و افواجِ بشمار کہ
 ساتھ اپنے شجاع و جنگِ جو بھائی نیا طوس کہ ہمراہ خسرو پر ویز کی خدمت میں بطور
 ہدایا بھیج کر نیا طوس سے درخواست کی تھی کہ نصابِ مذکور پر عمل رکھے۔

نیا طوس جنگی برادرش بود بدایا فوج سالارانش کمرش بود
 بدو گئے مہریم بخونِ خویش لستے براں بر نہاد مہریم کش لستے
 سپرد مہریم بہ تو خدمتِ فرخوار سپاہ بریں گوئے آرا تہ

شیریں | ہماری بزمِ سخن کا دور اصدرا آتشیں ہے جو شہیرا خاتونِ مہین بانو
 ملکِ ارمین کی لمطانہ کی پاک، دامنِ عہد شعارِ بہتجی تھی جس کا پایہ تخت
 برقع تھا اور وہ اس محبوبہ میں گل اندام لڑکی کو چوں کہ شیر خوارگی
 زمانہ سے غلبہٴ محبت اور پیار کے باعث، سے لفظ شیریں کے ساتھ پکارا تہ
 تھے اس لئے وہ اس کا نام ہو گیا۔ بعض محققین نے بیان کیا ہے کہ اُس زمانہ
 کی راجہ اور راجہ کے موافق جن چالیس صفاتِ حسن و جمال و اوصاف،
 دلِ ربائی و کمال کا ہونا مشرقوں میں ضرورت تھائیں اُن کی جامع تھی اور
 انہیں اعتبار دیا، سے اُس کا زیور حسنِ خدا داد ایمِ طفولیت سے حامل گرد
 آفاق بنا اور تمام دنیا کے عاشق و مزاج شاہزادوں اور حسن پرستوں، نوجوان
 امرا کو اُس نے اپنا والہ و فریاد بنا رکھا تھا۔ مگر یہ دولتِ خسرو کی قسم تھی

ہی کا اصلی نام مریم یا ایرین نکلیونانی اُس کو رومی بتاتے ہیں۔ اہل مشرق کا
 قول ہے کہ وہ مارٹینوس قیصر روم کی لڑکی ہے جو رومیوں کا بادشاہ تھا اور اُنکی
 کے ساتھ خسرو پر ویز کی شادی ہوئی اور یہی معشوقوں کی دنیا میں شیریں کے
 نام۔ سے مشہور ہوئی اور اسی کے عشق میں فرہاد نے ایک دلالہ سِرزن غور
 - کہ فریب۔ جس کا اصلی نامی خسرو پر ویز تھا۔ اپنے آپ کو تیشہ سے ہلاک کیا
 یا ہیاڑ۔ سے گر کر خود کشی کی اور اسی کے جذبہ مجبوتہ صادق کی تاثیر سے
 بقول بعض اُس نے فرہاد کہ لاتہیرا اپنے آپ کو خنجر سے قتل کیا۔ اس کا
 مذہب عیسائی تھا مگر یہ روایت عام فارسی شعرا اور بالخصوص مولانا نظامی
 اور امیر خسرو اور بعض مؤرخین کے مخالف ہے۔ وہ کہتے ہیں کہ مریم قیصر روم
 کی ضرور لڑکی تھی اور اُس کی شادی بھی خسرو پر ویز سے ہوئی اور اُسی کے
 باپ کی وجہ سے پر ویز بہرام پر غالب ہوا مگر یہ واقعات تیسریں کے عقد سے
 قتل کے ہیں اور تیسریں اس مریم کے سوا ایک دوسری مہیارہ خاتون کا نام
 ہے جس کا محل ذکر اول ہو چکا ہے۔ فردوسی طوسی کی روایت کے موافق خسرو
 پر ویز کا لڑکا تیرویہ جس نے آخر میں پر ویز کو قتل کر لیا اسی مریم بنت قیصر
 - کہ لبط سے پیدا ہوا۔ حت تک مریم زندہ رہی ایوان خسرو پر ویز میں تیسریں
 - اے یورپی تھتق کے ہوائی رہی مارکس *Maricus* قیصر روم ہے جو ۳۹ء میں پیدا ہوا اور ۶۶ء
 میں مقام چلیٹیون (*Chalcedon*) واقع ایتلیئے کو یک ایسے ظالم مہالار دوکس کے
 ہاتھ سے قتل کیا گیا اُس نے تہستا دوم (ٹائیسس) کی لڑکی قسطنطیس سے شادی کی تھی اور وہ ایک قاتل اور درندہ
 حکمراں تھا۔

کہ افسانہ کو آئندہ ہم اس شنوی منظور نظر سے انتخاب کر کے پیش کریں گے۔ علم
موسیقی میں اس نے گنج مرصع نام ایک ایسی کتاب لکھی جس سے وہ تمام عالم
میں مشہور ہو گیا۔

نکیسا | اس کو بعض محققین نے بکاؤ فارسی بیان کیا ہے یہ بھی خسرو۔ کہ
مہما جہین و مقربین مجلس رضا میں سے تھا اور علم موسیقی کا ماہر کامل اس کی
ہنگام حسن مکالمہ کے موقع پر بار بار کہ مقابل شیریں کی طرف سے نغمہ سرا
بنایا گیا ہے۔

بہرام چوبیں | دراصل بہرام سوم پدر خسرو پرویز کا جبریل تھا بہرام نے کہ
بعد اُس نے بغاوت کی اور خسرو پرویز نے ہمارے قیوس قیصر روم کی معاونت
سے اُس کا مقابلہ کیا اور وہ چھ ماہ سلطنت کر کے ۵۹۱ء میں مارا گیا۔
ایسے واقعات کا ذکر مولانا نظامی نے اپنی شنوی میں تفصیل سے کیا ہے مگر امیر خسرو
نے ایسی چند روایات کو ترک فرما دیا ہے یا محض ذکر کر دیتے ہیں اُس کے چوبیں
کہنے کی وجہ یہ بیان کی گئی ہے کہ وہ بہ اعتبار جسامت کسی قدر لاغر و ضعیف تھا۔
محقق طوسی علامہ فردوسی نے بہرام چوبیں کا حال نہایت توضیح کے ساتھ لکھا
ہے اور اُس کے مختلف واقعات کا ذکر بجا سے خود ایک مستقل تاریخی ناول ہے
جس کے اعادہ کا یہ محل نہیں ہے۔

مریم | انگریزی محققین کے بیان کے موافق شیریں معشوقہ فریاد و مجبورہ خسرو پرویز

موافق شب دیز شیریں کہ گھوڑے کا نام ہے۔

تایور | لغات و اصطلاحات کہ معانی مختلفہ کے علاوہ ہماری تحریر کے سلسلہ کی ضرورت کے موافق خسرو کی ایک ندیم خاص اور معزز جلس کا نام ہے جو بالخصوص اس مصوری میں یکتا و بہ مثل تو سگاف تھا اسی نے اپنی سحر مانی سے شیریں کہ فصاحت و جمال سا کہ اول خسرو کو فرما دی طرح مجنوں مایا اور تانیا اپنی مصوری کی جادو نگاری سے خسرو کی مختلف اوقات کی دل فریب اور پسندیدہ تصویروں کہ دل حبیب مرقعہ سے شیریں حسی غدر اشمائل نارک اندام حین آرا او ہمار حسن کو دامت سے زیادہ اس بلا سے عشق کی بدولت صحرا نور و بنا دیا۔ اُس کا شیریں کے مانع میں جانا، ہر مناسب موقع پر جدا گاہ خسرو کی ایک تصویر دکھانا، سہیلیوں کی مخالفت، اجماع کی حفاظت، تایور کی حکیمانہ چالیں، حسن تدبیر سے سب کی تردید، شیریں پر اس کے سحر حلال کا یورا اتر، آخر میں نمایاں فتح، سارا قصہ گو ہر گوشت ہو گا۔

بارد | خسرو پر دیر کہ دربار تقرب کا ایک جلس و ندیم ایک گویا ہے جس کا صلی نام اس لقب کے سوا تحقیق نہیں ہوا۔ یہ شخص قصہ جہر و اصلاح تیسرا میں ایک مقام کا رہنے والا تھا فنون موسیقی میں گمانہ اور بالخصوص بر لٹواری کا لاجواب استاد تھا۔ سر و سمجھ کا یہی موجد ہے دربار خسرو میں اس کی ماریابی۔ اس تدبیر کی من تیریں کے دو سکر گھوڑے کا نام گل رنگ یا لگلوں جو ہر صفت میں تدبیر کا جواب تھا۔

و شکر نیز تھا اس لئے اسی لحاظ سے اس کا لقب پر ویر ہوا اس معنی کو مولانا نظامی
نہ پسند فرمایا ہی چنانچہ فرما تھیں۔

ازاں بدنام آن شہزادہ پرویز

کہ بودہ در سخن گفتن شکر ریز

طاقدیں مصع تھے | یہ تختہ اس کو فریدوں سے ورثا پہنچا تھا اس کا طول

(۱۷۰) گز جو اہر بہا۔ سے مصع علم نجوم کے موافق بارہ برجوں اور ساتوں
سیاروں کی نقشوں سے گویا حکمت، کرافلاک کا نمونہ۔

گنجائش خسرو | خصوصیت، کہ ساتھ آٹھ خزانہ بہت زیادہ مشہور ہیں جن کی
تفصیل کتب تواریخ میں موجود ہے اور بعض کا ذکر اس شنوی میں بھی آیا ہے مثلاً
گنج باد آورد وغیرہ۔

بستان خسروی۔ کہ بارہ ہزار | اس تعداد سے معلوم ہوتا ہے کہ وہ کس طرح معشوق
محبوبہ حسینہ پر زیادہ | میں فدا و محو تھا اور ایسا شخص شعرا کہ عالم میں کس درجہ

مقبول ہو سکتا ہے۔

شہدیز | خسرو کہ بہ شمار تازی و عراقی و ترکی گھوڑوں میں اس نام
کا ایک خاصہ کی گھوڑا تھا جو تمام عالم کے گھوڑوں میں بہ نظیر سمجھا گیا ہے۔
وہ اور گھوڑوں سے چار بالشت زیادہ بلند کھایا ہے اور اس کے اوصاف
ہمارے پیش نظر آستان میں جا بجا مذکور ہیں مگر امیر خسرو کے خیال کے

دیار و امصار، حسن پرستی و عاشق مزاجی میں سرست و مجبور، مذہبی تعصبات میں مستغرق، احکام نجوم کا دلدادہ، ظلم و ستم کا عادی، مذہب زرتشت کا پیرو جو ۵۹۱ء میں تخت نشین ہوا۔ یہ وہی خسرو پرویز ہے جس نے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم کے صحیفہ گرامی کے ساتھ گستاخی کی تھی اور اسی کی سزا میں آخر کار وہ اپنے لڑکے شروہ کے ہاتھ سے ۳۸ سال سلطنت کرنے کے بعد مدینہ منورہ میں نہایت دلت و رسوائی کے ساتھ قتل ہوا جس کو مولانا نظامی علیہ الرحمۃ نے اپنی مثنوی خسرو شیریں میں بیان کیا ہے۔ مگر امیر خسرو نے غالباً اس روایت کو قصۃ سے غیر متعلق سمجھ کر ترک کر دیا۔ خسرو کے عہد اور افسانہ کے متعلق چند چیزیں خصوصیت کے ساتھ تاریخوں میں یاد کی جاتی ہیں اُن میں بعض کا ذکر ہماری مقصود بالذات تاریخی واقعہ سے بھی متعلق ہے جس کی اجمالی تفصیل یہ ہے۔

یرویر خسرو کا لقب یا عرف ہے جو اُس کے اصلی نام کا گویا خرو ہو کر بولا جاتا ہے اور اُس کے معنی مختلف مظہر و منصور و فتح مند و برگشت و ماہی بزرگ بیان کیے گئے ہیں اور اُس کی وجہ تسمیہ کے ساتھ اور معانی کے سوا آخر معنی بھی یہ سمجھا جاتا ہے اگر قبول بعض اُس کو ماہی دوست و مض کر لیا جاوے مگر بعض اقول کہ موافق یرویز غریباں شکر کو کہتے ہیں اور وہ بھی جو کہ شکر لب و تیریں دہیں۔

۱۔ اسی خسرو پرویز کے عہد میں معجزۃ القدر اور معراج نبوی صلی اللہ علیہ وسلم کا معجزہ جو اعظم المعجزات ہے ہلکا ہوا۔

حصہ دوم (ریاض الالبصار)

(۳۶۳۱ھ)

الہی رنگ تاثیر رکراہ کن بغاغم را

بہج اشک بکبل آہ دہ تیغ زباغم را

قبل اس کہ کہ اس مہ شہ نئی کہ مضامین کہ متعلق کوئی مجاہد کی جا

ہم سہ پہل اس شاہانہ بزم سخن کہ ان چند صد آرا را کہین کا مختصر ذکر کرنا

چاہتے ہیں کہ جس سے آئندہ بعض دوری مقاصد میں بھی مدد ملے گی اور ارباب

ذوق اس آستان حسن و عشق کی تاریخی اہمیت کہ لڑا ہوا ہے سہ بھی بہ حد محفوظ

ہو بنگہ کہ شعرا کہ لہ یہ کس درجہ دل کش اور روح افزا نظارہ ہے جس میں اُنھوں

نے اپنی طبع نازک کی گُل کاریوں سے کیسے کیسے گل کھلا رہے ہیں اور خود

اس شہنوی کی اجمالی حالت کی مختصر تفصیل کی بھی ضرورت ہے۔

خرود پرویز | ابن ہریر سوم فارس کہ مشہور بادشاہ نوشیروان عادل کا پوتا ساسانی

شہزاد۔ ان دشکوہ مال و متاع، شجاع و دلیری، استقلال و غم میں مشہور

۸۱۔ یورپین مؤرخین کی تحقیق کہ موافق خرد پرویز نے ۹۱۹ھ سے ۹۲۵ھ تک ملک ایران میں حکومت کی

وہ شہنشاہ دوم (Maricus) مارکس کی دہ سپاہیہ باپ ہریر کا تھا۔ لینا چاہتا تھا۔ ظالم سپاہی لارکس

(Thocas) پراس فوج کشی کی عراق شام بریت المقدس مصر ایشیا کہ کو چک غیر تمام ملکوں پر قبضہ کیا خیر

نرا راہ کیا تھا کہ وہ اپنے بیٹے (Mardana) کو اپنا تختہ نشین کر کے مگر اس کو دوسرے لڑکے (شیرویہ) -
Shirwat or Shirad) فرانس ترکیب کو سمجھ لیا اور خسر کو قتل کر ڈالا۔

کہ جواب ایسے بیچ گنہ معافی کو اپنا یادگار بنایا کہ خود اہل زمان شعر کو اس کی
عربی سلاست بیان فصاحت بیان کا اقرار کرنا پڑا اور آپ کے تمام اقسام کلام کا آج
تک اہل زمانہ کی زبان پر اپنی تیسری فصاحت کے اثر سے ہر مارا و ہر دور میں قند مکرر
کی طرح اپنا مذاق قائم رکھنا اس کے قولیت کی خاص دلیل ہے۔

امیر خسرو علیہ الرحمۃ را اینہ مجہوب حقیقی شیخ المشائخ نظام الدین الاولیاء قدس سرہ العزیز
کے انتقال کے چھ مہینے بعد درمق اور سوزہر سہایت بے قراری کی حالت میں درج ذیل
۱۸۱۵ء سوال ۲۵ میں رحلت فرمائی اور آپ ایسی وقتی تمنا دے کر کہ موافق حسب آداب
سطوریشیں کوئی طاسہ کر چکے تھے۔

کلامش انیارم نام گریہ ز بہ نختارتہ یائس میرم
اینہ شیخ کی یائیں میں حیات جاودانی حاصل کر کے ہمیشہ کے لئے راحت گزریں ہو، ہاؤ
آپ کے وصال کی تاریخوں میں حسب طرح (طوطی کے انتقال آپ کے حسب حال ہی اسی طرح طوطی
کلام آپ کی صفات ثنائی کا ائیمہ بے مثال جو فیروز کا نتیجہ فکر ہے۔ انا للہ وانا الیہ راجعون
(تاریخ وصال آصاحب حد حال مصیطہ طائر سدی ہم زبان مرغ طوطی امیر خسرو رحمۃ اللہ علیہ)

حسرو ملک سخن سلطان دیں	میں عرفاں حصار ارباب یقیں
حاج محبوب الہی محو دار	اہل عشق و حسن آب حیات
حسرو دریا دوستی میں دستگیر	ردہ حاویدار و ما کر و سر
مہر احلال دمہ اوج کمال	شمع برم قدس قافوس خیال
ہر تاریخ آسیر اہل ہوس	ملل تیریں کلام آمد گجوس

آپ کی مستقل کتب کی مجموعی تعداد بعض - نہ بانو^{۹۲} - اور بعض - نہ نانو^{۹۹} -
 اور بعض - نہ ایک^{۱۹۹} سونانو تک بیان کی ہے اور بعض محققین کا بیان ہے کہ آپ کے
 متحدہ اقسام کے اشعار کی تعداد چار لاکھ اور پانچ لاکھ - کہ درمیان ہے - ہمارے
 نزدیک لاگ رہے تعداد اس قدر ہو تو کچھ تعجب نہیں اس وجہ سے کہ آپ پادشاہ شاعر تھے -
 تمام عالم کے علوم و فنون کے آ رہے اور بالخصوص علوم ادبیہ نظم و نثر کے
 تمام اقسام انشا و اصا و سخن پر قادر تھے - قہائد شنیار^{۱۰۰}، رابعیاری^{۱۰۱}، و
 قطمار^{۱۰۲}، مریدس و مثنوی غیرہ میں آپ کو جو بیدریضا حاصل تھا وہ آپ - کہ مصنفات -
 پر غور کر نہ کہ بعد ماہ نیم ماہ - سے زیادہ روشن و بجلی نظر آتا ہے - علم موسیقی کی طرف
 ج آ رہے - نہ توجہ فرمائی سداۃ ایجاد و اختراع کو آپ - نہ ختم کر دیا آج تک تمام
 دنیا کے گوئیے آپ کا نام لے کر گانا شروع کرتے ہیں صنایع و بدائع کی امارت - کہ
 ثبوت پر آپ نے خوارق عادات، سے اعجاز خسروی کی بین شہادت، ایسی قائم کر دی
 کہ آئندہ کوئی اس کے خلاف - پر دوسری برہان نہیں لاسکتا - مطالبات، و نظائر،
 لطایف، پہیلیاں، کہ مکرنیاں، اہل ڈھکو سداۃ زمانہ کے تمام خوش کن وسائل و
 ذرائع - نہ تکمیل فن سخن کو اوج کمال پر پہنچا دیا - فن معامیل سناۃ سابقہ پیش قدمی
 کر نہ کی کوشش کی اور متاخرین کی تقلید کی راہ پر گویا ایک چراغ روشن کر دیا -
 متقدمین اہل کمال کا ہم پایہ لم الثبوت، شاعر شیریں کلام ہو - نہ پر مولانا نظامی
 جیسے پیش و معجز بیان فصیح اللہ ان قادر الکلام اہل زبان - شاعر کہ جو اہر خمر -

اور سلاطین۔ کہ ماہمی اختلاف و ذاتی خصوصیات کی جاں گزرا با دسموم کے جھوکے
 سارے راکیں دربار و امراء و مقربان ذوی الاقدار و ارباب کمال مشاہیر
 روزگار۔ کہ مناصب جلیلہ و مراتب علیہ کرباع و بہار کو مٹا رہے۔ تھر، لیکن
 با ایں ہمہ امیر خسرو ہر حکمران اور ہر بادشاہ کے وقت میں محض اپنی خدا داد قابلیت
 جامعہ اور قابل و مدلیاقت بالغہ سے کس طرح گلدر تہہ بزم سلاطین رہے۔
 چنانچہ آپ کے کمالات صوری و معنوی کا سکہ سلطان عیات الدین بلبن کے زمانہ
 سلطنت۔ سے محمد شاہ تغلق کے عہد حکومت تک مختلف سلاطین عالم و شاہان
 جہاں امراء کے دور میں جاری رہا و ان میں سے اکثر شاہان وقت کی
 مصاحبت و ملازمت کا مار غظیم بھی ضرورت رہا نہ آپ۔ نہ اپنے دوشیر گوارا
 فرمایا، مگر کسی بازار حکومت میں آپ کی نقد کامل عیار کی کبھی کساد بازاری نہیں
 ہوئی۔ بلکہ ہمیشہ بہر دور میں شاہان نامدار۔ نے اپنا سرمایہ افتخار سمجھا کہ آپ اپنی
 تصانیف کاملہ کو ہمارے ناموں سے معنون فرمائیں۔

امیر خسرو علیہ الرحمۃ کے تصنیفات و تالیفات کا دائرہ اس قدر وسیع ہے کہ
 اکثر مورخین و ارباب سیر فرانس کے احاطہ کرنے سے اظہار عاجز کیا ہے۔ عربی
 و فارسی ہندی و بھاشا و سنسکرت و پنجابی وغیرہ کوئی ایسی زبان نہیں ہے جس میں
 مستقل طور پر آپ کی تصنیفات نظم و نثر کا کامل ذخیرہ نہ ہو۔ ہم بہ خوف طوالت ہذا
 اختصار کے ساتھ اُس کا ایک شتمہ بیان کرتے ہیں۔

آپ کا نام ابوالحسن تھا اور ابتدائی تخلص لفظانی عرو نامیر خرتھا اور خسرو
 ہی آپ کا اخیر تخلص قرار پایا اور مشہور ہوا حضرت سلطان الاولیاء محبوب الہی
 کی درگاہ سے ترک الہ کا خطاب عطا ہوا تھا بعض مورخین نے آپ کا لقب
 یمن لدولہ بھی لکھا ہے۔

چار برس کی عمر تک آپ پٹیالی میں رہے۔ اس کے بعد اپنے والد کے
 ہمراہ دہلی آئے۔ آپ کی عمر نو سال کی تھی کہ والد ماجد کی لڑائی میں شہید ہوئے
 اُس وقت بھی آپ کی شاعرانہ مشق سخن اس حد تک پہنچ چکی تھی کہ اپنے والد کا
 مرثیہ کہا۔ اس کے بعد آپ کے نانا نواب عماد الملک، آپ کے مربی اور سرپرست
 ہوئے۔ جن کے سایہ عاطفت میں آپ نے تمام علوم و فنون عقلی و فنی سیکھ لیں۔
 آپ نے خود اپنی ابتدائی شاعری کی جو کچھ حالتِ اپنی بعض تہمانیہ میں
 رقم فرمائی ہے اس سے ظاہر ہے کہ آپ اپنے زمانہ طالب علمی میں بطور خود بڑے
 بڑے مشاعروں و علمی معرکوں میں اسی نغمہ سرائی فرماتے تھے کہ اہل سخن حیران
 ہو جاتے تھے حقیقتاً آپ کی والدہ کا بطن گویا آپ کے لئے منبع شیریں زبانی تھا۔
 امیر خسرو علی الرحمۃ کے سلسلہ و سخنوری کے ضمن میں ہم کو اجمالی طور پر
 بھی ظاہر کرنا ضروری ہے کہ زمانہ فر آپ کے کمال اور حکیمانہ معانی آفرینی و
 خیالات کی کہان تک، قدر کی اور ایسی طوائف الملوک کے پرخطر دور میں جس کے
 انقلاب کی طوفان خیز اور جوش انگیز موجیں آناً فاناً تمام جہان کو منقلب کر رہی تھیں

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ م

أَهْلَ الْاَلَمِ قَوْمِ بَيْلَانَا

مُفْتَمَم

حَصَّةِ اَوَّلِ حَيَاتِ وَاَمِ خَسِرُو

(۳۳۶)

اَلْهَى شَوْخِ بَرَقِ تَحْ ثَمَّوَه زِيَانَم

قَبُولِ خَا طِرِ مَوْتِی کَلَامَاں کُن بِيَانَم

حضرت امیر خسرو شرفا رہنمرا کی معدن جواہر کہ ایک بہ باجوہر

ہیں۔ آپ کہ دالدا جد امیر سیدہ الدین محمود ترکوں کہ مشہور قبیلہ لاجپور
سردار تھے اور آپ کہ آباؤ اجداد کا وطن ہزارہ تھا لیکن بعض مورخین

۶
 کی رمان نظم۔ ہم و نسق ہر ہائی نس ما ویریم صبحا بھوپال (جانشنر) اور نواب
 سر محمد فزول اللہ خاں بہادر۔ کہ سی آئی ای، او بی ای (وایس جانشنر)
 جیسی و مسلمہ معارف یورو علم دوست ہستیوں کے ہاتھوں میں ہیں امید ہے کہ جو
 علمی کام مدرستہ العلوم کے رمانہ میں ناتمام رہا تھا وہ اس کی نادر مشفقہ مسلم یونیورسٹی
 - کے انگوٹھ میں ان شاء اللہ تعالیٰ ضرور پایہ تکمیل کو پہنچے گا۔ واللہ اعلم
 علما قاتلوں۔

محمد مقتدی خاں شروانی
 طالع و ماتر سلسلہ کلیات حسر
 ماتر حسر و مدیکٹی

علی گڑھ
 ربيع الاول ۱۳۳۶ھ
 ستمبر ۱۹۲۶ء

سہ گویا ہٹ کر قدم رکھا ہی چنانچہ ایک موقع پر خود فرما تے ہیں ۔
 ”از شیوہ خود مریدہ گشتم
 تسلیم ہماں جسم سریدہ گشتم“

(مجنوں لیلیٰ)

حضرت امیر خسروؒ کے متعدد ضخیم ضخیم دیوان باقی ہیں جو دراصل جان سخن ہیں۔ ان کے
 ماسوا کئی اور چیزیں قابل طبع و نشر ہیں۔

مع ہذا جب ہماری نگاہ سرمایہ پر جاتی ہے (جو ایسے تمام کاموں کے لئے ضروری
 ہے) تو خالی صفر نظر آتا ہے۔ اور یہ تصویر تشبیہ کی جھلک دکھائی دے لگتا ہے کہ جو کوہ
 پہلے جو شیر تک پہنچا تھا وہ ایک ایک کر کے ہم سے رخصت ہو چکے ہیں۔
 نواب اسحاق خاں صاحب نہیں۔ بہر جن کا ادبی و شعری ذوق موروٹی تھا۔
 نواب عماد الملک بہاؤ بھی اب اکر چلے۔ بسب جن کو خصوصاً خسروؒ کے ساتھ ایک فطری
 مناسبت تھی لیکن یہ شہادت کہ یہ لغزش کی کوئی وجہ نہیں۔ خدا کے
 فضل و احسان سے جو بہت کمزور و خستہ نظام عالی مقام غلام اللہ ملکہ کے دہن
 دولت سے وابستہ اور سایہ سرپرستی میں سیار ہے اس کا منہ فیض اور شمیم بقائتینا
 برقرار ہے۔ یہ بھی ایک مبارک خال ہے کہ خسروؒ کی گمشدگی کے صدر نواب بہار خیل
 بہادر (صدر الصدور امور مذہبی سرکار عالی) تمام مالہ و ماعلیہ سے واقف ہیں
 اور اس مقصد کے لئے ضرور کسی گنج باد آور د کی فکر کرینگے۔ اور مہر مسلم یونیورسٹی

مسلسل ہوا، اور افسوس اس کا ہر کہ وہ شخص رہا جو اس خوشی میں شریک ہونے کا سب زیادہ مستحق تھا **حشر لہ اللہ حیلہ**

عیدِ رمضان آمد و ماہِ رمضان رفت

صدِ تکر کہ اس آمد و صدِ حیف کہ اس رفت

مرحوم نے یہ مقدمہ کا تاریخی نام ”بہارِ مغاں جاوید“ تجویز کیا تھا اس سے اور اس کے تین مختلف حصوں کے تین مختلف ناموں سے بہ کم و کاست ۳۳۶ ایہ برآمد ہو۔ قرہیں انھوں نے یہ حدت نہایت محنت و عقیدت سے انجام دینی تھی اور اس کے متعلق ایک سے زیادہ مرتبہ ہر قسم کے مشوروں کو قبول کرنے میں بہ حد مصہم نفس کا اظہار کیا تھا۔ خدا سے تعالیٰ اس سب کی ان کو جزاء و خیر دے۔ آمین

تیسری حسرت طبع ہو جانے کے بعد خدایہ گنج خسروی سے خزانِ فوق و طلبِ معمر ہوتے ملک اس کے علاوہ بعض ایسے مایاب حواہرِ زوہر بھی منظرِ عام پر آ رہے جن کا بیشتر کسی قیمت پر بھی دستیاب ہوا محال تھا۔ اس لحاظ سے اگرچہ بطاہر اب تک کچھ نہ کچھ ہوا ہے لیکن درحقیقہ ابھی بہت کچھ ہونا باقی ہے۔ اور اب اصل ضرورت اس امر کی ہے کہ اُن دفائن تک بھی دسترس حاصل کی جائے جو حصرِ امیرِ حسرت کی ملکِ خاص ہیں۔ کیوں کہ جیسا کہ علم و دستِ اصحابِ یر بھی نہیں ہے اس حقیقی میدانِ عزل ہے اور انھوں نے رفتاری کے لالہ لایں ایسی روتس حاصل

مولانا آسیرجی: ملتہ را اور انھوں نے اگرہ اور بدایوں سے علی گڑھ کے
 لئے بارہا سہ ماہی کے محض اس کتاب کی خاطر کیا، تو موانع کا حال سن کر اکثر ہی
 فریاد کرتے کہ ”ہماری زندگی میں یہ کام تمام ہوتا معلوم نہیں ہوتا“ اور شاید خدا کو اپنے
 اس نیک بندے کی زبان پوری ہی کرنی تھی کہ تقریباً پوری کتاب ان کے انتقال
 کے بعد چند منقہ کے اندر بلا زحمت خاص طبع ہو گئی۔ ”ان من عباد اللہ من
 لواءہم علی اللہ لا یرک“

مولانا آسیرجی گذشتہ موسم میں حج بیت اللہ کا شرف حاصل کیا اور ۲۰
 محرم الحرام ۱۳۴۶ھ کو مدینہ منورہ میں بحالت نماز صبح علق دنیوی سے ہائی پائی
 قسم : ”مگر کہ شہید شہید عشق یافتہ“
 مر گئے کہ زندگان بہ دعا آرزو کنند

جنتہ البقیع میں آسودہ ہوئے۔ وفات : سے قبل خمدانپایہ شعور و زبان تھا۔
 ”اُبھج کرہ گیا میں ادی طیب : کہ خاڑوں میں
 مجھ پہونچا دیا اس ضحہ تن نہ منزل حیات“

انا للہ وانا الیہ راجعون خوب، اُبھج کرہ، خوب، سلجھ کرہ، ہی خوب، پہونچے۔

اندریں حالات اس کتاب کی اشاعت میں ملکہ (Comic)

(طرز، بنیز) اور ٹریجک (Tragic) (غم انگیز) دونوں پہلو مضمر ہیں۔

خوشی اس کی ہے کہ ایک بہت بڑی کمی پوری ہوئی اور ایک سلسلہ نامکمل بالآخر

ہو گئے۔ چنانچہ مقدمہ اور اس کے مختلف حصص کے ناموں سے جو ۳۳۶ ہجری
 درآمد ہوتے ہیں اس کا یہی سبب ہے کہ مقدمہ سہہ مذکور (مطابق ۱۹۱۷ء) میں
 یورہ ہو گیا تھا۔ پھر اس کے نظر ثانی و منظوری کی مہارت سے گزرنے میں بھی
 غیر معمولی تعویق پیش آئی تاہم یہ کام بھی دروری ۱۹۲۳ء میں بہم بہت مکمل ہو گیا۔
 یہاں تک کہ موصوفہ کتاب کی پوری کثافت بھی اپنے ہی اہتمام سے
 کرا دی، اور اسی زمانہ میں یہ دونوں حیریں مطبع میں بھی اس حیثیت سے واپس
 آگئیں کہ اس کے لیے سوا سو چھپ جا کر کہ کوئی دوسرا مرحلہ باقی نہ رہا تھا
 پھر بھی ناموافق اسباب پیش آتے رہے اور تین سال یوں ہی گزر گئے۔ ستمبر ۱۹۲۵ء
 میں اسے ایسے خوش نویس صاحب کے سپرد کیا گیا جو مطبع کے نہایت فادار و وضع
 کار کرکس تھے۔ وہ بلائما لغہ مقدمہ کا ایک ہی صفحہ لکھنیا، رتھے کہ ایک
 حد درجہ مولم و مودی درد میں مبتلا ہوئے اور ہفتہ کے اندر اندر جاں تیریں سیر
 جاں آفریں کر دی۔ ۵

ماکل ماتیمی لموعید لکھ تحریر لہاج عاکلہ تستہی الس
 اس حالات میں سوا اس کے کیا سمجھا جاے کہ قادر مطلق و حاکم برحق کی مشیت
 ہی دیگر گروں تھی کہ باوجود میری کوتاہی اور بعض محترم سرگروں کی خواہش اور خود مقدمہ
 نگار صاحب کی سرگاہ کاوش کے بارہ راکم از کم دس برس سے۔ یہ ہدیہ عجیب
 شیر جاری نہ ہو سکی۔ ”عزت دینی بسم العرائم“

ب۔ م اللہ الرحمن الرحیم

رہائی اسیر

شیرین و خسرو بلحاظ ترتیب تصانیف نہ ختم خسروی کی دوسری مثنوی ہے جو مطلع الانوار کے بعد ظلمتِ خیال سے نورِ ظہور میں آئی۔ لیکن عجیب اتفاق ہے کہ کلياتِ خسرو کہ ذیل میں اس کی طبع و اشاعت ختم کی تمام مثنویوں کے آخر میں ہوتی ہے، حال آں کہ واقعہ یہ ہے کہ جب یہ کام شروع ہوا تو (ماہ اگست ۱۹۱۵ء) مطبع میں سرسبز پہلو جو کتاب چھپنے کے لئے پہنچی وہ یہی شیرین خسرو تھی مسودہ کے ایک معتد بہ جو کی کتابت ہو چکی تھی کہ اسے یہ کہہ کر واپس لے لیا گیا کہ نہ تو اس کی تصحیح قابل اطمینان طور پر نہیں ہوئی۔

اس کے بعد مسودہ دستِ بدست تنقید و مقابلہ کر لے گئے تاکر تا ہوا مولوی علی احمد خاں صاحب اسیر قادری نقشبندی بدایونی پروفیسر سنہ ۱۹۱۵ء کالج آگرہ کے سپرد ہوا۔ مولوی صاحب بمصودہ ۱۹۱۵ء میں اپنے فرض سے فارغ

۱۸۷	یا سج حسروہ تقریریں	۵۱
۱۹	یا سج تیریں مقالہ تقریر دوم حسرو	۵۲
۱۹۳	یا سج حسروہ لکڑی کار تیریں کھیدار	۵۳
۱۹۶	یا سج تیریں عیارہ در ہا دھاں تار	۵۴
۲	یا سج حسروہ یردیرہ تیریں تکرور	۵۵
۲۳	حوا تیریں حسروہ یردیر	۵۶
۲۷	دود آمدن تیریں رام قہر و حسروہ القہر را آوردن	۵۷
۲۹	عزل سرانی باردار دہاں حسرو	۵۸
۲۱۱	تراہ نکیا اور دہاں تیریں	۵۹
۲۱۴	لعمہ مار دہاں حسروہ یردیر	۶۰
۲۱۷	عزل نکیا اور دہاں تیریں	۶۱
۲۲	عزل باردار دہاں حسرو	۶۲
۲۲۳	سرد و نکیا اور دہاں تیریں	۶۳
۲۲۶	تکرور یردیرہ تیریں با حسروہ دستاد حسروہ اکثری ملک برسم عہد میان	۶۴
۲۲۹	عقد حسروہ تیریں	۶۵
۲۳۳	ترجیح حسروہ تیریں دو وصف و سرایے برادر جوادہ تیریں	۶۶
۲۳۸	ہم آغوشی حسروہ تیریں طوت راتوں	۶۷
۲۴۲	مزم آرائی حسروہ حکماء و حکماء سوالات ایتاں	۶۸
۲۴۴	حکایت مرد صاحب ہمت	۶۹
۲۴۸	مشورت تیردیرہ با محرمان خود لکتن حسرو	۷۰
۲۷۲	لکتن تیردیرہ حسروہ را در تحت تہا ہی لکتن	۷۱
۲۸	در حاکمت کتاب گوید	۷۲

۱۰۲	رفتن خسرو با صفهان و دلاله کردن بارش کمر صفهان	۲۸
۱۰۶	غزل سرای رش کمر در مجلس خسرو	۲۹
۱۰۹	بردن رش کمر خسرو را بجانۀ خویش چه مهمانی	۳۰
۱۱۱	عقد خسرو بارش کمر و تزویج ایشان	۳۱
۱۱۲	خبر یافتن شیرین از عقد خسرو بارش کمر و بصر ارفقین و فرهاد در آینه مختن	۳۲
۱۱۶	اظهار عاشقی فرهاد بارش شیرین	۳۳
۱۲۱	صنعت احوال فرهاد که حکم شیرین از کوه برآورد	۳۴
۱۲۲	صحرا نوردی فرهاد در عشق شیرین و گریه وزاری او	۳۵
۱۲۶	حکایت تالبله بد فال	۳۶
"	آگاهیه خسرو از عشق فرهاد	۳۷
۱۳۱	عتاب نامه خسرو به شیرین و عتاب به فرهاد	۳۸
۱۳۶	جواب نامه شیرین بجنس و اظهار عتاب و رباره رش کمر	۳۹
۱۴۳	بازگشت خسرو از صفهان و خواب دیدن او	۴۰
۱۴۵	رفتن خسرو پیش فرهاد بطریق تجاہل عارفانه و مناظرۀ ایشان	۴۱
۱۵۱	مردن فرهاد در عشق شیرین و حالت او	۴۲
۱۵۶	خبر مرگ فرهاد رسیدن به شیرین و زاری و بکا و سواد	۴۳
۱۵۷	حکایت بخت بنده لاد و زن مناسر به قدرت و حال	۴۴
۱۵۹	صنعت پیروزان نذیر شیرین و کشتن او رش کمر ملکه صفهان	۴۵
۱۶۷	رسیدن پیروزان رحل شیرین ملکه صفهان	۴۶
۱۷۰	درش فراق مناجات شیرین با حق سبحانه تعالی و یاد خسرو	۴۷
۱۷۷	رفتن خسرو بدرق شیرین و در بند کردن شیرین به خسرو	۴۸
۱۸۳	سرکه ریزی خسرو از عتاب ترش روی شیرین و خود ترش گشتن	۴۹
۱۸۴	جواب شیرین به خسرو و پرویز	۵۰

۱۲	فتح فتح الاسلام نظام الملک الدین علیہ الصلوٰۃ والسلام	۶
۱۴	مدح سلطان علاء الدین محمد شاہ	۷
۱۸	در خطاب ریں کوس	۸
۲۲	گفتار در تیر و تیریں این دوستان	۹
۲۴	حکایت کلاہ دور	۱۰
۲۸	در میان کواکب و افلاک فرماید	۱۱
۳۱	دعائے عاشقانہ و صائل عشق و اہل عشق	۱۲
۳۳	حکایت سلطان محمود و ایار	۱۳
۳۴	در نصیحت فرزند	۱۴
۳۹	آغار دوستان حسر و تیریں	۱۵
۴۲	رقص حسر و ارمداں حمت استیلائے ہرام	۱۶
۴۷	رسید حسر و تیریں رست کار گاہ و طارہ ماہم و گر	۱۷
۵۴	اظهار عشق حسر و تیریں	۱۸
۵۹	قصہ حسر و حجاب قیصر روم و اظهار تیریں	۱۹
۶۳	یہیست حسر و قیصر روم و لشکر کشیدن بمداں و شکست دادن ہرام چرمیں	۲۰
۶۸	در آفتادں حریمہ روم بدست حسر و یر و یر	۲۱
۷۲	لحمہ سراں مار بد بزم حسر و گنج ماد آور دما و تحسید حسر	۲۲
۷۶	وفات یاقوت مریم	۲۳
۷۸	عشرت حسر و تیریں بر لب تہر و دواضہ گوے	۲۴
۸۹	عقد حواش حسر و حتران ابرے مسافان حود	۲۵
۹۱	یا سج تیریں بحسرو	۲۶
۹۶	نصیحت کردن تا یو حسر و راحت تیریں دلالت کردن تکر	۲۷

صفحہ	عنوان	صفحہ	صفحہ	عنوان	صفحہ
۸۷	ملح شیخ الاسلام رحمۃ اللہ علیہ	۷۴	۵۰	الصفات	۶۴
۹۰	شیریں کی ہوش با تصویر اور میدانِ اصمد فکری	۷۵	=	معمتہ	۶۵
۹۳	خسرو شیریں شکار گاہ میں	۷۶	۵۱	وصل الحرفین	۶۶
۹۷	شیریں کا عقد خسرو کی خبر پانا	۷۷	=	نتائج کہ اعتبار سے شہنوی کی روحانی عظمت	۶۷
۹۹	فرہاد کا عشق شیریں میں مرنا	۷۸	۵۲	اجمالی طور پر قصہ کا اختصار	۶۸
۱۰۱	پیرزن ندیمہ شیریں	۷۹		حصہ سوم، موازنہ زبانِ اساتذہ	
۱۰۳	نشبِ سحیاء	۸۰			
۱۰۴	وظیفہ مناجات	۸۱	۶۰	عروسی و عابرجملہ کبریاء	۶۹
۱۰۷	غزل باربد	۸۲	۶۳	حمدِ مبارکی غزاسمہ	۷۰
۱۰۸	تزیین خسرو و شیریں	۸۳	۶۷	مناجات، بحضرت قاضی الحاجات	۷۱
۱۱۱	ہم آغوشِ خسرو و شیریں	۸۴	۶۹	نعت سید الانبیاء صلی اللہ علیہ وسلم	۷۲
۱۱۸	مناجات آخر کتاب	۸۵	۷۹	وصفہ معراج	۷۳

مثنیٰ

صفحہ	عنوان	صفحہ
۱	عروسی و عابرجملہ کبریاء	۱
۲	توحید باری غزاسمہ	۲
۵	مناجات، بحضرت قاضی الحاجات و شمار انعامات، بہ غایت	۳
۷	نعت سید الانبیاء خاتم الرسل علی نبینا وعلیہم الصلوٰۃ والسلام	۴
۹	وصفہ معراج شہسوار میدانِ فی فتدلی ویکہ تاز عرصہ قاب تو سین وادنی	۵

صفحہ	عنوان	صفحہ	عنوان	صفحہ
۲	محارمِ رسل	۳۲	۲۴	۲۴
۴۱	تسبیحات	۴۵	۳۳	۲۵
۴۲	تبیح الصغات	۴۶	۴	۲۶
۴۳	قصاد	۴۷	۴	۲۷
۴	قتل	۴۸	۳۴	۲۸
۴	سیاقت الاعداد	۴۹	۴	۲۹
۴۴	تلیح	۵	۴	۳
۴	ایہام	۵۱	۲۵	۳۱
۴	رجوع	۵۲	۴	۳۲
۴۵	دو قافیتیں	۵۳	۴	۳۳
۴	گریہ	۵۴	۳۶	۳۴
۴	تحسین تام	۵۵	۴	۳۵
۴۶	استحقاق	۵۶	۴	۳۶
۴	رد	۵۷	۳۷	۳۷
۴۸	مراعات النظیر	۵۸	۴	۳۸
۴	حسن التعلیل	۵۹	۴	۳۹
۴۹	مدشب الکلامی	۶	۳۸	۴۰
۴	لف و لشر	۶۱	۴	۴۱
۴	معالجہ	۶۲	۴	۴۲
۵	صحیح موارثہ	۶۳	۳۹	۴۳

فہرست مضامین

صفحہ نمبر	عنوان	صفحہ نمبر	عنوان	صفحہ نمبر
۱۰	باربد	۱	ربائی اسیر	۱
۱۱	نکیسا	۱۱	مہمہ	۲
۱۲	ہرام چوبی	۱۲	حصہ اول (حیات و اہم خسرو)	۳
۱۳	مریم	۱۳	مختصر سوانح حضرت امیر خسرو	۴
۱۴	شیریں	۱۴	حصہ دوم (ریاض الاصباء)	۵
۱۵	ارمن	۱۵	خسرو پرویز	۶
۱۶	شمسیر یا مہیں بانو	۱۶	پرویز	۷
۱۷	مدائن	۱۷	طاقدیس	۸
۱۸	جو۔ رشیر	۱۸	گنجا۔ رخسرو	۹
۱۹	گوکین یا فرماو	۱۹	بارہ ہزار پر نژاد	۱۰
۲۰	دستون	۲۰	شد بدین	۱۱
۲۱	شکر	۲۱	شد پاور	۱۲
۲۲	شٹوی شیریں و خسرو	۲۲		
۲۳	کلام رزمیہ	۲۳		

انتساب

یہ سلسلہ لے بے بد فخر و مباہرات جس پر اجازت ہے ہر سنگین
عالی مقامی، اعلیٰ حضرت، ہزار گز الطہارتی، سر آصفہ جا
مظفر الممالک، نظام الملک، نظام الدولہ
نواب میر عثمان علی خاں، بساؤ
فتح جنگ، جی سی، ایر، آئی جی سی بی یار وفادار دولہ،
برطانیہ خلد اللہ ملکہ و سلطانہ وادام برہ و احسانہ کر
نامہ نامی، واسیم سامی، کر، ماتھ منسوب، و منور، کیا جاتاہی

مؤسس و مدیر و ناشر
 مؤسسه انتشارات و نشر
 مؤسسه فرهنگی و اجتماعی
 مؤسسه علمی و پژوهشی
 مؤسسه تخصصی و فنی
 مؤسسه تخصصی و فنی
 مؤسسه تخصصی و فنی
 مؤسسه تخصصی و فنی

لَقَدْ كَانَ قَوْلُكَ حَكِيمًا

پس از کلام حکیم

که ناهش کرده است شیرین و خضر

مهرش نوی

شیرین و خضر

حضرت امیر خسرو دهلوی

به تنقید و تصحیح مولوی حاجی علی احمد خاں صاحب آسیر

قادر نقشبندی بدایونی سابق پروفیسر فارسی

سینر جانش کا پچ آگره

آیتام محمد مقتدی خاں شروانی

مسلم اور سوری پریس علی گڑھ
 طبع ۱۳۴۶ھ
 طبع ۱۹۲۷ء

